Житомирський державний педагогічний університет імені
Івана Франка

Сейко Н.А.

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Курс лекцій

Для студентів
педагогічних навчальних закладів

Житомир-2002

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

УДК 378.01

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка
28 жовтня 2002 року, протокол №3.

ISBN
Рецензенти:
О.А.Дубасенюк, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Житомирського державного педагогічного університету,
С.М.Коляденко, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри соціальної роботи Житомирського представництва Відкритого міжнародного університету людини "Україна".

С 28
Сейко Н.А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 260 с.

У посібнику розкривається сутність та специфіка соціальної педагогіки як наукової дисципліни та сфери практичної професійної діяльності.

Рекомендується студентам педагогічних навчальних закладів, практичним соціальним педагогам шкіл та інших освітніх закладів та установ соціального захисту, працівникам соціальних служб.

ISBN

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ЗМІСТ

ВСТУП 7
Тема 1. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА І СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ 9
Сучасна соціальна концепція України 9
Предмет та цілі соціально-педагогічної діяльності 12
Категорійно-понятійний апарат соціальної педагогіки та соціальної роботи 17
Сутність категорії "соціальне виховання" 24
Софія Русова. НОВА ШКОЛА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ 27
Тема 2. ВИТОКИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 30
Доброчинність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні 30
Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності 41
Міжнародні організації у соціальні сфері 52
Януш Корчак. ПРАВО НА ПОВАГУ 58
Тема 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЯ 60
Сутність соціально-педагогічної професії 60
Посадові обов'язки та напрямки діяльності соціального педагога 64
Функції соціального педагога 64
Етичні вимоги до професійної діяльності соціального педагога 67
Соціальні ролі та професійні знання соціального педагога 72
Особистісні якості та система цінностей соціального педагога 77
А.С.Макаренко. ПРО МІЙ ДОСВІД 82
Тема 4. ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 85
Головні принципи соціально-педагогічної діяльності 85
Класифікація принципів соціально-педагогічної діяльності 87

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Загальна характеристика методів соціально-педагогічної діяльності..... 88
Науково-дослідницька група методів соціально-педагогічної діяльності..... 88
Практично-перетворювальна група методів 90
П.Ф.Лесгафт. ШКІЛЬНІ ТИПИ (АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД) 95
Тема 6. ЗМІСТ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА..... 99
Школа як відкрита соціальна система 99
Зміст освіти з точки зору самоідентифікації та самоактуалізації особистості..... 109
Клас як мала соціальна група. Мікроклімат шкільного класу..... 111
Соціодинамічні відхилення від процесу адаптації дитини до класу. Тривожність як підґрунтя можливих соціальних девіацій школяра 114
Мінімізація дезадаптаційних процесів у класному колективі..... 116
Софія Русова. СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИНКТ..... 117
Тема 7. ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ..... 122
Формування Я-концепції як необхідна умова процесу соціалізації..... 122
Багаторівнева соціальна структура "Я" та принципи конструювання особистості 123
Загальна характеристика соціалізаційних чинників 125
Мікрочинники у процесі соціалізації дитини..... 128
Культурата етнос як чинники соціалізації дитини..... 132
Засоби масової комунікації у процесі соціалізації дітей та підлітків..... 136
Об`єднання ровесників і соціалізація..... 138
Василь Сухомлинський СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВ, РІДНИХ, БЛИЗЬКИХ 141
Тема 8. АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА..... 148

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціалізація у контексті поняття “норма” та “відхилення” 148
Вияви, стани та чинники соціальних відхилень у поведінці дітей 151
Потреби як чинник та підґрунтя асоціальної поведінки .152
Типологія соціально дезадаптованих дітей.....154
Причини та чинники соціальної дезадаптації.....155
Агресивність як чинник формування соціально відхиленої поведінки дитини.....159
Розвиток соціально неадекватної девіантної, делінквентної та кримінальної поведінки дітей та підлітків.....161
Типологія життєвих криз 163
Соціально-педагогічна корекція як спосіб подолання життєвої кризи.....165
Антон Макаренко. ПРО МІЙ ДОСВІД.....167
Тема 9. КОНФЕСІЙНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ.....169
Конфесії і соціальне виховання.....169
Феноменологія християнської виховної моделі 173
Християнська мораль у контексті навчально-виховного процесу 175
Поняття „християнської педагогіки” 177
Роль християнської моралі у формуванні позитивної “Я-концепції” підлітків.....180
“ПОУЧЕНІЄ” ВОЛОДИМИР АМОНОМАХА 187
Софія Русова. СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИНКТ 188
Тема 10. РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ.....191
Сутність і завдання ресоціалізаційного виховання 191
Структура ресоціалізаційних методів виховання 192
Можливості впливу на чинники соціально відхиленої поведінки дітей та підлітків.....194
Головні методики ресоціалізації 196

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Януш Корчак. ЗНЕВАГА – НЕДОВІРА 199
Тема 11. СТРУКТУРА ТА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ 201
Нормативно-правова база діяльності соціальних служб в Україні 201
Структура соціальних служб України. Зміст і пріоритети соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні 203
Особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості 204
Організація діяльності регіональних центрів соціальних служб для молоді 207
В.М.Сорока-Росинський. ДИТЯЧИЙ БУДИНОК 213
ТЕМА 12. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА 215
Сутність та особливості соціально-педагогічної діагностики 215
Дослідження соціальної ситуації розвитку дітей та підлітків 218
Діагностика соціально-педагогічної занедбаності дітей. 220
Софія Русова. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ 225
ДОДАТКИ 231

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ВСТУП

Соціальна педагогіка як самостійна галузь наукового знання та сфера професійної практичної діяльності існує в Україні порівняно недавно. Тому розвиток теоретичної концепції та науково-методичного забезпечення підготовки фахівців з соціальної педагогіки знаходиться також в стані становлення. Концептуальна модель соціально-педагогічної науки вимагає нині розробки адекватного об'єкта і предмета дослідження, погодження та доцільного пов'язання з теорією та практикою суміжних наук, побудови власного категорійно-понятійного апарату. На окрему увагу заслуговує розробка методики і технології соціально-педагогічної діяльності. Існуючі вітчизняні підручники не вичерпують повною мірою вказаних аспектів розвитку соціально-педагогічної науки або ж являють собою розробку окремих структурних одиниць цієї науки.

Специфікою запропонованого курсу лекцій, на нашу думку, є його адаптованість до умов педагогічного вищого навчального закладу, з одного боку, та до умов подвійної спеціальності – з іншого. З 1995 року у Житомирському державному педагогічному університеті здійснюється підготовка соціальних педагогів за спеціальністю "Українська мова і література та соціальна педагогіка", а з 2002 року – "Практична психологія та соціальна педагогіка". Тому потреба у спеціально розробленому курсі лекцій є досить відчутною і нагальною.

Курс лекцій представлений ____ розділами, кожен з яких є самостійною темою для вивчення під час лекції та опрацювання на практичних заняттях з соціальної педагогіки. При цьому зміст курсу лекцій побудований таким чином, щоб не перетинатися з іншими соціально-педагогічними дисциплінами та спецкурсами за вибором студентів, що викладаються для студентів вказаних вище спеціальностей – "Вступ до соціальної педагогіки", "Історія соціальної педагогіки", "Превентивна педагогіка", "Методика соціально-педагогічної діяльності", "Соціально-педагогічна допомога сім'ї" тощо.

Дещо нетиповою для курсу лекцій як зразка навчально-методичної літератури інновацією є вміщення між текстами окремих лекцій педагогічних першоджерел, представлених у скороченому вигляді. Окрім цього, курс лекцій збагачений додатковими поясненнями термінів, схемами, таблицями, рисунками, що полегшує студентові процес засвоєння лекційного матеріалу.

Значна частина вміщених у посібнику текстів є матеріалом для підготовки студентів до екзамену з курсу "Соціальна педагогіка", а також для підготовки до державного екзамену на ступінь спеціаліста за вказаними подвійними спеціальностями – як денної, так і заочної форми навчання.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Метою вивчення курсу "Соціальна педагогіка" можна вважати розкриття взаємозв'язку соціальної педагогіки з гуманітарними науками та педагогікою; виділення предмета, об'єкта науки, її категорій; розгляд проблем соціальної педагогіки як науки і галузі практичної діяльності; виявлення специфіки соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями дітей.

Головні завдання курсу:

1. Сформувати у студентів цілісне уявлення про фактори і закономірності соціального розвитку дитини.
2. Сформувати у студентів системний підхід до вивчення соціально-педагогічних явищ.
3. Організувати оволодіння закріпленням соціально-педагогічних категорій і понять.
4. Розвивати у студентів здатність наукового підходу до вивчення курсу.
5. Навчити студентів оволодінню та самостійній розробці і проведенню методики соціально-педагогічної діяльності.
6. Сформувати у студентів здатність до оволодіння головними методами і формами соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями дітей та підлітків.
7. Сформувати у студентів знання і вміння соціально-педагогічних досліджень; володіння конкретними засобами, необхідними соціальному педагогові для самостійного конструювання соціально-педагогічної діяльності.
8. Під час проведення практичних занять сприяти виробленню у студентів навчальних і професійних навичок за допомогою вправ, соціально-педагогічних задач, соціально-педагогічних ситуацій, дилем тощо.
9. Сформувати у майбутніх професіоналів емоційно позитивне ставлення до соціально-педагогічних курсів і подальшої професійної діяльності.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 1. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА І СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

ПЛАН:

1. Сучасна соціальна концепція України.
2. Предмет та цілі соціально-педагогічної діяльності.
3. Категорійно-понятійний апарат соціальної педагогіки та соціальної роботи.
4. Сутність категорії "соціальне виховання".

> Хто бачить лише різницю між теорією і практикою, той не доріс емоційно до рівня сучасної теорії. Той має більше вчитися у життя, а не за книжками з їхніми шрифтами. Тому не вистачає не готових рецептів, а душевної, важкою працею здобутої здатності відчувати істину – поріднитися з правдою теорії.
>
> *Януш Корчак*

Сучасна соціальна концепція України

Радикальні економічні та політичні зміни в українському соціумі призвели до глибоких кризових процесів, а саме: руйнації господарсько-економічних зв`язків; майнової диференціації; зростання соціальної напруженості

Ці кризові процеси спричинюють виникнення глибинних передумов для соціальних вибухів і означають збереження соціальної несправедливості у сучасному українському суспільстві. Натомість загальновизнаним критерієм цивілізованості будь-якого суспільства є якраз соціальна справедливість, яка тлумачиться як створення рівних реальних життєвих можливостей для вияву і здійснення своїх інтелектуальних творчих сил.

Єдиної моделі соціальної справедливості, звичайно, немає. Жодна з існуючих соціальних моделей у світі, водночас, не може забезпечити рівень соціальної справедливості, достатній для пересічного громадянина. Не є гарантом соціальної справедливості ані ринковий капіталізм, ані приватна власність, ані соціалістичний метод господарювання. Не стало причиною якогось зростання соціальної справедливості й руйнування державного сектору економіки.

Подальший соціальний розвиток України може досить серйозно залежати від двох чинників:

1. Здатності науки (у тому числі соціально-гуманітарної) своєчасно осмислювати і прогнозувати соціальну ситуацію.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

2. Вміння і бажання використовувати світовий соціальний досвід.

Вказані чинники, безумовно, знаходять своє вираження як на глобальному (відношення України і світу), так і на локальному соціальному рівні (особливості розвитку різних регіонів України).

За соціологічними оцінками (як українськими, так і зарубіжними), близько 80% населення України знаходиться за межею бідності (стосовно європейських стандартів). Близько 70% реального прибутку кожної сім`ї витрачається на харчування, що свідчить про фактичну неможливість інвестування більш-менш серйозних коштів на освітній та культурний розвиток дітей в українських родинах.

Соціальна політика сучасної держави європейського зразка має містити дві складові частини – активну та пасивну (рис.1).

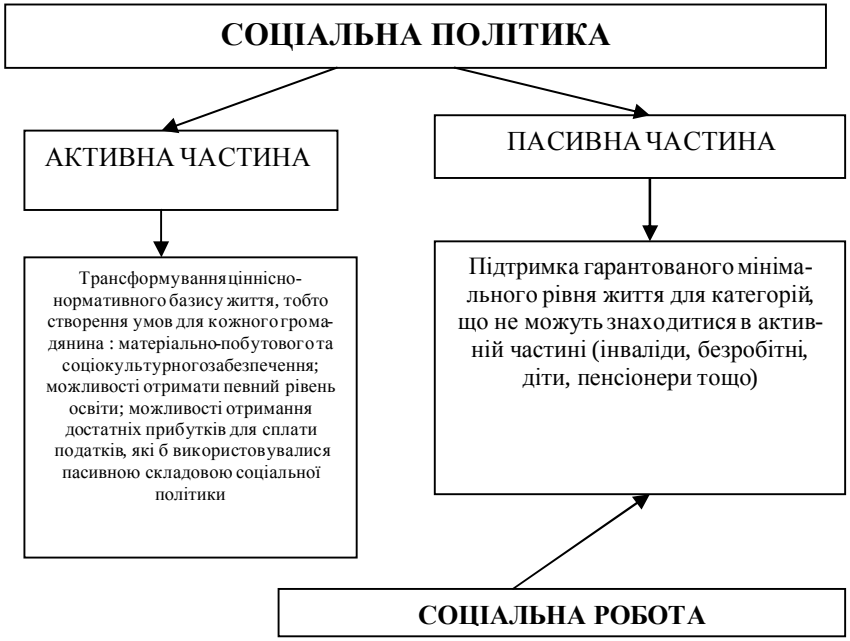

Рис.1. Структура соціальної політики.

Поданий рисунок чітко окреслює місце соціальної роботи (і соціальної педагогіки як її базової інтегративною основи) у межах соціального інституту політики.

Потреба у формуванні якісно нової моделі соціальної політики відбувається в умовах формування нових соціально-економічних чинників поступального руху української держави до розвиненого демократичного суспільства. Натомість сфера соціальної роботи є

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

тую галуззю, яка покликана забезпечити захист населення від чинників соціального ризику, зміст та рівень яких є часто загрозливими для прийнятного функціонуванняcоціальної системи.

Основними державними документами, які регулюють перспективи соціального розвитку України, стали "Концепція соціального забезпечення населення України" (грудень 1993р.) та "Концепція соціальної політики" (липень 1994р.). Світовий досвід соціального розвитку може бути представлений у двох напрямках – ліберальному та патерналістському, які, відповідно, впливають на формування відповідної освітньої політики (рис.2).

Патерналізм – ідеологія і соціальна практика у сфері трудових відносин, яка виявляється у доброчинності підприємця про своїх працівників; політика індустріально розвинених країн щодо надання допомоги слабко розвиненим

Типи життєвих стратегій у соціально нестабільний час, які можуть бути використані різними соціальними групами, окреслюються двома групами:

I група:

- ефективна, успішна зовнішня адаптація, що спирається на нову, жорстко організовану систему ціннісних орієнтацій;
- підвищена сприйнятливість до зовнішніх впливів (економічних, інформаційних, статусних);
- соціальна ідентифікація спрямована на первинні (сім'я) та професійні спільноти;
- орієнтація у часі - на теперішній та найближчий майбутній.

II група:

- ефективна внутрішня адаптація, заснована на стійкості фундаментальних ціннісних орієнтацій;
- несприйнятливість до зовнішніх впливів;
- соціальна ідентифікація спрямована на великі спільноти: як реальні, так і нереальні (країна, народ, однодумці);
- спрямованість у часі - минуле та віддалене майбутнє.

III група:

- це стратегія виживання;
- невеликий життєвий та соціальний ресурс;
- невисокий статус та становище, що погіршується;
- м'які ціннісні системи;
- ідентифікація з собі подібними;
- сприйнятливість до впливу висока, але результати його неглибокі.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

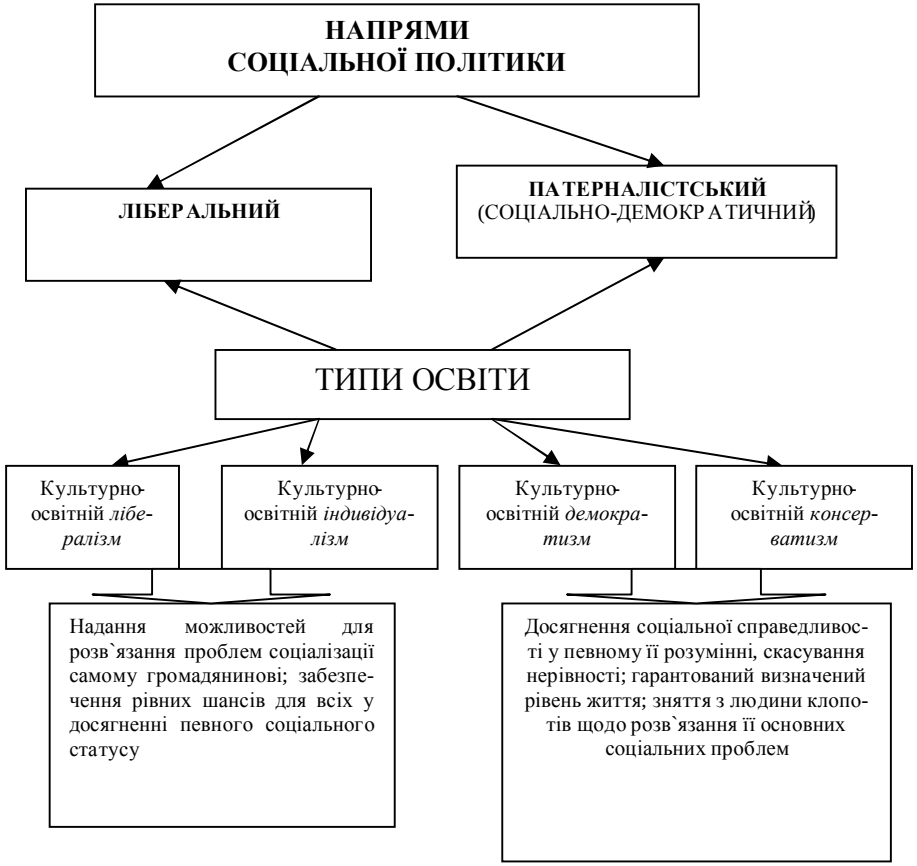

Рис. 2. Залежність соціокультурних типів від соціальної політики держави.

Предмет та цілі соціально-педагогічної діяльності

Об`єктом соціально-педагогічної науки є людина як члена соціуму у єдності її індивідуальних та суспільних характеристик.

Предметом соціально-педагогічної теорії і практики є педагогічні аспекти соціального становлення та розвитку особистості, набуття нею соціального статусу, соціального функціонування, а також під-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

тримка досягнутих та відновлення втрачених соціальних характеристик.

Соціально-педагогічну теорію і практику прийнято розрізняти на соціетальному, соціально-середовищному та індивідуальному соціальному рівні (рис.3).

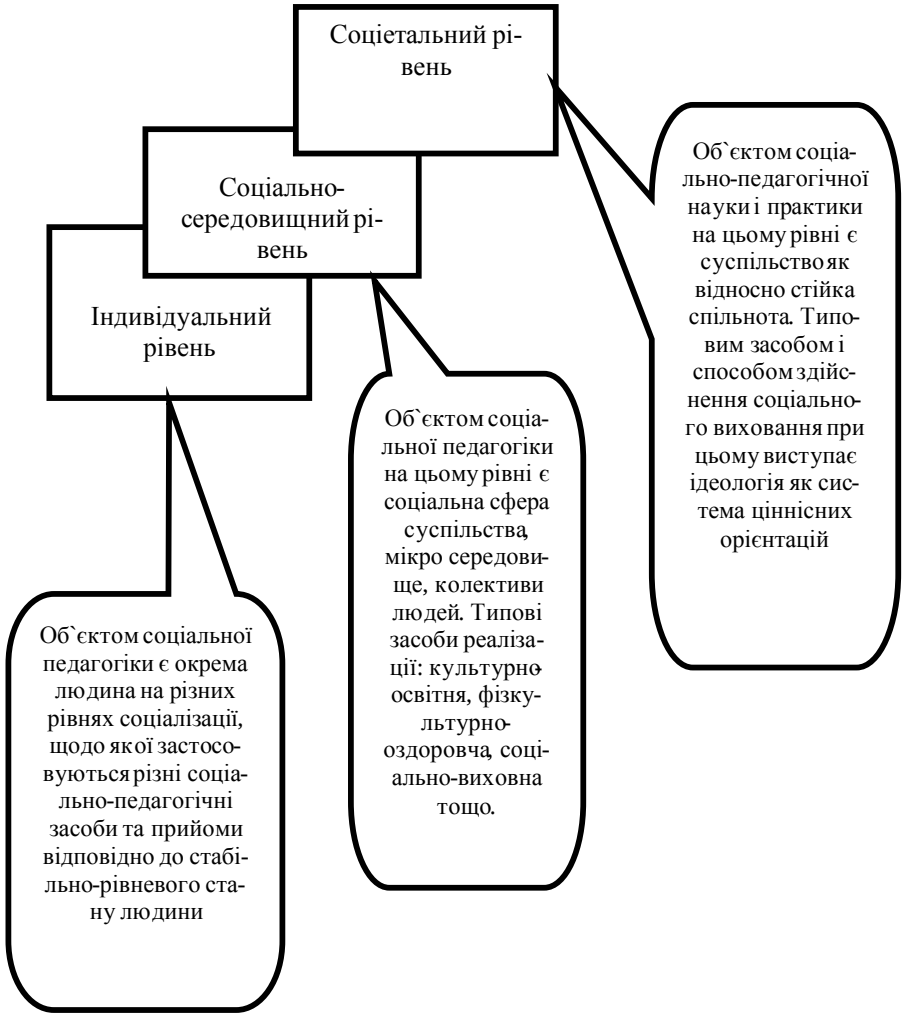

Рис.3. Структура соціально-педагогічної теорії і практики на різних рівнях функціонування.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Можна розглядати об’єкт соціальної діяльності як на функціональному, так і на персоніфікованомурівні (рис.4. та рис.5).

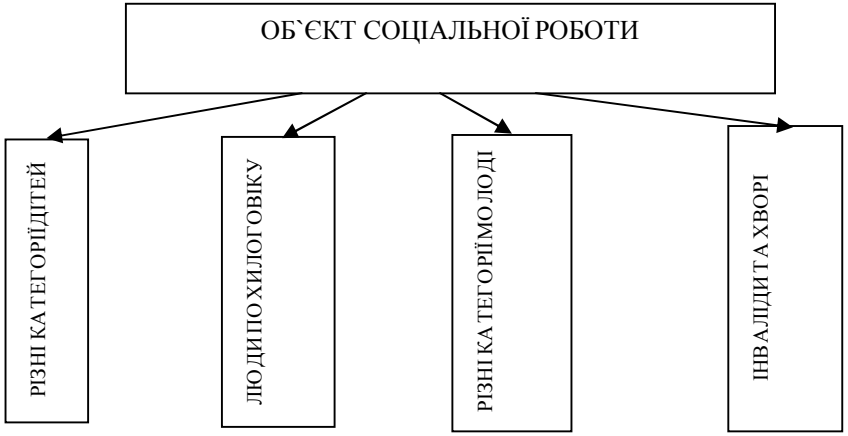

Рис.4. Об`єкт соціальної роботи (персоніфікований підхід)

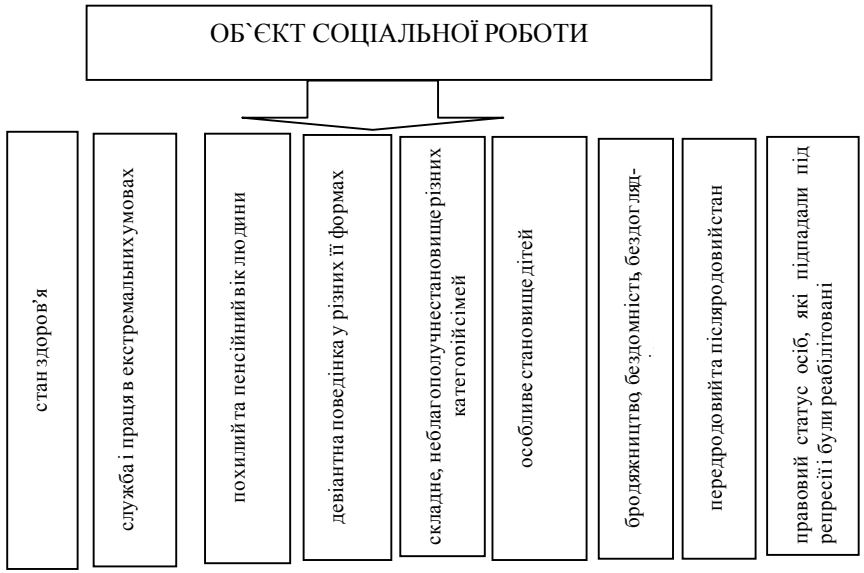

Рис.5. Об`єкт соціальної роботи (функціональний підхід)

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Концептуальні підходи до предмета соціально-педагогічної діяльності можуть бути представлені, як у табл.1.

Табл.1. Предмет соціально-педагогічної діяльності (концептуальні підходи).

Концептуальні підходи	**Предмет соціальної роботи**
Біхевіористичний підхід	Зміна поведінки клієнта (-ів)
Втручання в кризових ситуаціях	Пом'якшення впливу на клієнта стресової події шляхом надання йому безпосередньої емоційної допомоги, мобілізації всіх його зусиль і можливостей для переборювання кризи, повернення клієнта на попередній чи підняття на вищий рівень життєдіяльності.
Когнітивна терапія	Допомогти клієнту змінити свої когнітивні (пізнавальні) процеси і тим самим впоратися з емоційними та поведінковими проблемами.
Проблемно орієнтований підхід.	Вирішення проблем, що усвідомлюються клієнтами, з акцентуванням на стимулювання і підтримку їхніх власних здатностей та ресурсів
Психосоціальний підхід	Підтримання рівноваги між внутрішнім психологічним життям клієнта та міжсистемними (зовнішніми) стосунками, що впливають на його життєдіяльність
Системний підхід	Надання допомоги людям у їхній взаємодії з оточуючим середовищем за допомогою виділення, підтримки або зміни відповідних систем та їх зв'язків, реалізація дій щодо визначення та підключення існуючих суміжних систем.
Соціальне навчання	Навчання клієнтів соціальних умінь і навичок, необхідних їм як для вирішення наявних проблем, так і для попередження їх появи

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Трансактний аналіз	Вирішення життєвих проблем клієнта (невпевненості, залежності, життєвих невдач) шляхом зміни його Его-станів: Батька, Дорослого, Дитини, досягнення їх оптимального представництва в емоційній, когнітивній та поведінковій системах клієнта.
Ексзистенціальний підхід	Допомога великій кількості найрізноманітніших людей, котрі переживають які-небудь утруднення, хронічним невдахам, тим, хто "загубився" в житті, засудженим Її мета — позбавити цих людей жахів, вдихнути в них надію, змінити стиль життя, навчитися отримувати від нього задоволення.
Екологічний підхід	Посилення адаптивних здатностей людей. При цьому адаптація (біологічна, пізнавальна, емоційна, соціальна) визначається як активне зусилля, спрямоване або на досягнення особистісних змін з метою приведення особистості у відповідність із вимогами оточуючого середовища та отримання можливих переваг, або зміну впливу навколишнього середовища, щоб його соціальна та фізична частини більше відповідали потребам, правам та цілям людей

Соціально-педагогічна діяльність переслідує наступні **цілі**:

- забезпечення, збереження та зміцнення фізичного, психологічного, соціального, морального здоров'я особистості;
- формування моральної свідомості, моральних якостей, соціально значущих орієнтацій і установок у життєвому самовизначенні, моральної поведінки;
- створення сприятливих умов мікросоціуму для розвитку здібностей та реалізації можливостей людини, її позитивного потенціалу у соціально корисних сферах життєдіяльності, попередження тупикових ситуацій в особистісному розвитку;
- формування потреби у саморозвитку, надання допомоги у самопізнанні, самоствердженні, само реабілітації, самореалізації;
- надання комплексної соціально-педагогічної допомоги і підтримки;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- створення комфортного гуманізованого виховного простору у мікросоціумі.

Головними **напрямками** соціально-педагогічної діяльності є такі:

- створення соціальних умов, що компенсують несприятливий досвід соціалізації і несприятливі умови життя дітей;
- надання комплексної допомоги, спрямованої на створення сприятливих соціально-педагогічних умов в освітніх та інших закладах соціальної освіти й виховання;
- забезпечення соціально-педагогічної діагностики, корекції, консультування для дітей та сімей груп ризику;
- соціально-педагогічна превентизацію і реабілітація дезадаптованих та соціально депривованих дітей та підлітків;
- робота з дітьми-інвалідами;
- робота з обдарованими дітьми;
- організація спортивно-оздоровчої, дозвіллєвої та інших видів соціально активної діяльності дітей та підлітків;
- консультування та спеціалізована допомога;
- культурно-просвітницька діяльність щодо пропаганди та тлумачення здорового способу життя;
- здійснення системи превентивних заходів, попередження асоціальності;
- соціально-педагогічні дослідження з метою виявлення соціальних та особистісних проблем дітей різних вікових груп.

Адекватно організована соціально-педагогічна діяльність передбачає орієнтацію на особистість, індивідуальність, розкриття сутнісних сил дитини, надання їй комплексної соціально-психологічно-педагогічної допомоги у розв'язанні особистісних проблем, в усвідомленні себе суб'єктом власного життя.

Категорійно-понятійний апарат соціальної педагогіки та соціальної роботи

Головними категоріями і поняттями соціальної педагогіки визначені: соціальна педагогіка, соціальна робота, соціалізація, соціальне середовище, соціальна політика, соціальний педагог, соціальний працівник, інститути соціалізації, людина, особа, особистість, індивідуальність, індивід, соціальне виховання, інститути виховання.

Введення у науковий обіг головних категорій і понять соціальної педагогіки відбувалося протягом всього періоду її становлення у європейській науці.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Так, термін “**соціальна педагогіка**” був запропонований А.Дістервегом, хоча, на думку деяких вчених, першим цей термін використав К.Магер, німецький просвітник, який спеціально досліджував соціальні аспекти освіти й виховання. На його думку, соціальна педагогіка – це наука, яка займається вивченням умов формування суспільства в цілому.

У сучасному науковому обігу соціальна педагогіка – це наука про соціально-педагогічні механізми формування особистості у соціумі, гармонізацію її взаємин у мікро- мезо- та макрорівнях.

Ще одне означення: соціальна педагогіка – це наука (галузь загальної педагогіки) про гармонізацію та гуманізацію взаємин особистості і середовища, тобто про соціалізацію особистості.

Соціалізація – процес і результат передачі узагальненого досвіду певної культури (ролей, цінностей, умінь, знань, норм) індивідуальним членам соціуму.

Система знань кожної науки відображається у її поняттях і категоріях. **Поняття** – одна з форм відображення світу у його пізнанні.

У процесі розвитку будь-якої науки поняття об’єднуються, закріплюються у категорії науки, які являють собою найбільш загальні, фундаментальні, так звані “родові” поняття, що є похідними від інших понять, що використовуються у цій науці.

Таким чином, у кожної науки формується своя категорійно-понятійна система, що відображає взаємозв’язок і взаємозумовленість понять, що входять до цієї науки. В той же час система понять будь-якої науки завжди знаходиться у взаємозв’язку з понятійними системами інших наук, які вивчають той самий об’єкт. Не є виключенням у цьому стосунку й соціальна педагогіка, понятійна система якої знаходиться у тісному взаємозв’язку із системами понять, передусім, педагогіки і соціології, а також інших наук, що вивчають людину.

В Україні соціальна педагогіка була введена імперативно “зверху” і з самого початку стала розвиватися як відгалуження педагогічної науки. Добре відомо, що педагогіка, яка має свою обмежену сферу дослідження і є самостійною і достатньо розробленою наукою, розвивається у тісному взаємозв’язку з іншими гуманітарними науками, що вивчають людину. Серед них особливо виділяються такі, які пов’язуються з педагогікою родинними зв’язками. До них відносяться, перш за все, ті гуманітарні науки, категорії яких входять до понятійної системи педагогіки і активно використовуються нею як в теоретичних дослідженнях, так і у безпосередній практичній діяльності педагогів. Взаємозв’язок педагогіки з іншими науками можна представити схематично (рис.6.).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

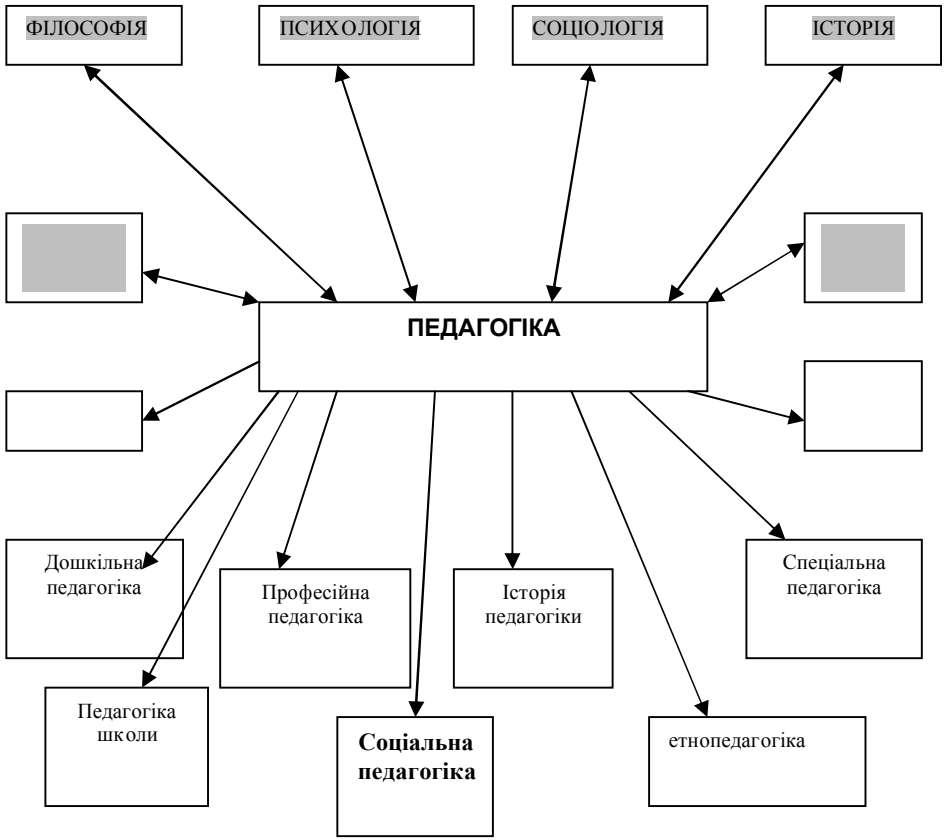

Рис.6. Соціальна педагогіка у системі соціально-гуманітарних наук

У верхній частині схеми показані зв'язки педагогіки з тими науками, категоріями яких вона користується, порожні прямокутники позначають її численні зв'язки з іншими науками, що не мають постійного характеру. У останні роки процес диференціацій педагогічної науки значно посилився. Виникли і знаходяться у стадії становлення численні наукові галузі, до яких відноситься й соціальна педагогіка.

У нижній частині схеми показані зв'язки педагогіки з її "дочірніми" науковими галузями. Порожні прямокутники вказують на галузі педагогічної науки, що мають відносну самостійність і з часом можуть стати незалежними науковими галузями.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Для того, щоб виділити категорії власне соціальної педагогіки, треба скористатися формально-логічним прийомом. Спочатку виділяємо категорії педагогіки, потім проектуємо педагогічні категорії на соціальну педагогіку й намагаємося розібратися, що вона запозичила у інших наук, а які поняття є її власними.

ПЕДАГОГІКА		СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Запозичені	**власні**	**Запозичені**	**Власні**
	освіта	Освіта	
	навчання	навчання	Соціальне навчання
	виховання	виховання	Соціальне виховання
Діти (дитина)		Діти (дитина)	
особистість		Особистість	
розвиток		Розвиток	
діяльність	Педагогічна діяльність	діяльність	Соціально-педагогічна діяльність
суспільство		Суспільство Соціум Соціальний інститут	
соціалізація		Соціалізація Соціальна адаптація Соціальна реабілітація	

Категорійно-понятійний апарат соціальної педагогіки може бути представлений на кількох рівнях узагальнення: *прикладному* (соціалізація, соціальний інститут, методи, форми), *теоретичному* (особистість, індивід, виховання, середовище), *методологічному* (соціально-педагогічний закон, соціально-педагогічне явище, соціально-педагогічні принципи).

Категорії та поняття соціальної педагогіки під час вивчення курсу соціальної педагогіки являють собою пропедевтичний етап засвоєння категорійно-понятійної структури соціально-педагогічних дисциплін[1].

[1] Социальная педагогика: Курс лекций /Под общ.ред. М.А.Галагузовой. – М, 2000.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Актуальним питанням розвитку соціально-педагогічної науки та соціальної роботи є глибокий аналіз кількох основних дефініцій[2]. Спробуємо представити тлумачення соціально-педагогічних категорій “соціальна педагогіка”, “соціальна робота”. “соціальний педагог”.

Соціальна педагогіка:

• Досліджує проблему інтеграції виховних сил суспільства з метою підвищення культурного рівня народу[3] .

• Вивчає соціальну детермінованість виховання людини як громадянина, трудівника в її відносинах з іншими людьми, із засобами праці, соціальним розвитком особистості. Формування особистості здійснюється не лише під впливом виховання, але і середовища. Соціальна педагогіка вивчає, яким чином доцільно організувати соціальне середовище так, щоб людина розвивалася, набуваючи досвіду навчально-трудової діяльності, культури спілкування. Предметом соціальної педагогіки виступає також соціальне научіння[4].

• Реально існуючий об'єктивний фактор процесу формування особистості через її взаємозв'язки, взаємовідносини з суспільством, з віддаленим і близьким оточенням (соціумом і мікросоціумом)[5] .

• Наука (галузь загальної педагогіки) про гармонізацію та гуманізацію відносин особистості і середовища, тобто про соціалізацію особистості. Має чітко визначений зміст, предмет, завдання, принципи, категорії. Предмет соціальної педагогіки — процес формування розвитку особистості під впливом всієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Її науково-теоретичну структуру становлять: агогіка — наука, що вивчає проблеми попередження відхилень у поведінці неповнолітніх; геротика — соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку; педагогіка людинознавства і соціальної творчості[6].

• Галузь педагогіки, яка досліджує соціальне виховання як соціальний інститут (це її об'єкт), тобто виховання всіх вікових груп і соціальних категорій людей, яке здійснюється як в організаціях спеціа-

---

[2] Підготовлено до друку І.Д.Звєрєвою //Практична психологія і соціальна робота. – №4, 2001. – С.12-16.

[3] Пауль Наторп. Социальная педагогика. — СПб., 1911.

[4] Там само. – С.105-106.

[5] Вульфов Б.З. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. – М-Тула, 1993. – С.59.

[6] Соціальна робота і соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник /За заг.ред. І.Д.Звєрєвої. — К. Етносфера, 1994. - С. 85-86.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

льно для цього створених, так і в організаціях, для яких виховання не є основною функцією[7].

• Галузь науково-педагогічного знання про взаємодію особистості і соціального середовища; органічна частина педагогічного комплексу, спрямованого на всебічну підготовку спеціалістів соціальної сфери, які виконують функції соціальної орієнтації людини в середовищі проживання[8]

• Вивчає соціальне виховання людини, яке здійснюється фактично протягом усього її життя; навчальна дисципліна, яка розкриває соціальну функцію загальної педагогіки, досліджує виховний процес у всіх вікових групах[9].

• Галузь педагогіки, яка досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації, тобто виховання всіх вікових групи соціальних категорій людей, яке здійснюється як в організаціях, спеціально для цього створених, так і в організаціях, для яких виховання не є основною функцією (підприємства, військові частини та ін.)[10].

• Наука, яка розкриває вплив на педагогічний процес конкретних соціокультурнихумов, що виконують роль посередника між соціальним середовищем і окремими галузями педагогічного знання, тісно пов'язана з розвитком цивілізації й зі становленням соціально-громадських відносин[11].

Соціальна робота:

• Професійна або волонтерська діяльність, спрямована на гарантовану підтримку і надання соціальних послуг будь-якій людині. У широкому розумінні слова соціальна робота — це діяльність соціальних служб (державних, приватних, громадських); у вузькому — вплив спеціалістів із соціальної роботи на особистість з метою надання допомоги у самовиявленні[12].

---

[7] Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику. -М., 1997. - С.13.

[8] Филонов Г.Н. Теоретико-методологические основы социальной педагогики. — М., 1998. — С.8-16.

[9] Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. вузов /Под ред. В:А. Сластенина. — М.:Академия, 1999. - С.3.

[10] Там само. – С.176.

[11] Соціальна педагогіка.: Навч. посібник /За ред. А. Й. Капської - К., 2000. - С. 24.

[12] Соціальна робота /соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За заг.ред. І.Д.Звєрєвої — К.: Етносфера, 1994. — С. 87.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

• Сфера людської діяльності, функція якої полягає у виробленні і теоретичній систематизації об'єктивних знань про певну дійсність — соціальну сферу і специфічну соціальну діяльність[13].

• Система теоретичних знань і заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення[14].

• Вивчає закономірності і принципи функціонування і розвитку соціальних процесів, їх динаміку під впливом психолого-педагогічних і управлінських факторів при захисті громадянських прав і свобод особистості в суспільстві[15].

• Специфічний вид діяльності, який впливає на перебіг суспільних процесів відповідно до потреб людей, вимог конкретної обстановки, який слугує інтересам всіх людей, їх духовному зростанню і оновленню суспільних відносин, збереженню і реабілітації соціального здоров'я[16].

• Цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені органи, спрямована на забезпечення соціального, культурногота матеріального рівня життя всіх членів суспільства та спрямована на надання допомоги різним категоріям людей. Соціальна робота має макро-, мезо,- мікрорівні. На макрорівні вирішуються державні проблеми, здійснюється державна політика, створюється інформаційне коло реалізації соціальної політики. На мезорівні будується регіональна соціальна політика, політика на рівні міста, району. Мікрорівень — соціальна робота, спрямована на задоволення запитів самих клієнтів. Об'єкти соціальної роботи — люди, які мають проблеми, незалежно від віку. Суб'єкти соціальної роботи — держава, державні установи, служби, окремі люди.

Соціальна робота розглядається також як самостійна наука, об'єктом дослідження якої є процес зв'язків, взаємодій, способів та засобів регуляції поведінки соціальних груп і особистостей в суспільстві. Предметом соціальної роботи виступають закономірності, що зумовлюють характер та спрямованість соціальних процесів.

Соціальна робота з дітьми та молоддю — діяльність уповноважених органів, організацій та підприємств, незалежно від їх підпо-

---

[13] Основы социальной работы: Учебник / Под ред. П.Д. Павленок. - М., 2000.

[14] Соціальна робота в Україні / За ред В. Полтавця. - К., 2000. - С.5.

[15] Тетерский С.В. Введение в социальную работу: Учебн. пособие. — М., 2000.

[16] Там само. – С.63.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

рядкування і форм власності, окремих громадян, спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб[17].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що головні соціально-педагогічні категорії тлумачаться так:

Соціальна робота — професійна, цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені державні та недержавні соціальні інститути, спрямована на створення соціальних умов для повноцінної життєдіяльності та розвитку різних категорій населення (захист конституційних прав, свобод інтересів, задоволення культурних та духовних потреб)[18] .

Соціальний працівник — це професійно підготовлений спеціаліст, який працює в державних (недержавних) соціальних інститутах і сприяє створенню соціальних умов для повноцінної життєдіяльності різних категорій населення, котрі потребують захисту і підтримки.

Соціальна педагогіка — це наука і практика становлення особистості в соціумі з урахуванням конкретних соціально-педагогічних умов, особливостей середовища, їх впливу на якісний рівень педагогічного процесу, який оптимізує соціалізацію особистості.

Соціальний педагог — це спеціаліст, котрий здійснює соціально-педагогічну діяльність, об'єктом якої є діти та молодь, що потребують підтримки й допомоги у процесі соціалізації як основної умови самореалізації, самокорекції, самоствердження.

Сутність категорії “соціальне виховання”

Соціальне виховання – це процес і результат відтворення наступних поколінь на засадах турботи про соціокультурний розвиток суспільства.

У межах соціальної педагогіки соціальне виховання може розглядатися як процес сприяння продуктивному особистісному росту людини під час вирішення нею важливих завдань взаємодії з оточуючим середовищем[19]. Це, передусім, завдання досягнення життєвого

---

[17] Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів /За ред. А.Й.Капської та ін. — К.:У ДЦССМ, 2000. - С.195

[18] Соціальна робота /соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За заг.ред. І.Д.Звєрєвої — К.: Етносфера, 1994. — С. 87.

[19] Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ "Сфера", 2001. – 480с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

успіху, соціальної компетентності, конкурентноздатності, соціального самовизначення у змінному щодо умов соціумі.

Крім цього, соціальне виховання можна окреслити як систему цілеспрямованого впливу суспільства на цінності, відносини та життєві смисли окремої людини та соціальних макрогруп в інтересах узгодження особистісного та загальносуспільного розвитку.

Соціальне виховання має такі основні коментарі своїх характеристик:

1. Цикли соціального виховання – сімейний, освітній, трудовий, післятрудовий
2. Мета і завдання – особистісний ріст особистості, групи, колективу.
3. Засоби реалізації – зміст, форми та методи (інформаційні, інструментально-оперативні, комунікативно-інтерактивні) соціально-педагогічної діяльності.
4. Етапи здійснення – орієнтація, проектування, планування, реалізація завдань, оцінка досягнень.
5. Результати – рівень успішності особистісного росту у діяльності, спілкуванні, пізнанні, самореалізації людини.

У суспільстві, як правило, йдеться про **систему** соціального виховання – відносно стійку сукупність цінностей і норм, а також організоване поєднання людей відповідно до просторово-часових зв'язків. Як система, соціальне виховання розкладається на інформаційно-енергетичні ресурси та просторово-часові компоненти функціонування.

Головними *принципами* організації процесу соціального виховання є:

- індивідуальна допомога у ліквідації конфліктних і критичних ситуацій у соціальній взаємодії особистості, її ціннісному становленні та розвитку індивідуально-творчих начал;
- групова підтримка людини та її мікросередовища (сім'ї, школи, громади) у фізичному, психічному, соціальному становленні;
- громадський захист права кожної дитини і дорослого на достойне життя у суспільстві незалежно від індивідуальних особливостей фізичного та розумового розвитку, соціального статусу;
- практична діяльність щодо збереження фізичного і психічного здоров'я у соціальному мікросередовищі;
- послідовний розвиток екологічної, соціальної, особистісної, професійної компетентності особистості;
- організація різноманітної соціально адекватної групової дозвіллєвої діяльності (фізичної, пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практичної, індивідуально-творчої);

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- забезпечення і підтримка успішної суб'єкт-суб'єктної взаємодії підростаючого покоління в соціокультурному просторі;
- забезпечення готовності кожної дитини до відповідальної самоорганізації, морального самобудування власного життя і власної особистості шляхом організації соціального досвіду і самодіяльного спілкування у контактній групі;
- допомога у створенні таких умов життєдіяльності у мікросередовищі, за яких не дивлячись на фізичні недоліки, життєві кризи, особистісну життєву втрату людина може жити, зберігаючи відчуття власної гідності і поваги до себе з боку оточуючих
- реадаптація людини у змінному соціумі за допомогою зростання ступеня її самостійності і самоконтролю ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Л.Г., Звєрєва І.Д., Хлєбік С.Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392с.
2. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику. -М., 1997. - С.13.
3. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. вузов /Под ред. В:А. Сластенина. — М.:Академия, 1999. - С.3.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.
5. Основы социальной работы: Учебник / Под ред. П.Д. Павленок. - М., 2000. - С. 6.
6. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття. Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.
7. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
8. Соціальна робота /соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За заг.ред. І.Д.Звєрєвої — К.: Етносфера, 1994. — С. 87.
9. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.
10. Социальная педагогика: Учебное пособие для студвысш.учеб.заведений /Под ред. проф. В.А.Никитина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 272с.
11. Социальная педагогика: Курс лекций /Под общ.ред. М.А.Галагузовой. – М, 2000.
12. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів /За ред. А.Й.Капськойта ін. — К.:У ДЦССМ, 2000. - С.195
13. Тетерский А. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2001.
14. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Софія Русова. НОВА ШКОЛА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ[20]

1. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Що далі люди живуть упорядкованими громадами, то все більше вони відчувають велике значення громадського життя для кожного окремо взятого громадянина, для кожної окремої особи, бо все ширше громадське життя захоплює людину та задовольняє її різноманітні потреби й вимоги. В давноминулі часи люди або жили самітньо в печерах, або об'єднувалися в невеличкі родинні гуртки, що блукали з краю в край, відшукуючи собі поживу серед рослин або виходячи на лови за диким звіром. Ці невеличкі гуртки потроху перетворюються в більш міцні колективи для охорони себе від того чи іншого ворога, будь то хижий звір або дужче вороже сусіднє плем'я. Більші колективи закладалися подекуди тимчасово виключно для захисту або для захоплення якихось просторів. Але з розвитком культури такі громади більш усталювалися, ставали певнішими, починали ставити собі завданням не лише оборону та захист громадян, а й краще упорядкування самого життя на грунті спільної праці, спільної організації, при якій кожна людина могла знаходити для себе найкращі умови життя, спочатку лише матеріального, а пізніше й духовного. Довгий час в таких державних колективах окрема особа занадто підпадала владі держави, деспотична влада перших державців дозволяла собі цілком підпорядковувати людину, робити її власністю держави й витворювати з неї військове або адміністративне знаряддя. Громадянство перетворювалосяна покірну чередy, що за добру пашу цілком корилася чабанові. Але потроху ширилась освіта, підносилась людська свідомість! Рвалися кайдани, один по одному скидалися ланцюги рабства, поневолення, і на державному терені виступали люди, а не раби, не невільники, а люди з вільною думкою, з вільним серцем. Замість державного абсолютизму постало організоване громадянство, замість неволі та занедбання всяких людських прав постала повага до особи і почався вільний розвиток особи людини в усіх її різнорідних нахилах та здібностях. Громадянство потребувало робітників задля нового складу життя. Але кайдани поневолення не так легко скидаються, вчорашні раби не можуть одразу перемінитися на вільних громадян, та й колишні несвідомі отари людей не стають одразу свідомим громадянством. Для такої великої зміни потрібний не тільки час, що завжди посуває наперед розвиток громади й особи відповідно до вимог творчого життя. Потрібне виховання, що тільки й має змогу дати нам нове громадянство, складене з справжніх громадян, з робітників того творчого життя, що, не спиняючись, веде нас з одного еволюційного щабля на другий, витворюючи все кращі форми життя.

2.ХАРАКТЕР ГРОМАДСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Людина стає людиною лише в громаді. Свідомість закону, моральне розуміння волі закладається лише в спільності, у контакті з людьми. Для окремої особи, відірваної від громадського життя, не існує закону, не виявляється безумовної ідеї добра. Лише в спільності, в спільному житті всіх людей складається моральний і юридичний закон, моральні завдання та обов'язки. Випрацювати ідею добра є спільне завдання, але працюють коло цієї роботи окремі особи, бо бути добрим я можу лише за моїм власним бажанням; через це виховання має дати дітям такі умови життя, такий напрямок розвитку, що сприяв би розумінню добра і зміцнив би волю дитини для виконання лише добрих вчинків, корисних

[20] Скорочено друкується за: Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. – Кн1. /За ред. Є.І.Коваленко – К.: Либідь, 1997. – 272 с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

для громадянства, такому поводженню, що не перешкоджало б проведенню в життя великих гасел: Братерства і Волі.

Для цього сучасне виховання має розвинути в дітях доброчинності, однаково потрібні й для дитини як майбутнього громадянина, і для самого громадянства як окремої національної спільності в її творчій життєвій праці та в її відносинах до других національних колективів. Щ доброчинності визначені сучасними педагогами, це: розум, воля, хоробрість, справедливість. Розум дає освіту, без освіти не може бути демократичного ладу: освіта для всіх, вона одна наближає народні маси до культурного поступу, до свідомої праці; вона ж дає змогу виявитися особливим здібностям і своєю працею сприяти більшому розвиткові науки і мистецтва.

Розум викликає активну думку, шукання істини-правди, а це шукання й є вічним і обов'язком, і завданням людини і людства. Розум нахиляє до критики, а розумна критика конче потрібна для постійного поступу, вона забезпечує людину від закристалізування в одних формах життя, не дає зупинятися на півшляху до абсолютного знання. От через що сучасна школа звертає велику увагу на формування розуму, на дисциплінування розумових сил, не на накидання в голову учня різноманітного знання, а на вироблення самого розуму й активної думки. Любов до знання ґрунтується на насолоді від розумової діяльності: чим вона більше самодіяльна, тим і насолода більша. Кажуть, що перша зацікавленість в науці народилась із здивування, воно викликало зусилля розуму для зрозуміння й для захисту від грізних явищ природи. Але здивування, що переходить у переляк, породило чимало заблудів, дурних забобонів, міфів і казок. Потрібна була стала критика, певні спостереження, щоб розвіяти враження здивування й сміливо знайти розумну правду та привабити до неї людей.

Смілива думка посуває людський поступ. Прометей буде завжди улюбленим героєм людства. От через що, слідом за розумом, соціальне виховання потребує від дитини розвитку соціальної доброчинності — хоробрості. Галілей, Джордано Бруно не лякалися смерті, висловлюючи свою певну науков у правду. Але для того, щоб їх героїзм мав корисні наслідки, треба, щоб думка генія, його вигадка не одходила занадто далеко від стану розуміння середньої більшості громадянства або спиралася на певні наукові підвалини. Тільки така думка має вартість, яка справді може сконкретизуватися, хоч і не сьогодні, так завтра, коли вона збудована на певних соціально-психологічних вимогах життя. Для цього геній має завжди особливу інтуїцію — розуміння свого суспільства — і пророче око на його майбутній розвиток, як, наприклад, у нас Шевченко, Сен-Сімон у Франції.

Щоб промовити рішуче слово, потрібна хоробрість, яка спирається на міцну незалежність активного духа. Отже, цю незалежність, цю самостійну думку й треба виховуватив дітях, бо соціальне виховання має дати соціальних діячів, робітників поступу громадського. А що цей поступ не зупиняється ніколи ані на хвилину ні в моральному, ні в матеріальному напрямку, творча праця індивідуумів мусить постійно виробляти скарбовний матеріал для свого оточення та для вселюдського добра. Кожна правдива думка має свою життєву силу, хоча б вона виходила з поодинокої голови, вона ширіться між людьми і через сугестію, і через виховання, і свідомим перейманням передається другим поколінням і утворює грунт для поступу. А найбільш видатні по своїй обдарованості особи стають у центрі соціального руху, роблять переворотчи в науці, чи в мистецтві, чи в техніці, або в соціально-політичних формах життя. Але сила генія має стільки впливу, скільки ми всі, звичайні люди, підтримуємо той кон, на якому він виконує свою роль, скільки ми можемо його особисте перетворити в загальне й дати йому певну довговічну форму.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Загальна свідомість лише може перетворити особисту думку, вигадку в сталу для всіх корисну реформу. Індивідуум таким чином творить нові закони, нові зміни, нові вартості в соціальних явищах, народжує нові думки, які можуть цілком змінити попередні умови віруванн, установи, робить нові винаходи, які часто зовсім відкидають попередні засоби щодо проведення праці, утворюють нові засоби комунікації, торгу і тим творять нові ери в житті людства на різних теренах його діяльності. Індивідуум виявляє його протест проти всього застарілого в соціальних відносинах, вносить нову думку, нову поступову течію, закликає всіх до активного протесту (винаходи Уатта, Фултона, Стефенсона, критика Руссо, реформа Лютера).

Індивідуум також творить і нові форми законодавства, що найкраще дають громадянству спокій. При цьому індивідуум інстинктивно мусить держатися ближче до загальносередньої свідомості громадянства, до того, що вже досягнено громадянством. Навіть індивідуальний геній загине, якщо він занадто далеко відходить від загальносередньогорозвитку громадянства; навпаки, індивідуум має використовуватистарий матеріал, дати йому нову форму існування, підняти свідомість середнього загалу до вищого ступеня. Правда, і окремі обдаровані індивідууми можуть помилятися чи то через своє кепське виховання, чи через обмежене коло соціальних впливів; через це вони можуть намагатися перетворювати частково те, що він помилково розуміє в своєму соціальному осередку, вони можуть впасти в коловорот різних сугестій і через це також помилятися. Але як не як індивідуум залишається тим єдиним фактором, і взагалі він є тим *головним фактором,* що творить соціальний поступ, який знаходить шлях до розвитку нових форм життя, нових засобів для опанування природи, всіх її сил на користь, а інший раз і на горе, не одного народу, а й цілого світу (задушливі гази та інші військові винаходи). На житті народів і відбивається, які саме індивідуальності виступають у нього в той або другий час.

Правдива думка має завжди життєву силу і ширитьсяя сугестією, наслідуванням, вихованням, передається другим поколінням чи то в художніх творах, чи в наукових, чи в правових реформах. Геніальна індивідуальність завжди оригінальна, вона не повторюється і працює для майбутнього, передаючи свої думки далеким поколінням. Підтримуючи свідомо думки генія, ми всі теж приєднуємося до цієї творчої праці для наших нащадків, і таким чином, замість несвідомої юрби, афективної та підлягаючої всіляким сугестіям, виробляється свідоме громадянство, здатне до творчої роботи на користь всесвітнього поступу. Наскільки цілий народ щиро виконав працю перетворення особистого в загальне, настільки серед нього забезпеченасама реформа. Думка індивідуальна, яка буде занадто далека від традицій і звичаїв, не прищеплюється і відкидається народним розумом, хоч яка б вона була цінна. От через що після кожної революції настає довгий період еволюції, коли поволі прищеплюються величні гасла революційних геніїв. І коли ці гасла стають в занадто гострий конфлікт з громадянством, вони задавлюються ним на довгий час. Зріст ідеї не йде постійно однаково, вона набирає то більше, то менше прихильників, залежно від різних соціальних обставин. Саме головне, щоб не припинялася в громадянстві його активна думка, цебто той процес, який найкраще веде громадянство до зрозуміння гасел і своїх обов'язків. Припинити вільну думку — це вбити життя громадянства.

Зрозумівши тісний зв'язок особи з громадянством, уявивши собі найкращі доброчинності яких вимагають від особи її громадські обов'язки, можна вияснити, як саме треба здійснювати соціальне виховання, щоб наслідком його був справжній розвиток громадянства, збільшення в ньому активних розумних діячів.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 2. ВИТОКИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЛАН:

1. Доброчинність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні.
2. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності.
3. Міжнародні організації у соціальній сфері.

Завдяки теорії – я знаю, а завдяки практиці – я відчуваю.
Януш Корчак

Доброчинність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні

Науковий (історико-педагогічний, соціально-педагогічний, соціологічний, історичний, філософський, теологічний) інтерес до проблеми місця, ролі та можливостей використання системи доброчинності та меценатства у сфері освіти не є випадковим з огляду на те, що система доброчинності у будь-якій соціальній системі виконує необхідну функцію заповнення патерналістської частини соціальної політики.

Окрім цього, історія розвитку доброчинності та меценатства може розглядатися як адекватна проекція розвитку соціуму загалом (у контексті цивілізаційного підходу).

У науково-педагогічній літературі поняття "**дитина**" у контексті її соціалізації розглядається перш за все на трьох рівнях цього процесу : мікро-, мезо-, макро. При цьому до головних чинників процесу соціалізації на мікрорівні, наприклад, відносять сім´ю та найближче середовище спілкування; на мезорівні – тип поселення, навчального закладу, етнічну належність тощо. Макрорівень займають ще більш глобальні соціальні чинники. Таким же соціокультурнимфеноменам, як доброчинність чи меценатство (як специфічні вияви соціального захисту дитини, віддільні чи невіддільні від інституалізованих його форм), - у сучасній соціально-педагогічній науці місця не визначено. Тому історико-педагогічний аналіз вказаних соціокультурних феноменів дозволяє (окрім введення в науковий обіг та наукової систематизації масиву історико-педагогічного знання) представити нову, доповнену та уточнену модель соціалізації особистості у соціальній

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

системі з сучасними параметрами – культурними, етнічними, геополітичними, екологічними тощо.

Проблема історичного розвитку доброчинності та меценатства у сфері освіти знайшла певне відображення у науковому доробку вчених *минулого* (Батюшкова П.М., Братчикова А.В., Каретникова С.М., Тарнавського Н.М., Теодоровича М.І., М.Аркаса, Д.Дорошенка, М.Грушевського, О.Єфіменко, М.Костомарова, В.Королюк, М.Лещенко, Г.Марахова, І.Рибалка, Я.Корнецького, Л.Лісецького, М.Драгоманова та ін.) та *сучасності* (Іванова М., Гончара О., Войналович О., Кондрацького А., Єременко Т., Сухомлинської О., Євтуха Б., Ліпського Я., Еберхардта П., Заштовта Л., Коваль Л., Звєрєвої І., Тетерського С., Овчарової Р., Калениченко Н. та ін.) - як вітчизняних, так і зарубіжних, як власне істориків освіти, так і представників соціально-педагогічної науки. Однак варто відзначити, що найчастіше історико-педагогічний аспект розвитку доброчинності розглядається у хронологічному, описовому контексті, меценатства ж – у контексті аналізу історико-педагогічних персоналій чи ілюстративному.

Попередньо систему доброчинності можна розглядати у кількох головних контекстах:

- за формою вияву доброчинності: індивідуальна (власне меценатство), групова та масова форми доброчинності;
- за формою організації: державна, приватна, громадська тощо;
- за специфічними соціально-психологічними вимірами: етнічна, конфесійна тощо;
- за типом залучених засобів соціального захисту: фінансова, діяльнісна, організаційна тощо;
- за часом залучення доброчинного потенціалу: одномоментна, тривала, постійна;
- за характером територіального вияву: місцева, регіональна, загальнодержавна;
- за територіальним принципом: внутрішня, зовнішня (закордонна).

Безумовно, система доброчинності та меценатства у сфері освіти в Україні була, з одного боку, цілісним соціокультурним утворенням з багатовимірною структурою, з іншого – напрями її розвитку визначалися конкретними соціокультурними та регіональними умовами існування соціальної системи.

Соціальна робота, адекватна слов`янській ментальності, має глибоке історичне коріння і вікові традиції. Безумовно, сучасна система соціальної роботи тяжіє до споконвічних традицій доброчинності. Однак, допоки система доброчинності (якщо загалом доводиться ма-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ти на увазі систему) сформувалася у більш чи менш сучасному вигляді, вияви соціальної допомоги, соціального захисту, навіть (якою-сь мірою) соціальних гарантій існували задовго до оформлення людських спільнот у державницькі утворення в сучасному розумінні цього слова.

Про традиції соціально орієнтованої слов`янської ментальності йдеться не випадково. На відміну від традиційно прагматично орієнтованих романо-германських народів, які зазвичай прагнули до того, щоб позбавитися від слабких, неповноцінних своїх родичів у племені, слов`яни були, як правило, досить милосердними навіть до полонених. Крім цього, у давній традиції слов`ян закладена повага і пошана до мандрівників, убогих, хворих.

Деякі науковці стверджують, що вже у X столітті утворився своєрідний соціальний інститут "любові до злидарів"[21], який розглядав таку любов як любов до ближнього. Надзвичайну роль у становленні доброчинності як соціального явища, а допомоги ближньому – як різновиду соціальної допомоги відіграло встановлення на Русі християнства з особливою системою моральних заповідей, спрямованих на досягнення соціальної справедливості.

Князь Володимир – з 979р. – великий київський князь. Хреститель Київської Русі. Значно підвищив авторитет духовенства у державі.

Князь Володимир Мономах – внук Ярослава, князь з 1113 до 1125р. Мати – грецька царівна з родини Мономахів.

Першими доброчинниками на Русі можна вважати князів, християнських священиків, які тлумачили доброчинність не стільки як засіб справедливого облаштування громадянського співжиття, скільки як умову власного морального оздоровлення, як можливість спокути гріхів. Відомим є той історичний факт, що князь Володимир щедро роздавав милостиню убогим, особливо перед життєвими (політичними, військовими) випробуваннями. Напевно, руські князі вважали нужденних людей своїми найкращими заступниками перед Богом і розраховували на їхню молитву як кращий засіб проти життєвих негараздів[22].

Особливу увагу щодо доброчинницької діяльності в історико-

[21] Теорія социальной работы: Учебник /Под ред. Холостовой Е.И. – М.: Юрист, 1999. – С.12-13.

[22] Ключевский В.О. Добрые люди Древній Руси //Антология социальной работы в России. – М., 1994.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

педагогічних дослідженнях приділяють Володимирові Мономаху, який у своєму “Поучєнії” представив нащадкам (не лише власним дітям та внукам) своєрідний моральний кодекс громадського співжиття на засадах християнської моралі.

"Поученіє" Володимира Мономаха є визначною пам`яткою педагогічної думки XII століття. Ось головні його постулати:

- "Головне не забувайте вбогих і по силі своїй, як можете, годуйте їх; сироту і вдову самі по правді судіть і не давайте їх образити сильним..."
- "Старого шануйте як батька, а молодих як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а за всім наглядайте самі..."
- "Де зупинитесь, напоїть, нагодуйте бідного. Передусім шануйте гостя, звідки б він не прийшов, проста людина, чи знатна, чи посол... Хворого провідайте; покійника проведіть і не лишайте нікого без привіту, скажіть всякому добре слово..."
- "Що знаєте корисного, не забувайте, а чого не знаєте, тому вчіться..."

Феодосій Печерський (?-1074р.) – учень Антонія Печерського, з 1062р. ігумен Печерського монастиря. Відомий своїми доброчинними поглядами та вчинками. Головним принципом життя у його монастирі стало зречення матеріальних благ і постійна праця.

Поступово руські князі стали якоюсь мірою передоручати доброчинні справи духовенству, здійснюючи пожертви через християнські церкви на Русі. Тому протягом кількох століть церква фактично об`єднувала доброчинницький рух на Русі і очолювала його. Особливе місце серед православних святинь у цьому контексті займає Києво-Печерська Лавра та ченці Києво-Печерського монастиря – Антоній, Даміан, Феодосій Печерський. Останній побудував недалеко від монастиря спеціальний будинок для калік, убогих, хворих на проказу та нужденних людей.

Антоній Печерський (? – 1073р.) – з 1051р. мешкав у печері на березі Дніпра. Проповідував милосердя, добро, допомогу і прощення. Разом з іншими ченцями відвідував хворих, надавав допомогу голодуючим.

Переяславський єпископ Єфрем, котрий пізніше був обраний на київського митрополита, став засновником і доброчинником перших безплатних лікарень для незаможних. У 996р. до церковного уставу було внесене положення про те, що православне духовенство вважає своїм обов`язком допомогу і нагляд за хворими, вбогими, незаможними. Для цього десята частина “десятина” від усіх надхо-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Іоанн Златоуст (347-407рр.) – видатний християнський проповідник. Мешкав в Антіохії. Відомий своїми доброчинними діями щодо роздачі милостині бідним, отриманої у вигляді пожертв від заможних громадян

джень та власних прибутків із земель монастирів та храмів призначалася на власне доброчинні цілі. Таку ж "десятину" поступово стали призначати на доброчинні справи приватні особи – найбільш соціально свідомі та заможні громадяни руської держави.

Характерною рисою тогочасної доброчинності була її безадресність, яка ґрунтувалася на положенні Іоанна Златоуста: "Ти не маєш розпізнавати бідних, що вони за люди, бо сприймаєш їх в ім`я Христове"[23].

Ідеї доби Відродження та Реформації в Україні поклали початок ранньому Просвітництву, головним змістом якого були боротьба за світський характер соціокультурногопростору, критичний перегляд Біблії, вивільнення науки з-під влади церкви, відродження національних мов замість пануючої латини, релігійна терпимість, розповсюдження знань, освіченість широких мас і т.ін.

Ідея залежності соціального розвитку від поширення освіти завойовує визнання. Її обгрунтували відомі вчені, культурні і суспільні діячі України: Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Памво Беринда та продовжувачі їх справи - Касіян Сакович, Петро Могила, Сильвестр Косов, Інокентій Гізель та багато інших просвітників України.

Особливою соціальною інституцією того часу стала братська школа як соціокультурнийфеномен, що дав можливість втілити соціокультурніпріоритети у діяльності освітніх закладів. Слід додати, що у братських школах існувала своя власна система доброчинності (навчання незаможних здібних учнів за рахунок заможних батьків інших учнів; безплатне проживання незаможних учнів у заможних сім'ях). Можна окреслити також певну превентивну систему щодо соціальних девіацій у братських школах – заборона тютюнопаління та вживання алкоголю учнями братських шкіл, заборона вживання нецензурних слів тощо.

Значна доброчинна діяльність існувала також у системі діяльності католицьких єзуїтських колегіумів на Правобережній Україні. Ма-

[23] Максимов Е. Историко-статистический очерк благотворительности и общественного призрения в России //Антология социальной работы в России. – М., 1994.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

єтності та фундуші заможних поляків Волині, наприклад, дозволяли орденові єзуїтів утримувати свої школи на більш високому матеріальному рівні, аніж братські школи[24].

Польські магнати виявляли спроби заснування не лише типових шкіл для широких мас населення та фінансової підтримки вже існуючих, але й шкіл особливих, як, наприклад, інститут для глухонімих дітей у маєтку графа Ю.А.Ілінського у Романові[25]. Ця родина славилася своєю доброчинністю щодо справ освіти у цілому волинському краї. Ще в середині XVIII ст. дружина графа Ілінського, житомирського старости, фінансово підтримувала діяльність єзуїтського колегіуму. На початку XIX століття сенатор Юзеф Август Ілінський створив "Фундацію для примноження прибутків волинської гімназії", яка надавала Кременецькому (Волинському) ліцеєві постійну фінансову підтримку. Так, у 1803р. граф призначив 20 000 ср.руб. зі своїх острозьких маєтностей для розвитку ліцею[26].

Значна частина прибутків, які надходили з місцевих романівських земель, призначалася для організації різних навчальних закладів при маєтку родини Ілінських. План проекту школи для глухонімих дітей був запропонований сенатором на затвердження російського імператора у березні 1805 року. А вже у травні Олександр I висловив згоду на створення такого інституту[27].

Ідея створення навчального закладу для глухонімих дітей належала Янові Непомуцену Коссаковському, віленському біскупу, котрий у цій частині Європи був першим опікуном інституцій для глу-

---

[24] Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – початку XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 178с.

[25] Романів – тепер Дзержинськ, районний центр Житомирської області.

[26] Відомо, що сенатор Юзеф Август Ілінський та його брат композитор Ян Станіслав перетворили свій маєток на знамениту в цілому краї резиденцію. З 1803р. вони утримували у маєтку балет та дві оперні трупи: італійську й німецьку. У 1814р. Ю.А.Ілінський заангажував у Петербурзі двох польських акторок для свого придворного театру. У 1816р. маєток відвідав імператор Олександр I. Детальні відомості про життя родини Ілінських на Волині подає у своїх "Pamiętnikach" Ян Дуклан Охоцький [Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego z pozostałych po nim rękopisów przepisane i wydane przez J.I.Kraszewskiego: w 4t. – Wilno, 1857]. Детальніше про діяльність кременецьких доброчинців див.: Коляденко С.М. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX-30-ті рр. XXст.). – Житомир: Житомир.держ.пед. ун-тет, 2002. – 190с.

[27] Giżycki J.M. Zakłady naukowe w Romanowie. - Warszawa, 1898.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

хонімих і подавав прохання про заснування такого закладу у Вільні; він відправив на навчання до Відня за свій кошт ксьондза Анзельма Зигмунта, аби той міг згодом керувати такою школою. Але Ю.Ілінському вдалося першому реалізувати проект створення школи глухонімих.

У 1805-1808рр. збудували навчальні та господарські приміщення для цього навчального закладу. Сенатор виділив для цього 1 млн.злотих: 600 тисяч зі свого власного маєтку, від якого певний відсоток мав бути призначений на утримання персоналу; окрім цього, на 400 тисяч було зроблене разове вкладення коштів на обладнання, бібліотеку, фізичні інструменти, посуд та інше начиння, а також кошти на приїзд учителів, опалювальні матеріали, заснування шкільного саду тощо. За іншими даними, пожертва на заснування інституту глухонімих склала 131.500 руб.ср. з романівських земель[28].

До інституту планували приймати глухонімих дітей обох статей, християнського віросповідання, віком від 8 до 14 років. Добирати професорів та вчителів мав право лише фундатор цього навчального закладу – граф А.Ілінський. Інститут щороку мав звітуватися волинській гімназії і міг бути перевірений як генеральним, так і волинським візитаторами шкіл.

Директором Інституту глухонімих у Романові Ю.А.Ілінський призначив Яна Францішка де Гамперле, доктора філософії Празького університету, котрий навчав дактилономії за методикою ксьондза Сирка і міг викладати німецьку мову; його заробітна плата складала 3 000 злотих щорічно.

Окрім визначеного щорічного утримання для кожного вчителя, сенатор Ю.А.Ілінський безкоштовно надавав усім педагогам житло, свічі та опалювальні матеріали. Однак уже з початку діяльності інституту виявилося, що педагогів, на відміну від учнів, забагато (у 1808 році в інституті вчилися 12 дітей, у 1809р. – 17, з них 14 юнаків та 3 дівчат).[29] Після ліквідації інституту фундуш на його утримання

---

[28] Dobrzański J. Z dziejów ofiarności na cele oąwiaty na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w l.1795-1832 [w:] Nauka Polska. – t.XIV, 1931. – S.125-137.

[29] У 1809р. школу глухонімих у Романові відвідав викладач Кременецького ліцею Ю.Сціборський, професор вищої математики; він писав про цей візит у звіті, що насправді вчителями романівської школи працювали лише три особи; інші не мали учнів, тому просто знаходилися на службі при дворі сенатора А.Ілінського. З 12 учнів тільки троє володіли дактилономією німецькою та російською, нічого не розуміючи з того, що писали; ці учні мали поняття лише про 104 вирази, з арифметики вміли лише писати двоцифрові числа, з географії знали лише чотири частини світу; решта учнів не знали навіть того

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

(9000 ср.руб) був переданий до шляхетського пансіону при І-й київській гімназії[30].

За рахунок пожертв місцевої шляхти підтримувалася також діяльність парафіяльних та повітових 3-класних шкіл для поляків Волині-Житомирщини. Так, у 1804р. Францішка Карвіцька (шляхтянка з Новограда-Волинського) призначила щорічно 500 зл. на сад, бібліотеку та шкільне обладнання для любарської повітової школи. Для неї ж були призначені фундуші: пріора конвенту Домініка – 1000 зл.щорічно (з 1805р.) – для купівлі математичних і фізичних приладів; кс.Шимона Бєлянкевича – 2000 зл.щорічно. Шляхтич Валеріан Антоній Стшемень-Стройновський пожертвував 30 моргів орної землі, 2 морги лугів та 2 сади на потреби парафіяльної школи у Горохові[31]. Кожен новий власник школи при цьому повинен був вносити до шкільної каси кошти, еквівалентні ринковій ціні 35 корців жита. Каштелянова Воронічова утримувала власним коштом парафіяльну школу у Троянові[32].

Щодо середньої освіти, то в середині XIX століття на території Волині діяли дві російські гімназії (у Житомирі та Луцьку), чотири повітові школи (у Острозі, Новоград-Волинську, Староконстантинові, Клевані), та 29 парафіяльних шкіл. Житомирська гімназія у 1850р. налічувала 445 учнів. Крім державних коштів, вона утримувалася за рахунок пожертв заможних волинських шляхтичів. Так, Зигмунт Прушинський[33] у 1852р. подарував гімназії меблі. Існували також приватні стипендії для незаможних учнів гімназії: стипендіальний фундуш доктора медицини Яна Лорнета на суму 30 000 рублів; фундуш А.Ляховича на суму 50 000 рублів; місцева шляхтянка Ельжбета Іжицька пожертвувала на гімназію 3000 рублів тощо. У 60-ті роки XIX ст. при гімназії існував також інтернат для учнів, яким завідував випускник кременецького ліцею Ян Бафталовський.

Своєрідним центром доброчинності Волині у XIX столітті став Житомир. Тут з`явилися кілька товариств з просвітительськими устремліннями. Товариство Доброчинності заснувало ремісничу школу і

[Chopicki E. Od Buga do Bogu. Wspomnienia z podróży [w:] Kłosy. - №546, 1875. – t.XXI. – S.396.]

[30] Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. – Paryż, 1987.

[31] Тепер – районний центр Володар-Волинський Житомирської області.

[32] Тепер – село поблизу м.Житомира.

[33] З.Прушинський був почесним куратором житомирської чоловічої гімназії перед Ю.І.Крашевським.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

кілька притулків для дівчаток-сиріт; важливу культурну місію виконувала Книговидавнича спілка, яка мало свою книгодрукарню і випускало дешеві видання; засновано було також кілька громадських читалень[34].

Значну доброчинну допомогу надавав у той час навчальним закладам Волині відомий польський письменник та громадський діяч ***Юзеф Ігнаци Крашевський*** (1812-1887). Заступивши на посаду куратора житомирської гімназії, він передусім зробив інспекцію коштів на утримання найбідніших учнів. Його діяльність на посаді куратора гімназії сприяла покращенню харчування дітей. Він матеріально допомагав багатьом гімназистам, купуючи для них одяг, книжки, сплачуючи різноманітні податки і внески. В домі куратора весь час знаходилося на утриманні кілька вихованців. В одному з листів до батька Ю.І.Крашевський писав: «Я розпочав уже ту так звану службу, візитував врочисто школи і пансіони, мусив взяти на утримання учнів і найбіднішим допомогти хоч стільки, щоб не голодували»[35].

Чимало зусиль доклав куратор гімназії для поновлення бібліотеки гімназії, для розвитку книгокористування та книговидання на Волині. Документи державного архіву Житомирської області свідчать про те, що попечитель подав прохання про купівлю книжок для гімназії на суму 172 руб.ср.[36]. Він розумів потребу мешканців міста, особливо учнів та студентів, у наявності широкого вибору літератури.

Духнович Олександр Васильович (1803-1865) – український письменник, культурний діяч, педагог. Закінчив Ужгородську гімназію (1821) і богословську семінарію (1827). Автор букваря, підручника з географії, посібника з історії та методичного посібника для вчителів

Значну роль у розвитку соціально-педагогічних ідей, доброчинності та меценатства в Україні у XIX столітті відігравали відомі педагоги-просвітники. Так, ***О.В.Духнович*** пропонував в кожному селі обирати “шкільного куратора” , який би збирав кошти на шкільний будинок, оплату вчителів та створення шкільного фонду для забезпечення сиріт і дітей незаможних батьків навчальними посібниками і приладдям.

---

[34] Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – початку XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 178с.

[35] J.I.Kraszewski. Listy do rodziny. /Opr. W.Danek. - Wrocław, 1978. - S.349.

[36] ДАЖО, Ф.72, оп.1, спр.39, арк.46.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

К.Д.Ушинський розглядав педагогіку як соціальну науку. “Виховання, - писав він, - може рухатись вперед тільки з рухом усього суспільства”. Основною умовою розвитку виховання К.Д.Ушинський вважав відповідність його мети і змісту соціальним потребам та широку участь суспільства в розв’язанні педагогічних проблем.[37]

Ушинський Костянтин Дмитрович (1823-1871) – російський педагог, основоположник наукової педагогіки і народної школи в Росії. Обстоював думку про підготовку людини до життя як мету виховання. Був прихильником класно-урочної системи навчання, врахування вікових та психологічних особливостей дітей.

М.І.Пирогов стверджував, що сучасне суспільство потребує не тільки спеціальної освіти, а й загальнолюдської

Кожна людина, перш ніж стати спеціалістом, перш ніж отримати спеціальну підготовку, повинна пройти ступінь загальнокультурного соціального виховання, яке забезпечує підготовку кожного учня, незалежно від того, який спеціальний шлях він вибере потім в житті, істинну людину, тобто таку людину, яка б свої обов’язки виконувала б, виходячи зі своїх моральних переконань.

Пирогов Микола Іванович (1810-1881) – знаменитий учений-хірург, діяч освіти, ініціатор створення Одеського університету, попечитель Київського навчального округу. У 60-х рр. XIX ст. запропонував свій проект реформи освіти.

П.Ф. Лесгафт як вчений-медик зауважував, що нікотин, алкоголь, фармакологічні засоби, підвищена радіація, хвороби та психічні розлади матері - все це рано чи пізно позначається на психічному та фізичному розвитку дитини. Він зазначав, що сім'я є одним з найголовніших факторів у вихованні дитини. У праці “*Сімейне виховання дитини та його значення*” він узагальнив багаторічний досвід своєї лікарської та педагогічної діяльності. Він виділив шість типів поведінки дітей: лицемірний, честолюбний, добродушний, затурканий-м’який, затурканий-злісний та пригнічений та дав кожному з них детальну

Лесгафт Петро Францович (1837-1909) – російський педагог, анатом, лікар, громадський діяч. Основоположник російської наукової системи фізичного виховання.

[37] Історія педагогіки /За ред. М.В.Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир, 2000. – 436с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

характеристику. Тип дитини, вважав учений, залежить від впливу на неї середовища, де вона росте.

Тарас Шевченко винятково важливу роль у соціальному вихованні людини відводив сім'ї , побожно ставився до жінки-матері: "Слово мати – велике, найкраще слово!". Глибокою повагою до матері-трудівниці пройнятого багато його творів ("*Катерина*", "*Наймичка*", "*Сова*"). Разом з цим на сторінках творів Тараса Григоровича зображені і сім'ї, у яких виховувались нероби, егоїсти. У гостро сатиричному плані показані батьки-представники середніх верств суспільства, які будь-якими засобами намагалися ввести своїх дітей у "вищий" світ. Т.Шевченко є автором одного з перших українських букварів "Букваря Южноруського", який став доступним для кожної української дитини завдяки доброчинній акції поета – він продав з аукціону кілька своїх картин, щоб зменшити ціну на буквар до 3 коп.

Корф Микола Олександрович (1834-1883) – український і російський педагог і методист, діяч освіти, організатор початкових земських шкіл в Україні.

М.О. Корф, виконуючи обов'язки голови повітової училищної ради у м.Олександровську (нині м. Запоріжжя), багато зробив для поширення в повіті нових навчальних земських шкіл, пропагував організацію недільних повторювальних шкіл, які б фінансувалися за рахунок земств та добровільних приватних пожертв.

Безперечно важливою для поширення ідей доброчинності та розвитку соціального виховання стала діяльність "Просвіт". Так, засноване в 1868 р. у Львові товариство "Просвіта" продовжило справу освіти народу, головним чином дорослого люду на селі. Це шановане товариство ставило головним завданням дбати про те, щоб своєю діяльністю піднести народні маси до такого рівня освіти й культури, коли б вони відчули свою громадську й національну гідність і усвідомили свою самобутність. Одним з редакторів видань "Просвіти" був поет Юрій Федькович. Силами товариства "Просвіта" для народу щомісяця видавалася різноманітна література: оповідання, вірші, повісті, легкі наукові, господарські, правничі, лікарські, ветеринарні книжки. Крім того, по селах і містечках відкривалися читальні, де сходилися люди на читання книжок та часописів та де відбувалися розмови, обговорення, концерти й вистави, а також курси для неписьменних. "Просвіта" заснувала спеціальний стипендіальний фонд для бідної шкільної молоді. За кошти товариства та шкільного фонду Ставропігії видавалися шкільні підручники, зокрема новий буквар В.Барвінського та І.Бічая, читанки О.Партицького та О.Левицького, дешеві навчальні посібники та інша література для українських шкіл

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

майже всіх регіонів проживання українців. До 1874 р. було видано 81 628 книжок, головним чином українськоюмовою.

З утворенням Наукового Товариства ім.Шевченка у Львові воно стає духовним центром усього українського життя й прогресивної української думки. Товариство активно здійснювало опіку над студентською молоддю. Воно мало кілька фондів, з яких давало стипендії студентам[38].

М.С. Грушевський на власні кошти заснував у Києві школу імені свого батька. У період еміграції ним був створений Український соціологічний інститут (УСІ), програмою якого передбачалося вивчення стану соціального руху в Україні та в світі, а також утворення зв'язків з міжнародними та національними організаціями, інформування цих організацій про соціальний український рух, українську культуру й освіту. Цикл лекцій, які читали співробітники УСІ й сам Грушевський, присвячувався широкому колу питань з проблем соціально-економічного й культурно-освітнього напрямку, історії української революції, її культурних і освітніх проблем. Інститут займався також активною видавницькою діяльністю: було видано 10 найменувань книжок з різних питань, у тому числі освітніх. До речі, примірники цих книжок інститут розсилав у всі найбільші бібліотеки світу, причому безкоштовно, з метою розповсюдження відомостей про Україну.

Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності

У другій половині XIX століття "батько німецьких учителів" А.Дістервег запропонував словосполучення "соціальна педагогіка" для характеристики педагогічної діяльності з дезадаптованими дітьми з профілактики правопорушень неповнолітніх.

На початку XX століття відомий німецький філософ ***П.Наторп*** висунув ідею інтеграції виховних сил суспільства з метою розповсюдження культурії освіти у народі.

Однак історія виникнення соціальної педагогіки сягає глибини віків і починається разом зі становленням процесу виховання загалом. Ще в умовах первіснообщинних стосунків виникли елементи навчально-виховної діяльності, що охоплювали усіх членів суспільства – дітей і дорослих - і були розраховані не лише на трудову, але й на соціально-ідеологічну підготовку.

---

[38] Історія педагогіки/ За ред. М.В.Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 436с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

У стародавньому світі зароджуються ідеї й традиції врахування соціальних факторів у процесі навчання і виховання членів суспільства. Ще у V столітті до н.е. ***Демокрит*** говорив про взаємозалежність виховання й суспільних умов. ***Платон*** (V-IV ст. до н.е) вважав виховання умовою розвитку людини від народження до смерті, а також пов'язував долю суспільства з навчально-виховним розвитком його громадян. ***Аристотель*** (IV ст. до н.е) висунув ідею поєднання фізичного, розумового й морального розвитку людини – вільного члена античного полісу.

У період середньовіччя система освіти й виховання мала чітко зумовлений становий ідеологічний характер, який у ту епоху більшою мірою визначався релігією й церквою. Однак уже в кінці середньовіччя і в період Відродження починається утвердження ідеології гуманізму і звільнення людини від станової залежності. ***Т.Мор*** у книзі "Утопія" і ***Т.Кампанелла*** у книзі "Місто сонця" виступають з ідеями безстанового навчання і виховання.

У Новий час реанімується відома ідея Платона про навчання людини "від колиски до могили", з'являється концепція прагматичного виховання.

У педагогічних творах ***Я.А.Коменського*** розвивається концепція "пампедії" – неперервного оволодіння кожною людиною пансофією протягом життя. У книзі ***Дж.Локка*** "Думки про виховання" викладається програма навчання і виховання майбутнього джентльмена. У XVIII столітті в епоху Просвітництва у свідомості суспільства утверджується думка про те, що навчання й виховання є творчо-перетворюючим фактором розвитку суспільства, а людина має бути завжди метою, а не засобом розвитку.

З кінця XVIII століття все більше посилюється увага теоретиків педагогіки до питань освіти й виховання широких мас населення. Серед педагогів цього напрямку виділяється діяльність ***Й.Г.Песталоцці***.

У XX столітті проблеми соціалізації набувають не лише загальнонаціонального, але й міжнародного характеру. Соціальне виховання розглядається як засіб розвитку людини, як індивіда і як члена соціуму.

Соціальна педагогіка почала відлік часу свого існування з XIX століття. У другій половині XIX століття "учитель німецьких учителів" ***Адольф Дістервег*** запропонував окреслювати цим терміном педагогічну діяльність щодо превентизації соціально девіантної поведінки дітей, що мали відхилення у розвитку чи поведінці.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Головним теоретичним підґрунтям, взятим з педагогіки, соціології та філософії XIX-першої половини XX століття, яке склало основу соціально-педагогічної теорії сучасності, можна вважати доробок, передусім, представлених нижче науковців.

1. **Георга Кершенштейнера** (1854-1932). Цей видатний представник німецької буржуазної педагогіки, теоретик "громадянського виховання" виклав свої соціально-педагогічні постулати у такому вигляді:

- школа мала готувати добропорядних, пристойних громадян для свого суспільства, добросовісних та ініціативних у своїй професійній діяльності;
- головним засобом "громадянського виховання" була трудова школа, яка мала замінити стару книжну школу;
- завданням трудової школи мало стати послідовне привчання дітей до охайності, добросовісності у праці;
- трудова школа мала озброїти учнів методами і прийомами роботи для конкретної професійної діяльності;
- методами роботи у трудовій школи мали стати лабораторні роботи, практичні заняття, ручна праця, основи ремісництва тощо.

Таким чином, Г.Кершенштейнер вважав школу майбутнього передусім школою праці. Така школа мала відповідати соціальним інстинктам дитини, надавати їй безпосередній практичний досвід. Народна трудова школа мала стали знаряддям навчання дітей безумовній покорі державі та підготовки їх до професійної діяльності, яка б відповідала соціальному походженню.

Наторп Пауль (1854-1866) – видатний німецький педагог, один із засновників соціальної педагогіки. Розглядав виховання як єдиний шлях до удосконалення суспільства. Важливого значення надавав позашкільній освіті.

2. **Пауля Наторпа** – німецького філософа і соціолога. Основним положенням його соціокультурної теорії стало твердження про єдність трьох вищих понять у людині – мислення, буття і пізнання. Він висунув ідею інтеграції виховних сил суспільства для поширення у ньому культури і просвітництва. П.Наторп був прихильником всезагальної педагогізації суспільства; він закликав до створення "спілок громадян", які були б виховними по суті та масовими за формою. Всю діяльність таких спілок П.Наторп називав соціально-педагогічною.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Дістервег Фрідріх Адольф (1790-1866) – видатний німецький педагог, визначний діяч педагогічної освіти. Виступав проти станових і національних обмежень у царині освіти. Автор понад 20 підручників.

Соціально-педагогічні ідеї П.Наторпа та А.Дістервега стали відображенням загальних гуманістичних тенденцій у європейському суспільстві початку XX століття. Ці тенденції, передусім, передбачали необхідність зупинити відчуження народних мас від культурного розвитку за економічними, етнічними, соціальними показниками. П.Наторп тлумачив соціальну педагогіку як науку, що ґрунтується на ідеалі необмеженого панування духу і спрямована на пробудження у кожній людині усвідомлення її внутрішньої свободи. Певним чином П.Наторп став послідовником Й.Г.Песталоцці у тому, що прагнув створити систему виховання, метою якої стала б гармонія індивідуального і соціального начал у людині.

Дюркгейм Еміль (1858-1917) – французький соціальний філософ, прибічник позитивізму. Професор Бордоського і Паризького університетів, засновник французької соціологічної школи.

3. **Еміля Дюркгейма –** французького філософа і соціолога. Основні положення його соціально-педагогічної теорії можна викласти так:

- людина є *duplex*, подвійною реальністю, яка поєднує у собі індивідуальне і соціальне, причому останнє практично завжди домінує, якщо йдеться про виховання дитини;
- для розгляду місця і ролі школи у соціальній структурі суспільства найкраще застосувати структурно-функціональний підхід;
- головною соціальною вимогою до інституту освіти можна вважати її відповідність потребам соціальної системи;
- головною соціальною функцією освіти є передача цінностей пануючої культури

Дьюі Джон (1859-1952) – американський філософ, представник теорії прагматизму. Викладав у Мічиганському, Чиказькому та Колумбійському університетах. Центральне поняття теорії Д.Дьюі – соціальний досвід.

4. Джона Дьюі (1859-1952) – американського філософа і педагога. Він підкреслював, що школа є проекцією суспільства на конкретний колектив. У переважної більшості людей, вважав вчений, домі-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

нуючими є практичні нахили, інтелектуальний же інтерес не можна вважати панівним. Лише 15% населення, вважав Д.Дьюі, наділена таким інтелектуальним рівнем, який дозволяв би отримати вищу освіту. Саме цій інтелектуальній еліті слід приділяти найбільше уваги, ну думку вченого. "Якщо ми не знайдемо і не підготуємо геніїв, наше суспільство впаде у варварство", - писав Д.Дьюі. При цьому головним інструментом підготовки еліти такого роду він вважав університет. Освіта в університетах, на переконання Д.Дьюі, має будуватися на засадах спеціалізації та вільної диференціації змісту освіти.

Таким чином, Д.Дьюі вважається засновником "прагматичної педагогіки", яка поставила соціальний розвиток дитини у залежність від її інтелектуального успадку.

4. **Пітирима Сорокіна** (1889-1986) – американського соціолога російського походження, декана факультету соціології Гарвардського університету. Він став яскравим представником інтегрального напрямку в тодішній соціології, автором теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності.

П.Сорокін виділяв у соціології теоретичні та прикладу частини. Об`єктами дослідження для нього стали, передусім, соціальна поведінка та соціальна діяльність людей, соціальні групи та суспільство загалом, а також соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві.

П. Сорокін ввів поняття соціальної мобільності, яку тлумачив як природний і нормальний стан суспільства. Вона передбачає не тільки соціальні переміщення індивідів, груп, але й соцілаьних об`єктів (цінностей). Горизонтальна соціальна мобільність при цьому передбачає перехід із однієї соціальної групи до іншої, розміщеної на тому ж рівні соціальної ієрархії. Вертикальна мобільність означає переміщення індивіда з одного пласту до іншого – як соціальний підйом чи соціальний спад. Фундаментальною соціальною функцією освітніх установ П.Сорокін вважав:

- *тестуючу*, тобто функцію визначення рівня талановитості учнів;
- *селекціонуючу*, тобто усунення тих, у кого немає очікуваних інтелектуальних і моральних якостей;
- *розподільчу*, тобто закриття шляху подальшого просування для тих, хто не пройшов через тестуючу та селекціонуючу дії освіти.

На становлення і розвиток соціальної педагогіки у XX столітті вплинули численні економічні, соціальні і культурні чинники, що супроводжували суспільний розвиток у XX столітті[39].

[39] Козлов А.А., Иванова Т.Б. Практикум социального работника. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 320с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Серед головних вказаних чинників слід, передусім, виокремити:

1. *Соціально-культурні чинники*, серед яких – прагнення членів доброчинних товариств організувати систематичну допомогу тим, хто її потребує, поліпшити діяльність дитячих будинків, робітничих будинків для бідних, координувати діяльність різних соціальних служб, щоб підвищити їх ефективність.

2. *Структурні зміни у соціальній організації* західного суспільства, що полягали у реорганізації соціальної сфери, передусім, медичної, освітньої, виправно-трудової; розширення діяльності професійних спілок; посилення уваги місцевих органів влади щодо соціальної допомоги сім`ям, дітям з особливими потребами тощо.

3. *Соціально-економічні чинники*, серед яких – спроби зберегти традиції патерналізму XIX століття, спрямовані на пом`якшення соціальних наслідків неконтрольованої ринкової стихії; громадський рух жінок – представниць середнього класу - за створення системи соціальної допомоги сім`ї та молоді.

4. *Соціально-політичні чинники*, серед яких: вплив соціалістичних ідей на соціальну політику ряду європейських держав; зростання самосвідомості громадськості багатьох країн світу; рух за соціальні і політичні права дітей та молоді; поява та розвиток концепції держави всезагального добробуту, еволюція концепції соціальної держави (від ліберальної до неоконсервативноїмоделі).

5. *Нові соціальні проблеми*, які викликали усвідомлену необхідність перегляду попередніх поглядів на проблему соціального контролю (протест у вигляді молодіжного руху у 50-60-ті роки XX століття, що виявився в актах вандалізму і насильства; спалах наркоманії; статеве насильство; проблема відчуження не лише маргінальних, але й цілком заможних верств населення тощо).

6. *Ідеологічні чинники*, зміни у системі цінностей, баченні ролі церкви; зміна поглядів на соціальне обслуговування та соціально-педагогічну діяльність згідно з потребами дітей та дорослих; рух за справедливий розподіл суспільних ресурсів; посилення впливу ідеології і моралі християнства; діяльність релігійних організацій щодо соціального захисту дітей та молоді; налагодження комплексної системи соціальної допомоги незаконнонародженим дітям, самотнім матерям, наркоманам, проституткам тощо.

7. *Вдосконалення соціального законодавства*: прийняття у ряді держав законодавчих актів про права дітей та молоді; створення спеціальних соціальних служб захисту дитинства тощо.

8. *Розвиток соціально-педагогічної освіти* і просвітництва: включення до програм університетів підготовки спеціалістів у галузі

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

соціальної педагогіки; поширення ідей психоаналізу на соціально-педагогічну практику 20-х років XX століття; створення глибоких наукових теоретичних концепцій соціальної педагогіки.

9. *Широкий розвиток інших видів гуманітарної діяльності*, пов`язаних з наданням соціальної та соціально-педагогічної допомоги (медицина, право, психологія, професійна соціологія, церква тощо).

У переважній більшості країн соціально-педагогічна діяльність є невід`ємною складовою інструментарію вирішення складних соціальних проблем суспільства.

У період становлення першого досвіду незалежності української держави на початку XX століття система освіти будувалася, власне, на адекватних соціально-педагогічних засадах[40]. Основними принципами, на яких будувався освітній простір того часу, стали:

- для початкової школи: її світський характер, загальність, обов'язковість та безплатність;
- для семирічної школи: загальнодоступність;
- для системи освіти національних меншин: рівноправність;
- для приватних навчальних закладів: право на організацію навчання та рівноправне існування з державними школами.

Центральна Рада розробила структуру управління освітою, відновила діяльність Всеукраїнської вчительської спілки.

Всеукраїнська вчительська спілка серед основних напрямів своєї діяльності визнала необхідність залучення приватного капіталу, коштів релігійних конфесій та громадських організацій до фінансування навчальних закладів.

У добу НЕПу розвиток освіти в Україні характеризувався проявом двох протилежних тенденцій: залучення до української системи освіти загальнорадянських педагогічних ідей, що було продиктоване створенням Союзу РСР, з одного боку, та формування в освіті Української РСР специфічних рис в організаційному та змістовому відношенні. Основою цієї відмінності став розвиток соціально-педагогічних наук на основі рефлексології, в орієнтації на основі рефлексологічні моделі Західної Європи[41].(Рис.7).

Видатні науковці-педагоги 20-х років – О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський, Я. Чепіга, Я. Мамонтов – сформували підвалини розвитку цієї науки. Видавався науковий журнал "Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології". Як наука, педологія

---

[40] Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки. // Шлях освіти. - №4. - 1998.

[41] Історія педагогіки /За ред. проф. М.В.Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 436с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

включала в себе цілий ряд дисциплін – антропологію, анатомію, фізіологію, історію, етнологію, етнографію. Педагогіка також стала одним із структурних підрозділів рефлексології і повинна була виконувати функцію реалізації теоретичних засад, що розроблялись педологією.

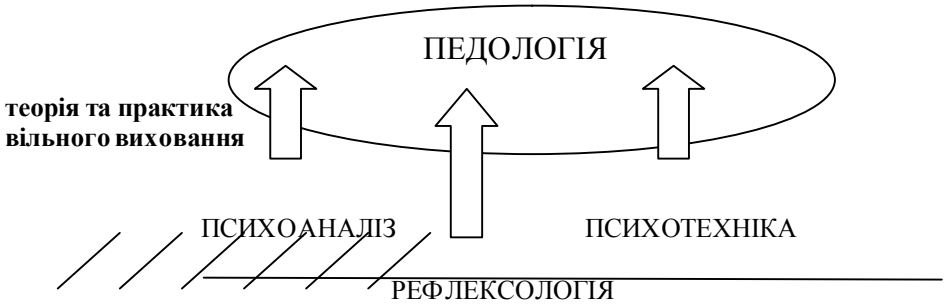

Рис.7. Система педагогічних наук в Україні у 20-ті роки.

Соціальне виховання при цьому розглядалося як «загальна й всебічна організація всього дитинства»; воно мало носити «суспільний характер», передусім, з тієї причини, що організовувалося силами суспільства; суспільство при цьому оголошувалося основним фактором та суб'єктом виховання. Крім того, соціальне виховання було суспільним і за своєю метою - «мета загальної організації дитинства - це підготовка нових кадрів борців за комунізм». Соціальне виховання ставало суспільним і за характером самої роботи з дітьми, «за основним своїм методом - вся увага соціального виховання зосереджується на організації дитячого життя (виховання) у колективі».

Теоретичне обгрунтування соціальної ролі школи 20-х рр. належить ***С.Т.Шацькому***. Визначаючи методологічні підходи до організації взаємодії школи та соціального середовища, він вказував, що в науці і практиці склалися три варіанти взаємозв'язку.

Перший з варіантів полягає в тому, що школа виконує тільки просвітницькі функції, а середовище при цьому заважає педагогічному колективові ефективно здійснювати навчально-виховний процес.

Сутність *другого* варіанту взаємодії полягає у використанні школою соціального середовища як допоміжного чинника навчання та виховання особистості, з точки зору тієї користі, яку навчальний заклад повинен отримати для налагодження нормальних умов існування та діяльності.

Третій варіант - це фактична єдність школи та середовища, тобто передбачена організація цілісного виховного процесу в мікросередо-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

вищі. Діти при цьому мають розуміти мету одержання певної суми знань, а школа - організовувати все дитяче життя.

Втілення в життя третього з перерахованих варіантів взаємодії школи та соціального середовища призвело до утворення різних експериментальних моделей шкіл як центрів виховання у соціальному середовищі. Наріжним каменем моделі, створеної С.Т.Шацьким, П.П.Блонським, М.М.Пістраком, стала «педагогізація середовища». Для цього передбачалось координувати виховні зусилля виконавчої влади, кооперації, місцевих підприємств з метою створення оптимального змісту навчально-виховного процесу. Саме за таких умов, вважали автори вказаної моделі, можна було б досягти значних успіхів у вихованні та навчанні.

Творча діяльність ***А.С.Макаренка*** у цей складний, суперечливий період стала основою створення ще однієї моделі взаємодії школи і соціального середовища - специфічної, на базі дитячої колонії. Спираючись на традиції прогресивної вітчизняної і зарубіжної педагогіки, А.С.Макаренко чітко, полемічно загострено заявив про вирішальну роль впливу соціального середовища, умов праці та відпочинку, побуту на формування світогляду і моралі особистості. На думку вченого, виховуючими факторами, передусім, є обставини, речі, дії, вчинки людей, інколи й зовсім незнайомих. Власне виховний процес (об'єкт-суб'єктне виховання) є лише одним з факторів, які формують людину. Виховує не тільки або не стільки вихователь-педагог, скільки середовище, що організовується якнайкраще навколо центрального пункту - процесу господарювання. А.С.Макаренко зробив новаторський висновок: педагогічно доцільна організація всього життя і діяльності в колективі - це загальний і дієвий метод, який забезпечує високу ефективність виховання особистості і колективу.

До кінця 30-х рр. соціальні зв'язки школи все більше орієнтувалися на оптимізацію освітнього і виховного процесу в межах навчального закладу. Педагогічні колективи головного значення надавали підвищенню успішності. Постанова ЦК КПРС від 5 вересня 1931 року перекреслила новаторські педагогічні пошуки цих років. Разом з критикою «теорії відмирання школи» і відповідної їй моделі «взаємодії школи та середовища» були заборонені комплексні програми, відмінялись активні методи навчання і виховання та будь-які спроби дослідження економічних, культурних, побутових умов життєдіяльності школярів. Саме на реорганізацію школи відповідно до тоталітарних основ державної системи влади спрямовувались документи ЦК , що стосувались проблем освіти та виховання. Згідно з останніми, формувалась *уніфікована модель* школи, яка б працювала в режимі

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

єдиного керівництва, за єдиними програмами, з чітким статусом і відповідним розпорядком діяльності[42].

Соціально-політичні, економічні зміни 50-х рр. («відлига», XX з'їзд КПРС) знайшли своє відображення у новій реформі освіти. За її принципами, взаємозв'язок школи і середовища набував форми координації зусиль навчального закладу, сім'ї та громадськості. Завдання школи полягало, передусім, в тому, щоб створити *зону виховання*, в межах якої і проходитиме сам процес формування особистості та її соціалізації. Змінилися функції школи щодо сім'ї - з наставницьких і контролюючих на консультативні і координуючі. Реалізація вказаних особливостей виявилася у організації педагогічної освіти батьків та рекомендації тих чи інших засобів виховного впливу.

Передбачалося на основі соціальних інститутів створити замкнений простір, достатній для виховання «всебічно розвиненої особистості», котра б задовольняла вимоги суспільства розвиненого соціалізму. Певні прогресивні зміни в цей період відбувалися завдяки невтомній праці педагогів-майстрів, які, незважаючи на перепони, працювали досить плідно. Зокрема, ***В.О.Сухомлинський***, директор Павлиської середньої школи, перетворив її на справжню науково лабораторію, де успішно реалізовувалась теоретично обґрунтована ним система виховання. Керуючись принципами природовідповідності, єдності природного і соціального в людині, В.О.Сухомлинський в центр педагогічної діяльності поставив дитину, її прагнення, бажання, інтереси, нахили, здібності. В його діяльності стверджувалася віра в дитину, її талант, розвиток потенційних творчих можливостей[43].

В історії розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи в нашій країні за останні 30 років умовно, але досить чітко виділяються три етапи, що якісно різняться поміж собою.

Перший етап - 60-ті роки, що стали періодом початкового накопичення досвіду, пошуків, появи у країні спеціалістів, які мали орієнтацію на організацію соціально-педагогічної роботи в соціумі. Перші такі спеціалісти з'явилися в галузі соціального виховання. Не зважаючи на різноманітні назви їхніх посад - педагог-організатор комунальної служби, вихователь кімнати школяра в житловому будинку, керівник підліткового клубу тощо - всі вони були прототипами соці-

---

[42] Коваль чук В.А. Особливості взаємодії школи та соціального середовища (історичний аспект): Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя: Зб. наук. праць /Ред. кол. О.А.Дубасенюк та ін. – К.: ІЗМН, - Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 1999. – С.36-39.

[43] Історія педагогіки /За ред. проф.. М.В.Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 436с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ального педагога-психолога, оскільки здійснювали соціально-педагогічні та психологічні функції. Рівень розвитку соціальної педагогіки на цьому етапі може бути окреслений як *організаційно-емпіричний*.

Другий етап. У 70-80-ті роки суспільна потреба, досягнення передового досвіду соціального виховання вивели проблему соціально-педагогічної роботи на новий рівень її розв'язання. У країні з'являються різні об'єднання, соціально-педагогічні, фізкультурно-оздоровчі, школи-комплекси і т. ін. Це були спроби цілеспрямованого надбання соціально-педагогічного досвіду, комплексної організації соціальної роботи на підприємствах, в установах, мікрорайонах, військових містечках тощо.

Розвиток системи соціальної роботи затримувався організаційною, кадровою, фінансовою незабезпеченістю; процес ускладнювався сформованим підходом, відповідно до якого функції соціальної роботи ніби-то перерозподілялися поміж традиційно діючими службами, установами освіти, охорони здоров'я, спорту, дозвілля, внутрішніх справ, соціального забезпечення, військово-політичними органами, партійними організаціями. Залишалося невирішеним питання забезпечення соціальних служб професійно підготовленими кадрами - спеціалістами з різних галузей соціальної роботи. Такий стан справ вів до перевантаження окремих працівників (учителів, лікарів, працівників органів внутрішніх справ та ін.) невластивими їм функціями. З одного боку, це заважало повноцінному виконанню їх безпосередніх обов'язків, з іншого - заважало розвитку соціальної роботи як самостійного виду професійної діяльності. Так, наприклад, позиція "школа - центр мікрорайону" стала серйозною підставою для звільнення від роботи в соціумі всіх інших соціальних інститутів. Опинившись у такій ситуації, школа майже протягом 20 років мусила одноосібно вирішувати питання формування взаємин дітей і дорослих в соціумі, організовувати дозвілля у відкритому середовищі.

Неоднозначна ситуація склалася у в галузі охорони здоров'я населення, передусім, через відсутність соціальних медичних працівників, функції яких лише частково виконували спеціалісти інших професій.

Питання соціальної роботи з підлітками та сім'ями, які належали до “групи ризику”, протягом тривалого часу перебували у віданні органів внутрішніх справ, головним чином, через відсутність професійних соціальних працівників.

Глибока криза суспільства різко погіршила життя значної частини населення, посилила соціальну напругу. У се це поставило перед суспільством проблему пошуку шляхів, якими можна було б задово-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

льнити потреби, інтереси та права особистості. Деякі заходи, що приймалися з метою соціального захисту населення (як правило, безсистемні, що мали переважно грошове вираження у вигляді соціальних пільг особам, які знаходилися за межею бідності) приносили лише тимчасовий економічний і політичний ефект. Вони не могли протистояти інфляційним процесам, зростанню кількості людей, які потребували соціальної допомоги. Назріла потреба в докорінних змінах соціальної політики суспільства і держави, в ліквідації роз'єднаності соціальних, педагогічних, психологічних, правових заходів і зорієнтованості системи служб соціальної допомоги населенню на реалізацію його потреб.

Третій етап. Наприкінці 80-х років сформувалися всі необхідні умови для переходу від окремих принципів передового досвіду до державного рівня вирішення проблеми організації системи служб соціальної допомоги населенню, робітникам і службовцям, з розгалуженою інфраструктуроюта кадровим забезпеченням.

Міжнародні організації у соціальні сфері

У класифікації організацій соціальної сфери, що склалася за кордоном, виокремлюють *міжнародні, урядові і неурядові.*

Найбільш значними і впливовими міжнародними організаціями в соціальній сфері є Рада Європи, Європейська спілка (ЄС), Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЗСР), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її агенції (Програма розвитку ООН, ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ), Всесвітній банк та ін. Завдяки своїй базі і масштабам членства, міжнародні організації мають великі ресурси і технічний досвід. Партнерство з міжнародними організаціями дає істотне фінансування, професіоналізм, доступ до інформації, законність, вплив і визнання з боку уряду і спонсорів. Контакти з міжнародними організаціями можуть сприяти цінному обміну інформацією[44].

Неурядові організації (НУО) відрізняються між собою своїми завданнями, статусом, походженням, структурою і системою фінансування. Міжнародні НУО мають відділення в багатьох країнах. Це, наприклад, “Міжнародна амністія”, “Католицька служба допомоги”, “Міжнародний комітет спасіння”, “Лікарі без кордонів”, “Врятуйте дітей” та ін.

[44] Заверико Н.В. Міжнародні організації у соціальній сфері //Практична психологія і соціальна робота. - №4, 2001. – С.23-26.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Численні міжнародні НУО — це приватні гуманітарні організації, які здійснюють екстрену допомогу жертвам збройних і громадянських конфліктів або стихійних лих, реалізують програми економічного розвитку, допомоги бідним країнам чи регіонам. НУО мають приватні органи управління, частину фінансових засобів одержують від урядів, міжнародних організацій і фондів.

Комісія з прав людини Організації Об'єднаних Націй складається з представників 56 держав, що обираються терміном на три роки, і проводить сесії щороку протягом шести тижнів. Комісія виконує дослідження, розробляє рекомендації і проекти міжнародних документів з прав людини.

Існують також фахові організації й асоціації — це групи людей, які об'єдналися для захисту професійних інтересів або інтересів промислового сектора. Це асоціації вчителів, видавців, юристів, науковців, письменників, журналістів, лікарів, фермерів, соціальних працівників тощо.

Розглянемо детальніше деякі з них, що активно працюють в Україні.

1. **Комісія з прав людини Організації Об'єднаних Націй.**

На своїх щорічних сесіях Комісія з прав людини, Економічна і Соціальна ради і Генеральна Асамблея обговорюють ситуації і практику, пов'язані з грубими і систематичними порушеннями прав людини. Якщо положення в якійсь конкретній країні або якійсь конкретній практиці викликають особливе занепокоєння, ці органи можуть прийняти рішення про проведення розслідування групою незалежних і об'єктивних експертів (робоча група) або окремою особою (спеціальний доповідач). Крім проголошення доповідей і розроблення рекомендацій Комісії і Генеральна Асамблея також уповноважені вживати заходів у випадку порушення прав окремих осіб, групи або общини.

Рада Європи — це міжурядова організація, заснована 10 державами — Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Сполученим Королівством, Францією та Швецією, до яких пізніше приєдналися Греція та Туреччина (у 1949 році).

В Україні існує відділ Верховного Комісаріату ООН з прав дитини, який особливу увагу приділяє захисту прав дітей, зокрема біженців, жертв військових конфліктів, які перебувають у нашій країні з батьками або без них.

2. Рада Європи, яка своїми завданнями визначила:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

• захищати права людини, плюралістичну демократію та верховенство права;

• сприяти усвідомленню та оцінці європейської культурної самобутності та розмаїттю європейських культур;

• знаходити вирішення проблем, що існують у суспільстві (національні меншини, ксенофобія, нетерпимість, захист навколишнього середовища, клонування, СНІД, наркотики, організована злочинність та ін.);

• допомагати стверджувати стабільність демократії у Європі через підтримку політичних, законотворчих та конституційних реформ.

Міжнародна рада з соціального добробуту (спочатку — Конференція з соціальної роботи) заснована у 1928 році і зараз є однією з трьох найбільших НУО, враховуючи Міжнародну федерацію соціальних працівників і Міжнародну асоціацію шкіл соціальної роботи, які займаються вирішенням проблем соціального добробуту, соціальної справедливості і соціального розвитку.

3. Міжнародна рада з соціального добробуту. Її колективними членами у регіональних відділеннях є національні комітети країн, що об'єднують національні громадські, державні органи й органи місцевого самоврядування, науково-дослідні інститути, які працюють у соціальній сфері й в галузі охорони здоров'я[45].

Відповідно до концепції своєї діяльності Рада захищає основні права на виживання, їжу, нічліг, освіту, здоров'я, турботу і безпеку, вважаючи їх фундаментом свободи, справедливості у світі.

Міжнародна рада з соціального добробуту сприяє свободі самовираження і рівному доступу людей до соціальних благ; зменшенню соціально знедолених, ліквідації масової міграції і расових конфліктів тощо.

Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) заснований на першій сесії Генеральної Асамблеї у 1946 р. із метою задоволення нагальних потреб дітей у їжі, медикаментах і одязі в повоєнній Європі і Китаї. У 1950 р. Генеральна Асамблея прийняла рішення, відповідно до якого основним напрямом діяльності Фонду стало здійснення програм в інтересах дітей країн, що розвиваються.

Для розв'язання цих завдань структурні підрозділи Ради займаються збором і поширенням інформації, дослідженнями та їх аналізом, підготовкою, проведен-

[45] Заверико Н.В. Міжнародні організації у соціальній сфері //Практична психологія і соціальна робота. - №4, 2001. – С.23-26.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ням семінарів і конференцій, вживають заходів щодо зміцнення НУО. Велику увагу Рада приділяє розвитку співробітництва між громадськими і державними організаціями, координації їх діяльності.

4. Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ).

Надаючи гуманітарну допомогу і сприяючи розвитку, ЮНІСЕФ має забезпечувати кожній дитині у світі здійснення її базових прав і привілеїв, проголошених у Конвенції про права дитини.

ЮНІСЕФ тісно співпрацює з Комітетом з прав дитини, стежить за здійсненням постанов Конвенції і допомагає державам, що ратифікували або приєдналися до Конвенції, виконувати свої зобов'язання. У своїй діяльності ЮНІСЕФ керується планом дій щодо здійснення Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, ухваленої на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей у Нью-Йорку у вересні 1990 р.

В Україні за підтримки ЮНІСЕФ протягом останніх років здійснювалися проекти "Вуличні діти" та "Прийомна сім'я". Проект "Вуличні діти" — один з напрямів Програми сприяння розвитку молоді ЮНІСЕФ, основна мета його — повернення дитинства "дітям вулиці". Реалізувалися пілотні проекти "Діти вулиці" протягом 1997—1998 рр. у містах Києві та Одесі.

5. Міжнародні центри соціального співробітництва виникли з ініціативи ООН після другої світової війни з метою координації стану соціальних прав людини, підготовки програм співробітництва і проектів соціальної допомоги стосовно таких груп, як діти, молодь, інваліди, сім'я.

Європейський центр з політики та досліджень у галузі соціального добробуту утворився в 1974 р. як міжнародний і неурядовий дослідницький орган із питань соціального розвитку і підготовки фахівців. Центр розробляє і здійснює проекти соціального співробітництва: дитинство як соціальний феномен; наслідки для майбутньої соціальної політики; зміни в соціальному секторі; соціальні інновації у політиці допомоги людям похилого віку; кооперація в системі послуг соціального забезпечення як альтернатива приватизації та ін.

Міжнародна федерація соціальних працівників (МФС). Попередником цієї організації був міжнародний координуючий орган — Постійний секретаріат соціальних працівників, створений у 1926р. з ініціативи семи національних Асоціацій, який вже у 1956 р. сформувався в одну з найвідоміших НУО. Зараз МФСП об'єднує 70 національних асоціацій, 400 тисяч членів. Одним із членів МФСП є Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

6. Міжнародна федерація соціальних працівників (МФС). Основними документами Федерації є Статут, Міжнародний кодекс етики соціального працівника і Декларація про етичні принципи в соціальній роботі. За концепцією МФСРП, "соціальна робота ґрунтується на гуманістичних ідеалах і націлена на задоволення потреб людини, на розвиток творчого потенціалу особистості".

Найважливішими цілями МФСП проголошено удосконалення соціальної роботи як професії; підтримка національних асоціацій у питаннях соціального планування, формування соціальної політики; розширення контактів і обмін досвідом соціальних працівників усіх країн; дотримання й удосконалення Кодексу етики соціального працівника.

Фахова асоціація поширює інформацію через бюлетень організації і циркулярні листи членському складові; здійснює технічний і фаховий аналіз; обговорює проблеми професії; збирає кошти серед членського складу; інформує студентів і представників-початківців про можливості працевлаштування і підвищення кваліфікації.

Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи, яка була зареєстрована у серпні 1992 року, стала членом МФСП у 1994р. Сьогодні членами Української асоціації соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи є близько 20 регіональних відділень. Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів *з* соціальної роботи протягом останніх двох років разом з Християнським дитячим фондом реалізують проект "Соціальна освіта в Україні".

Основна мета проекту — розвиток громадянського суспільства та демократії в Україні шляхом становлення соціальної роботи як професії, підвищення рівня соціальних послуг населенню, дітям та сім'ям до рівня міжнародних стандартів. Основні завдання проекту — навчання викладачів, студентів факультетів соціальної педагогіки та соціальної роботи, а також працівників-практиків та волонтерів з усіх регіонів України; підтримка їх соціальних ініціатив, розробка стандартів підготовки фахівців, підвищення якості соціальних послуг; ініціювання системи дистанційного навчання для продовження освіти; започаткування навчальних

Християнський дитячий фонд (ХДФ — ССР) має на меті сприяти поліпшенню становища дітей та молоді у світі шляхом розробки та реалізації програм, надання соціальних послуг, навчання спеціалістів та волонтерів соціальної роботи, розвитку міжнародного співробітництва в партнерстві з державними та недержавними структурами.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

курсів для практиків без дипломів та створення ресурсних центрів для сприяння навчанню соціальній роботі на відстані та надання інформаційно-консультативнихпослуг практичним працівникам.

7. Християнський дитячий фонд (ХДФ — ССР). Він керується у своїй діяльності принципами рівності всіх дітей незалежно від раси, національності, віросповідання та статі. ХДФ має програми як в Америці, так і в інших країнах світу.

Зараз ХДФ здійснює програму, яка спрямована на підвищення можливостей недержавних організацій у забезпеченні соціальних служб для дітей у зоні ризику та їх сімей. Програма передбачає тренінги професійного росту та спеціальну технічну допомогу для працівників недержавних організацій, що працюють з дітьми з різними захворюваннями, самотніми молодими матерями, наркоманами і з дітьми з різними вадами. Особлива увага підчас навчання приділяється профілактиці здоров'я та психосоціальним технікам консультування.

Щоб доповнити діяльність у сфері охорони здоров'я, ХДФ проводить низку навчальних програм для дітей, батьків та працівників у сфері догляду. У великих індустріальних містах країни ХДФ разом зі своїми партнерами проводить групову освітню програму запобігання вживанню наркотичних речовин та поведінці ризику.

В Україні Християнський дитячий фонд діє з травня 1997 року і зареєстрований як громадська організація. Фактично він є філією американської організації "Християнський дитячий фонд" (ХДФ).

З 1998 року ХДФ разом з Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи за підтримки Міжнародної федерації соціальних працівників реалізує проект "Соціальна освіта в Україні".

ЛІТЕРАТУРА

1. ГончаренкоС.У. Український педагогічний словник. - К, 1977. - 374с.
2. Гужанова Т.С. Соціологія освіти: Методичні рекомендації до спецкурсу для студентів педуніверситетів. – Житомир, 2001. – 55с.
3. Історія педагогіки /За ред. проф.. М.В.Левківського, О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 436с.
4. Ковальчук В.А. Особливості взаємодії школи та соціального середовища (історичний аспект): Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя: Зб.наук.праць /Ред. кол. О.А.Дубасенюк та ін. – К.: ІЗМН, - Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 1999. – С.36-39.
5. КуломзинаС.С. Две тысячи лет. История православной христианской церкви. – М,2000. – 333с.
6. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

7. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
8. Соціальна робота /соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За заг.ред. І.Д.Звєрєвої — К.: Етносфера, 1994. — С. 87.
9. Социальная педагогика: Учебное пособие для студвысш.учеб.заведений /Под ред. проф. В.А.Никитина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 272с.
10. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки. // Шлях освіти. - №4. - 1998.

Януш Корчак. ПРАВО НА ПОВАГУ

Є начебто два життя: одне – важливе і пристойне, а інше – поблажливо нами дозволене, менш цінне. Ми говоримо: майбутня людина, майбутній працівник, майбутній громадянин. Що вони ще тільки будуть, що потім почнуть по-справжньому, що всерйоз це лише в майбутньому. А поки що милостиво дозволяємо їм плутатися під ногами, але зручніше нам без них.

Жорстокі закони Древньої Греції і Риму дозволяють вбити дитину. У середні віки рибалки виловлюють з річок тіла потоплених немовлят. У XVII столітті у Парижі дітей трохи старших продають жебракам, а немовлят біля собору Паризької богоматеріроздають задарма. Це ще зовсім недавно! І до цього дня дитину полишають, коли вона заважає.

Зростає кількість позашлюбних, підкинутих, безпритульних, експлуатованих, розбещених дітей. Закон захищає їх, але чи достатньо? Багато що змінилося на світі; старі закони вимагають перегляду.

Ми розбагатіли Ми користуємося вже плодами не лише своєї праці. Ми спадкоємці, акціонери, співвласники величезного статку. Скільки у нас міст, будинків, фабрик, шахт, готелів, театрів! Скільки на ринках товарів, скільки кораблів їх перевозять. Налітають споживачі і просять продати.

Підведемо баланс, скільки із загальної суми припадає дитині, скільки падає на її долю не з милості. Перевіримо на совість, скільки ми виділяємо у користування дитячому народові, малорослій нації, закріпаченому класу. Чому дорівнює спадок і яким має бути розподіл, чи не залишили ми, нечесні опікуни, дітей без їх законної частки – чи не експропріювали?

Ми ввели загальне навчання, примусову розумову працю; існує запис і шкільна рекрутчина. Ми поклали на дитину труд узгодження протилежних інтересів двох паралельних авторитетів.

Школа вимагає, а батьки дають неохоче. Конфлікти між сім`єю і школою покладаються всім тягарем на дитину. Батьки солідаризуються з не завжди справедливими звинуваченнями дитиною школи, щоб позбавити себе нав`язаної їм опіки.

Школа створює ритм годин, днів і років. Шкільні працівники мають задовольняти сьогоднішні потреби юних громадян. Дитина – істота розумна, вона добре знає потреби, труднощі і перешкоди свого життя. Не деспотичні розпорядження, не нав`язана дисципліна, не недовірливий контроль, а тактовна домовленість, віра в досвід, співробітництво і спільне життя!

Дитина не дурна: дурних серед них не більше, аніж серед дорослих. Одягнені у пурпурову мантію років, як часто ми нав`язуємо некритичні, невиконувані приписи! У здивуванні іноді зупиняється розумна дитина перед агресією сивоволосої глупоти.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Поважайте невдачі і сльози!

Не тільки порвана панчоха, але й подряпане коліно, не тільки розбитий кухоль, але й порізаний палець, синяк, гулю – а, значить, біль.

Клякса у зошиті – це нещасний випадок, неприємність, невдача.

Незвичні до болю, образи, несправедливості діти глибоко страждають і тому частіше плачуть, але навіть сльози дитини викликають жартівливі зауваження здаються менш важливими, сердять.

Сльози впертості і капризування – це сльози безсилля і бунту, відчайдушна спроба протесту, поклик на допомогу, скарга на халатність опіки, свідчення того, що дітей нерозумно притісняють і змушують, вияв поганого самопочуття і завжди – страждання.

Поважайте власність дитини і її бюджет! Дитина ділить з дорослими матеріальні турботи сім`ї, болісно відчуває нестатки, порівнює свою бідність із забезпеченістю співучня, турбується через нещасні копійки, на які розоряє сім`ю. Він не бажає бути тягарем.

А що робити, коли потрібно і шапку, і книжку, і на кіно; зошит, якщо він списаний, і олівець, якщо його взяли чи загубився; а ще ж хотілося б дати щось на пам`ять близькому другові, і купити тістечко, і позичити однокласнику. Скільки насущних потреб, бажань та спокус – і ні!

Чи не показовим є факт, що у судах за справами неповнолітніх переважають саме справи про крадіжки? Недооцінка бюджету дитини мститься за себе – і покарання не допоможуть. Власність дитини – це не непотріб, а вбогі матеріал і знаряддя праці, надії і спогади.

Не вдавані, а справжні сьогоднішні клопоти і турботи, гіркота і розчарування юних років.

Дитина росте. Інтенсивніше життя, частіше дихання, живіший пульс, дитина будує себе – її дедалі більше; глибше вростає в життя. Росте вдень і вночі, і коли спить і коли бадьора, і коли весела і коли печальна, коли пустує і коли стоїть перед тобою і кається.

Поважайте таємниці і відхилення тяжкої праці росту!

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЯ

ПЛАН:

1. Сутність соціально-педагогічної професії.
2. Посадові обов'язки соціального педагога
3. Функції соціального педагога.
4. Етичні вимоги до професійної діяльності соціального педагога.
5. Соціальні ролі соціального педагога.

Будь самим собою, шукай власного шляху. Пізнай себе, перш ніж захочеш пізнати дітей. Перш ніж окреслити коло їхніх обов`язків, здавай собі справу в тому, на що ти здатен сам. Ти сам та дитина, яку маєш раніше, аніж інших, пізнати, виховати, навчити.

Януш Корчак

Сутність соціально-педагогічної професії

Професія – це вид діяльності, занять людини, яка володіє комплексом спеціальних знань і практичних навичок, набутих у результаті поглибленої загальної і спеціальної підготовки і досвіду діяльності.

У березні-квітні 1991 р. в Україні, як і в усьому колишньому Радянському Союзі, відбулося офіційне введення інституту соціальних педагогів та соціальних працівників. Державним комітетом з освіти СРСР було введено спеціальність 03.11.00 "Соціальна педагогіка".

Досвід перших років свідчить, що цей процес проходив досить складно. До числа основних проблем можна віднести такі:

1) відсутність в Україні законодавчої бази, яка б регулювала здійснення соціально-педагогічної діяльності;

2) відсутність концепції здійснення соціальної роботи в Україні, стратегії і тактики її здійснення на найближчу перспективу.

Провідні соціальні педагоги України пропонують створювати в робочому порядку на найвищому рівні експериментальні варіанти кваліфікацій та етичних стандартів нових професій, положень про соціальні служби, їхні права та обов'язки, документів про захист учасників соціальної роботи, що дасть змогу тимчасово, на найближчий

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

період, забезпечити правову основу діяльності соціальних педагогів і працівників у всіх галузях соціальної роботи.

Одна з основних проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи в Україні - кадрова, вирішувати ж її можна у двох аспектах:

а) реєстрація, сертифікація тих, хто вже працює як соціальний педагог, не маючи для цього відповідної освіти;

б) формування системи підготовки професійних соціальних педагогів.

Щоб запобігти девальвації нових професій, необхідно створити експертно-кваліфікаційну комісію, яка б зорганізувала і провела облік осіб, які вважають себе соціальними педагогами, працівниками, визначила б порядок і здійснила видачу їм реєстраційних сертифікатів.

Як показують перші аналізи досвіду підготовки кадрів соціальних педагогів, на практиці здійснюється послідовна реалізація за такими напрямками: допрофесійне навчання, професійне навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації кадрів.

Статистика свідчить про розгортання сітки закладів з підготовки професіоналів - соціальних педагогів з вищою освітою. Одночасно відбувається становлення ланки професійного удосконалення соціальних педагогів і соціальних працівників на базі інститутів післядипломної освіти.

Соціальні педагоги у нашій країні проклали шлях професії "соціальний працівник", і цілком закономірно, що підґрунтя професійної компетентності будь-якого соціального працівника становлять психолого-педагогічні, етичні та моральні знання. Це започаткованопрогресивними вітчизняними традиціями педагогіки середовища. Саме у педагогічній сфері різновідомчих структур ще у 60-70 роках були здійснені перші спроби залучити фахівців до роботи у соціумі: організатори позакласної позашкільної роботи у школах, заступники з виховної роботи на підприємствах, педагоги-організатори у житлово-комунальних конторах, вихователі в інтернатах, дитячих домах, гуртожитках, клубах та ін. За останню чверть століття вони накопичили чималий досвід практичної різнопланової роботи в соціумі.

Слід зазначити, що соціальний педагог — це не шкільний соціальний працівник і не соціальний працівник в сфері освіти, як деякі його уявляють. І зовсім неправильно було б розглядати його як соціального працівника, орієнтованого лише на дітей. Не випадково у багатьох країнах (особливо у Німеччині) законодавством затверджена назва єдиної професії "дипломований соціальний педагог і соціальний працівник", а зміст підготовки соціального працівника прирівнюється до підготовки соціального педагога. У багатьох землях Німеч-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

чини соціальний педагог — це єдина та загальна назва професії для всіх, хто закінчив соціальні відділення вищих навчальних закладів.

Нині розподіл сфери діяльності соціальних служб на соціально-педагогічну та соціальну роботу вважається застарілим та неправомірним. Між цими дефініціями зовсім інша залежність: загальновизнаною є визначальна роль педагогічної забезпеченості соціальної роботи як професії у цілому і конкретного соціального працівника, зокрема (незалежно від того, хто його клієнт — дитина або дорослий, пенсіонер чи інвалід, будь-яка незахищена група).

У багатьох країнах акцентується на значенні соціально-педагогічних ідей у соціальній роботі (Німеччина, Норвегія, Україна та інші); у зв'язку з цим соціальний педагог розглядається як педагогічно орієнтований соціальний працівник, професійно підготовлений у сфері педагогіки до спілкування у соціумі. У сім'ї, сімейно-сусідських та сільських спільнотах, на вулиці та підприємстві, у загальноосвітній та професійній школі, у лікарні, притулку, дитячому будинкуабо інтернаті для літніх людей, у тюрмі — соціальний педагог впливає на формування гуманних, моральних та психологічно комфортних міжособистісних відносин у соціумі. Головний предмет діяльності соціального педагога та соціального працівника — активізація соціально-культурних та соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості.

Роль вчителя, який працює у навчальному закладі, суттєво відрізняється від ролі соціального педагога, у якого на першому місці не навчальна, не освітня, а виховна роль, функції соціальної допомоги та захисту. Соціальні педагоги та працівники мають сприяти розвитку, а точніше саморозвитку особистості, створенню умов найбільшого психологічного комфорту. Вони допомагають людям жити, забезпечують консолідацію усіх сил та можливостей суспільства стосовно конкретного клієнта, розвиваючи активність самого клієнта, особистості як суб'єкта цього процесу. Вся енергія соціальних педагогів спрямована на те, щоб надихнути людину, допомогти спільній діяльності, встановити гуманні, доброзичливі стосунки, виявити доброту та милосердя під час спілкування.

Соціальний працівник та соціальний педагог завжди репрезентують інтереси свого клієнта, розгортають назустріч цим інтересам та потребам сукупний потенціал соціуму, різних інститутів суспільства, інтегрують різні можливості та забезпечують їх доцільність на конкретному особистісному рівні.

Оскільки соціальна робота має інтегральний характер, її представники мають володіти якостями педагога, психолога, медичного працівника, юриста, соціолога, державного службовця. Соціальні про-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

блеми освіти стосуються, по суті, всіх людей, а не лише учнів і педагогів. До них відносяться проблеми, пов'язані зі створенням умов для отримання освіти. У соціального педагога, що займається проблемами освіти, обов'язки достатньо різноманітні – від організації соціально значущої діяльності серед населення до надання допомоги сім'ям у розвитку їхніх виховних можливостей. Здійснюючи посередницьку функцію, соціальні педагоги координують діяльність різноманітних установ і організацій, що займаються проблемами виховання, навчання і освіти.

Соціально-педагогічна діяльність відноситься до розряду гуманних професій. Гуманність – це моральна якість, що характеризує взаємини соціальних працівників та клієнтів. Гуманність витікає із сутності соціальної роботи, тобто є однією з її характеристик. Гуманність соціальної роботи виявляється у різноманітних формах, найбільш загальною з яких є альтруїзм.

Альтруїзм – це моральна якість, що характеризує готовність людини пожертвуватисвоїми інтересами заради блага інших людей. Він являє собою найбільш загальну форму вияву гуманності, оскільки його зміст зводиться до визнання пріоритету інтересів інших людей.

Існують різноманітні форми вияву гуманності, які характеризуються більшою конкретністю, аніж альтруїзм. Однією з таких форм є співчуття. Під співчуттям ми розуміємо взаємини людини з іншими людьми, які ґрунтуються на визнанні законності їхніх інтересів і виражаються у розумінні їх почуттів, наданні їм моральної підтримки, а також готовності сприяти здійсненню їх намірів. Співчуття обмежує дію егоїзму, що має природну основу. Співчуття є необхідною умовою соціальної роботи.

Взаємини соціального працівника і клієнта, що базуються на співчутті і довірі, більше нагадують дружні стосунки. Дійсно, ці взаємини передбачають допомогу клієнтові з боку соціального працівника, а не навпаки. Впевненість клієнта у тому, що така допомога буде йому надана, є головним соціальним фактором, що впливає на ефективність соціальної роботи.

Особливість процесу становлення професії соціального педагога в Україні було те, що вони відіграли домінуючу роль у становленні всієї системи соціальної роботи.

Соціальна педагогіка - це складний, універсальний вид діяльності. Вона потребує від фахівця знань з різних галузей науки і вміння застосовувати їх на практиці.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Посадові обов'язки та напрямки діяльності соціального педагога

Соціальний педагог має широкий перелік посадових обов'язків. Він повинен:

Ø **виявляти:** сім'ї та окремих дітей та підлітків, які потребують соціального захисту; дітей, підлітків та дорослих, які потребують опіки та допомоги у влаштуванні в лікувальні та навчально-виховні заклади, отриманні матеріальної, соціально-побутової та іншої допомоги;

Ø **встановлювати:** причини утруднень, конфліктів, що виникають у навчальній та поза навчальній сфері, у сім'ї та ін.

Ø **сприяти:** розв'язанню цих труднощів та конфліктів і гарантувати соціальний захист; спільній діяльності різних громадських та державних організацій і установ по наданню необхідної допомоги групам ризику.

Ø **надавати допомогу** в сімейному вихованні, діяльності педагогічних колективів

Ø **проводити** психолого-педагогічні та соціально-педагогічні консультації; виховну роботу з неповнолітніми важковиховуваними дітьми

Ø **брати** участь у створенні центрів соціальної допомоги (всиновлення, піклування й опіка; соціальна реабілітація; притулки; молодіжні, підліткові, дитячі, сімейні центри; клуби, асоціації, об'єднання за інтересами та ін.).

Напрямки професійної діяльності соціального педагога можуть бути представлені у вигляді таблиці (табл.2):

Рівні здійснення професійної діяльності соціального педагога:

§ Виконання (копіювання чужих зразків виконання діяльності);

§ Планування (здійснення діяльності за власним уявленням без врахування обставин);

§ Проектування (здійснення діяльності, виходячи з її системного розуміння).

Функції соціального педагога

Конкретизація діяльності соціального педагога виходить із його функцій:

1. **Дослідницька**

ð функція передбачає вивчення соціальним педагогом особливостей групи, прошарку, особи, а також ступінь і направленість впливу на них макросередовища з тим, щоб визначити «соціальну ситуацію».

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

2. Прогностична

ð функцію реалізують шляхом передбачення розвитку подій, процесів, що відбуваються у сім'ї, групі людей, суспільстві та вироблення певних моделей соціальної поведінки.

Табл.2. Напрямки соціально-педагогічної діяльності

1. Вивчення соціально-психологічних цінностей особистості, соціально-педагогічного впливу мікросередовища на зростаючу особистість								2. Організація освітньо-виховних взаємодій з проблемною особистістю, яка потребує допомоги					
спостереження	бесіда	опитування експертів	інтерв'ювання	невербальний діагноз	вивчення документів	контент-аналіз	анкетування	відношення у участі	підтримка дітей з сімей ризику	сприяння у вирішенні проблеми	співробітництво з сім'єю, школою і громадою	посередництво у особистісній реалізації	спонукання особистості до самоорганізації і самостійності
3. Соціально-психологічна допомога і підтримка особистості у кризових ситуаціях								4. Корекція відносин, способів соціальної дії, посередництво у творчому розвитку особистості і групи					
виясненняпроблеми	відреагування проблеми	вибір програми і плану дій	обговорення шляхів вирішення проблеми	допомога в організації виходу з проблеми	координація зусиль найближчого оточення особистості	створення групи підтримки		моделювання ситуацій для нового досвіду	моделювання сфер успішної діяльності	організація діалогу і співробітництва	організація мікросередовища зі зміненими стосунками	допомога у розблокуванні позитивних емоцій	зміна представлень особистості про своє "Я"	підтримка ініціатив	створення умов для творчості

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3. Запобіжно-профілактична

ð /або соціально-терапевтична/ функція дозволяє передбачити і привести у дію соціально-правові, юридичні, психологічні, соціально-медичні, педагогічні заходи, попередження та подолання негативних явищ, організацію відповідної допомоги особам, які її потребують, забезпечити захист прав сім'ї, жінок, підлітків, дітей, молоді або підтримку груп ризику.

4. Правозахисна

ð функція полягає в знанні та вмінні використовувати закони і правові акти, які спрямовані на надання допомоги і підтримки дітей та підлітків, їх захист.

5. Власне педагогічна

ð функція передбачає виявлення інтересів та потреб дітей у різних видах діяльності /культурної, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої творчості тощо/ і залучення до роботи з ними різних установ, організацій, громадських, творчих та інших спілок, спеціалістів.

6. Психологічна

ð функція передбачає консультування та корекцію міжособистісних стосунків, допомогу у соціальній реабілітації всім, хто її потребує, сприяння соціальній адаптації особистості.

7. Соціально-медична

ð функція спрямована на організацію роботи з профілактики здоров'я, на оволодіння першою медичною допомогою, культурою харчування, санітарно-гігієнічними нормами, основами трудотерапії, сприяння формуванню здорового способу життя.

8. Соціально-побутова

ð функцію реалізують шляхом надання необхідної допомоги і підтримки різним категоріям дитячого населення /особливо дітям-інвалідам, різним типам сімей та ін./ .

9. Комунікативна

ð функція передбачає встановлення контактів з особами, які потребують тієї чи іншої допомоги, підтримки, організації обміну інформацією, сприяння включенню різних інститутів суспільства в діяльність соціальних служб, допомоги у сприйнятті й розумінні іншої людини.

10. Посередницька

ð функція передбачає встановлення взаємозв‘язку та спільної діяльності багатьох громадських, соціальних, державних структур для вирішення проблем дітей та підлітків, а таж соціальних груп ризику.

11. Морально-гуманістична

ð функція соціальної роботи /як своєрідна концентрація всіх інших функцій/ надає соціальній роботі високий гуманістичний сенс,

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

гуманістичну спрямованість, створює умови для гідного існування людини, групи, прошарку.

Етичні вимоги до професійної діяльності соціального педагога

Специфіка функцій соціального працівника та соціального педагога вимагає органічного єднання особистісних та професійних якостей, широкої освіченості, а тому підготовка такого фахівця має ґрунтуватися на тлі практичного людинознавства. Професійні стандарти, вимоги до таких фахівців базуються на кодексі етики та професійних умінь, які слугують своєрідною "клятвою Гіппократа", ґрунтуються на фундаментальних загальнолюдських цінностях, враховують гідність та унікальність кожної особистості, її права та можливості.

Прикладами можуть слугувати кодекси етики соціального працівника США та Канади, в яких наголос робиться на клінічній соціальній роботі чи на соціальному розвитку. Створений і кодекс етики соціального працівника та соціального педагога Росії та України, офіційно схвалений Асоціацією соціальних працівників та соціальних педагогів, усіма регіональними підрозділами.

Навіть порівняно невеликий досвід розвитку соціальної роботи в Україні свідчить, що співпраця соціальних педагогів та соціальних працівників спрямована на об'єднання людей безпосередньо там, де вони живуть. Вона відкриває великі перспективи та має конкретний результат: перемагають загальнолюдські цінності, милосердя, послаблюється соціальне напруження. Соціальні педагоги та соціальні працівники створюють реально діючий механізм соціального захисту, підтримки, що допомагає державним та суспільним структурам наблизитися до кожної конкретної сім'ї, до кожної людини, яка є найбільшою цінністю оновленого суспільства.

Професії соціального працівника та соціального педагога схожі та переслідують одні й ті самі цілі. Результат діяльності цих фахівців — підвищення життєвого рівня усіх людей незалежно від національності та віросповідання. Кожна людина право на належне повноцінне існування. Важливо зазначити, що такі професії, як соціальний працівник та соціальний педагог є необхідними для нашого суспільства у сучасний складний період розбудови української держави, коли виникає багато проблем і люди потребують підтримки та допомоги, іноді навіть і захисту. Задоволення саме і потреб і забезпечується роботою соціального педагога та соціального працівника у співдружності іншими професіоналами: психологами, педагогами, юристами,

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

лікарями. Саме така співдружність може бути найбільш ефективною та корисною та забезпечить психологічне та фізичне здоров'я нації.

Зважаючи на той факт, що Україна ратифікувала Європейську Конвенцію про права людини, в якій утверджується віра в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, соціальні педагоги і працівники дотримуються вимог Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників (1994 р.). Професійно-етичний кодекс соціальних працівників України дозволяє здійснювати соціальну і соціально-педагогічну роботу з різними особами, групами і спільнотами на їхнє благо.

Кодекс базується на міжнародних етичних принципах соціальної роботи і пропонує моральні норми і моральні правила поведінки соціального працівника, який при цьому має відповідні професійно-особистісні якості, що у своїй сукупності представляють етичний стандарт соціального працівника.

Моральна норма - усталена вимога до поведінки й діяльності соціальних працівників стосовно суб'єктів та об'єктів соціальної роботи. Моральна норма соціального працівника характеризується сукупністю таких компонентів:

Гуманізм - сукупність поглядів, які визнають людину вищою цінністю, та соціальні механізми, що захищають гідність і права людини, свободу і всебічний розвиток особистості.

Справедливість - неупереджена оцінка та дія спеціаліста, що відповідають істині й моральним та правовим нормам людських стосунків.

Толерантність - ставлення до інших людей, яке характеризується коректністю і терпимістю щодо їхньої поведінки, ціннісних орієнтацій та особливостей особистості.

Конфіденційність - нерозголошення спеціалістом інформації, довіреної йому клієнтом про себе особисто чи про іншу людину.

Об'єктивність - усунення від суб'єктивізму і власних емоцій у процесі оцінювання особистості клієнта та його проблем, визначення доцільності надання йому допомоги і прийняття рішення, що не суперечить інтересам інших людей.

Альтруїзм - система ціннісних орієнтацій особистості, в якій домінуючим мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини чи соціальної спільноти.

Моральні правила - конкретні вимоги до поведінки і діяльності соціального працівника у процесі виконання його професійних обов'язків:

1. Соціальний працівник має здійснювати свій внесок у розробку соціальної політики, технології, методики і практики надання соціальних послуг з метою досягнення найвищих результатів у діяльності

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

різних соціальних інститутів, державного, регіонального і місцевого рівня.

2. Соціальний працівник повинен підтримувати участь громадськості у формуванні соціальної політики та сприяти розвитку активної діяльності всіх соціальних інститутів.

3. Соціальний працівник повинен створювати умови для підтримки поваги до різних культур

4. Соціальний працівник повинен сприяти створенню відповідних соціальних інститутів в міру їхньої необхідності для суспільства.

5. Соціальний працівник не повинен використовуватистосунки з клієнтами у власних інтересах.

6. Соціальний працівник повинен уникати зв'язків і стосунків, які ганьблять чи обмежують громадянські або юридичні права клієнта.

7. Соціальний працівник повинен забезпечити активну суб'єктивну позицію самого клієнта у ході вирішення його власних проблем, спонукаючи при цьому індивіда, групу, спільноту до відповідальності за особисті дії.

8. Соціальний працівник може поділитися конфіденційною інформацією, отриманою від клієнта, без його на те дозволу, лише за особливо професійних обставин.

9. Діючи в інтересах клієнта, соціальний працівник встановлює професійні стосунки з третіми особами лише у випадку згоди клієнта, інформуючи його про можливі межі конфіденційності в даній ситуації.

10. Соціальний працівник повинен отримати згоду клієнта, перш ніж друкувати, робити аудіо- і відеозаписи у ході вирішення його проблем.

11. Соціальний працівник може виконувати свої посадові обов'язки разом з іншими спеціалістами. При цьому він визнає професіоналізм, цінність участі таких спеціалістів у соціальному обслуговуванні клієнта.

12. Соціальний працівник у випадку тимчасової відсутності колег чи непередбачених обставин, обслуговує їхніх клієнтів з такою ж увагою і відповідальністю, як і своїх "власних".

13. Соціальний працівник повинен протистояти проявам неетичної поведінки своїх колег, запобігати некваліфікованій і невиправданій практиці надання населенню соціальних послуг, які не відповідають усталеним нормам.

14. У випадку порушення спеціалістом моральних норм "Професійно-етичного кодексу соціального працівника України" Асоціація соціальних працівників України має право використати вплив громадськості чи поставити перед адміністрацією відповідних соціаль-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

них інститутів питання про дисциплінарні покарання такого працівника згідно з чинним трудовим законодавством України.

Етичні принципи соціальної роботи

Соціальний працівник виконує свої обов'язки на засадах таких принципів:

1. Кожна людина цінна для суспільства своєю унікальністю, яку необхідно враховувати і поважати.
2. Кожна людина має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей.
3. Соціальний працівник зобов'язаний всі свої знання і навички спрямовувати на надання допомоги окремим людям, групам, спільнотам у їхньому розвитку, а також на розв'язання конфліктів між особою і суспільством.
4. Соціальний працівник надає допомогу кожному, хто звертається до нього за допомогою і порадою без будь-якої дискримінації на підставі статі, віку, фізичних і розумових недоліків, кольору шкіри, соціальної і расової належності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації.
5. Соціальний працівник дотримується принципу особистої недоторканості, конфіденційності та відповідального використання інформації у своїй роботі.
6. Діяльність соціального працівника базується на засадах взаємодії, партнерського співробітництва і передбачає двосторонню відповідальність за вирішення проблеми клієнта.
7. Соціальна робота несумісна з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта.
8. Соціальний працівник не повинен підтримувати у будь-якій формі окремих осіб, групи, політичні сили чи владні структури, які завдають шкоди своїм громадянам, використовуючи тероризм, насилля, жорстокість.
9. Соціальний працівник здійснює етично виправдані дії, дотримуючись міжнародних етичних стандартів соціальних працівників, Декларації прав людини ООН та Професійно-етичного кодексу соціального працівника України.

Сфери соціально-професійної діяльності

Принципи діяльності соціального працівника реалізуються у комплексі в різних сферах соціально-педагогічної роботи:

Сфера освіти: загальноосвітні і спеціалізовані школи різного типу, школи-інтернати, дитячі будинки, будинки і центри дитячої освіти та виховання, центри технічної та екологічної освіти, школи санаторного типу, культурологічніцентри.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Сфера охорони здоров'я: будинки дитини, дитячі лікувальні санаторії, соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, інтернати для дітей-інвалідів, дитячі лікарні, дружні клініки для молоді.

Сфера соціального захисту населення: центри соціального обслуговуваннянаселення, притулки, кризові центри для жінок.

Сфера охорони правопорядку: приймальники-розподільники, спецінтернати, міліція у справах неповнолітніх, колонії для неповнолітніх.

Сфера соціального становлення і розвитку молоді: центри соціальних служб для молоді, громадські дитячі та молодіжні об'єднання, клуби за місцем проживання, молодіжні служби працевлаштування, центри молодої сім'ї.

З метою реалізації соціальної політики в Україні соціальний працівник повинен володіти такими групами професійно-особистісних якостей:

Психологічні якості є складовими здатності спеціаліста до соціальної-педагогічної діяльності. В першу чергу це емоційна врівноваженість, опір стресам, низька тривожність, творче мислення, добра увага та пам'ять, наполегливість, спостережливість, витримка.

Морально-етичні якості є сукупністю уявлень стосовно моральних вимог до особистості спеціаліста, його професійної поведінки і вчинків. Такими якостями для соціального працівника, перш за все, мають бути: чесність, доброта, альтруїзм, терплячість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність, відвертість, гідність, уважність, віра в людину.

Психоаналітичні якості орієнтовані на вдосконалення соціального працівника як особистості і професіонала. Це адекватна самооцінка, самоконтроль, самокритичність, самоаналіз, самодисципліна, самонавіювання.

Педагогічні якості спрямовані на створення соціальним працівником образу особистої привабливості: він досягається за рахунок оптимізму, комунікабельності, зовнішності, красномовства, перцептивності, грунтовності.

Проект Професійно-етичного кодексу соціальних працівників України є на сьогодні першим документом, який регламентує норми професійної етики соціального працівника. Водночас він є інтегруючим документом, оскільки має сприяти формуванню професійного загону спеціалістів соціально-педагогічної сфери, котрий спроможний стати повноцінним членом Міжнародної федерації соціальних працівників, вирішуючи професійні завдання, які залежать саме від обставин, регіональних умов, соціально-економічних і моральних відносин у країні.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціальні ролі та професійні знання соціального педагога

Соціальні ролі у професійній соціально-педагогічній діяльності є досить різноманітними і залежать від стилю, рівня, досвіду діяльності фахівця (табл.3).

Табл.3. Діяльність соціального педагога у різних соціальних ролях.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ	ДІЯЛЬНІСТЬ
Посередник	Проміжна ланка між особистістю та соціальними службами
Захисник інтересів	Захист законних прав особистості
Учасник спільної діяльності	Спонукання людини до дії, соціальної ініціативи, розвиток здатності самому вирішувати свої проблеми
Духовний наставник	Соціальний патронаж, турбота про формування моральних, загальнолюдських цінностей в соціумі
Соціальний терапевт	Сприяння особистості у контактах зі спеціалістами відповідного профілю, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій
Експерт	Відстоювання прав підопічного, визначення методів можливого компетентного втручання у розв'язання його проблеми

Співставляючи різноманітні підходи до вивчення професійної діяльності соціального педагога, можна виділити *психологічні критерії професійної придатності* соціального педагога, тобто ймовірнісні характеристики, які відображають здатність людини оволодіти цим видом професійної діяльності:

- Ø високий рівень інтелектуальногорозвитку;
- Ø здоровий глузд, швидкість та гострота мислення;
- Ø добра саморегуляція і самодисципліна;
- Ø значна фізична витримка, працездатність;
- Ø здатність вносити серйозний особистісний внесок у життя інших людей;
- Ø здатність допомагати людям у складних ситуаціях;
- Ø чуттєвість та увага до людини і її проблем;
- Ø любов та емпатія щодо дітей;
- Ø оптимістичне прогнозування;
- Ø креативність – здатність до творчості.

Є сенс стверджувати, що у професії соціального педагога поєднуються як особистісні, так і професійні характеристики, причому це поєднання може відбуватися на таких рівнях:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- соціально-педагогічна діяльність не є значущою для педагога, він виконує її формально-рольовим чином (тобто професійне не є особистісно значущим);
- соціально-педагогічна діяльність – один з особистісних смислів педагога наряду з іншими, не менш важливими (професійне – одна з особистісно значущих сфер);
- соціально-педагогічна діяльність – провідний, пріоритетний смисл життя.

Професійні знання соціального педагога можна представити як певну структуровануієрархію, а саме:

Теоретико-методологічні знання: комплексне знання про людину як біопсихологічну істоту; знання закономірностей взаємодії особистості і суспільства, соціальної поведінки і формування особистості; знання закономірностей виховання, навчання розвитку особистості на всіх стадіях онтогенезу, вплив середовища на процес соціалізації особистості. Знання мети, принципів, змісту, методів, форм соціальної діяльності в інституційній та позаінституційній сфері.

Методичні: знання основ методики, форм, методів, технологій соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями населення, у різних сферах мікросередовища, у різних соціальних інститутах; знання практичних основ прогнозування, проектування, моделювання соціальної діяльності.

Прикладні: знання способів, прийомів, видів соціальної допомоги дітям, сім'ям з особливими потребами; знання освітньо-виховних, оздоровчих, культурнодозвіллєвих форм соціально-педагогічної діяльності.

Професійні **вміння** соціального педагога – це здатність спеціаліста застосувати отримані професійні знання у практиці своєї діяльності. ці професійні знання можна представити таким переліком:

- гностичні (пошук, сприйняття та відбір інформації);
- проектувальні (постановка цілей і завдань, прогнозування);
- конструктивні (підбір і поєднання змісту, форм і методів);
- організаторські (створення умов, що стимулюють цілеспрямовані зміни в дитині);
- комунікативні (контактність, спілкування, взаємини);
- оціночні (сприйняття і критичний аналіз дій суб'єктів педагогічного процесу);
- рефлексивні (самоаналіз власної значущості, діяльності і спілкування).

Професійні уміння соціального педагога відображають загальнопедагогічні уміння і специфіку його професійної діяльності.

Комунікативні уміння:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- вступати в контакти з різними людьми;
- встановлювати професійні взаємини;
- здійснювати індивідуальний підхід до людей зі специфічними проблемами;
- співробітничати, вступати у ділові стосунки;
- створювати атмосферу комфортності, доброзичливості;
- викликати довір`я у клієнтів, брати участь у вирішенні їх проблем;
- дотримуватися конфіденційності у діяльності, бути тактовним;
- спонукати дитину до творчості, вияву милосердя;
- впливати на спілкування, взаємини між людьми у мікросоціумі;
- правильно сприймати, враховувати, реагувати на критику.

Прикладні вміння:

- дослідницькі (аналіз, збирання, облік, обробка інформації, підготовка аналітичних матеріалів, розробка програм, підготовка анотацій, статей, доповідей);
- соціально-педагогічні (аналіз соціальної ситуації, проблем, планування, прогнозування, форми і методи педагогічної допомоги, психотерапії);
- творчі (художня і технічна творчість, спортивні уміння, соціокультурниймоніторинг);
- соціально-медичні (перша допомога, консультування, екстрасенсорика);
- правові (юридична консультація, довідка, громадський захист);
- соціально-психологічні (психологічна діагностика, психологічне консультування, психотерапія, психотренінг, медитація, гештальттерапія, психодрама, психосинтез);
- соціально-економічні (вміння організувати власну справу, аналізувати економічні процеси).

Організаторські вміння:

- ставити конкретні завдання, спрямовані на вирішення проблем;
- організовувати підопічних на їх виконання;
- раціонально організовувати свій робочий час;
- планувати етапи і засоби діяльності;
- планувати індивідуальну роботу з клієнтом;
- організувати окремі види соціальної діяльності, виконання програм і проектів;
- визначати потреби клієнтів та допомагати їм визначити необхідні їм види соціальної допомоги;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- виявляти і підтримувати доцільну ініціативу, створювати умови для її реалізації;
- об`єднувати людей на основі їх спільних інтересів, духовної близькості.

Аналітичні вміння:

- вивчати особистість, сім`ю, ставити соціальний діагноз;
- аналізувати конкретні життєві ситуації клієнта, передбачати і попереджуватижиттєві кризи;
- проектувати кінцевий результат соціально-педагогічної діяльності;
- аналізувати отримані результати у співставленні з вихідними даними, висувати нові завдання;
- аналізувати недоліки своєї професійної діяльності;
- аналізувати досвід і практику діяльності спеціалістів соціальної роботи;
- творчо переробляти необхідну інформацію;
- аналізувати конкретну соціальну ситуацію, причини та витоки;
- визначати своє місце у здійсненні соціальної політики та в конкретних соціальних ситуаціях клієнтів;

Педагогічні уміння:

- навчати інших мистецтву допомоги людям, прикладним умінням і навичкам;
- виявляти резервні можливості особистості, відкривати позитивне у людині і організовувати процес допомоги їй;
- навчати соціальним навичкам поведінки;
- стимулювати соціально позитивні вияви поведінки щодо інших людей;
- педагогічно осмислювати поведінку особистості, ставити педагогічні завдання, досягати їх вирішення;
- здійснювати вибір засобів, методів, прийомів педагогічно компетентноговтручання у кризові ситуації соціальної діяльності;
- організувати педагогічно доцільну діяльність в соціумі;
- справляти вплив на особистості та соціальні групи засобами педагогічної техніки (мова, голос, жести, ораторська майстерність);
- допомагати клієнтові найбільш ефективно налагодити зв`язки з певним соціальним середовищем;
- викладати матеріал доступно, логічно, образно, виразно.

Вміння саморегуляції:

- управляти і контролювати свої емоції у будь-якій ситуації;
- управляти своїм настроєм;
- висувати до себе підвищені вимоги;
- переносити значні нервово-психічні навантаження;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- поступатися своїми інтересами заради інтересів підопічного;
- знімати психологічне навантаження.

Підсумовуючи вищевикладені відомості, можна визначити критерії ефективності професійної соціально-педагогічної діяльності (табл.4).

Табл.4. Критерії ефективності професійної діяльності соціального педагога

Критерії ефективності	Діагностичні ознаки ефективності	Способи оцінки
1. Ефективність діяльності	- відповідність мети досягнутому результатові; - активність організованої системи дії; - глибина змін у системі мішеней (успішне вирішення проблем клієнтів); - адекватність витрат і результатів; - близькість ідеальних і реальних досягнень	- педагогічний аналіз планів роботи соціального педагога (цілі, завдання, проблеми, очікувані результати у співставленні з досягнутим); - аналіз системи дій, їх активності; - аналіз фінансових і часових витрат у зв`язку з результатами
2. Рівень оволодіння професійною діяльністю	- репродуктивний; - адаптивний; - локально моделюючий; - системно-моделюючий; - творчий.	визначення реального рівня соціально-педагогічної діяльності за описом
3. Задоволеність соціального педагога своєю діяльністю	- дуже низька; - низька; - середня; - висока; - дуже висока.	- самоаналіз власних думок і переживань з приводу професійної діяльності: самопочуття, активність, настрій, успішність, продуктивність, самореалізація.
4. Задоволеність клієнтів спілкуванням зі спеціалістом	- дуже низька; - низька; - середня; - висока; - дуже висока.	- анкетування; - інтерв`ювання.
5. Відповідність об`єктивних та суб`єктивних оцінок діяльності соціального педагога	- не відповідають; - частково відповідають; - повністю відповідають.	- співставлювальний аналіз результатів атестації і власного аналізу.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

На кожному з рівнів педагогічної діяльності і педагогічної дійсності засоби, що реалізують умови і чинники виявів творчої індивідуальності педагога, будуть розрізнятися залежно від суб'єкта діяльності:

- на соціальному рівні, де основним суб'єктами є керівники і служби регіональних систем освіти – це засоби соціального і педагогічного управління і професійного консультування;
- на рівні освітнього закладу, де суб'єктами є адміністрація і різні внутрішкільні служби – це засоби педагогічного управління і допомоги;
- на рівні "учитель-учень", де суб'єктами є педагог та його учні, - засоби організації видів діяльності і відносин;
- на внутріособистісному рівні – засоби рефлексії власного "Я", "педагогічного Я", "Я-концепції", активності.

Особистісні якості та система цінностей соціального педагога

Особистісні якості соціального педагога являють собою комплекс характеристик особистості фахівця, які стають підґрунтям його професійної компетентності, а саме:

1. **Здатність до творчості, артистичність, натхнення**. Соціально-консультативна діяльність соціального педагога потребуватиме цих якостей, сформованих на достатньо високому рівні. Творчості у соціально-педагогічні діяльності навчитися практично неможливо, однак кожна людина може розвинути у собі такі якості, керуючись спонукальним чинником значущості та привабливості соціально-педагогічної професії. Природна артистичність, підсилена знаннями, є однією з передумов успішної соціально-педагогічної діяльності. Ці особистісні якості відіграють домінуючу роль у характері впливу на підопічних і визначають кінцевий результат діяльності. Тому соціально-педагогічна діяльність є певною мірою мистецтвом, яке вимагає вміння встановити такі взаємини з вихованцем, які мають призвести до позитивного результату, до поваги ціннісної системи дитини, до постійного контролю над ситуацією.
2. **Емпатія**. Це почуття дає можливість створити єднання особистостей, коли соціальний педагог проникає у переживання, почуття вихованця і бажає розділити з ним ці почуття, чуттєво ототожнюючись з дитиною. Це почуття лежить в основі любові у найширшому значенні цього слова. Більшість людей ніколи не замислюються над існуванням у них емпатії і постійно виявляють її. Однак спеціалісту соціально-педагогічного рівня така якість є фахово необхідною, оскі-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

льки за допомогою емпатії можливо пізнати причини страждань чи суперечностей у житті вихованця. Практична соціально-педагогічна діяльність не є можливою без емпатії, що підтверджується як спостереженнями, так і науковими теоріями. Так, К.Роджерс зазначав, що без емпатії неможлива нормальна взаємодія між людьми, тим більше якщо один з них – професіонал, котрий працює з людьми.

Емпатія має не лише якісні, але й кількісні показники. Соціальні педагоги виявляють різні рівні емпатії не лише стосовно різних дітей, але й щодо тої само дитини у різних ситуаціях, оскільки важко і не завжди доцільно знаходитися у внутрішньому світі дитини і розділяти її почуття, переживання і проблеми.

3. **Душевне тепло**. Воно супроводжуєвияви поваги, інтересу та уваги до проблем вихованця і бажання допомогти у їх вирішенні. Душевне тепло дає можливість виявити рівень розуміння соціальним педагогом глибини переживань вихованця, незалежно від рівня його розвитку, статусу, соціальної чи фізичної девіантності.

4. **Щирість**. Ця якість тісно пов`язана з емпатією, яку неможливо виявити без щирості. Якщо вихованець не буде відчувати щирої зацікавленості з боку соціального педагога, останньому буде складно вирішити проблеми дитини. Діти ж, зі свого боку, болісно реагують на вияви нещирості з боку професіоналів соціально-педагогічної діяльності, бажання виконувати роботу лише тому, що це вид фахової діяльності. Емпатія, тепло та щирість – це, образно говорячи, триєдина формула особистісного успіху соціального педагога у своїй професійній діяльності.

5. **Ініціативність**. Вона є ще одним чинником результативності соціально-педагогічної діяльності. Соціальний педагог має справу з процесом змін у житті підопічного, тому неможливо постійно слідувати рекомендаціям та інструкціям. Вони орієнтовані та типового, усередненого вихованця і потребують постійної трансформації та адаптації до реальних умов життєдіяльності дитини.

Характерними ознаками ініціативності є поєднання знання предмета діяльності з оригінальними підходами до вирішення проблем дитини.

6. **Гнучкість і наполегливість**. Гнучкість – характерна риса професійної соціально-педагогічної діяльності, необхідна для досягнення очікуваних змін. Відсутність цієї риси призводить до однобокості розуміння проблеми, без урахування всіх чинників та міркувань сторін, які беруть участь у ситуації. При цьому може виникнути ситуація, за якої оптимальним стилем поведінки стане наполегливість, від якої залежатиме позитивний соціальний результат соціалізації дитини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

7. **Здоровий глузд**. Природа дій щодо надання допомоги особистості, кожна з яких є унікальною і неповторною, вимагає вияву цієї особистісної якості на кожному етапі: оцінювання ситуації, обмірковування варіантів виходу, прогнозування наслідків тощо. Розвинений здоровий глузд впливає на формування професійної зрілості соціального педагога. Останнє, як правило, не залежить прямо від досвіду (стажу) роботи соціального педагога.

Система цінностей, притаманних професії соціального педагога, може бути представлена у вигляді такого комплексу.

1. *Повага до основних прав людини*. В основі цієї цінності лежить віра в те, що всі люди повинні мати рівнозначний доступ до соціальних послуг та благ.
2. *Почуття соціальної відповідальності*. Йдеться про те, щоб різні соціальні інститути (сім`я, освітні заклади, державні інституції) повною мірою виконували свої соціальні функції щодо соціального виховання.
3. *Повага до свободи особистості*. Соціально-педагогічна діяльність покладається на визнання цінності розмаїття світу людини і поваги до прав особистості на вибір власного життєвого шляху.
4. *Підтримка прагнення людини до самовизначення*. Грунтується на необхідності підтримувати прагнення людини до самостійного вирішення проблем свого життя.

Натомість головними *ознаками непрофесіоналізму* соціально-педагогічного працівника можуть стати такі:

1. *Відсутність гнучкості*. Призводить до жорсткого слідування інструкціям та бажання надавати рекомендації відповідно до строго визначених формальних установок, без урахування специфічної індивідуальної ситуації вихованця.
2. *Надопіка (надконтроль)*. Виникає здебільшого у ситуаціях, коли соціальний педагог прагне повністю підкорити собі хід подій і будь-що досягти поставленої мети. З іншого боку, жорстке слідування певним методикам може закріпостити вихованця і зробити його життя залежним від зовнішнього впливу.
3. *Вузька спеціалізація (ризик "віртуозності")*. Почасти соціальному педагогу легше засвоїти вузьке коло соціально-педагогічних методик, аніж постійно розвивати свій професіоналізм і поширювати коло знань, умінь і навичок. Така позиція призводить до однобокості застосування засобів соціально-педагогічного впливу, оскільки соціальний педагог не має інших інструментів дії, аніж ті, якими володіє достатньо добре.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Табл.5. Оптимальна модель професійної діяльності соціального педагога

Компоненти моделі		***Професійні знання***	***Професійні уміння***	***Професійні якості***
Спрямованість діяльності	на себе	Індивідуальні психо-фізіологічні особливості. Здібності. Можливості. Потреби і способи їх задоволення. Сильні сторони особистості. Недоліки і способи їх компенсації. Особистісні проблеми і способи їх розв`язання.	Самодіагностика. Саморегуляція емоційних станів. Самомобілізація психічних функцій (пам`ять, увага, мислення, воля). Самоконтроль Пошук і аналіз професійної інформації. Самоосвіта. Самовдосконалення	Інтелектуальність)зацікавленість, логічність і практичність розуму, рефлексивність). Соціабельність (потреба у соціальних контактах і схваленні, комунікабельність). Потреба у досягненнях і самокритичність. Емоційна стійкість і життєрадісність. Впевненість у собі. Самоповага. Самодостатність.
	на дітей	Вікові і типологічні особливості. Динаміка розвитку особистості в онтогенезі. Співвідношення виховання, навчання, розвитку. Вікова норма і відхилення у психосоціальному і особистісному розвитку. Особливості дитячого колективу і малої групи. Дитина як суб`єкт виховання і розвитку. Типові проблеми дітей і підлітків. Неформальні підліткові об`єднання. Молодіжна субкультура	Комунікація. Організація. Соціально-педагогічна діагностика. Соціальна профілактика. Індивідуально-вікове консультування Соціальна фасилітація. Соціально-педагогічна підтримка. Соціальна опіка і захист. Навчання. Виховання.	Любов і емпатія щодо дітей. Доброзичливість. Спостережливість. Толерантність і терплячість. Наполегливість. Стриманість. Тактовність. Педагогічна інтуїція. Педагогічний оптимізм.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

	на дорослих	Психологія особистості. Клієнтоцентроване консультування. Психологія професійної діяльності. Психопедагогіка. Соціальна психологія. Психологія сім`ї. Гендерна психологія. Сімейна педагогіка. Сімейна психотерапія. Психологія спілкування. Конфліктологія. Соціальна терапія. Типові проблеми соціальних і професійних груп.	Комунікація. Діагностика. Організація. Посередництво. Дипломатія. Консультування. Соціальна профілактика. Навчання. Сугестія. Психотерапія. Соціальна терапія. Реабілітація. Соціальний патронаж. Соціальний нагляд і контроль.	Дипломатичність. Емпатія щодо дорослих. Самовладання. Дружелюбність. Моральна стійкість. Ерудованість. Компетентність. Культурна емпатія. Автентичність. Щирість. Відкритість щодо контакту. Привабливість. Ініціативність.

4. *Невмілість (відсутність необхідної кваліфікації).* Будь-яка методика в руках непрофесіонала може стати небезпечною. Як і для лікаря, для соціального педагога важливим є принцип "не нашкодь". Висококваліфікований соціальний педагог повинен навчитися йти поряд з вихованцем, не перешкоджаючи йому у становленні соціальної самостійності, але й не прагнучи випереджувати його соціальний розвиток.

Врешті, можна спроектувати *оптимальну модель професійної діяльності* соціального педагога (табл.5).

ЛІТЕРАТУРА

1. Веретено О.О. Становлення професії соціального педагога в Україні //Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - №4. – С.21-22.
2. Звєрєва І.Д., Лактіонова Т.М. Розвиток соціальної роботи і соціальної педагогіки в Україні //Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - №4. – С.2-6.
3. Іванченко А.В., Сбруєва А.А. Соціально-педагогічна підготовка вчителя. - Житомир: ЖДПУ, 2000. - 112с.
4. Муравйов-Апостол Е. Соціальна освіта в Україні (1997-2001): Думки партнерів // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - №4. – С. 9-12.
5. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
6. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
7. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

8. Соціальна педагогіка /За ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 264с.
9. Соціальна робота: Книга третя /Андрущенко В.П., Астахова В.І., Лукашевич М.П. та ін. – К.: ДЦССМ, 2001. – 396с.
10. Социальная педагогика /Под ред. Проф. В.А.Никитина. – М, 2000.
11. Хакетт С. Стандарти соціальної роботи і програми підготовки спеціалістів соціальної сфери: бачення проблеми // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - №4. – С. 7-8.
12. Тетерский В.А. Введение в соцыальную работу. -
13. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
14. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.

А.С.Макаренко. ПРО МІЙ ДОСВІД[46]

Я думаю, що з того, що я вам розкажу, ви можете мати користь виключно як поштовх, відштовхування навіть, може статися, відштовхування опору, оскільки мій досвід досить своєрідний і, мабуть, має мало спільного з вашим. Може, мені більше пощастило, аніж вам.

Тому я прошу мої слова не вважати рецептом, законом, висновками. Не дивлячись ні на що, мені довелося 16 років пропрацювати виключно в дитячому будинку, і я не можу сказати, що прийшов до остаточних висновків. Я знаходжуся в процесі становлення, так само, як і ви...

Перший час я отримував звичайних бездоглядних дітей, а в останні 4 роки я отримував майже виключно дітей із сім`ї, здебільшого із сімей відповідальних працівників, не неблагополуччя виражалося не в матеріальній обстановці а виключно в обстановці педагогічній побутовій

Хто важчий із цих трьох категорій: правопорушники, безпритульні чи діти з сім`ї – сказати важко, але я думаю, що найважчі діти з сім`ї. По крайній мірі, за звивистістю характерів, за їх яскравістю і опором ці діти здаються мені в моєму досвіді найбільш важкими.

Але на той час я був озброєний технікою моєї майстерності, а найголовніше – у мене був колектив дітей, що має шістнадцятирічні традиції і шістнадцятилітню історію.

Тільки тому робота з дітьми з сім`ї для мене була більш легкою, аніж моя робота з моїми першими вихованцями-правопорушниками, з якими я ще працювати не вмів.

На основі роботи з усіма цими категоріями я останнім часом прийшов до висновку, для мене найважливішому. Цей висновок для мене навіть тепер звучить дещо парадоксально. Від твердить, що важких дітей зовсім немає... За останні 5 років, працюючи в комуні ім. Дзержинського, де було багатоярскравих і важких характерів, я не спостерігав процесу еволюції характеру. Я спостерігав еволюцію у тому звичайному вигляді, у якому ми завжди розуміємо ріст, різницю: хлопчик вчиться у III, IV класі, потім переходить до V класу. Його світогляд

[46] Скорочено друкується за: Макаренко А.С. Педагогический сочинения: В 8т. – М, 1983. – Т.4. – С.248-255.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

розширюється, знань і навичок у нього більше. Він працює на заводі, підвищує свою кваліфікацію, набуває нових навичок громадського характеру.

Але це звичайне зростання, а не якась еволюція від зіпсованого, викривленого характеру до норми.

Це не означає, що немає ніякої різниці між викривленим характером і нормою, але це значить, що спрямування характеру найкраще здійснювати методом, якщо хочете, вибуху.

Я маю на увазі миттєву дію, яка перевертає всі бажання людини, всі її прагнення...

Ще у 1931р. я вимушений був поповнити свою комуну, де було 150 чоловік, новими 150 дітьми, багатьох я повинен був прийняти протягом двох тижнів. У мене вже була дуже хороша організація комунарів. Зі 150 чоловік 09 були комсомольцями у віці від 14 до 18 років, інші були піонерами.

Всі були міцно зв`язані, були дуже дружними, наділені гарною, точною, бадьорою дисципліною, прекрасно вміли працювати, гордилися своєю комуною і своєю дисципліною. Їм можна було доручати досить відповідальні завдання, навіть фізично важкі, навіть важкі психологічно.

Ось такий метод я застосовував для того, щоб справити найбільш сильне враження на моє нове поповнення.

Коли їх приводили в комуну, вони прямували до бані і виходили звідти підстрижені, вимиті, одягнені в такі само парадні костюми з білими комірцями. Потім на тачці вивозилася їхня колишня одіж, поливалася бензином і урочисто спалювалася. Приходили двоє чергових з мітлами і змітали попіл у відро.

Багатьом моїм співробітникам це здавалося жартом, але насправді це справляло захоплююче моральне, якщо не символічне враження.

На жаль, у нас ні в яких книгах не описано, що таке дитячий колектив. Про це треба писати і слід здійснювати дослідження такого колективу.

Першою ознакою колективу є те, що це не натовп, а доцільно влаштований, діючий орган, орган, здатний діяти.

Це, мабуть, найважча справа у нашій педагогічній діяльності, і я не бачив більше таких колективів, який був у мене. Я це говорю не для похвальби собі, а просто констатую факт. І я не один створював це. Про це говорити дуже довго, і навряд чи все зумію сказати. Але сама організація колективу має починатися з вирішення питання про первинний колектив. Я над цим питанням довго думав, багато виникало способів організації колективу, і я прийшов до наступних висновків.

Первинний колектив, тобто колектив, який вже не має ділитися далі на більш дрібні колективи, утворення, не може бути меншим аніж 7 і більшим аніж 15 осіб. Я не знаю, чому це так, я цього не враховував.

Врешті, у порядку таї само колективної логіки, для мене було особливо цікавим загальне самоуправління великого колективу. У мене всі 16 років були визначені командири, які несли відповідальність за загін. Була рада командирів. Цей мій орган управління завжди викликав заперечення з боку не лише педагогів, професури, але й журналістів та письменників. На жаль, мало хто вникав у сутність цього явища.

Я представляю собі, що у педагогічному навчальному закладі слід проробити деякі вправи. Ми – студенти: ви, ви и т.п. Мені кажуть: "Ви, т.МАкаренко, будете зараз проводити практику. Уявимо, хлопчик вкрав три рублі, говоріть з ним. Ми будемо слухати, як ви будете говорити, а потім обговоримо, як ви розмовляєте: добре чи погано.

У нас такі вправи не проводяться, а це ж дуже важка справа – говорити з хлопчиком, який підозрюється у крадіжці, і невідомо ще, вкрав він чи ні. Тут, звісно, потрібна майстерність не лише і постановці голосу чи погляду, а далі в

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

постановці логіки. А ми, вихователі, знаємо географію, історію, літературу, але ми не знаємо, що таке дитяча крадіжка. Хто знає, що це таке: випадок, злочин чи необхідність?

Якби всі люди були щирими, вони б сказали, що у них у дитинстві був хоча б один випадок крадіжки. А вони не були крадіями. Очевидно, нам слід подумати, що таке дитяча крадіжка і як на неї реагувати

Я дізнався сьогодні, що ваш директор товариш Данюшевський спіймав хлопчика, який вкрав мило, щоб передати додому. Товариш Данюшевський взяв мило, передав цьому ж хлопчику і сказав: "Ось тобі мило, вже не крадене, а справжнє, навіщо ж було красти, якщо можна так тобі дати?". Він навіть премію вав крадія.

У такому само становищі був і я як педагог...

Далі питання про педагогічний ризик. Теж питання нерозв`язане. Можна ризикувати чи ні?

Я дозволяв собі ризик і бачив, що як тільки я дозволяв собі ризикнути, навколо мене збиралися всі макбетівські відьми, а ну, як ти ризикнеш, а ну, як ризикнеш?..

У Ленінграді, коли я говорив про ризик, я отримав таку записку: ви говорите про ризик, а у нас у школі був такий випадок: хлопчикові поставили поганий бал, а він повісився. Так ось, по-вашому, слід допустити необхідністрати?

Я був здивований. Це ж не проти мене, а проти вас. Хлопчик повісився не в результатіякоїсь ризикованої дії педагога Якщо це ризик, то не поганих оцінок, а то всі перевішаються. Можна боятися поставити поганий бал, оскільки й тут є якийсь ризик, але це ж дрібниця. Погладити по голові – немає ніякого ризику. Говорити рівним голосом – теж немає ніякого ризику.

А може статися, хлопчик, розпещений постійно такими неризиковними діями, і дістане схильність до самогубства? І всяка людина, якщо з нею кілька років підряд говорити рівним голосом, матиме бажання повіситися. Якби всі педагоги говорили з дитиною рівним голосом, я не знаю, до якого стану вони могли б довести дитину.

Ця тема ризику має бути розглянута у педагогічній практиці. Я як педагог відкрито сміюся, радію, жартую, серджуся... Такий ризик не страшний. Мені доводилося ризикувати більше, аніж іншим педагогам

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 4. ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЛАН:

1. Головні принципи соціально-педагогічної діяльності.
2. Класифікація принципів соціально-педагогічної діяльності.
3. Загальна характеристика методів соціально-педагогічної діяльності.
4. Науково-дослідницька група методів соціально-педагогічної діяльності.
5. Практично-перетворювальна група методів.

> Одна й найбільших помилок вважати, що педагогіка є наукою про дитину, а не про людину.
>
> Януш Корчак

Головні принципи соціально-педагогічної діяльності

Принцип – першоначало, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій, науки.

Принципи соціально-педагогічної діяльності є результатом логічних міркувань, які виробляються у процесі пізнання соціальної дійсності. Принципи можуть бути суб'єктивними, на відміну від соціальних законів та закономірностей.

Проаналізуємо сутність деяких принципів соціально-педагогічної діяльності, без врахування яких соціально-педагогічна діяльність перетворюється у хаотичний набір одномоментних рішень та висновків.

Одним з ґрунтовних принципів соціально-педагогічної діяльності, без сумніву, є **гуманізм**. Визнання людини найвищою цінністю у сфері соціально-педагогічної діяльності, необхідність соціального захисту дитини та формування її соціальної компетентності в умовах вільного вияву здібностей створює найкращі передумови для творення соціальної компетентності особистості дитини. Гуманізм є основою неформальних зв'язків між соціальним педагогом та дитиною, створює сприятливу психологічну атмосферу їх взаємин.

Демократичність соціально-педагогічної діяльності як принцип має на увазі дотримання нормативно-ціннісних установок у будь-яких видах соціально-педагогічної діяльності: консультуванні, корекції, діагностиці, реабілітації тощо. Повага та увага до дитини, нала-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

годження суб'єкт-суб'єктної взаємодії з нею під час соціально-педагогічного процесу є свідченням дотримання соціальним педагогом принципу демократичності.

Однак демократичність стосунків "соціальний педагог-дитина" не повинна ставати на заваді виконанню соціальним педагогом своїх посадових обов'язків. Тому принцип **законності** може бути представлений як межа застосування інших принципів, які, стикаючись зі сферою дії певних законодавчих актів, мають бути другорядними. Нормативно-правові акти, які регулюють соціально-педагогічну діяльність, є частиною правової оболонки соціальної політики української держави.

Невід'ємним продовженням дотримання принципу законності є **єдність відповідальності та повноважень** соціального педагога, яка також може бути представлена як принцип його професійної діяльності. чітке розуміння своїх функціональних обов'язків, прав та повноважень дає можливість соціальному працівникові досягати певного професійного статусу у чітко ієрархізованій структурі діяльності соціальних служб. Відсутність гармонійного співвідношення обов'язків та повноважень, як правило, призводить до адміністративних зловживань, невиважених рішень, безвідповідальності посадових осіб, що, в свою чергу, заважає адекватному виконанню соціальним педагогом своїх функцій. З іншого боку, недотримання принципу єдності відповідальності та повноважень у роботі з дітьми, не спонукаючи прямо до соціально неадекватної поведінки, призводить до зниження рівня довіри щодо професійних здібностей соціального педагога, його майстерності та соціально-професійної компетентності.

Соціально-педагогічна діяльність вимагає також серйозного ставлення до принципу **комплексності** як гаранта цілісності і всебічності соціально-педагогічного впливу на особистість дитини. За умови поєднання цього принципу з принципом гуманізму та єдністю прав і повноважень соціальний педагог може виявляти високий рівень аналітичних та прогностичних умінь і навичок. Комплексність підходу до соціально-педагогічної діяльності у дитячому середовищі забезпечує оптимізацію корекційно-реабілітаційного впливу з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Останнє передбачає також слідування принципові **диференційованості** у соціально-педагогічному аналізі, діагностиці, корекції будь-яких відхилень у соціальному розвиткові особистості. Він є основою індивідуальної форми соціально-педагогічної діяльності, дозволяє на практиці відчути результати власної професійної реалізації. Принципи комплексності та диференційованості тісно пов'язані між собою: тільки послідовне вивчення соціального портрета дитини,

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

комплексність вирішення всіх її проблем дає можливість стверджувати, що до неї застосовано диференційований підхід. Окрім того, вміння диференційовано підходити до практичної соціально-педагогічної діяльності свідчить про високий рівень професіоналізму фахівця та його прогностичні якості.

Класифікація принципів соціально-педагогічної діяльності

Проаналізувавши деякі з найбільш ґрунтовних принципів соціально-педагогічної діяльності, можна згрупувати їх наступним чином:

1. **Змістові принципи**, до яких відносяться: гуманізм, демократизм, врахування конкретних умов життєдіяльності дитини; стимулювання соціальної активності особистості; альтруїзм; гармонізація суспільних, громадських, особистих інтересів дитини; добровільність в отриманні соціальних послуг; доступність максимальної кількості соціально-педагогічних послуг; конфіденційність соціально-педагогічної діяльності; наступність та адресність форм соціально-педагогічної роботи; превентивна спрямованість; між відомчість і міждисциплінарність соціально-педагогічної діяльності; діяльнісних підхід до вирішення соціально-педагогічних проблем дитини.
2. **Організаційні принципи:** контролю й перевірки виконання прийнятих соціальним педагогом рішень; єдність повноважень та відповідальності (як соціального педагога, так і дитини); все загальності й комплексності соціально-педагогічної діяльності; посередництва у виконанні професійних функцій; солідарності (щодо колег-фахівців, дітей та підлітків тощо).
3. **Психолого-педагогічні принципи:** комплексного і диференційованого підходу, соціально-педагогічної технологічної компетентності; стимулювання активності дитини до вирішення своїх соціальних проблем; цілеспрямованості у досягненні поставлених соціально-педагогічних цілей; довіри (до дитини та її соціальних проблем); наступності (у прийнятті рішень, проведенні соціально-педагогічних процедур тощо); послідовності у здійсненні будь-якого виду соціально-педагогічної діяльності тощо.

Щодо специфіки вияву вказаних принципів, то вона означає врахування вікових, адаптаційних та середовищ них чинників. Одним з найважливіших принципів соціально-педагогічної діяльності є принцип стимулювання соціальної активності дитини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Загальна характеристика методів соціально-педагогічної діяльності

Метод – це сукупність прийомів, операцій, які застосовуються для досягнення поставленої цілі, поставленого завдання (дослідницького чи практичного).

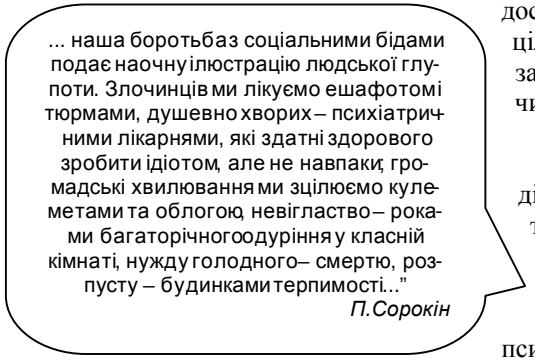

Використання методів соціально-педагогічної діяльності залежить від таких характеристик соціального об'єкта (явища, процесу): індивідуально-психологічних (тобто характеристик специфічності саме цього соціально-педагогічного об'єкта впливу), вікових (до якої вікової групи належать об'єкти застосування певного методу), часових (як довго стихійно чи планово розвивався соціально-педагогічний процес, явище, об'єкт до застосування методів соціально-педагогічної діяльності).

Загальна характеристика методів соціально-педагогічної діяльності представлена у табл.6.

Проте така розлога класифікація методів соціально-педагогічної діяльності є досить громіздкою для аналізу та розуміння, оскільки орієнтує, передусім, на запозичені методи діяльності в інших наукових галузях. Тому значна частина дослідників виділяє дві головні групи методів соціально-педагогічної діяльності – науково-дослідні та практично-перетворюючі.

Науково-дослідницька група методів соціально-педагогічної діяльності

Науково-дослідницькі методи – це методи, які застосовуються науковцем чи практичним соціальним працівником (педагогом) для того, щоб у результаті застосування спеціальних методик (соціологічних, статистичних, психологічних тощо) отримати достовірні дані про об'єкт власного дослідження та можуть побудувати прогностичні моделі розвитку об'єкта дослідження у майбутньому.

Цю групу методів представляють, наприклад, такі методи соціально-педагогічної діяльності, як-от:

Загальнонаукові методи – теоретичний аналіз та синтез наукових джерел; метод соціально-педагогічного спостереження; метод

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

збору та узагальнення досвіду діяльності соціальних педагогів та працівників; метод моделювання соціально-педагогічних процесів та явищ; метод соціального порівняння; метод проектування розвитку соціально-педагогічної ситуації тощо.

Табл.6. Головні методи, які використовуються соціальним педагогом.

Методи соціально-педагогічної діяльності		
соціальної роботи	***психологічні***	***педагогічні***
1. *Методи соціальної діагностики*: інтерв`ю, моніторинг, соціологічне опитування, експертна оцінка, експертний прогноз, біографічний метод. 2. *Методи соціальної профілактики:* превентивний метод, соціальна терапія, соціодрама, група підтримки. 3. *Методи соціального контролю*: соціальний нагляд, соціальна опіка, соціально-медичний догляд, соціальне обслуговування. 4. *Методи соціальної реабілітації:* трудотерапія, статусне переміщення, групова терапія, кризова інтервенція. 5. *Соціально-економічні методи:* метод пільг та виплат, метод компенсацій, соціальний патронаж, медичний патронаж, соціально-економічні санкції. 6. *Організаційно-розпорядчі методи:* регламентування, нормування, інструкція, критика, контроль і перевірка виконання.	1. *Психодіагностичні методи:* тести інтелекту і здібностей, особистісні опитувальники, тести досягнень, проективні тести, рисункові тести, соціометрія. 2. *Психокорекційні*: психогімнастика, ігрова корекція, ігротерапія, арттерапія, діагностичний навчальний експеримент, соціально-психологічний тренінг, тренінг поведінки. 3. *Методи психологічного консультування:* емпатійне слухання, інтерпретація, ідентифікація, фасилітація, висування гіпотез. 4. *Методи психотерапії:* сугестія, самонавіювання, раціоналізація, психоаналіз, транзактний аналіз, групова терапія, поведінкова терапія, сімейна психотерапія. 5. *Методи впливу:* методи, що впливають на свідомість; методи, що впливають на почуття; методи, що впливають на поведінку.	1. *Організаційні*: педагогічний експеримент. 2. *Педагогічної діагностики*: педагогічне спостереження, природний експеримент. 3. *Навчання*: словесні методи, наочні методи, практичні методи. 4. *Виховання*: позитивний приклад, переконання, привчання, заохочення і покарання, навіювання, вправляння, перспектива, гра, організація успіху, самовиховання. 5. *Методи організації соціально-педагогічної взаємодії:* методи цілепокладання, методи ціннісного орієнтування, методи організації діяльності, методи спілкування, оцінки, самореалізації.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціально-історичні методи – порівняльно-історичний метод (використовується головним чином для визначення тенденцій розвитку того чи іншого соціально-педагогічного явища з урахуванням досвіду та суперечностей минулого); метод структурування історичного матеріалу для визначення закономірностей розвитку об'єкта дослідження протягом певного часу спостереження за ним; соціально-генетичний метод (використовується для виявлення причин виникнення соціальних явищ та проблем, визначення етапів розвитку соціальних процесів тощо).

Соціологічні методи – запозичені з суміжних соціологічних теорій для отримання достовірних наукових даних щодо стану та перспектив розвитку соціальних об'єктів. Це методи: анкетування, тестування, інтерв'ювання, моніторингу тощо.

Соціально-психологічні методи – психологічного тестування, експериментальні методи тощо. Ці методи використовуються для вивчення глибинних психологічних процесів та психологічних характеристик поведінки соціальних об'єктів та явищ.

Методи математичної статистики – використовуються для обробки отриманих іншими методами соціально-педагогічних даних.

Джерелами здійснення науково-дослідних методів виступають:

1. Друковані джерела: документи, література, друковані ЗМІ тощо;
2. Людські ресурси: клієнти соціальних служб та соціальних педагогів, самі соціальні працівники та соціальні педагоги, сім'ї, педагогічні працівники, науковці тощо;
3. Інформаційні джерела – радіо, телебачення, фото- та відео матеріали, комп'ютерні інформаційні системи, бази даних, досвід роботи соціальних педагогів тощо.

Безумовно, такий поділ джерел є суто умовним. Так, досвід роботи соціального педагога може бути опублікований, а клієнт соціальної служби може бути джерелом дослідження на екрані телебачення.

Практично-перетворювальна група методів

Практично-перетворюючі методи спрямовані на трансформацію соціальної реальності (соціального середовища, соціальних інститутів та інституцій, соціальних комунікацій, соціальної психології клієнта тощо) з метою отримання найбільш оптимального результату за допомогою застосування доцільних методик.

Аналіз практичної діяльності органів та установ соціального захисту, досвіду соціальних працівників при роботі з клієнтом дозволяє виділити **три головних групи** практично-перетворювальних методів соціальної роботи:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- соціально-економічні
- організаційно-розпорядчі
- психолого-педагогічні (рис.8)

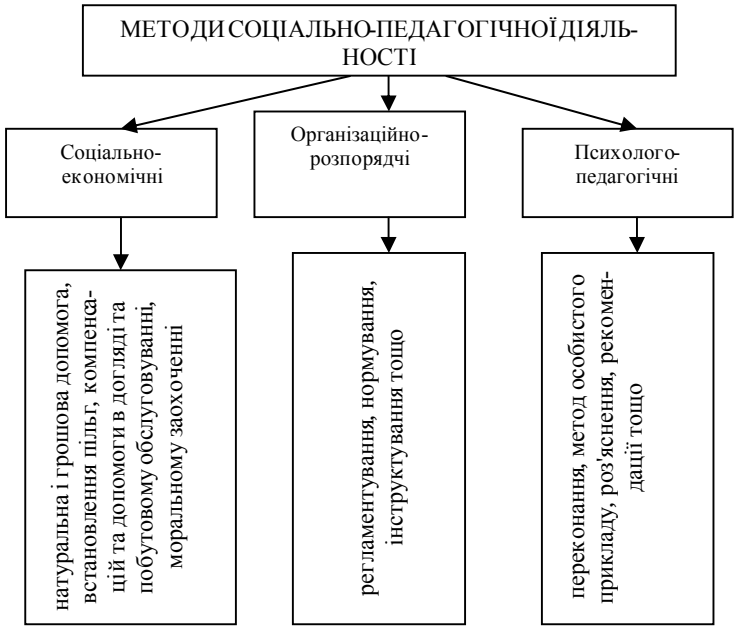

Рис.8. Практично-перетворювальні методи соціально-педагогічної діяльності.

Організаційно-розпорядчі методи орієнтовані головним чином на координацію взаємовідношення соціального педагога з організаційною структурою соціальних служб, з одного боку, та органами управління освітою – з іншого. Специфіка підпорядкованості соціального педагога якраз і полягає у цій подвійності. Таким чином, ці методи відрізняються безпосередністю впливу, оскільки спираються перш за все на нормативно-правові, регламентуючі акти у діяльності соціального педагога (працівника). В цій групі можна виділити деяку різницю між організаційними та розпорядчими методами.

Організаційні методи забезпечують немов би керівний вплив на розв'язання питань роботи соціальних педагогів (працівників), визначене численними положеннями та інструкціями – як з боку обласних соціальних служб, так і з боку місцевого управління освіти.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Розпорядчі ж методи, на відміну від організаційних, дозволяють здійснювати більш оперативне вирішення проблем, своєчасно уточнювати завдання діяльності.

Залежно від місця в структурі управління і характеру впливу на соціально-педагогічну діяльність організаційно-розпорядчими методами являються регламентування, нормування та інструктування

Регламентування можна представити як розробку та введення таких організаційних положень, які є обов'язковими для виконання соціальними педагогами та працівниками у місці їхньої праці. Головним чином це накази (директора школи, обласного управління освіти, Міністерства освіти і науки тощо), типові положення (про кабінет соціального педагога чи практичного психолога, про соціально-педагогічне консультування, про проведення певних заходів, про атестацію соціально-педагогічних кадрів тощо), посадові інструкції (соціального педагога, соціального працівника, практичного психолога тощо), матеріали до управління соціально-педагогічними кадрами (штатний розпис тощо).

Для чіткого виконання регламентованих процесів використовується метод нормування. Нормативи будь-якої діяльності використовуються як орієнтири, зразки фахової діяльності. Це можуть бути нормативи часу соціально-педагогічної консультації типів та видів соціально-педагогічних досліджень для певного клієнта тощо).

Інструктаж у соціально-педагогічній діяльності являє собою, передусім, комплекс соціально-педагогічних консультацій з одного боку, та систему методичних вказівок для здійснення своєї фахової діяльності – з іншого.

Крім названих методів, до організаційно-розпорядчих також відносять: добір кадрів, вимогу, контроль та перевірку виконання соціально-педагогічних дій тощо.

Психолого-педагогічні методи відрізняються від попередніх впливом на клієнта через механізм соціально-психологічної, педагогічної регуляції його поведінки, самопочуття тощо. Головними серед цієї групи методів можна назвати переконання, метод особистого прикладу, роз'яснення, рекомендації, навіювання, соціально-педагогічну експертизу та діагностику, залучення до продуктивної праці, соціалізацію вільного часу та інші форми впливу на стан та поведінку клієнта.

Як відомо, на соціалізацію кожної особи впливають різнорівневі чинники. Тому для сприяння процесу становлення соціально компетентної особистості обов'язковим є використання комплексу методів, взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих один одного. Такий підхід до використання методів соціально-педагогічної діяльності гарантує

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

отримання оптимального результату практично-перетворювальної діяльності соціального педагога (працівника) у навчально-виховних закладах різного рівня та типу.

Розглянемо для прикладу кілька соціально-терапевтичних методів, які входять до вказаної групи.

Індивідуальна соціально-педагогічна терапія – це різновид методів соціально-педагогічної діяльності, який означає застосування цілеспрямованих заходів щодо надання допомоги клієнту у врегулюванні його взаємин із соціальним середовищем. Цей вид терапії виконує кілька головних функцій: соціально-медичну (якщо є необхідність залучення фахової допомоги з боку медичних служб); адвокативно-роз'яснювальну (якщо є необхідність витлумачення проблем клієнта певним посадовим особам чи інституціям); соціально-розвивальну (включення особистості у групову діяльність, соціалізація її вільного часу, організація процесу "спільного соціального розвитку" тощо).

Головними завданнями соціальної терапії є такі: корекція поведінки дитини; ресоціалізація поведінки; самоствердження особистості; превентизацію соціальних дисфункцій тощо.

Індивідуальна терапія застосовується стосовно тих дітей та підлітків, які передусім підлягають дії принципу конфіденційності, або є у тих випадках, коди терапія виконує частково-дослідницьку функцію, яку можна здійснити лише індивідуально.

Групова соціально-педагогічна терапія – це комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямований на корекцію чи превентизацію певних соціальних відхилень із залученням групи. При цьому оптимальними методиками є використання спільної трудової, ігрової та комунікативної діяльності, спільне отримання знань та обговорення особистісних проблем тощо.

Серед групових форм соціально-педагогічної терапії виділяються *сімейна* (соціально-педагогічна діяльність у сім'ї та з членами сім'ї у різній конфігурації), *трудова* (оптимізує взаємини між членами групи, визначає та коректує соціальний статус та соціальні ролі учасників групи), *самовиховна* (дозволяє оцінювати та переоцінювати індивідуальні соціальні характеристики на фоні групи, створювати власну "Я-концепцію" з урахуванням цілісного образу групи, здійснювати самонавіювання, проводити самокорекцію комунікацій та конфліктності тощо), дискусійна (дає можливість обговорення власних соціально-психологічних проблем у групі, формувати адекватне ставлення до власних проблем та проблем інших учасників групи, мотивує до участі у соціальному житті групи, до групової рефлексії тощо).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Особливим видом групової соціально-педагогічної терапії є соціодрама, яка дає можливість виявити соціальні проблеми дітей та підлітків у спеціальних щодо організації, але стихійних щодо процесу сценах конфлікту. При цьому учасники соціодрами формують стійкі установки та навички поведінки у типових ситуаціях соціального напруження, соціального конфлікту, соціальної кризи.

Крім проаналізованих вище практично-перетворювальних методів, їх можна представити також у вигляді двох типів – відкриті та закриті методи соціально-педагогічної діяльності.

До закритих методів, передусім, належить переважна більшість науково-дослідницьких методів та методик, які вимагають звернення не безпосередньо до клієнта, а до інформаційних чи знакових джерел. Робота ж з людиною як об'єктом соціально-педагогічної діяльності означає, як правило, використання відкритого методу соціально-педагогічної діяльності. Так, одним з методів відкритого типу є метод роботи у мікро середовищі дитини чи підлітка (на вулиці та у мікрорайоні). Метод роботи на вулиці орієнтований на превентизацію соціальних відхилень у соціалізації особистості; він вміщує певні превентивні заходи, а саме:

1. Попередження виникнення маргінальних молодіжних груп та рухів шляхом встановлення контактів з ними і спільного проведення вільного часу;
2. Превентизацію зростання чисельності маргінальних чи девіантних груп, сприяння їх розпаду та переорієнтацію соціальної активності у соціально очікувані сфери діяльності;
3. Визначення соціокультурних запитів різних дитячих, підліткових та молодіжних угрупувань та надання їм різних форм соціально-педагогічної допомоги;
4. Включення особливо запущених підлітків до груп, які знаходяться під соціально-педагогічною опікою фахівців;
5. У різноманітнення форм дозвілля дітей та підлітків;
6. Встановлення контактів з дітьми та підлітками, які потребують не лише соціально-психологічної, але й соціально-медичної допомоги (наркомани, хворі на СНІД, алкоголезалежні підлітки тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Л.Г., Звєрєва І.Д., Хлєбік С.Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392с.
2. Лавриненко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси: Українська педагогічна культурата європейський світ. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
4. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
5. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., КоляденкоС.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.
6. Соціальна педагогіка /За ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 264с.
7. Социальная педагогика /Под ред. Проф. В.А.Никитина. – М, 2000.
8. Соціальна робота: Хрестоматія. – К.: ДЦССМ, 2001. – 396с. //Соціальна робота. Книга 3.
9. Тетерский В.А. Введение в социальную работу. -
10. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
11. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.

П.Ф.Лесгафт. ШКІЛЬНІ ТИПИ (АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД)[47]

Лицемірний тип

Дитина лицемірного типу, з`явившись у школі, відрізняється, як правило, скромною зовнішністю, в іграх вона рухлива й весела. Спочатку вона дуже привітна і уважна до всіх оточуючих, а потім більше до тих, від кого щось залежить. Вона зближується з ними найбільше і догоджає їм і навіть уважно попереджує різні їхні бажання.

Незабаром виявляється, що цю прекрасну дитину не люблять товариші; це часто вражає наставника, який, однак, спочатку пояснює це явище собі підступністю гірших учнів, тим більше, що незадоволенняі виявляється найраніше з боку учнів, яких не люблять учителі.. При цьому зближенні з наставником ця дитина передає як би випадково, а то й прямо всі дії товаришів і їхні вчинки.

Вона відрізняється хвалькуватістю і зверхністю щодо слабших і нижчих, підлабузництвом і боягузтвом щодо сильніших і старших. Наклеп, плітки, намовляння, доноси, брехня роблять її як неможливим товаришем, так і загалом неможливим співмешканцем.

Розвитку такого типу, передусім, сприяють: брехня, лицемірство з боку дорослих, що оточують дитину; чисто практичний напрямок домашнього життя, постійний дрібний розрахунок і прагнення до легкої наживи, відсутність всякої турботи про дітей; всіляка брехня і лицемірство...

Характерними ознаками дитини лицемірного типу будуть: брехня у всіх її видах, незвичка розмірковувати, здатність вловлювати зовнішній бік предметів і явищ, хвалькуватість, хитрість, відсутність якихось глибоких відчуттів і поняття правди, виключне дотримання особистої вигоди.

[47] Скорочено за: Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. – М., 1991. – С.10-67.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Честолюбний тип

Діти цього типу вирізняються зовнішнім виглядом, виразом почуття власної гідності, що можна помітити при першій їх появі у школі. Як правило, чиста і охайна дитина дивиться прямо й впевнено, спокійно приглядаючись до оточуючого і не вискакуючи наперед. Вона уважно стежить за діями вчителя і наставника, прагнучи не пропустити їх пояснення чи зауваження.

Спочатку вона дуже обережна, стримана і, перш ніж відповісти, прагне якомога точніше і більше розпитати, при чому охоче висловлює свої сумніви щодо правильності висловленого іншим. Дитина постійно зосереджена над поясненням учителя, майже виключно зайнята навчанням, хоча при нагоді не проти показати, що знає свою справу і що все це дається їй легко.

Всяка невдача приносить такій дитині багато горя, яке вона не скоро забуває і яке спочатку зовсім позбавляє її енергії але незабаром вона знову і з більшим старанням береться до занять, всілякими способами прагнучи поправити справу...

Образа і покарання, особливо якщо в них існує хоча б тінь несправедливості, можуть змусити її покинути справу, впасти в апатію і навіть дійти до самогубства. Мститься вона, як правило, пристрасно і завжди зловтішається над невдачею противника.

Честолюбний тип розвивається, найімовірніше, за довх різних умов: по-перше, внаслідок змагання – це, власне, і є найбільш чистий тип; по-друге, внаслідок постійних похвал і захвату достоїнствами дитини.

Творчих нахилів не спостерігається. Відсутність всього святого й ідеального, вузький егоїзм, безхарактерність, наглість, грубість, розпуста і безпорадність при всякій новій справі, що вимагає перевірки видозміни звичних дій – це найголовнішіі характерніїхні вияви.

Добродушний тип

Дитина добродушноготипу є тихою, спокійною, уважно спостерігає за всіма оточуючими явищами. Вона не звертає на свою зовнішність ніякої уваги... Спочатку вона взагалі малорухлива, зовнішньої привітності і ласкавих відносин, а також прагнення чимось догодити, виділитися чи привернути до себе увагу свого наставника у неї немає. Навпаки, вона скоріше накличе на себе незадоволення своїм простим, прямим і навіть іноді незграбним ставленням. Вона не вискочить наперед інших, а навпаки, залишиться збоку і мовчки стежить за діями інших.

Провинившись, вона завжди щиро зізнається і ні в якому разі не допустить, щоб за його провини постраждав хтось інший. Вона не вживається з брехнею і насильством, в якій би формі вони не виявлялися.

Як правило, це дуже добра і любляча дитина, прив`язана д матері, няні, до тих осіб, з якими вона виросла, і навіть до місця де вона провела дитинство.

У неї немає й тіні скаредності, вона не шукає ніяких пільг чи вигоди, навпаки, завжди готова всім поділитися і навіть віддасть кращу й більшу частину, забуваючисвої потреби.

Умови, за яких розвивається така дитина, наступні: тихе, спокійне, особливо сільське життя з самого народження, любляча мати чи інша близька дитині істота, відсутність всіляких похвал, що діють на її відчуття, а також відсутність покарань чи переслідуваннядитини.

Недолік такого типу – невідповідність між розумовою і фізичною працею, а саме переважання останньої; звідси нестача збуджень з боку активно-фізичних (мускульних) органів тіла і внаслідок цього певною мірою апатія.

М`яко-затурканий тип

У цьому випадку дитина буває забитою суворими настановами і покараннями не різкою, а зовнішньою тваринною ласкою, яка забиває не менше різки і

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

призводить до таких печальних результатів Розвивається вона також за відсутності умов, необхіднихдля розумовогорозвитку.

З`являючись у школі, дитина такого типу соромиться своєї нової обстановки: вона не наважується сама ані пройти, ані встати, ані сісти, запустивши пальця до рота, вона дивиться, що роблять інші.

Дитина цього типу знаходиться під покровительством чи впливом іншого товариша, її дії і міркування залежать від останнього. До товариськості вона ставиться стадно; ніяких самостійних дій у неї не буває; вона зла не зробить, тому що мама сказала, що так не можна, так робити не слід, це гріх.

Холодна і байдужа, вона нікого не любить, а лише причіплюється до когось і не відходить від нього ні на крок так само, як раніше не відходила ні на крок від матері чи няні. Полишена сама, вона розгудиться...

З`являється такий тип у всіх випадках, коли будь-яка діяльність дитини попереджується, коли все для неї підготовлене і вона ніколи не міркує і не розпоряджається своїм часом і своїми діями.

Честолюбна і роздратованамати, яка не терпить ніяких суперечок, бажає похвалитися своїми дітьми, прагне ласками і догоджанням зробити з них розумників і слухняних і найбільше сприяє розвитку дітей м`яко-затурканоготипу.

Така дитина ніколи нічого не розпочинала сама, їй завжди говорили, що робити, куди йти, що сказати, чим і як розважатися, коли їсти, коли пити, коли гуляти, коли спати, їй ні про що не доводилося турбуватися, її про все попереджали, тому у неї немає ініціативи і самостійності.

Злісно-затурканий тип

З`являючись у школі дитина такого типу вирізняється нестійкою мовчазністю, сором`язливим, сконфуженим виглядом, причому інколи у неї вириваються різкі безцільні рухи, особливо у ті хвилини, коли вона думає, що на неї не дивляться. Добитися від неї слова надзвичайно важко, замість відповіді вона муркне, зробить грубий порух чи вимовить відповідні звуки. Вона ніколи не погляне прямо і ласкаво, здебільшого збоку і спідлоба. Товаришів вона сторониться, то неначе ненавмисне штовхне когось чи вщипне. До занять ставиться байдуже, виконуючи лише необхідні вимоги

Коли таку дитину переслідують чи вона підлягає покаранню, то вона стає якоюсь особливо рухливою і обирає найдикіші розваги, які характеризуються тим, що вона мучить, знущається над тваринами, ображає людей, а якщо може, наносить фізичну шкоду.

У дитини такого типу бувають і добрі поривання, вона може поставитися з м`якістю і запобігливістю до іншої дитини, особливо у тих випадках, коли остання підлягає несправедливим переслідуванням і образам. Релігійність такої дитини обмежується зовнішньою обрядовістю, рідко вона буває глибокою та щирою.

До занять вона ставиться в`яло, без ініціативи, охоче їх ігнорує. Причини, що сприяють розвиткові такого типу у сім`ї, будуть здебільшого: заборона розмірковувати, несильне змушування і підкорення дитини, всілякі несправедливі і мимовільні вимоги. Злостива і роздратована мати забороняє дитині змалку всілякі міркування, постійно обмежує її дії, вважаючи їх нехорошими, невірними і навіть бридкими.

Особи, що виховують таку дитину, як правило, дотримуються такого правила, що її не слід пестити, а головне, не слід пропускати якогось проступку без покарання.

Пригнічений тип

Дитина пригніченого типу з`являється у школі блідою, слабкою і вирізняється своїм тихим і сумирним норовом... працьовита, вона постійно чимось зайнята... В іграх і розвагах вона не бере участі, так само скромно виражає

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

свою радість, притуплює своє горе, вона не плаче і не виражає своєї скорботи зовнішніми виявами. Всякої похвали і відзнаки вона уникає і соромиться.

Вона бачить свої недоліки і в них звинувачує себе. Себе не шкодує, не зупиняється перед перешкодами, якщо їх можна подолати працею. Стійкість і наполегливість її величезні, злидні і бідність, нужда ніколи її не зупинять...

До стражденних і ображених ставиться з участю і готова просиджувати коло них цілими днями і ночами, не шкодуючи себе. Завжди виконує звернені до неї прохання і старанно вивчає всі задані уроки. Релігійність такої дитини щира і глибока, її моральні поняття про добро і зло досить тверді і грунтуються на глибокій вірі.

Не знаходячи у себе жодних талантів і здібностей, вона часто відмовляється від занять, які вимагають ініціативи і самостійності, не завжди і не скоро зважуючись на нову для себе справу...

Розвитковіцього типу в чистому вигляді сприяє любляча, м`яка працьовита мати чи інші близькі, що живуть у постійних нестатках, ці злидні і є пригнічувальним моментом. Цей тип розвивається у бідній сім`ї, де добрі і працьовиті батьки все ділять зі своїми дітьми і завжди віддають їм кращу частку.

Вона звичка бачити в праці і злиднях явища звичайні, нормальні. Він має надію лише на працю і на своє вміння давати раду нужді.

Нормальний тип (представлений в ідеалі)

Цей тип має виділятися повною гармонією між розумовим і фізичним розвитком. Зберігаючи повну вразливість до всього оточуючого, дитина нормального типу привчається міркувати над отриманими враженнями і поступово розвиває як мислительні свої здібності, так і фізичну діяльність. У стані бадьорості вона постійно активно діяльна; споглядаючи до потреб оточуючих, вона оцінює їх вартісно і не ставить свої особисті вимоги вище, аніж вимоги інших, особливо товариства. Її розумові здібності мають бути природнім чином спрямовані на розвиток аналітичної діяльності і відстороненого мислення.

Вона ніколи не наважується застосовувати якість насильницькі міри чи мимовільні вимоги, а обмежується у своїх звертаннях і вимогах до інших лише мовою, завжди коротко і просто вираженою і обставленою серйозним підґрунтям.

Поряд з відсутністю різкості у виявах у неї відсутні всілякі зовнішні ласки і завчені прийоми ввічливості і пристойності. Вона естетик у повному розумінні цього слова, як в думках, так і в діях.

Нормальний тип має поєднати в собі всі хороші якості добродушного і пригніченого; загалом у ньому мають бути зосереджені всі якості, що вказують на повну гармонійну будову і відповідні наслідки, як фізичні, так і розумові і моральні.

Таким чином, нормальний тип – це розумний і ідеально-моральний, розумовий і фізичний розвиток у повній гармонії поміж собою.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 6. ЗМІСТ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ПЛАН:

1. Школа як відкрита соціальна система.
2. Зміст освіти з точки зору самоідентифікації та самоактуалізації особистості.
3. Клас як мала соціальна група. Мікроклімат шкільного класу.
4. Відхилення від процесу соціальної адаптації учня у шкільному середовищі. Тривожність як підґрунтя можливих соціальних девіацій у шкільному середовищі.
5. Мінімізація адаптаційних відхилень у шкільному середовищі.

Дитина – іноземець, вона не розуміє мови, не знає спрямування вулиць, не знає законів і звичаїв. Подеколи прагне роздивитися сама; важко – попросить вказівки і поради. Необхідний гід, який ввічливо відповість на питання.
Поважайте її незнання!

Януш Корчак

Школа як відкрита соціальна система

З огляду на використання самого терміну “школа” слід одразу зауважити, що ми означуємо ним досить широке коло феноменів різного рівня, сфери дії, спрямування та функцій. Історично поняття “школа” змінювалося й диференціювалося так само, як змінюється воно й тепер за умови розвитку індустріального суспільства.

Соціальна система школи може бути пояснена як комплекс соціальних ролей усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, укладений у певну ієрархію та диференційований залежно від типу школи. Ця система ґрунтується на людських переконаннях, звичаях, мотиваціях, очікуваннях. У соціальному контексті, таким чином, школа відіграє наступні ***функції***:

- зовнішньо-цільову, чи осягнення загальносоціальних цілей;
- внутрішньо-цільову, тобто інтеграцію загальношкільних ресурсів;
- зовнішньо-інструментальну, тобто пристосування соціальної системи школи до зовнішніх умов діяльності соціуму;
- внутрішньо-інструментальну, чи утримання соціальної структури школи, врегулювання прихованих напружень системи.

Теоретичні положення стосовно соціальної взаємодії школи і середовища почали ґрунтовно розроблятися в Україні ще у 20-ті роки

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

XX століття. При цьому головними напрямками такої взаємодії були визнані:

1. Взаємодія школи з економікоюрегіону;
2. Зв`язок педагогічного колективуз місцевою творчою інтелігенцією;
3. Участь шкільного колективу у боротьбі з безпритульністю, важковиховуваністюдітей та підлітків;
4. Піднесення фізичної культуринаселення;
5. Участь учителів та кращих учнів у ліквідації неписьменності;
6. Участь школи у політичному житті регіону та у політичній боротьбі;
7. Розробка оптимальних методик зв`язку школи з сім`єю, громадськістю, державою.

Соціальне середовище, як вважали науковці-педагоги 20-30-х років, стосовно школи складають: вулиця, фабрика чи завод, сім`я, позашкільні об`єднання тощо. Головними соціально-педагогічними ідеями того часу стали:

1. Ідея про необхідність вивчення оточуючогосередовища, його впливу на шкільний колектив;
2. Ідея єдності школи та середовища.

Результатом розвитку науково-педагогічного пошуку 20-х років стала розробка освітніх моделей, адекватних умовам соціального середовища (наприклад, трудова політехнічна школа).

Загалом у світі склалися три головні моделі співвідношення школи і середовища (Ш і С), як на рис.9:

1.

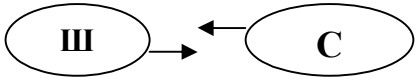

навчальний заклад здійснює виховну функцію, середовище йому заважає (такі положення виникали свого часу, наприклад у педагогічній теорії Ж.- Ж. Руссо)

2.

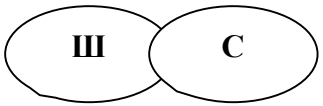

школа зацікавлена в тій користі, яку може надати соціальне середовище

3.

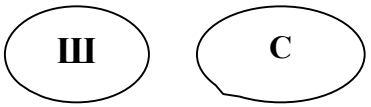

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

фактична єдність школи і середовища, тобто організація цілісного виховного процесу у середовищі

Школа як відкрита соціальна система може розглядатися на кількох головних рівнях:

I.

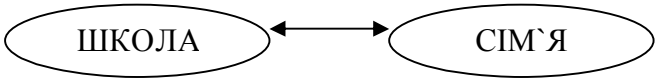

1) організація соціального досвіду учнів і створення умов для самореалізації у мікрооточенні;
2) створення виховуючогосередовища в родині та мікросоціумі, формування там соціально значущих норм, цінностей;
3) комплекс дій щодо подолання соціальної дезадаптації; ресоціалізація та соціальна реабілітація в сім`ї та школі

II.

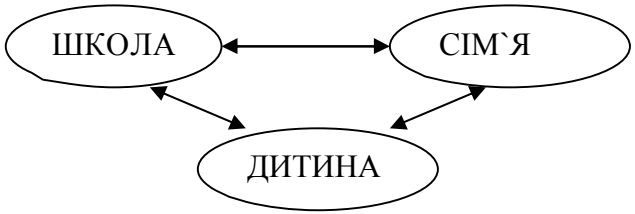

1) оптимізація впливу на дитину шляхом росту педагогічної культури батьків; надання сім`ї соціально-педагогічної та психологічної допомоги;
2) допомога школі з боку батьків у організації навчально-виховного процесу;
3) сім`я та школа як партнери у вихованні дитини.

III.

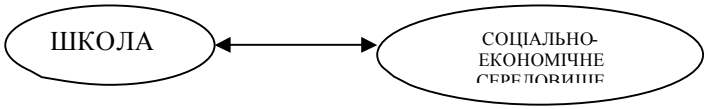

1) виробничі стосунки та стосунки шефського характеру з боку підприємств;
2) виробнича практика та організація шкільних виробництв;
3) вивчення учнями економіки регіону.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

IV.

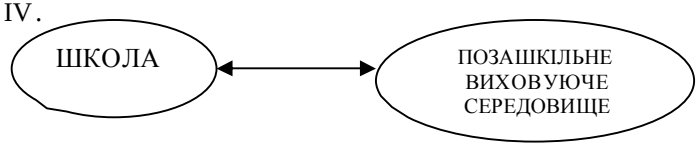

1) форми і методи діяльності позашкільних виховних об`єднань;
2) спортивно-оздоровча позашкільна діяльність;
3) конфесійна виховна діяльність.

Головним ***чинником***, який впливає на структуру соціальної системи школи, є соціально адекватна організація процесу навчання і виховання, яка реалізується у такому:

- у поділі учнів на класи, групи, дитячі й молодіжні організації; з іншого боку, вчителі при цьому поділяються на дирекцію, класних керівників, учителів-предметників;
- у змісті суспільного життя класних та вчительського колективів (міжособистісні стосунки, індивідуальні та групові взаємозв`язки, індивідуальні властивості конкретних осіб, які належать до соціальної системи школи).

У зв`язку з вищесказаним соціальна система школи поділяється на такі ***структурні елементи*** (рис.10):

1) учнівський колектив (шкільні класи, учнівське самоврядування, шкільні громадські організації, неформальні угрупування учнів);
2) вчительський колектив (дирекція, педагогічна рада, громадсько-політичні організації учителів, неформальні групи вчителів);
3) адміністрація школи (керівний склад, технічний персонал);
4) батьківський колектив (батьківський комітет, батьківські збори, різноманітні зібрання для батьків);
5) локальна громада школи (опікунський комітет – якщо він є – школи, локальний соціум мікрорайону, підліткові клуби для учнів певної школи тощо)[48].

Школа як соціальна система може бути представлена двояко: статично і динамічно (рис.11. і рис.12).

Соціальна система школи функціонує невіддільно від інших елементів загальношкільної системи – дидактичного, виховного, культурного, адміністративного, економічного

[48] Zbiegeń-Maciąg L. Materiały do ćwiczeń z socjologii wychowania dla studentów uczelni technicznych. – Kraków, 1986. – 213s.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

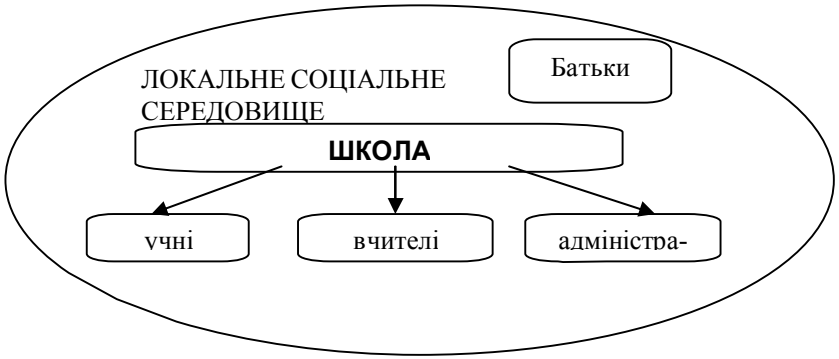

Рис. 11. Статична модель школи як соціальної системи.

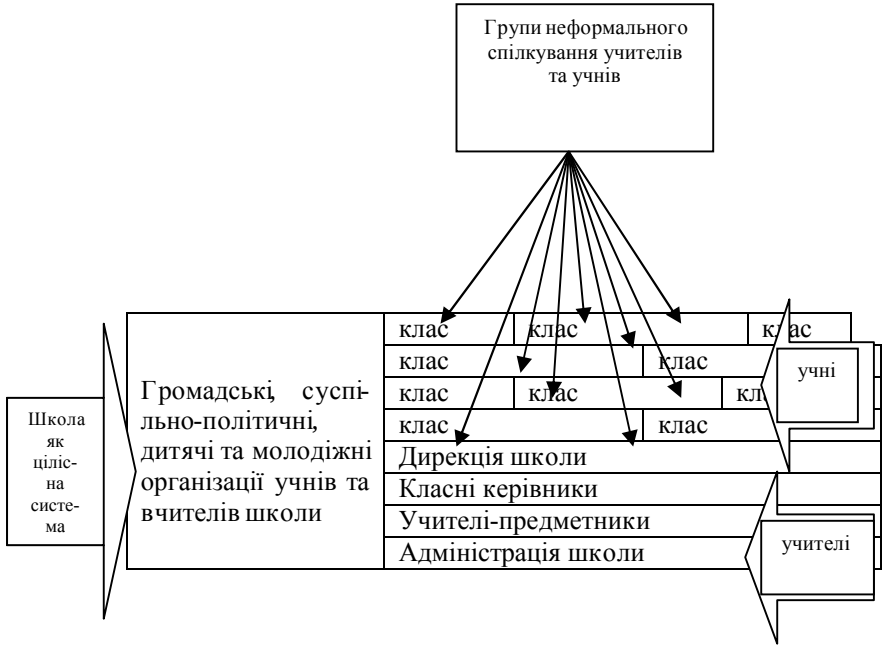

Рис.10. Соціально ієрархізована система школи.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

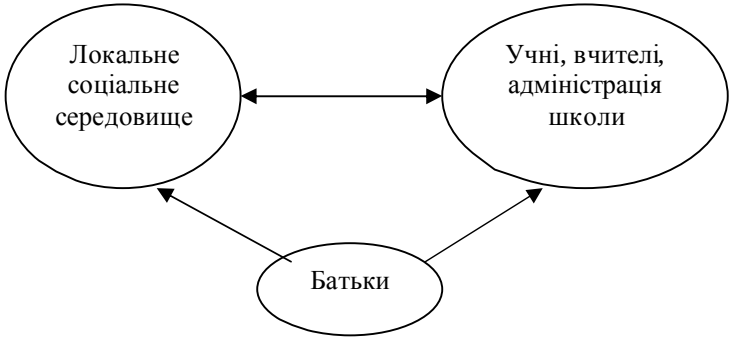

Рис.12. Динамічна модель школи як соціальної системи.

Останнім часом у науково-педагогічних дослідженнях дедалі частіше зустрічається поняття школи як ***відкритої соціально-педагогічної системи***[49]. Як відкрита система, школа характеризується різнобічністю функцій, наявністю соціокультурногодіалогу, розвитком комунікативної сфери (як зовнішньої стосовно школи, так і внутрішньої). Соціальний педагог у структурі школи як відкритої соціальної системи є особою, котра реалізує принцип взаємозв`язку особистості та сім`ї з численними соціальними інститутами та інституціями. Соціальному педагогові належить забезпечувати оптимальне втручання у процес соціальної мобільності, соціальної адаптації, формування соціального статусу, урізноманітнення соціальних ролей дитини. Саме у відкритій соціальній системі соціальний педагог може реалізуватися як посередник між особистістю та суспільством загалом.

Головними *принципами* діяльності школи як відкритої соціально-педагогічної системи можуть бути:

- соціокультурнезбагачення дитинства;
- відсутність насильства і тиску на дитину (вони можуть створюватися шляхом селекції, негативних оцінок, створення стресових ситуацій);
- партнерський стиль взаємин на паралелі “учень-учитель” та “учитель-учитель”;
- мінімізація конфліктних ситуацій у взаєминах між суб`єктами навчально-виховного процесу;
- взаємодія з батьківським колективом, локальним соціальним середовищем;

[49] Овчарова С.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- побудова виховного процесу згідно з поняттями спільноти та громадянської відповідальності;
- свобода вибору програм професійної орієнтації та соціальної адаптації.

Прообразами школи як відкритої соціальної системи стали общинні школи Британії та США у 20-ті роки XX століття, які реалізували освітні інтереси соціально незахищених верств населення.

Сучасна українська школа як відкрита локальна соціально-педагогічна система тяжіє до поняття соціально-педагогічного комплексу.

Соціально-педагогічний комплекс – це структурно впорядкована і розгалужена мережа освітньо-виховних закладів, соціальних спільнот, територіальних груп та об`єднань, служб соціальної допомоги, спрямованих на соціальний захист і реалізацію прав кожного учасника навчально-виховного процесу у його творчій самореалізації, успішному фізичному, психічному та соціальному розвитку.

Головними ***завданнями*** соціально-педагогічного комплексу можна вважати:

- створення умов для соціального виховання і розвитку дітей у дозвільно-творчій діяльності за місцем проживання їхніх сімей;
- створення комфортного соціально-освітнього середовища у мікросоціумі;
- допомога сім`ї у індивідуальному розвитку і становленні дитячої обдарованості;
- корекційна робота з сім`ями групи ризику та сім`ями, що мають дітей з соціальними відхиленнями у поведінці;
- соціально-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами (сиріт, інвалідів, дітей зі слабким фізичним та психічним здоров`ям тощо);
- інтеграція локальної соціально значущої для особистості дитини спільноти (лікарів, юристів, тренерів, вихователів підліткових клубів, організаторів технічної, художньої музичної творчості, психологів і педагогів) для надання відповідної допомоги сім`ї та дитині;
- методична допомога суб`єктам соціально-педагогічного процесу у доборі засобів життєвого самовизначення особистості, самоорганізації її діяльності та взаємодії у локальному та глобальному соціумі.

Діяльність такої локальної соціально-педагогічної системи ґрунтується на наступних принципах:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

1. Перетворення школи з переважно просвітницької установи у школу духовної культури, із школи навчання – у школу формування соціально компетентної особистості.

2. Використання гуманістичного особистісного підходу до дитини за умови партнерських взаємин з її батьками та членами родини.

3. Дотримання соціальної рівності серед дітей щодо отримання певного рівня освіти; усунення селекціонуючих, тестуючих і розподільчих процесів, орієнтованих на особистісні якості дитини.

4. Педагогізація локального соціуму, створення у ньому єдиної виховної системи.

5. Використання можливостей адаптаційної педагогіки, яка забезпечує сумісність дитячого садка, сім`ї і школи, їх взаємодію та співробітництво.

У структурі локальної соціальної системи представлені, як правило, три головні складові: зміст освіти, узгоджений із соціальним замовленням; партнерська система виховної роботи; шкільна соціально-педагогічна служба. При цьому остання складова – соціально-педагогічна служба – має відповідно чотири підструктури[50]:

- територіальна соціально-педагогічна служба;
- шкільна соціально-педагогічна служба;
- шкільна психологічна служба;
- локальна соціомедична служба.

Головними ***принципами діяльності*** шкільної соціально-педагогічної служби можуть бути визнані такі:

1) Особистісний підхід до кожного учня, реалізований у формулі "любов до дитини → розуміння дитини → сприйняття дитини → співстраждання → допомога дитині".

2) Оптимістична гіпотеза – довіра до дитини, спирання на позитивне у ній, формування діяльнісного підходу самотворення особистості.

3) об`єктивність взаємин з дитиною, знання різнобічних аспектів життєдіяльності шкільного колективу, вироблення рекомендацій, врахування вікових особливостей тощо.

4) комунікативність– здатність до швидкого і оперативного спілкування, налагодження зв`язків і координації з усіма суб`єктами соціального виховання (адміністрацією школи, педагогами, батьками, лікарями, психологами, юристами, місцевою владою тощо);

5) нерозголошення інформації про дитину та її родину.

---

[50] Овчарова С.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Головними функціями шкільної соціально-педагогічної служби є такі:

- *діагностична* – вивчення та оцінка реальних особливостей діяльності особистості, мікроколективу, шкільного колективу загалом неформального середовища спілкування дитини;
- *прогностична* - складання прогнозу розвитку негативних та позитивних аспектів соціальної ситуації розвитку дитини та її мікрогрупи;
- *консультативна* – розробка порад, рекомендацій, корекційно-розвиваючих методів соціально-педагогічної діяльності;
- *захисна* – забезпечення соціального захисту прав дітей та підлітків; представлення інтересів дитини у різних інстанціях та соціальних інституціях;
- *опікунська* – організація харчування, медичного обслуговування, корекційної діяльності з дітьми груп ризику; подовження часу перебування дитини у виховному середовищі школи;
- *організаторська* – організація соціально доцільної діяльності дитини у школі та поза нею; формування середовища адекватного дозвілля; включення сім`ї у виховний процес.

Діяльність соціального педагога щодо підвищення ефективності професійної взаємодії може здійснюватися у кількох **напрямках**:

1. Професійна взаємодія зі спеціалістами різноманітних соціальних служб.
2. Функціонально-рольова взаємодія з педагогічним колективом школи.
3. Гармонізація міжособистісної взаємодії педагогічного колективу у процесі спільної діяльності.
4. Міжособистісна взаємодія педагогічного колективу у процесі спільної діяльності.

Школа є соціально-педагогічною системою. Тому соціально-педагогічні функції у школі виконує не тільки соціальний педагог, але й інші члени педагогічного колективу.

Директор школи:

- відповідає за реалізацію Законів України "Про освіту", "Про охорону дитинства" у системі керівництва і контролю за навчально-виховним процесом;
- визначає головні напрямки і зміст виховання у позаурочний час, враховуючи цю ділянку роботи у процесі підведення підсумків;
- ставить проблеми з учнями на обговорення педагогічної ради;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- встановлює ділові контакти з керівниками підприємств і установ мікрорайону, районною адміністрацією;
- спрямовує діяльність шкільного батьківського комітету на використання можливостей мікрорайону у здійсненні більш тісного зв`язку школи з сім`єю.

Заступник директора з виховної роботи:

- надає конкретну методичну допомогу у плануванні та організації діяльності гуртків, клубів, факультативів, підліткових клубів на території мікрорайону тощо;
- встановлює контакти з позашкільними культурно-освітніми установами, управлінням у справах неповнолітніх, батьківською громадою, іншими соціальними інститутами для реалізації інтересів дітей і вирішення їх проблем.

Заступник директора з навчально-виховної роботи:

- відповідає за реалізацію Закону України "Про освіту";
- здійснює наступність між дитячими дошкільними закладами та школою;
- спрямовує діяльність учителів-предметників на організацію різноманітних гуртків, клубів, секцій, включає ці питання у плани відповіжних методичних об`єднань;
- орієнтує вчителів на максимальне використання можливостей мікрорайону;
- несе відповідальність (разом з директором школи) за педагогічне просвітництво серед батьків та населення мікрорайону;
- організує індивідуальну педагогічну допомогу дітям, які її потребують

Класний керівник, вчитель початкових класів:

- знає структуру розподілу учнів свого класу за місцем проживання (хто в яких будинках мешкає, хто мешкає близько один від одного, хто з ким дружить, спілкується поза школою, де найчастіше збираються діти, чим займаються у вільний час тощо);
- знає виховний потенціал сім`ї учня і здійснює допомогу у сімейному вихованні дітей;
- використовує виховний вплив середовища для корекції поведінки дитини.

Вчитель-предметник:

- знає інтереси дітей і їх діяльність щодо поглиблення і закріплення знань з предмету в установах додаткової освіти;
- володіє інформацією щодо розмаїття професій батьків та мешканців мікрорайону;
- залучає цікавих людей до роботи з учнями на уроках та вільний від уроків час;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ø бере участь у проведенні масових заходів у школі.

Таким чином, можна виділити **мікроколо професійної взаємодії** соціального педагога (рис.13).

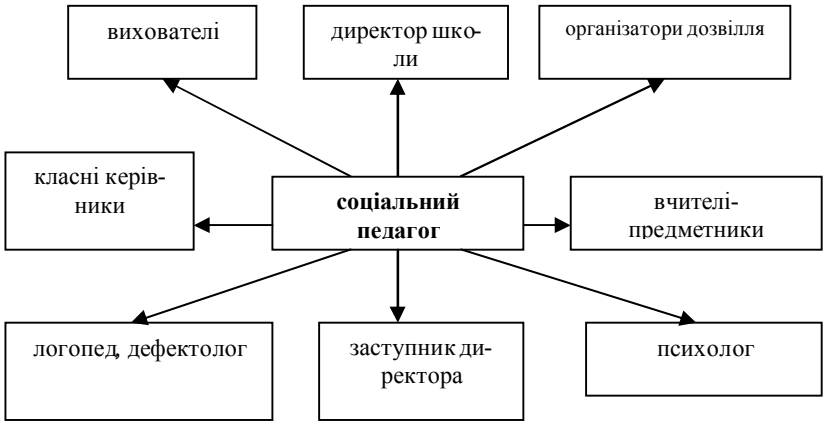

Рис.13. Модель взаємодії соціального педагога з іншими членами педагогічного колективу.

Зміст освіти з точки зору самоідентифікації та самоактуалізації особистості

Освіта на сьогодні залишається однією з найбільш соціально значущих орієнтацій для молодих людей. З освітою пов`язується успішність самореалізації особи у всіх сферах її діяльності.

Зміст освіти може бути представлений у вигляді чотириелементної інваріантної системи:

1) знання (про природу, суспільство, техніку, людину, способи діяльності тощо);

2) вміння;

3) досвід творчої діяльності;

4) досвід емоційно-ціннісних стосунків людини до людей, світу, себе.

При цьому добирання змісту освіти до навчальних планів закладів різного рівня і спрямування діяльності має відповідати інваріантній базисній структурі діяльності: пізнавальної, комунікативної ціннісно-орієнтаційної, трудової (перетворювальної), естетичної, фізичної.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Кожен з цих видів діяльності має наповнюватися конкретним змістом – змістом освіти. Взаємозв'язок цих двох інваріантів створює інтегративну модель змісту освіти у певному соціумі.

Для з`ясування соціально-педагогічної сутності змісту освіти необхідно знайти відповідь на питання про те, чим має завершуватися процес навчання (чи засвоєння змісту освіти) у соціальному контексті: навичкою (як складовою системи "знання-вміння-навички") для безпосередньої практичної діяльності; або ж ціннісним ставленням до оточуючогосоціуму (як елементом соціальної компетентності)?

Від вибору відповіді на поставлене запитання залежатиме комплекс цілей, ідеалів та цінностей, на які орієнтується людина у повсякденному житті, професійній діяльності, тобто залежатиме зміст її самоактуалізації. При цьому слід зауважити, що навичка як результат засвоєння змісту освіти є більш пасивним соціальним феноменом, вона "гасить" соціальні відносини особистості, звужує активний характер її діяльності.

Емоційно-ціннісна орієнтація є більш спрямованою на активний пошук підтвердження своїм нормативно-ціннісним установкам.

Які ж соціокультурніцінності лежать в основі розглянутогонами другого інваріанту (табл.7)?

Табл.7. Система цінностей у процесі діяльності

Складові структури діяльності	***Відповідна соціальна цінність***
Пізнавальна	Істина
Комунікативнадіяльність	Спілкування
Трудова	Творчість
Естетична	Краса
Моральна	Справедливість
Фізична	Здоров`я

Формування ціннісних орієнтацій у процесі засвоєння змісту освіти сприяє самоідентифікації дитини, оскільки школяр постійно співвідносить себе з цінностями.

Звичайно, не всі обрані школярами майбутні професії є достатньо творчими, однак сучасна професійна діяльність дедалі більше інтелектуалізується, тому підвищуються соціалізаційні вимоги до рівня освіченості людини, а саме:

- Загальної і функціональної грамотності;
- Професійної компетентності;
- Орієнтації у суміжних галузях діяльності;
- Високої культуриспілкування і праці.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Клас як мала соціальна група. Мікроклімат шкільного класу

Номінальна група – початковий етап розвитку групи, за якого цілі і види діяльності визначаються ззовні (дорослими).

Група-асоціація – група на рівні об`єднання цілей, формування соціальних взаємин, виявлення соціального статусу; водночас діяльність кожного учасника групи має переважно індивідуальний характер

У розвитку соціальних груп прийнято виділяти кілька рівнів, а саме: номінальна група, група-асоціація, група-кооперація, група на рівні автономізації та група-колектив.

Група на рівні автономізації – вид соціальної групи, який характеризується чітким усвідомленням належності до неї, тісними та активними міжособистісними зв`язками

Група-кооперація – група на рівні високої організованості ефективності навчальної діяльності, рівня підготовленості. Міжособистісні відносини можна характеризувати як дружні; водночас не вистачає стійкості у взаєминах та єдності думок.

Клас як мала соціальна група повинен мати кілька основних властивостей для свого функціонування.

А. *Моральна спрямованість* діяльності соціальної групи.

Б. *Організаційна єдність* групи, тобто наявність певної внутрішньої соціальної структури, до якої входять: офіційні структурні складові (самоврядування класу); лідери (формальні та неформальні); угрупування (за ступенем авторитетності та за цінностями й інтересами).

Група-колектив – високоорганізована соціальна група; характеризується адекватним рівнем готовності до виконання соціально-значущих цілей; тісними міжособистісними зв`язками між учасниками групи; здатністю до самовдосконалення

У зв`язку з останнім соціальний педагог обов`язково має враховувати і знати таке:

- Які взаємини встановилися між угрупуваннями?

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- Чи є у класі антагоністичні до педагогічних вимог угрупування?
- Які неформальні ролі виконує у класі учнівське самоврядування?
- Яким є соціальний статус у класі членів учнівського самоврядування?
- Яким є соціальний статус кожного учня класу?

В. *Групова підготовленість*. Ця характеристика вказує на глибину внутрішньої інтеграції і соціальної зрілості групи.

Г. *Психологічна єдність*, яка виявляється у трьох аспектах: інтелектуальній єдності (певний "інтелектуальний фон" класу), емоційній єдності (комфортний емоційний стан класу), вольовій єдності (здатності до колективного переборення перешкод).

Головними *соціальними ознаками класу* як малої соціальної групи виступають такі:

1. Спрямованість на досягнення певної соціальної цілі.
2. Самокерованість – здатність до ефективного самоуправління.
3. Наявність лідерів.
4. Єдність дій, яка характеризує ступінь їх узгодженості.
5. Стресостійкість групи.
6. Міжгрупова єдність (наявність стійких соціальних зв`язків з іншими малими соціальними групами).

Соціальна стратифікація шкільного класу може бути представлена, як на рис.14.

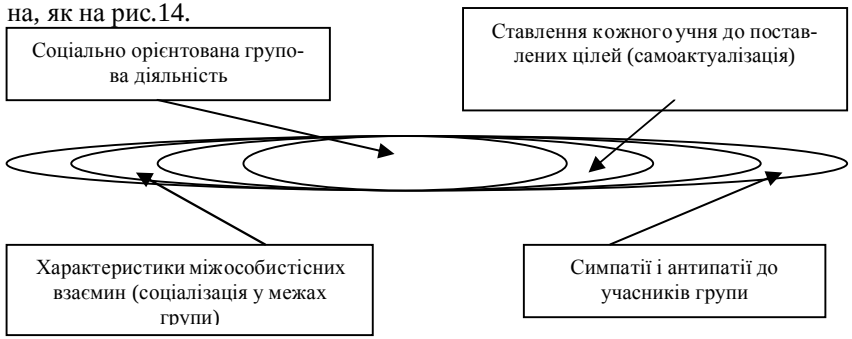

Рис.14. Соціальна стратифікація класу як малої соціальної групи.

Згідно з опитуванням, школярі не завжди ствердно відповідають на запитання про те, чи з задоволенням вони відвідують школу ("завжди" – 8-15%; "не знаю" – 15-20%; "ніколи" – 15-20%; "інколи" – 45-60%).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Головними причинами такого ставлення до школи можна визначити:

1. Фізичний і психологічний стан школяра, зумовлений різними соціостресуючими причинами.
2. Проблеми, що виникають у школяра поза межами школи.
3. Проблеми у навчально-виховному процесі, які безпосередньо стосуються школяра.

Останню причину найчастіше використовують педагоги, дотримуючись одного з головних *міфів*: учень, котрий добре навчається, почуває себе у школі комфортно і має до неї виключно теплі почуття. Натомість негативні емоції і відхилення від соціально адекватної поведінки – для нерадивих, невстигаючих дітей.

Така взаємозалежність, однак, є більш чи менш правильною для початкової школи. У підлітковому ж віці успіхи у навчанні далеко не завжди супроводжуються задоволенням від перебування у стінах навчального закладу. Підлітки зумовлюють ступінь своєї комфортності у класі, передусім, станом та насиченістю взаємин з однолітками, а також своєю позицією у системі таких взаємин.

"Мікроклімат класу" – це не що інше, як "соціально-психологічний клімат", який у свідомості школяра залежить від відповіді на такі запитання:

1. Як однокласники (чи клас загалом) ставляться до мене?
2. Чи створює клас деяку цілісність ("ми") і чи я потрапляю до цього "ми" (а чи до "вони")?
3. Як я ставлюся до однокласників і класу загалом?

Змісту відповідей на подані питання відповідають певні ***параметри мікроклімату*** шкільного класу.

I. *Ступінь захисту чи захищеність* школяра у класі (впевненість у тому, що дитину не принизять; дієва допомога від однокласників тощо). Від якості захисту залежить і якість мікроклімату – чи сприяє він розвиткові підлітка до соціально компетентної особистості.

II. *"Знайти своїх"*. Далеко не кожний клас наділений відчуттям "ми". Найчастіше цих "ми" (тобто окремих груп спілкування) – кілька у кожному класі. З іншого боку, категорія "ми" має бути наділена соціально адекватним змістом, адже кримінальні угрупування молоді також об`єднаються почуттям "ми". Таким чином, відчуття згрупованості, об`єднаності залежить від соціальної спрямованості, адаптованості групи. Для школяра пошуки "своїх" означають відповідність чи невідповідність параметру згуртованості групи.

III. *Вектор самоствердження*. Від ступеня захищеності і згуртованості класу залежить, наскільки учень буде збагачувати соціальний досвід групи своїм власним соціальним досвідом. Тому третім пара-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

метром мікроклімату є активність, чи дійове ставлення учня до свого класу.

Для вивчення соціального розвитку дитини у школі є цілий ряд методик, якими має керуватися соціальний педагог у школі. Вони більш детально викладені у розділі "Соціально-педагогічна діагностика".

Соціодинамічні відхилення від процесу адаптації дитини до класу. Тривожність як підґрунтя можливих соціальних девіацій школяра

Можна виділити три види таких соціодинамічних відхилень:

1. *Дидактогенії* (стан напруженості, постійне очікування несправедливих образ і переслідувань, образливість, напускна безтурботність, паясничання тощо).

2. *Тривожність*. Це відхилення від норм соціально адекватної поведінки можна характеризувати такими ознаками:

А) Ці діти, з одного боку, підвищено уважні до оцінок інших людей; їх завжди цікавить, що про них говорять інші діти, вчителі; з іншого боку, вони ніби не довіряють цим оцінкам, сумніваються, що їх загалом хтось може оцінити адекватно.

Б) Такі учні часто обирають доручення, виконання яких є досить складним і може підвищити їх авторитет; однак при першій невдачі у виконанні доручення вони прагнуть від нього відмовитися; може статися й так, що вони оберуть доручення завідомо нижчі власних можливостей, які, однак, гарантують успішне їх виконання.

В) Ці учні виявляють підвищений інтерес до порівняння себе з іншими, але уникають ситуацій, де таке порівняння може бути явним.

3. *Невроз*, який виявляється у наступних ознаках:

Тривожність – це індивідуальна психологічна особливість, яка полягає у підвищеній схильності відчувати неспокій у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, у тому числі таких, які цього не передбачають

- дискомфорт та гостра вибірковість у спілкуванні;
- звуження кола людей, з якими учень почувається вільно і спокійно;
- коливання самооцінки, яка може високо підніматися вверх і раптово знижуватися, особливо у присутності значущих осіб;
- мовна нестриманість, чи навпаки, загальмованість у присутності значущих осіб;
- неадекватний розподіл і переключення уваги через постійне зосередження на власних переживаннях;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- підвищена тривожність, побоювання конфліктів з оточуючими

Тривожність може стати одним з чинників формування соціально відхиленої поведінки. Однак слід відрізняти тривогу від тривожності. **Тривога** – це епізодичні вияви неспокою, хвилювання, а тривожність є стійким станом. Якщо стан тривоги повторюється часто і в найрізноманітніших ситуаціях, є сенс говорити про наявність стану тривожності.

Тривожність може стати наслідком внутрішнього конфлікту, який викликається:

1. Суперечливими вимогами до дитини з боку соціально значущих осіб (батька і матері, вчителя і батьків, різних учителів тощо).
2. Неадекватними (найчастіше завищеними) вимогами.
3. Вимогами, які ставлять дитину у залежне становище або принижують її[51].

Тривожність дитини значною мірою залежить від рівня тривожності оточуючих дорослих. Найвищий рівень тривожності спостерігається у конфліктних сім`ях, де тривожність батьків формує такий само стан дітей. Водночас розлучення навіть конфліктних сімей не є чинником для зниження тривожності дитини (хоча рівень конфліктності сім`ї знижується).

Особливим видом тривожності є навчальна, яка починає формуватися уже в молодшому шкільному віці і пов`язана з труднощами процесу початкової адаптації дитини до школи.

Робота соціального педагога з тривожними дітьми пов`язана з певними труднощами, оскільки такі діти не виявляють гіперактивності чи відкритої агресії, а відтворюють свій стан інтеріоризовано. Такі діти часто почуваються безпомічними, відчувають страх перед новими видами навчальної діяльності, мають занижений рівень самооцінки (іноді навіть сформований комплекс неповноцінності).

Критерії виявлення дитячої тривожності можуть бути такими[52]: постійний неспокій; роблеми з концентрацією уваги на окремому предметі чи виді діяльності; мускульна напруга; роздратованість; порушення сну[53].

---

[51] Лютова Е.К., Монина Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – М.: Генезис, 2000. – 192 с.

[52] При цьому спеціалісти вважають, що є сенс говорити про тривожність, навіть якщо постійно повторюється один з вказаних критеріїв.

[53] Лютова Е.К., Монина Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – М.: Генезис, 2000. – 192 с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Мінімізація дезадаптаційних процесів у класному колективі

Дезадаптація – це заперечення дійового пристосування особистості до навколишнього світу, при чому у неї фактично зникають шляхи до розгортання творчої активності, духовної врівноваженості внутрішньої свободи

Дезадаптація виникає у спільній діяльності учителя і учнів як цілком природне явище, але стає причиною дискомфорту і конфліктності у класі. При цьому порушуються різні адаптаційні процеси:

- психічна адаптація учнів до навчальних предметів;
- міжособистісна взаємоадаптація між класним колективом, окремими його членами і кожним учителем;
- реадаптація раніше сформованих контактів;
- переадаптація контактів у оновлених умовах навчання.

Максимуми дезадаптації у класному колективі настають, як правило, після літніх канікул та під час переходу до школи II ступеня. При цьому можна простежити такі зміни-чинники у зовнішньому соціальному середовищі дитини:

1. На місце першої (і єдиної) вчительки приходить цілий колектив учителів і незнайома людина – класний керівник.
2. Діти дорослішають, змінюються їхні потреби, уподобання, інтереси.
3. Видозмінюються цілі, зміст і характер навчальної діяльності учнів (у зв`язку з введенням нових навчальних предметів). Завданням кожного учня стає не вироблення вмінь, а організація спільного набуття знань.
4. Рівень сформованості колективу, як правило, залишається низьким.
5. Зростає кількість міжособистісних контактів рівня “учень↔учитель-предметник”.
6. Завершується перехід до кабінетної системи навчання[54].

Можна запропонувати кілька головних *правил*, виконання яких з боку вчителя допоможе уникнути дезадаптації чи зменшити її соціально негативний вплив на особистість школяра, а саме:

[54] Фурман А.В. Як допомогти учням долати дезадаптованість до школи //Рідна школа. - №5, 1991. – С.25-32.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

1. Забезпечувати успішне пристосування до вимог і обставин шкільного середовища, тобто усувати причини соціальної дезадаптації дитини у найближчому соціумі.
2. Не ускладнювати процесу дезадаптації; всіляко знімати його наслідки, концентруючись на співпраці з учителями, у яких склалися добрі стосунки з конкретним учнем.
3. Вводити демократичний стиль спілкування на паралелі "учень-учень" та "учень-учитель".
4. Вчасно визначити, який саме тип дезадаптації є характерним для кожного учня, груп його найближчого спілкування, цілого класу.
5. Залучити до вирішення проблеми дезадаптації індивідуальну допомогу дорослої людини, яка є соціально значущою для дитини.
6. Поступово створювати у класному колективі атмосферу повноцінного співробітництва і співтворчості.
7. Провести соціально-педагогічну корекцію ставлення учня до певного навчального предмета, певного учня-однокласника, певного вчителя-предметника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Л.Г., Звєрєва І.Д., Хлєбік С.Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392с.
2. Лютова Е.К., Монина Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – М.: Генезис, 2000. – 192с.
3. Овчарова С.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480с.
4. Педагогічна соціологія /В.Болгаріна та ін. - Тернопіль: Підручники і посібники, 1988. - 144с.
5. Соціальна педагогіка /За ред. проф.. Капської А.Й. – К., 2000. – 264с.
6. Тетерский А. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2001.
7. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
8. Zbiegeń-Maciąg L. Materiały do ćwiczeń z socjologii wychowania dla studentów uczelni technicznych. – Kraków, 1986. – 213s.

Софія Русова. СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИНКТ[55]

Для морального виховання треба взяти до уваги інстинкт дитини до соціального об'єднання, в ньому лежить грунт природного морального виховання

[55] Скорочено друкується за: Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2кн. – Кн1. /За ред. Є.І.Коваленко – К.: Либідь, 1997. – 272с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

відповідного сучасному піднесенню громадського почуття. Рума каже: що дало людині змогу перемогти в її жорстокій боротьбі з природою — то це об'єднання її зусиль з іншими людьми. Усі користувалися винаходами кожного, і кожного захищав той або інший колектив. Умови життя кращали, й ізолювання від себе подібних істот ставало неможливим для окремої людини, і вона ставала тою соціальною істотою, яка і формується остаточно в найтіснішому єднанні з людьми.

От через що соціальний інстинкт і має велике значення для виховання. Першу увагу дитини викликають рухи тих осіб, що її оточують — підходять до її колиски, одходять, цілують, купають, колишуть. Помалу набираючи свідомості, дитина переймає рухи найближчих до неї осіб, але ще довгий час зостається індивідуалістом, не потребує жодного товариства дітей одного з нею віку, але і сама в хаті без рідних осіб залишатися дуже не любить. По дитячих садках можна помітити, що чотирьохлітні діти найбільше люблять гратися самі з іграшками. Але далі з кожним роком інстинкт соціальний, інстинкт групування набирає більшої сили, особливо в шкільні роки, вимагає конкретного задоволення. Рума поділяє цей досить складний інстинкт на такі частини: 1) нахил до товаришування; 2) бажання ухвали від свого гуртка; 3) намагання якомога вище піднести свій гурток, свій колектив з того або іншого боку.

Дитина, каже філософ Лейбніц, це соціальна монада, маленький всесвіт, на якому відбивається все її оточення. Вже на дворічній дитині можна помітити, серед кого вона живе. Болдвін каже: дитина народилася для того, щоб стати членом громадянства так само, як вона народилася з очима, щоб бачити, з вухами, щоб чути. В кожної дитини треба визнавати не саму тільки душу, замкнену в окремому тілі: треба бачити душу, тільки почасти замкнену в її власне тіло, а почасти і в тілах інших осіб, зв'язаних між собою всякими змаганнями і одною метою. Дитина вже на другому році ставиться до людей з певним очікуванням: вона знає, від кого прийме найбільше приємних вражень, хто найкраще припинить різні її страждання. Поволі дитина знайомиться із чужими особами, до яких спочатку ставиться спокійно, поки той чужинець не зробить якого агресивного руху. Рух — це небезпечна річ: чи він дасть насолоду, чи страждання. Одна особа дає бублики, інша має страшні темні окуляри. У дитини складаються різні відносини до різних осіб: виявляється бажання похвали, страх осуду, чимало дітей кокетують з чужими людьми, — на це не треба звертати уваги, не підтримувати. Разом з цим з'являється у деяких дітей нова антисоціальна риса — соромливість, яка іншого разу переходить в лякливість перед кожною неблизькою особою. Ця риса зникає, коли дитина часто бачить багато чужих осіб, і навпаки, вона зміцнюється від ізольованого родинного життя. Пізніш, коли в статевий період у дитини настає стадія піднесеної .самокритики, знов дитина стає несмілою, соромливою. Виконуючи всякі праці, вона боїться осуду.

С. Холл вказав на деякі причини цього явища. Між ними трапляються дуже звичайні і непереможні «Мій довгий ніс викликав жарти навкруги мене, і я ставав несміливим, мені ставало соромно». Таким дітям дуже тяжко зносити насмішки, жарти, вони відхиляються від товаришів, тримаються ізольовано. Але тут можуть допомогти тільки товариші, спинивши свої жарти, підходячи з щирою дружбою до таких майже нещасних дітей. У родинному житті треба виховати волю у таких дітей, ставити їх у такі обставини, де вони волею мусять перемогти свою соромливість, ставитися до них з ласкою, але постійно переконувати дитину, що така вразливість неможлива у спільному житті і тільки виявляє занадто піднесений погляд на самого себе. Бажано підшукати для такої дитини між товаришами щирого друга. У дітей дружба складається обік з товариським гуртуванням. У них симпатії дуже мінливі, і дитина часто міняє своїх друзів і подруг (особливо дівчат). При виборі друга діти керуються більш зовнішніми

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

рисами — краса, спільні нахили, локальна близькість, взаємне спочуття. Діти вже складають собі певні «ідеали», якими надіються осягнути похвалу і старших, і своїх товаришів: чотирьохлітній хлопець хвалився своїм бігом, дівчата своїм новим убранням (в 1 р. 3 міс.), черевиками. Взагалі 78 % хлопців вихваляються тим, що вони можуть зробити, 22 % тим, що вони в себе мають чи з одягу, чи з яких інших речей — олівцем і т. ін. Навпаки, 90 % дівчат хваляться тим, що вони мають, і тільки 10 % тим, що вони вміють робити. Цікаві спостереження виявляють вплив колективу на успіх праці: праці пам'яті, механічні роботи краще виконуються в колективі, наприклад диктант. Там, де потрібна індивідуальна творчість, праця виконується краще на самоті.

Мейман визнає домашні праці школярів кращими через те, що вони завше мають більше індивідуальної творчості. Спільна праця уніформує якість роботи, і класну — взагалі дитячу працю треба так провадити, щоб творча робота могла якнайкраще індивідуалізуватися, а більш механічна щоб провадилася у спільних зусиллях класу, гуртка. Велике значення має для урегулювання праці авторитет учителя та класна дисципліна: добре вжиті вони заміняють дітям ту власну волю і самоопанування, яких дітям ще бракує; соціальне виховання не повинно паралізувати індивідуальності, навпаки, але соціальний інстинкт повинен ставити їй конечні обмеження; в громадському вихованні складається гуртова свідомість, громадське єднання, охорона спільних інтересів.

Соціальне почуття дитини розвивається без перерви одночасно з тим, як вона засвоює нові враження, нові акції. Їй постійно доводиться підніматися до нових, більш складних соціальних функцій. Соціальна спадщина значно полегшує їй виконання цих функцій, наприклад вчити мови, вести торг, відбувати всяку службу. Дитина почуває себе в соціальному осередкові як у повітрі, і як тіло росте, вдихаючи повітря, так і духовні сили дитини ростуть, вбираючи в себе елементи соціального оточення, і людина стає справді соціальним продуктом; все, чого людина навчилася, прийнято від товаришів і в широкому, і в стислому значенні цього слова.

Наторп у своїй «Соціальній педагогіці» каже: «Людина стає людиною тільки дякуючи людській спільності. Якби вона виростала цілком ізольована, то впала б у звірячий стан». Але вона не росте ізольованою і не росте просто одна людина обік з другою, а під різноманітними впливами одної людини на другу, постійно реагуючи на ці впливи. Жодна дитина ніколи не перетворила б первісного хаосу своїх сприймань в ладний світ об'єктів, коли б вона користувалася самим тільки своїм сприйманням, а не використовувала знання інших близьких їй осіб, а пізніше досвід усього культурного людства. Своє власне *Я* виникає при якому-небудь новому творі кожного разу, коли дитина робить щось незвичайне для неї новим засобом. Щодалі в своєму рості дитина намагається зробити щось своє, незалежне від зовнішнього впливу — збудувати церкву з кубів, а потім ті самі куби перекласти на якогось звіра. Ця творчість задовольняє дитину, коли вона має похвалу від її оточення, коли вона бачить, що й інші поділяють оригінальні думки дитини. Соціальне твердження конче потрібне не тільки дитині, а кожному творцеві —письменнику, різьбяреві, маляреві, технікові; без цього всякий твір втрачає свою вартість. Те, що спочатку дитина шукає інстинктивно-соціальних відносин, до того вона далі тягнеться свідомо. Так само робило і все людство. І ця реакція відчуття найкраще допомагає вихованню альтруїзму. Тільки соціальні відносини перемагають в дитині її первісний природний егоїзм. Те внутрішнє наслідування, про яке була мова вище, є грунтом для виховання альтруїзму. Песталоцці пропонує водити дітей в бідні халупи, щоб вони реально додивлялися до чужої біди і раділи, що можуть допомогти бідному.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

У Франції між школярами утворюють так звані товариства «Ліги добра»: кожний член такої ліги мусить, де б він не побачив у тому потребу, йти на допомогу, не тільки рятувати людей, а й усе живе: кошенят або цуценят, яких хлопці закидають у воду, не давити жаб, допомагати старим нести щось дуже важке; ці ліги мають дещо спільне з бойскаутами, але ці останні мають куди більш широкі завдання і для виконання їх дають певну підготовку, навчаючи дітей добре плавати, лазити, виховуючи в них шляхетне почуття свого обов'язку перед усякою слабою безпорадною істотою. Через це дуже бажане поширення у нас на Україні цих організацій, причому не слід надавати їм тільки військового напрямку, а найбільш гуманно-лицарського. Добре також об'єднувати дітей у так звані Маєві Спілки для охорони птахів. Це теж виховує почуття симпатії до всього живого, а тим більш до птахів. Підносять почуття гуманності і лекції з історії, з літератури, добре підібрані оповідання, а головне — приклад найближчих людей — вчителя, батька, матері, товаришів. Тут треба зазначити, що оточення має величезний вплив на моральний розвиток дитини, і оскільки дитина морально зростає в доброму оточенні, в атмосфері взаємної любові і допомоги, остільки вона псується, деморалізується у поганому оточенні.

Педагоги повинні звернути увагу на такі вже відомі факти: 1) сугестія грунтується на вірі й на авторитеті, на недостачі розумової критики й досвіду. Слабі, безвольні діти і малоосвічені люди легко підлягають сугестії й цілими гуртками, і окремими особами. Для виховання самостійної міцної думки у дитини (і в цілій народній масі, яка так легко підлягає сугестії) треба поліпшити її спостережливість, певність її суджень, поширити і поглибити її знання, зміцнити волю; 2) щоб використати сугестію для виховання, треба насамперед зробити її цілком правдивою, давати провадити її особам з певними педагогічними переконаннями і з авторитетом перед дітьми; 3) учитель щодня має змогу вживати і корисну, і шкідливу сугестію, першою він може піднести дух і здібності цілого класу і окремого учня, другою може зовсім пригнобити настрій учнів і пошкодити їх розвиткові. Тому треба пам'ятати, що чим більше ми визнаємо дітей за добрих, тим вони й справді такими стають, і навпаки. Один американський суддя над молодими злочинцями поводився з кожним з них дуже ласкаво, обмірковував з ними їх злочини і потім без усякої варти відсилав до в'язниці, і кожна дитина цілком вільно сама доходила до в'язниці і жодна з них не зрадила свого суддю; 4) те, що вчитель хоче сугестувати своїм учням, повинен і він сам визнавати можливим і бажаним осягнути і повинен провадити сугестію спокійно і твердо; 5) учитель повинен сам берегтися самонавіювання, щоб не ставитися до своїх учнів несправедливо і не образити їх нерозумінням їхньої душі; 6) сугестія може викликати почуття тепла, холоду, болю, або уяву, якийсь вчинок, нахил і може викликати самостримання *(не* пити горілки, не їсти цукерок), —віру в себе, або навпаки —зневір'я, може примусити до навчання, до праці; 7) кожний клас і школу треба розглядати як соціальний організм і треба з увагою слідкувати, щоб на нього не впливала якась шкідлива сугестія; боротися проти неї можливо тільки зусиллям усього класу.

Сам учитель не має чого втручатися в це самостійне життя учнів, але у нього завше повинні бути такі з ними відносини, щоб вони самі шукали його порад, щоб самі його, як старшого товариша, закликали до спільної праці. В такому громадському осередкові егоїстичні інстинкти поволі уступають місце громадським, але індивідуальності вільно можуть в ньому розвинутися, виступити з своїми надзвичайними здібностями і допомагати громадському розвиткові: це є соціальний відбір найбільш соціальне пристосованих осіб. Так само буває відбір цілих соціальних груп — боротьба племен, націй, рас — і перемога теж найкраще здатних до культурного життя. Людство у своєму розвиткові примушене було теж поєднувати свій інстинктивний нахил до найширшого розвитку

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

індивідуальності з потребою об'єднання, якого вимагало соціальне життя. В згоді з цими двома нахилами визначалась соціальна емоція, співчуття. Це співчуття буває органічно-рефлекторне і свідоме, розумне. Перше буває і в звірів: собака виє і шукає своїх цуценят, коли їх від неї забрано. Дитина, бачачисум на обличчі мами, одразу починає плакати, це природне співчуття. Розумна форма співчуття виявляється у дитини під впливом природної чулості і виховання — співчуття до усіх убогих, слабих— і стає одним з найкращих елементів людської душі; це гуманізм, можливо найширший, що співчуває не тільки своїм кревним, але й усім, хто страждає. Розумне співчуття — це наслідок соціального життя: якби дитина не мала уяви про не я, про когось іншого, кого вона, може, й не знає конкретно, але може завше собі уявити — не було б кому співчувати Це співчуття послідовно розвивається до різних форм соціального об'єднання: наше Січове братерство, побратимство в Сербії, навіть серед негрів існує присяга братерства Ті народи завше перемагали, які найміцніше були об'єднані.

Симпатія, каже Сутфлянд, це сила активна; вона дає нахил до різних моральних завдань, утворює почуття обов'язку. Жодна дитина не родиться з ідеєю обов'язку, — це не інстинктивне почуття симпатії, —тим легше в неї розвинути почуття обов'язку. Симпатія до людей і почуття обов'язку ще не складають усього морального виховання: воно ще мусить дати дитині розуміння правди, яким повинно бути пройняте все життя. Весь сенс моральної індивідуальності полягає в тому, щоб дитина самостійно розуміла правду і неправду і не давала себе збити з правдивого шляху ані власним емоціям, ані якимсь зовнішнім впливам. Як би тісно ми не були зв'язані з громадою, тільки ми самі можемо допомогти собі добре зрозуміти добро і зло і назавше стати «чесними самі з собою».

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 7. ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

ПЛАН:

1. Формування Я-концепції як необхідна умова процесу соціалізації.
2. Багаторівнева соціальна структура "Я" та принципи конструювання особистості.
3. Загальна характеристика соціалізаційних чинників.
4. Мікрочинники у процесі соціалізації дитини.
5. Культурата етнос як чинники соціалізації дитини.
6. Засоби масової інформації у процесі соціалізації дітей та підлітків.
7. Об`єднання ровесників і соціалізація.

> Немає дітей – є люди, але з іншим масштабом понять, іншими джерелами досвіду, іншою грою почуттів.
>
> Януш Корчак

Формування Я-концепції як необхідна умова процесу соціалізації

Визначити час початку формування **"Я-концепції"** людини практично неможливо. Проте можливо побудуватимодель виникнення "Я" у вигляді наступної схеми (рис.15).

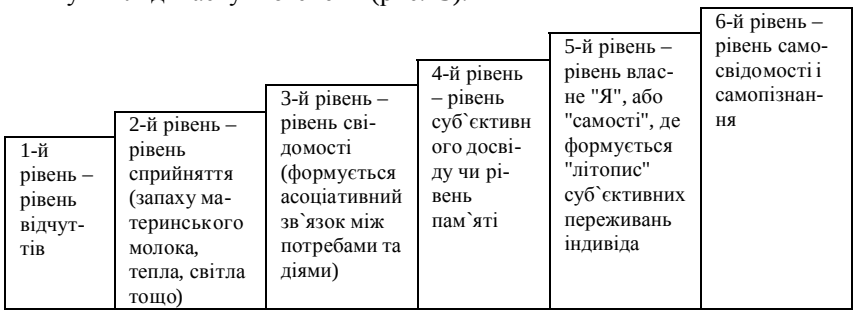

Рис.15. Модель формування морального "Я".

Генеза цього багаторівневого процесу відбувається приблизно так:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- 0-3 місяці – пробуджується інтерес до зовнішніх об`єктів, в тому числі соціальних; відбувається диференціація світу на "себе" та "інших";
- 3-8 місяців – ці тенденції закріплюються і дитина починає де-в-чому пізнавати себе;
- 8-12 місяців – "самість" набуває постійності, дитина починає розрізняти свої зовнішні риси;
- 1-2 роки – консолідуються базові риси "самості" – вік, стать, "Я", які починають "працювати" у різних життєвих ситуаціях.

Одночасно починається формування **"Я-перцепції",** тобто сприйняття інших людей та відділення "Я" від "не-Я". Цей процес можна представити наступним чином:

- діти до 7-8 років сприймають оточуючий соціум у зовнішніх характеристиках; при цьому вони змішують зовнішні обставини та зовнішні індивідуальні властивості. Їхні оцінки, як правило, однозначні (хороший, поганий; добрий, злий).
- переломним моментом формування "Я-перцепції" можна вважати вік 12-13 років, коли дитина починає розглядати своє соціальне оточення у різних контекстах: як вияв індивідуальних якостей; як наслідок колишніх обставин; як результат природних особливостей тощо. Чорно-білі образи при цьому руйнуються, "Я-перцепція" стає різнобічною.

Таким чином, формування "Я-концепції" дитини являється закономірним поступальним процесом. Від елементарних самовідчуттів та самовпізнавання, які лише диференціюють "Я" і "не-Я", особистість переходить до усвідомлення себе як стійкого об`єкта (СО) і стійкого суб`єкта (СС) оточуючого соціуму.

Разом: ***СО + СС = автономізація "самості"***,

тобто творення певного соціального статусу, який забезпечує відповідний рівень соціальної адаптації і забезпечується ним же.

Багаторівнева соціальна структура "Я" та принципи конструювання особистості

Умовно можна виділити п`ять рівнів соціалізації та формування соціальної компетентності особистості. Ці рівні не є результатом індуктивних процесів, тобто формування особистості по висхідній. На кожному з вказаних нижче рівнів розвиток особистості може зупинитися або опинитися внаслідок життєвих криз, соціальної дезадаптації тощо.

1 рівень – особистості, як такої, ще немає, або вже немає, або взагалі немає. На цьому рівні людина виступає "гвинтиком", "автома-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

том", тобто об`єктом управління. Належність до цього рівня соціалізації не залежить від віку. Соціальна система, заснована на управління "гвинтиками", врешті-решт самоліквідується, оскільки вимагає багатьох "контролерів" і "наглядачів", тобто переобтяжений прошарок управлінців.

2-й рівень – рівень "текстуальної", однозначної людини, людини-догматика. Така особистість (такий учень, такий учитель) чітко розділяє соціум на "своїх" і "чужих", друзів і ворогів, матеріалістів та ідеалістів, віруючих та атеїстів, реформаторів та реакціонерів; на те, що має сенс і вигоду, і те, що їх не має. На такому рівні відбувається процвітання "масової культури", конвенційної моралі, яка вимагає суворого слідування зовнішнім вказівкам та нормам поведінки. Стимулювати текстуальну особистість можна лише за допомогою нагород і покарань.

3-й рівень – рівень "здорового глузду". На цьому рівні дитина здатна сприймати підтекст, символіку, різнобічність соціуму. У певних межах такій особистості доступна творчість, однак присутня неприязнь до поглядів, об`єктів, явищ, які кардинально відрізняються від загальноприйнятих істин. Парадоксально мислячу людину особистість третього рівня сприймає як єретика.

4-й рівень – рівень обдарованих, талановитих особистостей з високим творчим потенціалом, нестандартним способом мислення. Особистості такого рівня соціалізованості не можуть обмежуватися виконанням будь-чого "від звідти до сюди"; такі люди завжди додають до соціальної дії особистісне начало.

5-й рівень – рівень парадоксальних особистостей або геніїв. Особистості на такому рівні існують переважно як виключення, а не як правило. Він незрозумілий для оточення, і з точки зору здорового глузду існує в іншому вимірі.

Принципи конструювання "Я"

Таких принципів можна вказати чотири.

1. **Принцип інтеріоризації** (засвоєння) чужих оцінок, який ще називають концепцією "дзеркального Я". Цей принцип підтверджується тим, що уявлення людей значною мірою залежать від оцінки оточуючих, особливо якщо це колективна оцінка. При цьому слід враховувати кілька аспектів:

1) зміни "Я" під впливом оточуючого соціуму є більш значущими, якщо особистість переконана в одностайності оцінки себе;

2) різні люди по-різному сприймають оцінки та міркування інших (від повної байдужості до повної перебудови власного життя на кшталт чийогось);

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3) висока самооцінка, яка не співпадає з думкою оточуючогосоціального середовища (групи) свідчить про наявність певної референтної групи, яка надає особистості очікуваноговизнання.

2. **Принцип інтеріоризації,** чи засвоєння чужих оцінок. Цей принцип виявляється, по-перше, у тому, що індивід порівнює своє "Я" з минулим та майбутнім його образом; по-друге, особистість порівнює себе з іншими.

3. **Принцип самоатрибуції,** згідно з яким особистість черпає інформацію про себе з трьох джерел: з сприйняття свого внутрішнього стану; із спостереження своєї відкритої поведінки; від обставин, у яких реалізується ця поведінка.

4. **Принцип смислової інтеграції "образу Я".** Він полягає в об`єднанні дії трьох попередньо названих принципів у реальних ситуаціях життєдіяльності.

Загальна характеристика соціалізаційних чинників

Соціалізація – неперервний і багатогранний процес, що триває протягом всього життя людини. Однак найбільш інтенсивно він протікає у дитинстві й юності, коли закладаються усі базові орієнтації, встановлюються головні соціальні норми й взаємини, формується мотивація соціальної поведінки.

Соціалізація людини здійснюється за допомогою широкого набору засобів, специфічних для того чи іншого суспільства, соціального прошарку, віку. До них відносяться: засоби годування немовлят і догляду за ними; формування побутових і гігієнічних умінь; оточуючі продукти матеріальної культури, елементи духовної культури, стиль і зміст спілкування; методи заохочення і покарання у сім'ї, групах ровесників, виховних та інших соціалізуючи організаціях; послідовне залучення до численних типів та видів стосунків у головних сферах життєдіяльності – спілкуванні, грі, пізнанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності, спорті, а також – у сімейній, професійній, суспільній, релігійній сферах.

Кожне суспільство, держава, соціальна група виробляє у своїй історії певний набір позитивних і негативних, формальних і неформальних санкцій – засобів навіювання, переконання, приписів та заборон, засобів спонукання і тиску, аж до застосування фізичного насилля, засобів вираження визнання, відзнаки, нагород.

За допомогою цих засобів та мір поведінка людини і цілої групи людей приводиться до відповідності з прийнятими у даній культурі зразками, нормами, цінностями.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Серед головних механізмів соціалізації ми виділяємо: імпринтінг (відображення), наслідування, екзистенційний натиск, ідентифікацію, рефлексію.

До соціально-педагогічних механізмів соціалізації можна віднести: традиційний механізм соціалізації, інституційний механізм, стилізований механізм, міжособистісний.

Загалом процес соціалізації можна умовно поділити на чотири складові:

- стихійна соціалізація людини під впливом об'єктивних умов життя в суспільстві;
- відносно спрямована соціалізація під впливом застосованих державою певних економічних, законодавчих, організаційних засобів;
- відносно соціально контрольована соціалізація – планомірне створення правових, організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку людини;
- більш чи менш свідома самозміна людини, що має про соціальний, асоціальний чи антисоціальний вектор.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ		
Стихійна соціалізація	Відносно спрямована соціалізація	Відносно соціально контрольована соціалізація – **виховання**
САМОЗМІНА		

Соціально компетентна особистість.

Соціальна компетентність- це здатність особистості орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури

Соціально компетентна людина здатна:

- приймати рішення стосовно себе і прагнути до розуміння власних почуттів і вимог;
- блокувати неприємні почуття і власну невпевненість;
- представляти, як слід досягати мети найефективнішим чином;
- правильно розуміти бажання, очікування і вимоги інших людей, враховувати їхні права;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- уявляти, як з урахуванням конкретних обставин і часу поводитися, беручи до уваги інтереси інших людей та власні вимоги;
- усвідомлювати, що соціальна компетентність не має нічого спільного з агресивністю і передбачає повагу прав і обов'язків інших.

Процес соціалізації дитини, її формування й розвитку, становлення як особистості відбувається у взаємозв'язку з оточуючимсередовищем, яке впливає на процес засобом найрізноманітніших соціальних чинників.

Розрізняють макро-, мезо- та мікро чинники соціалізації особистості. На соціалізацію людини впливають світові, планетарні процеси – екологічні, демографічні, економічні, соціально-політичні, а також країна, суспільство, держава в цілому, які розглядаються як макрочинники соціалізації. До мезофакторів відносять формування етнічних установок; вплив регіональних умов, у яких живе й розвивається дитина; тип поселення; засоби масової комунікації(рис.16,17).

До мікрофакторів відносять сім'ю, освітні установи, групи ровесників і багато іншого, що складає найближчий простір та соціальне оточення, де знаходиться дитина. Це найближче середовище, у якому проходить розвиток дитини, називають мікросоціумом.

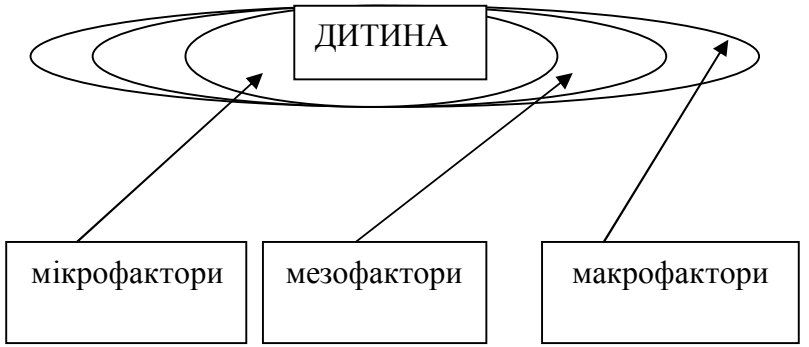

Рис.16. Дитина у системі різнорівневих чинників

Таким чином, найбільш важливе значення для соціалізації дитини має соціум. Своє найближче соціальне середовище дитина засвоює поступово. Якщо при народженні дитина розвивається головним чином у сім'ї, то в подальшому вона засвоює нові середовища – дошкільний заклад, школу, позашкільні заклади, компанії друзів, дискотеки і т.п. З віком засвоєна дитиною "територія" соціального середовища все більше розширюється. Намагаючись засвоїти всю площу

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

уявного круга, дитина освоює увесь потенційно доступний для неї соціум.

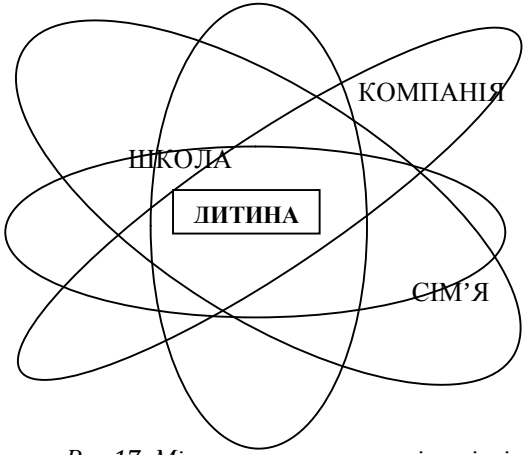

Рис.17. Мікрочинники у процесі соціалізації дитини

Мікрочинники у процесі соціалізації дитини

До мікрочинників соціалізаційних процесів, передусім, відносять сім`ю та середовище безпосереднього спілкування дітей. Оскільки групи ровесників є предметом розгляду окремого пункту плану, приділимо першорядну увагу соціалізації дитини у сім`ї.

**Сім`я** – це мала соціальна група, що грунтується на шлюбі чи кровно-родинних зв`язках. Її члени пов`язані спільним побутом, взаємними зобов`язаннями та емоційною близькістю.

Сім`я є соціальним утворенням, яке має на кожному історичному відрізку свою специфіку, свої традиції у кожній національній культурі Сфера сімейно-родинних звичаїв надзвичайно архаїчна і почати зберігає риси, притаманні їй у далекій минувшині. Водночас разом з розвитком типових способів життєдіяльності у світі утверджується кілька моделей сімейного життя, характерних більшою чи меншою мірою для більшості країн світу.

Нуклеарна сім`я на сьогодні є найбільш поширеним типом європейської сім`ї, що є результатом достатньо тривалого процесу рухливості населення, його урбанізації та можливості відносної самостійності молодих сімей.

Головними **соціальними функціями** сім`ї є такі:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

1. **Генеративна**. Вона зумовлена необхідністю продовження існування людського роду, трудового потенціалу для розвитку суспільства на майбутнє. Крім того, сім`я без дітей є не зовсім повноцінним соціокультурним утворенням, що не реалізувало свою морально-емоційну потребу. Однак в українському суспільстві дедалі більшого розвитку набуває поширення бездітних сімей, що пояснюється перетворенням дитини у свого роду "предмет соціальної розкоші" та переведенням системи цінностей у матеріальну площину.

2. Функція первинної соціалізації дітей. Вона зумовлена тим, що сім`я має необхідний потенціал для введення дитини в суспільство і створенням передумов для самостійного розвитку нею власної соціальної компетентності Звідси *головне завдання соціально-педагогічної діяльності в сім`ї* – сприяння соціалізації особистості в сім`ї згідно з соціальними вимогами та очікуваннями.

3. **Економічна** функція. Історично сім`я була і певною мірою залишається головною економічною ділянкою суспільства, яка є джерелом робочої сили на ринок праці. Ця функція пов`язана зі збагаченням, накопиченням матеріальних ресурсів, передаванням їх у спадок.

4. **Гедоністична** функція, чи функція здорового інтимного життя, за допомогою якої реалізується одна з головних потреб людини – потреба в інтимних задоволеннях. Нормальне статеве життя – добра передумова здорового способу життя. Водночас це превентизація поширення хвороб, що передаються статевим шляхом і виникають від випадкових, невпорядкованих статевих зв`язків людини.

5. **Рекреаційно-психотерапевтична** функція дозволяє реалізувати ще одну нагальну потребу людини – потребу в соціальному захисті. Здорова, відносно безконфліктна сім`я – кращий прихисток, засіб психорегуляції стресів у межах зовнішнього соціуму.

У процесі соціалізації дитини у сучасній сім`ї можна простежити кілька основних **проблем**:

1. Майже *повне зникнення праці* у сучасній родині, винесення епіцентру праці поза межі сім`ї. Нині сім`я дедалі більше з місця праці перетворюється на місце відпочинку. Психологія трудової єдності зникає з атмосфери сучасної української родини, передусім, в урбанізованому міському середовищі.

2. Відсутність чіткого переконання членів сім`ї у тому, що їхнє *головне завдання* полягає у вихованні дітей. Обов`язки батька почасти обмежуються поданням необхідних для певного рівня існування матеріально-фінансових засобів; все інше передається на плечі матері.

3. *Зміна становища жінки* у сучасній родині. Внаслідок полегшення домашньої праці жінка має можливість працювати нарівні (а подеколи більше) з чоловіком. Розширення громадянських прав лю-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

дей дає можливість жінці брати активну участь у політичному, громадському, державному житті. Водночас сім`я поступово позбавляється берегині домашнього вогнища. Відбуваються психологічні зміни у свідомості сучасної жінки, пов`язані з її матеріальною незалежністю від чоловіка, звідки бажання по-своєму будувативнутрісімейні взаємини.

З огляду на вирішення питань формування соціальної компетентності дитини у сімейному мікросоціумі слід враховувати, що існують різні моделі виховання залежно від цілей, засобів і форм соціалізуючого впливу родини. Так, можна розділити сімейне виховання на світське і релігійне; авторитарне і демократичне; національне та космополітичне тощо. Характер взаємин у сім`ї складається під впливом таких чинників:

- традицій сімейного спілкування, морально-психологічної атмосфери у домі;
- рівня залежності життя родини від суспільства;
- форми участі батьків у приватному господарстві та суспільному виробництві;
- типу сім`ї – багатодітна чи малодітна, повна чи неповна, зі стилем підкорення чи керування;
- психічних і особистісних властивостей членів родини, ступеня їх сумісності, контактності.

Безумовно, соціально-педагогічної підтримки потребує кожен вид сім`ї. Однак *першорядна увага має бути приділена:* неповним сім`ям, особливо позашлюбним; сім`ї військовослужбовцівстрокової служби; сім`ї, де один з батьків ухиляється від сплати аліментів; сім`ї з дітьми-інвалідами; сім`ї з батьками-інвалідами; сім`ї, що прийняли під опіку дітей; багатодітні сім`ї; сім`ї з малолітніми дітьми (до трьох років); студентські сім`ї з дітьми; сім`ї біженців і переселенців; сім`ї безробітних з дітьми; девіантні сім`ї. Соціально-педагогічна діяльність у сім`є має бути орієнтована не тільки на вирішення соціальних проблем родини, але й на зміцнення і розвиток, відновлення внутрішнього потенціалу родини для виконання нею згаданих функцій.

Головні *функції соціально-педагогічної діяльності у сім`ї*: діагностична; прогностична; організаційно-комунікативна; правозахисна; превентивна; соціально-побутова; соціально-психологічна; організаторська.

При цьому нехтування чи неповне виконання сім`єю своїх функцій призводить до наслідків у формуванні соціально-компетентної позиції майбутніх поколінь (табл.8).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Табл.8. Позиції дитини у сім`ї[56].

Позиція дитини	Ставлення батьків	Наслідки у соціальному розвитку дитини
Педагогічно адекватна позиція	Турбота, любов, вимогливість, дружба, довіра, заохочення самостійності	Соціальний розвиток відповідно до соціальних очікувань, адекватна самооцінка
"Запещене дитинство"	Сліпий захват, дріб`язкова опіка, потакання всім бажанням, створення "кумира сім`ї", невиправдана ідеалізація дитини	сповільнений соціальний розвиток, несамостійність, інфантильність, егоїзм, свавілля, впертість, підвищена самооцінка
"Байдуже дитинство"	Відчуженість, нехтування інтересами дитини, безконтрольність	Загострене самолюбство, сповільнення емоційного розвитку, агресивність, відчай, недовіра до дорослих, злостивість, розчарування, бажання втечі у власний світ ілюзій
"Затуркане дитинство"	Заборони як система виховання, надмірна вимогливість, жорсткість у звертанні, нотації, надмірна опіка, строгість, грубість і виявленні батьківської влади	проблеми в соціалізації, притлумлені бажання, невпевненість у собі, страх, підступність, мстивість, образливість, злостивість, підпадання під владу "сильних" дітей, занижена самооцінка, пристосувальність, самоприниження
"Втрачене дитинство"	Аморальний приклад батьків, повна безконтрольність, бездоглядність, дитина як об`єкт конфліктів, кожен прагне залучити її на свій бік	визнання сили як аргументу, формування негативного ідеалу, виправдання власних недоліків, лицемірство, злість, агресія, скепсис, зневіра в майбутньому, недисциплінованість, недовіра до дорослих, прагнення відгородитися від інших, втеча у свій світ

[56] Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /Под ред. В.А.Сластенина. – М.: Академия, 2001. – 208с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Культура та етнос як чинники соціалізації дитини

Особливе місце (у педагогічному контексті) серед мезочинників соціалізації належить засобам етнічного характеру.

Українська держава, як етносоціальний організм, наряду з основною етнічною спільністю має численні іноетнічні вкраплення (площинні і точкові) - уламки етнікосіві, ядра яких знаходяться в інших етносоціальних організмах. Такі етнонаціональні групи можуть знаходитися як у компактному, так і в етнодисперсномустані.

Етнос – вид історично сформованої спільноти (рід, плем'я, народність, нація), спорідненої між собою етногенезом, етнічною самосвідомістю та відносно стабільними особливостями мови і культури

Етнонаціональні меншини, не будучи самостійними етносоціальними організмами, все ж мають певний набір соціально-культурних параметрів. Це можуть бути: 1) специфічні параметри (пільгові чи урізані права на освіту, обмеження при вступі до певних навчальних закладів); 2) загальнокультурні параметри (включення чи невключення в систему соціально-культурних взаємозв'язків етносоціального організму).

Етнікос - сукупність осіб однієї національної належності незалежно від їх території розміщення. Є особливою історичною спільністю людей, що виникла і розвивається природно-історичним шляхом, незалежно від волі людей.

Проблема етнічного опирається на явище етнонаціональних меншин як на стрижневе питання. Рівновагове становище меншин у поліетнічних організмах залежить від гармонійного співвідношення двох векторно протилежних процесів:

1) *доцентрового* руху (розчинення етнокомпактних та дисперсних груп у межах переважаючого етносу), що ґрунтується на постійній етнічній дифузії між двома народами;

2) *відцентрового* руху (прагнення етнонаціональної меншини до збереження самобутності, іноетнічності, постійна самоідентифікація носіїв етносу). Так, наприклад, щодо представників польської етнонаціональної меншини Волині, то відцентровий рух в їх середовищі найчастіше ґрунтувався на наповненні

Етнічна дифузія - багатостороння взаємодія двох і більше етносів в одному регіоні. Може бути добровільною чи примусовою.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

формули "католик=поляк", трактуванні поляків Волині як етноконфесійної групи, а також на підтримці власної системи освіти.

Гармонійне поєднання вказаних двох процесів у середовищі етнонаціональної меншини пояснює процес постійного самовідтворення меншин, який відбувається за наступних умов: природний приріст; збільшення чи збереження постійної кількості носіїв етносу; безперервність процесу міжпоколінневої передачі етнічної інформації; конституційна наповненість меншини, тобто наявність достатньої кількості і рівня соціальних інституцій, в тому числі культурно-освітніх.

Освіта для національних меншин як соціальне явище має виконувати чотири основні **функції**: адаптивну, ціледосяжну, інтегративну (зовнішні), та функцію регулювання прихованих напружень системи (внутрішня).

Адаптивна та ціледосяжна функції визначають зв'язок між освітніми інституціями у середовищі етнонаціональних меншин та особливостями етнопсихології Вони можуть бути представлені як інструмент реалізації низки конфліктів-змагань, результатом чого є формування етносоціального статусу носіїв певного етносу та їх соціальна адаптація.

За теорією конфліктів, основою процесу адаптації в сфері освіти вважається послідовний ланцюг конфліктних ситуацій, що поступово переходять з рівня внутрішнього визрівання на рівень зовнішнього прояву. У згодженню конфліктів (переходу однієї конфліктної ситуації в іншу) сприяє розвинена система цінностей і норм в етносередовищі, які формуються за допомогою сім'ї, середовища однолітків, освітніх інституцій тощо. Як регулятори діяльності етносоціальних груп, цінності і норми являються каталізаторами розвитку конфліктів-змагань.

З точки зору площинного часового зрізу систему етнонаціонального шкільництва можна представити як прояв взаємозв'язку феноменів загального, одиничного і особливого, а саме:

А. Освіта для етнонаціональної меншини у регіоні, як правило, являє собою **особливу** соціальну інституцію.

Б. Як **особлива** соціальна інституція, вона складається з системи соціальних **одиниць** (точкових культурно-освітніх утворень) - шкіл, бібліотек, театрів, будинків культури тощо.

В. Ці **особливі** освітні **одиниці** повинні знаходитися у повній відповідності із **загальним** інститутом освіти української держави, врівноважуючи доцентрові та відцентрові тенденції в розвитку етнонаціональної меншини. В іншому випадку порушуватиметься принцип регулювання деформації прихованих напружень системи - один з основних у діяльності соціальних інститутів держави.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

У межах зв'язку вказаних феноменів відбуваються соціалізаційні процеси представників етнонаціональної меншини. На цей рух впливає певний набір факторів, які умовно можна поділити на кілька груп.

Етноконфесійна група - окрема частина етносу, яка існує на спільних засадах релігійно-світоглядної, релігійно-культовоїналежності

Група А. Це об'ємні чи макрофактори, куди відносяться:

1) планета як місце, фактор і об'єкт життєдіяльності уламків будь-якого етносу разом з його ядром;

2) тип державного устрою, в якому існує польська етнонаціональна меншина (Російська імперія, УНР, Радянський Союз, незалежна Україна);

3) регіональні особливості України в європейському контексті (наявність груп етнодисперсних та етнокомпактних меншин, їх розміщення, близькість до ядер етносу, регіональна специфіка тощо).

Група Б. До неї відносяться лінійні, або, як їх ще можна назвати, помірні фактори, а саме:

1) власна внутрішня структура етносу в регіоні, зміни в ній за весь період існування, внутрішня сутність меншини;

2) типи поселення, в яких проживали і проживають представники етнонаціональної меншини.

Група В. Група точкових чи мікрофакторів, які здебільшого визначають систему соціальних інституцій, де безпосередньо відбувається соціалізація представників етнонаціональної меншини в етносоціальний організм української держави:

1) сім'я як середовище і основа збереження етнопсихології та самоідентифікації; як умова гармонізації відцентрових та доцентрових процесів та реалізації формули "ми ↔ вони" в еволюційному варіанті розвитку; етнопедагогічне середовище в умовах асиміляційних процесів при різному державному устрої на території регіону.

2) середовище однолітків як фактор формування етносоціального статусу дитини; реалізація формули "ми ↔ вони" на окремому горизонтальному віковому зрізі. При цьому вказана формула являє собою не що інше, як зовнішньо-символічний вияв соціальної взаємодії в етносоціальному середовищі.

Самоідентифікація етносу - усвідомлення ним позиції в системі міжетнічних відносин, з'ясування сього статусу серед етнічних спільностей.

Як частина загальнонаціонального інституту освіти етнонаціональне шкільництво будь-якого регіону є інституалізованою часткою культурно-освітнього процесу в середовищі етнонаціональної меншини загалом.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ця частка існує у вигляді сукупності державних чи позадержавних культурно-освітніх інституцій (залежно від того, державна чи громадська ініціатива призвела до їх створення). Позаінституційна та оказіональна частки освіти етнонаціональної меншини проявляються перш за все на рівні мікрофакторів соціалізації (етносім'я, середовище однолітків). Однак до цих внутрішніх (щодо інституту держави) інституцій в сучасному етнонаціональному шкільництві, як правило, долучаються ще й зовнішні, відділені від держави, - перш за все етноконфесійні особливості як чинник оказіональної освіти.

І в регіональному, і в хронологічному відношенні точкові і лінійні фактори є найменш дослідженими. Дія цих факторів спричинює більш чи менш (залежно від співвідношення в процесі дії) сприятливі умови соціальної адаптації носіїв певного етносу в етносоціальний організм держави.

З точки зору соціології вказані фактори являють собою масив соціальних явищ і соціальних взаємодій з власними підсистемами. Як будь-які інші соціальні явища, в етносередовищі вони можуть виступати в двох проявах: внутрішньо-психічному та зовнішньо-символічному. При цьому етнонаціональне шкільництво являє собою об'єктивізацію суб'єктивного (етнопсихічного чи національної психіки). Така об'єктивізація реалізується в переведенні внутрішньо-психічної сутності освіти як соціального явища в зовнішньо-символічну форму її прояву.

Формами такої символізації перш за все виступають:

а) звукова символізація (навчання рідною мовою чи її вивчення, використання народного фольклору в навчально-виховному процесі тощо);

б) світлова, кольорова символізація (особливості шрифту рідномовного алфавіту, використання національних кольорів етнікосу тощо);

в) предметна символізація (використання речово-побутової культури етнонаціональної меншини, національна атрибутика як елемент навчально-виховного процесу).

Народна педагогіка – галузь емпіричних знань, здобутих і накопичених народом, у яких знаходять своє відображення цілі та завдання виховання, сукупність народних засобів виховання та освіти молоді.

Проведений аналіз співвідношення зовнішньо-символічної та внутрішньо-психічної часток освіти як соціального явища дозволяє зробити наступний висновок: переважання інституалізованої частки етнонаціональної системи освіти веде до посилення доцентрових тенденцій у розвитку мен-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

шини. Однак таке посилення не призводить до втрати іноетнічності, оскільки збільшується коефіцієнт конституційної наповненості у сфері освіти. Проте переважання оказіональної та позаінституційної часток освіти і відповідне посилення відцентрових тенденцій призводить до внутрішньої замкнутості культури етносу, порушення соціалізаційних процесів, зниження рівня впливу помірних факторів і абсолютизацію мікрофакторів.

Народна педагогіка при цьому виступає інструментом передачі соціального досвіду, норм поведінки та суспільних традицій. Народна педагогіка виявляє себе: у моральних законах співжиття; у досвіді соціалізації; у звичаях і традиціях.

В основу народної педагогіки закладені емпіричні знання, тому є сенс говорити про утилітарно-практичну спрямованість її постулатів. Підґрунтям народної педагогіки стали наївно-реалістичні та стихійно-матеріалістичні погляди народу.

Характерною рисою народної педагогіки є її колективно-творчий стиль (народні казки, приказки), оскільки кожен наступний автор доповнював попереднього. Народно-педагогічний довід реалізовувався за допомогою *власної інструментальної системи*, а саме:

- В усній народній творчості;
- Через звичаї та обряди;
- Шляхом використання дитячих іграшок та участі дітей у народних іграх;
- Через створення особливого дитячого фольклору.

Головними *соціальними характеристиками народної педагогіки* можна вважати:

- Колективність форми виявлення.
- Прагнення максимально педагогізувати оточуюче середовище.
- Громадський контроль за дотриманням соціальних норм і традицій.
- Наявність соціальної пам`яті як засобу передачі соціального досвіду.

Масова комунікація – це процес розповсюдження соціальної інформації за допомогою технічних засобів (друк, радіо, телебачення, кіно, відео, мережа Інтернет, побудова інших видів віртуального інформаційного простору).

Засоби масової комунікації у процесі соціалізації дітей та підлітків

Головними **соціальними функціями** засобів масової

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

інформації у суспільстві можна вважати такі:

- масове тиражування духовних цінностей та соціальних норм певної соціальної групи чи спільноти;
- можливість політичного, економічного впливу на свідомість та поведінку особистості;
- підвищення загальнокультурного рівня та рівня інформованості індивідів.

Історичний розвиток засобів масової комунікації може бути представлений як на рис.18.

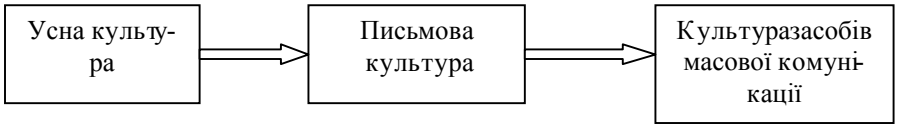

Рис.18. Розвиток засобів масової комунікації.

Таким чином, засоби масової комунікації можна вважати знаковою інформаційно-соціокультурною системою сучасності. Негативною особливістю сучасних засобів масової комунікації є проголошена ідеалізація чи розбіжність з реальністю. У зв`язку з цим виникає небезпека спотвореного сприйняття та відображення соціальної реальності у дітей та підлітків. Окрім цього, останнім часом виникають нові функції засобів масової комунікації:

- компенсація міжособистісних контактів;
- провокування (чи, навпаки, зняття) стресових ситуацій;
- позбавлення індивіда почуття незахищеності, самотності;
- моделювання соціальної реальності та навмисне введення в неї особистості (реальне телебачення) тощо.

Негативними результатами впливу засобів масової комунікації на соціально-психологічний стан дітей та підлітків можна вважати:

- погіршення стану їх здоров`я, що підтверджується численними дослідженнями в галузі соціальної медицини та терапії;
- створення дисонансу між телевізійною (відео, мас-медіальною) та справжньою реальністю;
- бажання втечі у віртуальну реальність;
- зниження інтересу до активних форм використання вільного часу (“сповільнення” вільного часу)[57]

[57] За даними статистики, у США кожен школяр протягом року 18 000 разів стає свідком віртуального вбивства. Це не беручи до уваги величезну кількість електронних ігор, де він має можливість такі дії проектувати самостійно.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Об`єднання ровесників і соціалізація

Групи ровесників повстають, як правило, цілком спонтанно, без участі зовнішнього впливу авторитету. Діти створюють їх самостійно, навіть тоді, коли немає допомоги з боку батьків, учителів, громадських діячів, - з метою задоволення своїх потреб. Найчастіше змістом діяльності об`єднань ровесників є такий: гра та заняття спортом, захоплення музикою і спільне її прослуховування, перегляд кіно-, відеофільмів, мандрівки і прогулянки, користування мережею Інтернет.

З огляду на це об`єднання ровесників останнім часом виникають як *реальні* (на основі реального спілкування) та *віртуальні* (групи користувачів Інтернету). Часто підлітки у таких групах здатні на асоціальні та антисоціальні дії: крадіжки, бійки, інші порушення правопорядку, розпивання алкогольних напоїв, азартні ігри, тютюнопалін-ня та вживання наркотичних засобів. Однак у будь-якому разі спілкування у групах ровесників є для підлітка досить привабливим процесом, оскільки від отримує у цих групах соціальний досвід, якого не може отримати від спілкування з дорослими.

Родина і школа сприймається дітьми як світ обов`язків, де вона піддається системі численних наказів, правил та розпоряджень, що стимулюють її діяльність. Натомість група ровесників – це світ гри, розваги, самостійності; це можливість відкриття нових вражень та досвіду поза своїм родинним колом. Такий досвід не завжди може надати дитяча чи громадська організація, особливо якщо вона недостатньо враховує сучасні особливості підліткових інтересів, прагнень, бажань.

Структура об`єднань ровесників залежить, передусім, від її складу, цілей, осередків розміщення, соціальних ролей.

Специфічною властивістю груп ровесників є їх *одностатевість*, особливо в молодшому підлітковому віці. Менш однорідним є *вік* учасників групи. Вона може при цьому представляти приблизно однакову вікову групу без поділу на структурні рівні; однак частина груп ровесників є складними кількарівневими утвореннями з відповідним стилем підпорядкування та функціонального поділу. Такі групи включають представників різних вікових груп, де молодші, як правило, підкоряються старшим.

Цілі, які переслідують учасники групи ровесників, можуть бути як спільними, так і груповими.

У першому випадку це *індивідуальні* цілі, які спільно досягаються (наприклад, група дітей виходить до кінотеатру чи до відеозалу). Ви-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

рішальну роль при цьому відіграє, власне, присутність колег, друзів. У цій ситуації діє принцип вищості цілісності над сумою її часток.

У другому випадку – це цілі, яких можна досягти лише *спільно*, гуртом, наприклад побудовальодового стадіону, обладнання спортивного майданчика чи місця для зібрань, організація музичної групи. При цьому учасники групи спільно переживають почуття успіху від досягнутої мети; між ними розвивається ціла система соціальних зв`язків, формується певна соціальна ієрархія, визначаються соціальні статуси та ролі. Все це можливе за умови тривалості якогось виду соціальної діяльності. Тривала мета діяльності учансиків є, як правило, умовою тривалості самого існування такої групи.

Осередками розміщення групи ровесників називатимемо предмети, символи, ідеї, цінності, які становлять матеріальне та моральне підґрунтя її існування та ідентифікації. Найчастіше осередком розміщення групи є місце зустрічей дітей; при цьому юнаки збираються, як правило, на майданах, у скверах та парках, порожніх гаражах, прибудовах до дач та будинків, лісових хащах тощо. Дівчата віддають перевагу зустрічам у помешканні однієї з учасниць групи (за умови відсутності батьків), у скверах, на шкільних ігрових майданчиках, у кафе, десь на розі вулиць. Місця зустрічей вибираються таким чином, щоб 1) ймовірність зустріти когось із дорослих чи наразитися на їхній контроль залишалася мінімальною; 2) умови для діяльності групи ровесників були якнайкращими.

Крім місць зустрічей, існують ще деякі символічні ознаки об`єднань ровесників:

1. **Назва групи**, яка у більшості випадків походить зі сленгу підлітків – “байкери”, “репери”, “тропіканки”, “апачі”, “шнурки” тощо.
2. **Секретні сигнали, гасла**, умовні вирази, зрозумілі лише для втаємничених у цю групу. Спілкуючись між собою за допомогою таких сигналів, учасники об`єднання демонструють свою відмінність від інших підлітків.
3. **Зовнішні атрибути** відмінності об`єднань ровесників, наприклад, особливі хустинки, кольори чи фасони одягу, паски, нашивки тощо. Такі атрибути виконують функцію мундиру чи спецодягу.
4. **Обряди ініціації** чи інші, за допомогою яких визначається відповідність тієї чи іншої дитини правилам співжиття чи знаходження у групі ровесників. Обряди ініціації більш характерні для хлопчиків, які акцептують таким чином свою належність до групи.

Ініціація – обряд випробування у давніх племен, після якого хлопчику надавалося право утворюватисім`ю чи брати участь у чоловічомуполюванні.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Об`єднання ровесників можна *класифікувати* таким чином:

Формальні – групи дітей та молоді, свідомо організовані для досягнення певної мети, наділені внутрішньою структурою, певними методами діяльності. Як правило, такі групи мають установчі документи – статути чи правила участі у діяльності групи.

Напівформальні – функціонують під керівництвом дорослих, але мають достатньо рис неформальних дитячих та підліткових угруповань.

Неформальні – невеликі за кількістю учасників, виникають спонтанно, створюються для задоволення соціально-психологічних, соціокультурних та інших потреб, які неможливо задовольнити у формалізованих структурах. Стосунки між учасниками формальних груп, як правило, приятельські, регулюються внутрішнім укладом організації за допомогою неформального контролю (рис.19).

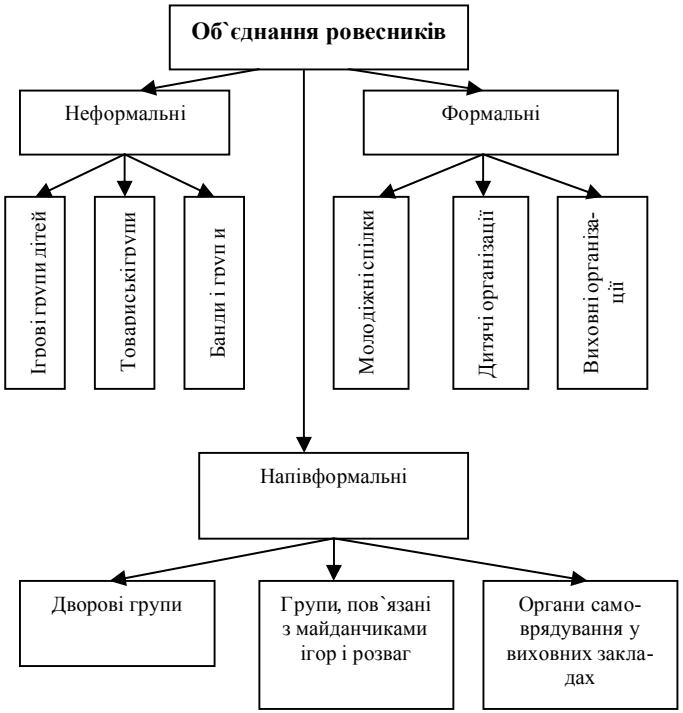

Рис.19. Структура об'єднань ровесників.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Головними **характерними рисами** неформальних об`єднань ровесників є такі:

- невелика кількість учасників груп;
- спонтанний характер створення і діяльності;
- низький організаційний рівень, тобто слабко розвинена внутрішня ієрархія та відмінність між статусами та ролями;
- безпосереднє особисте спілкування;
- високий рівень ідентифікації члена групи з самою групою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О.С. Етнопедагогіка: Методичні рекомендації. - Житомир: ЖДПУ, 2001. – 72с.
2. Виховна діяльність сучасної сім'ї /За ред. В.Г.Постового. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 135с.
3. Методичні рекомендації соціальним працівникам стосовно підготовки прийомних батьків /За ред. Яременко О.О. – К., 1998. - 128с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000.
5. Національна програма «Діти України».: Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. - К., 1998 . - С.116-144.
6. Практикум з педагогіки /За ред. Дубасенюк О.А., Іванченка А.В. - К, 1996. - 434с.
7. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
8. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
9. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.
10. Социальная педагогика/Под ред. Проф. В.А.Никитина. – М, 2000.
11. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
12. Шанскова Т.І. Соціально-педагогічна підготовка до роботи з батьками учнів: Методичні рекомендації до спецкурсу. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2000. – 100с.

Василь Сухомлинський. СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВ, РІДНИХ, БЛИЗЬКИХ[58]

У світі є батьки і діти. Твій батько і твоя мати — діти своїх батьків і матерів — твоїх дідусів і бабусь. Рід людський складається з поколінь — це велика

[58] Скорочено друкується за: Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5т. – Т.4. – К.: Радянська школа, 1976. – 640с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

мудрість нашого буття. Одночасно живуть у світі кілька поколінь — покоління, що відходить, перебуває в розквіті творчих сил, висхідне, і покоління, яке тільки-но з'явилося на світ і починає усвідомлювати своє буття. Крім безлічі інших відносин, наше життя рухається також відносинами поколінь. Ти — в поколінні висхідному. Перед тобою — високо над горизонтом сонце, до полудня ще дуже далеко, життя уявляється тобі неозорим, чарівно прекрасним, яскравим і разом з тим загадковим полем, ти сповнений сил і райдужних надій. Попереду тебе два покоління — покоління, для якого сонце в зеніті, і покоління, чиє сонце вже схилилося на захід. Людина смертна, але безсмертний народ. Його безсмертя — в наступності поколінь. Мудрість віків зберігається в книжках і нашій історії, а багатства народної душі зберігаються в пам'яті, серці, у вчинках старших поколінь — твоїх дідів і батьків. Тим, чим ти став і чим станеш у майбутньому, ти зобов'язаний старшим поколінням. Ти пригадай, як вразив тебе допитливий, пильний, вдумливий і разом з тим здивований погляд дідуся чи батька,— погляд спрямований ніби в саму душу твою, погляд тривожний і неспокійний. Це дід твій і батько твій намагаються побачити в тобі самих себе, замислюються, як їм удалося повторити себе в тобі і що ти зумів створити сам в собі — своє. Вони мають право так дивитися на тебе.

Повага, шанування старших поколінь — закон нашого життя. Поважати старших треба тому, що вони мудріші, духовно багатші за тебе.

Кожної хвилини спілкування із старшими умій вчитися в них. Не будь самовпевненим. Не думай, що коли ти молодий і сповнений сил,— ти все можеш. Є речі, які посильні тільки для старості, тому що в ній — мудрість багатьох поколінь. Воля і слово старших — закон для всіх нас.

Ці повчання відіграють дуже велику роль у вихованні гармонійних відносин між поколіннями — батьками і дітьми. Дуже важливо розкрити підліткам і юнакам ту думку, що, підносячи людину, комуністична мораль учить берегти все, що нагромадила людина за роки свого життя. Жодна мудра думка не повинна зникнути безслідно, жодне глибоко моральне переконання не повинно згаснути, не передавши своєї пристрасті молодшим поколінням,— яка величезна мудрість закладена в цій педагогічній істині, висунутій не книжками, а самим життям! Наймудріші вчителі моїх вихованців — люди, для яких призахідне сонце уже торкнулося горизонту. Розповідаючи про святині соціалістичної Вітчизни, вони перекладають у юні серця вогонь любові і ненависті, пристрасть борців; кожне їх слово — це заповіт і напучення. Саме так воно звучить в устах людини, якій треба сказати тільки найголовніше найважливіше. Зустрічаючись з людьми найстаршого покоління, діти ніби ідуть до яскравих вогників моральних переконань. Вони дорожать цими людьми, скидають шапку перед ними й низько вклоняються їм.

Багаторічний досвід виховної роботи переконав мене, *що* повага до старших тим сильніша, чим глибше осмислюється і переживається недопустимість вчинків, корені яких ідуть в низьку культуру, в невихованість почуттів. В нашому етичному вихованні виробилося *Десять Не можна.* Додержання цих заборон вважається в колективі справою честі й гідності, порушення — ганьбою і моральним невіглаством. Ось ці *Десять Не можна:*

Не можна ледарювати, коли всі працюють; ганебно байдикувати, розважатися, коли — ти добре знаєш про це — старші покоління працюють і не можуть дозволити собі відпочинку.

Не можна сміятися над старістю і старими людьми — це величезне блюзнірство; про старість треба говорити тільки з повагою; у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися;— патріотизм, справжня любов до жінки і старість.

Не можна заходити в суперечку з шанованими дорослими людьми, особливо із стариками; не гідно людської мудрості й розсудливості поспішно ви-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

словлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші; якщо в тебе просяться на язик якісь сумніви, придерж їх у голові, подумай, розміркуй, а потім спитай у старшого ще раз — спитай так, щоб не образити.

Не можна виявляти незадоволеннятим, що в тебе немає якоїсь речі..., у товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі,— кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку, кращий одяг. Умій відмовитися від подарунка, якщо ти знаєш, що в цій речі мати відмовила собі; думка про право на якусь свою винятковість — *це* отрута твоєї душі; велике щастя відчувати нетерпимість до цієї отрути.

Не можна робити того, що осуджують старші,— ні на очах у них, ні десь на стороні; кожний свій вчинок розглядай з погляду старших: що подумають вони; особливо неприпустимі настирливість, намагання без потреби нагадувати про себе, виставляти на показ свої домагання: мати і батько ніколи не забувають про тебе; *якщо* ти не на очах у них, вони думають про тебе більше, ніж тоді, коли ти крутишся поруч; пам'ятай, що в матері і батька є свій духовний світ, вони іноді хотять залишитися наодинці з собою.

Не можна залишати старшу рідну людину одинокою, особливо матір, якщо в неї немає нікого, крім тебе; в радісні свята ніколи не залишай її саму; ти вам — твоє слово, твоя посмішка, твоя присутність — буває, єдина радість її буття; чим ближчий кінець людського життя, тим гостріше переживає людина горе своєї самотності; залишати одиноким дідуся, старого батька, навіть і тоді, коли ти сам уже став старим,— нелюдяне, дико; пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякої іншої радості, крім радості людського спілкування, в неї вже не може бути.

Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших, особливо в діда, не попрощавшися з ними, не дочекавшися від них побажання щасливої дороги і не побажавшиїм щасливо залишатися.

Не можна сідати до столу, не запросивши старшого;

тільки моральний невіглас уподібнюється тварині, що втамовує свою жадобу сама і боїться, щоб її родич, присутній при цьому, не урвав шматка собі; людська трапеза — це не втамовуванняголоду, не фізіологічний акт в ланцюгу обміну речовин; люди придумали стіл не тільки для того, щоб ставити під нього ноги, а на стіл спиратися; за столом відбувається цікаве духовне спілкування людей;

якщо ти запросив старшого розділити з тобою трапезу, ти зробив йому велику приємність.

Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинен першим привітати його, зустрівшись, а прощаючись, побажатидоброгоздоров'я;

у цих правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть — повагу до людської гідності; не вміючи поважати її, ти уподібнюєшся невігласу, який плює в прекрасні хвилі моря; море величезне в своїй величі і красі, і цим ти його не зневажиш, не принизиш, а тільки зганьбиш себе.

Здійснення *Десяти Не можна* вимагає великого піклування про гармонію всього виховного процесу. Поважати можна того, хто заслуговує на повагу; провідним вогником може стати лише той, хто осяває шлях.

2. Для матері й батька ти завжди будеш дитиною, навіть тоді, коли тобі буде п'ятдесят, шістдесят років, а батькові і матері — сімдесят, вісімдесят, дев'яносто. Кожний твій крок, кожний твій вчинок — і хороший і поганий — відгукується в материнському і батьківському серці радістю або болем, щастям або стражданням. Пам'ятай, що ти — сенс життя, мета життя, радість і горе твоїх

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

батьків. У своїй безмежній любові до тебе вони часом забувають про те, що прийде час, коли у них не залишиться сил для того, щоб давати тобі матеріальні радощі буття, у них залишаться сили тільки на те, щоб любити тебе. Знай, що людський обов'язок дітей — платити батькам за їх піклування про тебе, за їх безмежну любов і відданість — платити тим самим: піклуванням, любов'ю, відданістю. Борг дітей перед батьками не можна ніяк полічити, не можна зміряти ніякою міркою.

Як донести до юних сердець це повчання? Йдеться про одну з найтонших сфер людського буття — взаємний обов'язок. Поле під посів насіння цього повчання, образно кажучи, повинні виорати ми, дорослі — батьки і педагогії. Найтонше людське уміння — це уміння любити. Любов може відкрити найпотаємніші людські джерела, і з них вічно струмуватиме животворнедобро; але любов може перетворити серце сина або дочки в безводну пустелю —• все залежить від того, наскільки пройняте почуття любові взаємним обов'язком, взаємним піклуванням. Лише за тієї умови, коли є взаємна повинність, слова про турботливе ставлення до батьків доходять до юних сердець.

Немає нічого .мудрішого і складнішого, ніж людська любов. Це найніжніша і разом з тим найкрасивіша і найнепомітніша квітка в букеті, ім'я якого — Моральність. Люблячи своїх дітей, учіть їх любити вас; не научите — плакатиметена старості літ — ось на мій погляд, одна з наймудріших істин материнства і батьківства. Тільки там, де ця істина стає вимогою, грунт дитячої свідомості, образно кажучи, підготовляється під насіння любові до батьків.

3. Батько й мати дали тобі життя і живуть для твого щастя. Бережи їх здоров'я й спокій. Не завдавай їм болю, прикрощів, страждань. Усе, що дають тобі батько й мати,— їх праця, піт, втома. Умій поважати працю батьків. Найбільше щастя для батька й матері — твоє чесне життя, працьовитість, а в шкільні роки — старанне навчання. Принось у дім радість, оберігай щастя сім'ї. Якщо люди вважають тебе поганою людиною,— це велике горе для твоєї матері і твого батька. По-справжньому любити батька й матір — це значить приносити в дім мир і спокій.

Дорожи честю сім'ї. Знай, що твоя сім'я — це не тільки батько й мати. Це й ви, діти. Це твоя поведінка, твої вчинки. З усіма людьми треба бути правдивим, але для матері й батька найменша неправда — якщо тільки вони дорожать власною честю — це велике нещастя. Питай у батька й матері дозволу па те, що без їх волі робити не можна. Справжня свобода сина й дочки — бути слухняними дітьми. Підкорення волі батьків — перша школа громадянського виховання, перша дисципліна твоєї совісті. Якщо ти не навчився підкорятися волі батьків і в цьому підкоренні бачити справжню свою свободу, ти не зможеш стати стійким, непохитним воїном, дисциплінованим трудівником, вірним батьком своїх дітей.

Як практично здійснювати повчання про відносини з- батьками?

Дуже важливо, щоб у школі панував культ матері. Звичайно, для гармонійного виховання важливо, щоб був спільний вплив на дитину батька й матері як духовної співдружності. Любов і дружба, взаємна підтримка батька й матері в для дитини - наочним прикладом, який вводить її у світ складних людських відносин. Батько й мати ніби взаємно доповнюють одне одного; дитина по-справжньому *бачить* свого батька, якщо в нього міцна дружба з матір'ю. Та, проте, перші початки, перші найтонші корені морального розвитку дитини — в розумі, почуттях, духовних пориваннях матері. Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові і волі в її духовному світі. Мудрість материнської любові полягає в тому, як воля керує любов'ю і справжня людська любов одухотворює головний стимул волі — почуття відповідальності за майбутнє людини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Утвердження культу матері в духовному житті дітей — культу, в якому повага пройнята глибоким розумінням і розуміння надихає повагу, любов, шанобливість, благоговіння,— вимагає від педагога розумно, мудро піднесено говорити з дітьми про високу материнську місію.

Ми переконуємо дітей:

биття ваших сердець, радість вашого буття, висока мрія про ідеал, благородне поривання виявити себе в творчості, ваша любов, щастя людської відданості, творення нової людини, віра у власну непохитність і нездоланність у найважчі хвилини життя, радість подолання труднощів і свідомість власної мудрості —*все це від матері.* Мати не тільки родить, а й народжує. Якби вона тільки родила, вона не була б творцем роду людського. Мати народжує наше буття, мати одухотворює живий клубочок життя духом твого народу, рідним словом, думкою, любов'ю і ненавистю, відданістю і непримиренністю. Мати творить твою неповторну людську особистість — ось у чому сенс, мистецтво і майстерність того, що ми називаємо *народженням.* Завдяки матері своїй ти поєднаний із своїм народом, ти — крапелька крові в його жилах, але разом з тим ти єдиний у світі. З молоком матері ти ввібрав у себе свою людську самобутність.

Берегти матір — значить піклуватися про чистоту джерела, з якого ти пив з першого свого подиху й питимеш до останньої миті свого життя: ти живеш людиною і дивишся в очі інших людей як людина лише остільки, оскільки ти назавжди залишаєшся сином своєї матері.

Вихователю, ваша місія — утвердити в дитячому серці почуття турботи про матір. Це сходження на вершину моральності — поступове, але невпинне. Треба використовувати кожну життєву обставину для того, щоб дитина зрозуміла, що таке мати. Самого почуття прихильності мало. Дитина повинна якомога раніше замислюватися, осмислювати, міркувати. Чим зрілішою буде думка про матір, тим глибшими будуть дитячі почуття. Як мати творить в своїй дитині самобутню й неповторну людську індивідуальність, так і вчитель творить в своєму вихованцеві його індивідуальне ставлення до матері. Я твердо переконаний, що мати — зі своїм багатим духовним світом, своєю освіченістю, своїми широкими суспільними інтересами, своїм почуттям власної гідності, своєю відданістю і разом з тим високою вимогливістю в любові до чоловіка, своєю суворістю і непохитністю, своєю непримиренністю і нетерпимістю до зла — мати, жінка повинна бути моральним, духовним владарем і повелителем у сім'ї. Уся виховна робота, спрямована на виховання благородного ставлення до матері,— це наріжні камені, що утверджують авторитет батька. Справжньої гармонії волі і любові, про яку йшлося раніше, досягають у тих сім'ях, де світло розуму, мудрості, що вражає щоденним відкриттям людської краси, іде від матері, де духовну красу, благородство, відданість чоловіка дружиш і сім'ї діти бачать тільки завдяки цьому світлу, яке йде від матері, що тонко відчуває людські достоїнства і вади. Від материнської мудрості йде духовна сила, що морально дисциплінує батька, утверджує в ньому почуття благородної відповідальності за сім'ю. В хорошій сім'ї — а хорошою я називаю сім'ю, біля духовних джерел якої стоїть розумна, духовно багата, горда, що вміє дорожити своєю гідністю, мати,— все це робиться тонко, делікатно, непомітно. Це одна з найважливіших умов так званої *батьківської влади,* або *твердої руки* батька.

Тут треба спинитися на одній безглуздій думці, що утвердилася в свідомості деяких педагогів і батьків. Вони вважають, що «батьківська влада», «тверда рука» батька — це якась чарівна паличка, яка діє вже тому, що з дитиною спілкується істота чоловічогороду.

Не можна протиставляти жіночий — материнський вплив чоловічому — батьківському впливу. Це, звичайно, безглуздя — вважати, що від чоловіка нібито йде сильніший, вольовіший вплив і в цьому полягає мужність виховної

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

сили чоловіка-батька, а від жінки-матері — ніжніший, тонший, благородніший вплив, який мало що не розслаблює людину. Справжня мати-жінка ніжна, як пелюстка квітки, що тільки-но розкрилася, і тверда, мужня, незламна, непримиренна до зла й нещадна, як справедливий меч.

Разом з тим не можна заперечувати особливої ролі і особливого місця чоловіка-батька у вихованні дітей, в тому складному оркестрі, який називається духовними взаємовідносинами батька — матері, як єдиної сили, яка повеліває і владарює над молодим поколінням. Роль чоловіка-батька визначається його відповідальністю. Батько, що вміє бути відповідальним, має почуття обов'язку,—• справжній мужчина: його воля стає силою, здатною дисциплінувати думки, почуття, бажання, пориви дітей.

Мужність Мужчини, Чоловіка, Батька полягає в умінні захищати, оберігати дітей, дружину. Моральний обов'язок, моральна відповідальність чоловіка вимагає від нього бути головним годувальником дітей і матері: обставини можуть скластися так, що в певні періоди праця матері полягатиме тільки у вихованні дітей.

З цього починається місія Мужчини, Чоловіка, Батька. Коли ми говоримо про громадянське обличчя батька, про його здатність бути зразком для дітей, то громадянськість чоловіка виявляється насамперед в його здатності нести *обов'язки* перед сім'єю. Відповідальність за людину, народжену тобою,— це твоя школа громадянського служіння Вітчизні. Стежка до служіння Вітчизні для справжнього мужчини проходить через сім'ю, через обов'язки в сфері відносин з дружиною і дітьми, через відповідальність за людину. Тільки йдучи цією стежкою, мужчина-батько може піднятися на вершину патріотичного служіння Батьківщині.

Такі моральні позиції, з яких ми виходимо, виховуючи в дітей, підлітків і юнацтва любові і повагу до батька.

Ми вчимо своїх вихованців:

батько — найрідніший, найдорожчий для тебе мужчина, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок і вчинок, за весь твій життєвий шлях — від народження до смерті. У батьківстві — велика місія продовження роду людського, творення нової людини, спадкоємності поколінь, морального удосконалення особистості й роду людського в новій, створеній батьком і матір'ю, особі. Мати родить і народжує, батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, зливаючи своє духовне начало з духовним началом матері.

Батько — громадянин, трудівник, найдорожчий друг твоєї матері. Служіння твого батька Вітчизні, його вірність і відданість соціалістичній Батьківщині, ідеалам комунізму — твоя гордість. Умій бути спадкоємцем свого батька, дорожи тим, що він віддав і віддає народові, що від залишив від своєї душі, свого розуму в матеріальних і духовних цінностях Вітчизни.

Бути гідним свого батька — твоя особиста честь. Честь і гідність батька треба примножувати й берегти, але не ставитися до них як до капіталу, на який можна жити. як до розмінної монети, за яку можна купувати блага і привілеї. Твій корінь іде в батьківську честь, але тобі — пам'ятай це як один з головних заповітів народної мудрості — треба мати власний корінь. На батьківському корені, якщо в тебе не буде власного, не проживеш.

Чим яскравіше світять заслуги батька перед суспільством, тим більше потрібне тобі власне світло.

Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Три нещастя є в людини: смерть, старість і погані діти — говорить українська народна мудрість. Старість — невідворотна, смерть — невблаганна, перед цими нещастями ніхто не може

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

зачинити двері свого дому. А від поганих дітей дім можна вберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від твоїх батьків, а й від вас самих — дітей.

Що означає бути добрим сином, доброю дочкою? Це означає приносити в сім'ю тільки мир і спокій, радість і щастя. Не приносити тривоги, горя, прикрості, ганьби. Не допустити, щоб старість батька й матері була отруєна твоєю ганебною поведінкою. Турбота про мир і спокій в сім'ї, про радість і щастя батьків повинна стати головним бажанням твого життя, яке, як кермо, керувало б усіма іншими бажаннями. Кожне своє бажання контролюй розумом, думкою, свідомістю: як це бажання відіб'ється па душевному світі моїх батьків? Що воно дасть їм і що забере в них?

Хороші діти — спокійна старість, погані діти — старість стає пеклом,— говорить українська народна мудрість. Пам'ятайте: як ви, діти, шануєте своїх батьків, так і ваші діти шануватимутьвас, коли ви станете батьками і матерями.

Бути добрим сином, доброю дочкою — це повинно бути в плоті й крові дитинства, отроцтва, юності, зрілості й старості. До кінця днів своїх людина повинна залишатися сином. Чим більша його відповідальність за своїх дітей, тим вищий його синівський обов'язок,— навіть тоді, коли вже померли його батьки. Пам'ятай, що в світі завжди є і будуть люди, старші за тебе — можливо, не роками, а моральним багатством, достоїнством, правом на повагу.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 8. АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ПЛАН:

1. Соціалізація у контексті поняття “норма” та “відхилення”.
2. Вияви, стани та чинники соціальних відхилень у поведінці дітей.
3. Потреби як чинник та підґрунтя асоціальної поведінки.
4. Типологія соціально дезадаптованих дітей (за станом збудженості).
5. Причини та чинники соціальної дезадаптації.
6. Агресивність як чинник формування асоціальної поведінки.
7. Розвиток соціально неадекватної девіантної, делінквентної та кримінальної поведінки дітей та підлітків
8. Типологія життєвих криз
9. Соціально-педагогічна корекція як спосіб подолання життєвої кризи.

Не вихователь той, хто злісно сердиться, хто дметься, хто ображається на дитину за те, що вона є тим, ким вона є, якою вона народилася чи якою її виховало життя. Не злість, а печаль. Печаль, а не гнів, співчуття, а не мстивість.

Януш Корчак

Соціалізація у контексті поняття “норма” та “відхилення”

Соціалізація – процес і результат засвоєння та наступного активного відтворення індивідом соціального досвіду.

Складність визначення поняття “норма” є не тільки термінологічним, а й змістовим. Наприклад, моральна норма не може бути раз і назавжди зафіксована в усіх без винятку співтовариствах, тому що вони, по-перше, мають національну специфіку, а крім того, по-друге, з часом змінюються, перетворюються.

Тому варто пам’ятати, що норма є певним ідеальним утворенням, умовним позначенням об’єктивної реальності, середньостатистичним показником, що характеризує реальну дійсність, але не існує у ній.

У соціальній педагогіці поняття “норми” і “відхилення від норми” використовуютьсядля характеристики процесу розвитку і соціа-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

льної поведінки дитини. Відхилення можуть мати як негативний, так і позитивний характер.

Відхилення від норми умовно можна ***поділити на чотири групи***: *фізичні* (пов'язані зі здоров'ям дитини, що виявляються медичними показниками); *психічні* (пов'язані із розумовим розвитком дитини, її психічними недоліками – затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю, олігофренією тощо); *педагогічні* (характеризуються відставанням від навчально-виховних стандартів – наприклад, діти, що не отримали загальної середньої освіти); *соціальні* (пов'язані з поняттям соціальної норми – універсальної чи часткової; наприклад, діти-сироти, важковиховувані діти з девіантними нахилами).

Соціалізація часто тлумачиться соціальними педагогами та психологами як процес засвоєння індивідом певних соціальних ролей.

Головними рисами соціалізації при цьому можна вважати:

А) соціальну *інтегрованість* (процес соціалізації ніколи не є справою лише вихователя і вихованця);

Б) соціальну *контрольованість* (соціум завжди виробляє систему оцінок і контрольних інваріантів для характеристики адекватності тієї чи іншої поведінкової реакції). Щодо останнього, то при існуванні системи соціального контролю особистість завжди знаходиться у координатній системі "вимога-винагорода".

Група наслідування - соціальна група, в межах якої діяльність особистості позитивно оцінюється і, як наслідок, особа приймає на себе якусь роль.

Ресоціалізація - відновлення в особистості якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві.

Одним із незаперечних сутнісних чинників адекватної соціалізації є існування групи, у якій участь дитини (підлітка) позитивно оцінюється. Така група ще називається **групою наслідування**. Через групу наслідування відбувається об`єктивізація суб`єктивного (суспільного, соціального).

Асоціалізація – процес і результат поступового відкидання соціальних норм і цінностей суспільства, без перешкод для інших у їх дотриманні

Таким чином, дитина є тим більш соціально адаптованою, чим більше вона може і вміє здійснити згідно з соціальними очікуваннями. Такі соціальні очікування можна вважати головним виміром соціалізації дитини, підлітка.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціалізація, асоціалізація і ресоціалізація знаходяться у взаємозалежності, яка може бути представлена графічно (рис.20).

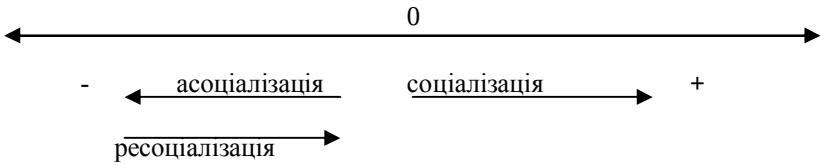

Рис. 20. Взаємозалежність соціалізації, асоціалізації та ресоціалізації

Діти та підлітки, поведінку яких ми оцінюємо як **девіантну** (як фізичну, так і соціальну), повинні відповідати наступним ознакам:

- їхня поведінка має бути реакцією на певне суспільне очікування (соціальні норми);
- така поведінка має відзначатися деструктивним антагонізмом стосовно загальновизнаних норм і цінностей (рис.21).

Рис.21. Структура антагоністичних поведінкових виявів.

Модель девіантної поведінки дитини може бути представлена як накладання трьох рівнів її формування (рис.22):

А) **вияви** різних девіацій, соціальних відхилень, які називаються ще маніфестаціями;

Б) **стани** особистості дитини чи підлітка, які становлять, по суті, джерело девіантних виявів;

В) **чинники**, що спричинюють створення станів та провокують вияви девіацій.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

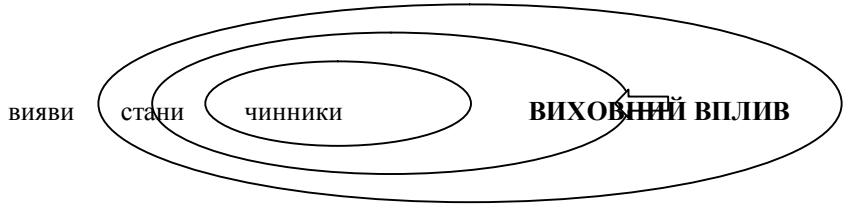

Рис.22. Модель девіантної поведінки дитини.

Вияви, стани та чинники соціальних відхилень у поведінці дітей

Розглянемо окремо складові структурні компоненти моделі девіантної поведінки дитини.

1. **Вияви соціальних відхилень**. Антагоністично-деструктивна поведінка особистості полягає у запереченні та нехтуванні нею певних норм.

- якщо йдеться про норми права, то є сенс говорити про *злочинні відхилення*;
- за умови порушення чи нехтування нормами моралі або звичаями можна кваліфікувати їх як *морально-звичаєві відхилення*;
- поєднання першого та другого типу соціальних відхилень дає можливість окреслювати їх як *морально-злочинні*.

2. **Стани соціально відхиленої особистості**. Поведінкові реакції (стани) під час таких соціально відхилених актів визначаються, як правило, як поведінка *опору* (не-дія, невиконання соціальної, моральної чи звичаєвої вимоги) і *захисту* (від очікуваної дії ззовні).

Типологія поведінкових реакцій дитини у соціально адекватному та відхиленому контексті може бути різною, як, наприклад:

1) *конформістська* – прийняття соціальних норм і цінностей суспільства та соціального оточення;
2) *реформістська* – прийняття головних цінностей і норм соціального оточення, з одночасним несприйняттям деяких цілей і засобів їх досягання;
3) *асоціальна* – дитина не схвалює цінностей і норм суспільства; при цьому вона є достатньо ізольованою від суспільного життя, ігнорує суспільні вимоги, але не заважає їм здійснюватися стосовно когось іншого;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

4) *дисоціальна* – особа внутрішньо не приймає моральних засад суспільства; водночас вона шукає підтримки у схожих за стилем поведінки осіб; у зв`язку з цим дитина (підліток) може пов`язувати себе з людьми, а не з ідеями, які представляють ці люди (молодіжні бандитські угрупування, релігійно-сектантські групи тощо);

5) *антисоціальна* – особа протиставляє себе всім і всьому – моралі, закону, людям; такому підліткові вистачає власної концепції буття; для заспокоєння своїх потреб і інтересів він може не зупинитися ні перед чим; така особистість не є вразливою до ситуацій та долі інших людей.

У процесі дорослішання дитини її вчинки і дії втрачають свою неконтрольовану автономність і дедалі більше підлягають системі. Регулювання поведінки дитини через її особистість (*джерело стану*) полягає в тому, що дитина має стати здатною до *інтегрування*:

- *інформації*, завдяки якій кожен з нас має поняття про світ і своє місце у ньому (створює начебто "карту" світу для себе);
- багатовимірної *системи власних дій*, які б забезпечували головні потреби і життєві завдання людини;
- різних *способів поведінки* щодо інших осіб, предметів, ситуацій тощо.

3. **Чинники соціально відхиленої поведінки**. Підставою для стабільного і адекватного процесу соціалізації дітей та підлітків є реалізація цілого комплексу потреб, які створюють власну ієрархію. Якщо організм, а разом з ним і особистість не отримують необхідного задоволення своїх потреб, особистість як фізіологічний та соціальний феномен починає руйнуватися З цього можна зробити висновок, що особистість дитини є, з одного боку, умовою соціальної адаптації, з іншого – результатом такої адаптації.

Потреби як чинник та підґрунтя асоціальної поведінки

Потреби – це внутрішній стан організму людини, викликаний певною нестачею, що схиляє людину до дії, усуває цю нестачу і повертає фізіологічну, моральну, психологічну, соціальну рівновагу

Потреби можна розділити на:

А) *біологічні* (їжа, вода, повітря, виділення, статеве життя, уникнення ушкоджень та високих температур тощо); відсутність реалізації цього виду потреб призводить до фізіологічних змін у організмі;

Б) *психологічні*, що мають численні підвиди, а саме:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- отримання нового досвіду – шукання пригод, забав і приємностей;
- потяг до пізнавальних і естетичних переживань;
- потреба забезпечення безпеки як протиставлення потребі нового досвіду;
- потреба знання;
- потреба взаємності, як-от: материнської любові, бажання поєднатися з кимсь чи чимось проти нудьги, ностальгії, самотності;
- потреба відкриття сенсу власного життя, що виявляється у бажанні бути самим собою і не діяти всупереч власній системі норм та цінностей;
- потреба творчості – створення нового, цінного, в чому реалізується особистість.

Заспокоєння потреб може відбуватися у дуже різний спосіб. Потреби дітей, що мають соціально відхилену поведінку і соціально адекватну, абсолютно однакові; різними є лише шляхи їх заспокоєння: узгоджені з соціальним очікуванням чи ні.

Головними ***чинниками***, що спричинюють формування соціально відхиленої поведінки з огляду на реалізацію чи нереалізацію потреб, можна вважати наступні:

1. *Необхідність реалізувати психічне напруження*, яке виникає внаслідок не заспокоєння певних потреб. Деструктивний антагонізм дитини, про який говорилося вище, носить вирішально егоїстичний характер, часто служить реалізатором такого психічного напруження. У зв`язку з цим виникають конфлікти – як внутрішні, так і зовнішні – і соціально відхилена поведінка стає одним із засобів зняття прикрої напруженості.

2. *Бажання притлумлення страхів*, спричинених незаспокоєними потребами. Цей чинник виступає в образі своєрідної психічної оборони, створення для себе ситуації психічного піднесення, яке дає можливість забути про неспокій і відчуття страху. Притлумлення страхів часто відбувається за допомогою алкоголю чи наркотиків. До їх вживання залучаються, передусім, підлітки, які мають серйозні внутрішні конфлікти, загрозу для відчуття психологічної безпеки, або ж незадоволення собою і своєю життєвою ситуацією. Виконання такими дітьми своїх соціальних ролей пов`язане для них із серйозними труднощами, а соціальне співжиття є джерелом дискомфорту. Особливо це стосується дітей, які з дитинства мали слабкий соціально-психологічний контакт з власною сім`єю.

У боротьбі з власними страхами діти часто створюють поведінкову ситуацію зовнішнього псевдоспокою, відсутності будь-яких пе-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

реживань і загалом проблем. Тому вони перебувають у стані самовмовляння або ж прагнуть не думати про свої страхи. Такі діти люблять брати участь у галасливих розвагах (наприклад, дискотеки), шукають сильних вражень, пов`язаних з агресією і вандалізмом ("дражнять емоції"), - і компенсуютьтим внутрішній страх.

Окрім заглушення страхів, соціально відхиленою поведінкою діти можуть повідомляти про бажання зруйнувати глибокі внутрішні комплекси – комплекс нижчості, відчуття меншовартості, почуття непевності тощо.

Позиція соціальна - суспільне становище людей з певними правами та обов'язками, які не залежать від їх індивідуальних, особистих рис.

3. *Відсутність ідентифікації своєї особистості з оточуючими людьми*. Реалізація цього чинника соціально відхиленої поведінки пов`язана з постійним відчуттям загрози з боку оточуючихдітей (людей) без жодних на те причин. Така поведінка межує з психопатичними станами.

Показником дії головних чинників соціально відхиленої поведінки може стати поняття ***соціальної позиції*** (позитивної і негативної), яка формується у дитини за умови задоволення чи незадоволення певних потреб. Так, дитина, що зважилася на крадіжку, сприймає співкрадіїв позитивно, а тих, хто перешкоджає крадіжці – негативно. Таким чином, у дитини може бути цілком позитивна позиція стосовно деморалізованої асоціальної особи, якщо остання, наприклад, допомагає залагодити якісь справи, проблеми тощо.

Як видно, позиція вказує, чому різні діти по-різному ставляться до тих чи інших потреб, ситуацій, людей, явищ, предметів. Комплекс соціальних позицій окремої особистості створює не що інше, як характер кожної людини. Без цього комплексумотиви, що складають основу соціалізації особистості, були б настільки суперечливими, що дитина стала б нездатною до вибору конкретноготипу поведінки.

Типологія соціально дезадаптованих дітей

На формування характеру впливає, однак, не лише позиція щодо оточуючих людей, але й щодо себе. Поєднання двох виявів соціальної позиції дає можливість контролювати власну поведінку. У процесі такого контролю беруть участь наступні особистісні механізми:

- механізм передбачення *зовнішніх* наслідків власного вчинку (відмова від злочину з причини невідворотності покарання, наприклад);

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- механізм передбачення *внутрішніх* наслідків вчинку (небажання засмутити батьків, певні релігійні переконання тощо).

У соціально дезадаптованих дітей і перший, і другий механізми є ущербними, що означає, в свою чергу, наступне: власне сумління не сформоване у таких підлітків таким чином, щоб впливати на поведінку, спричинену інстинктами і емоціями. Такі діти слабко передбачають навіть зовнішні наслідки соціально відхиленої поведінки.

Девіантних дітей, які мають серйозні відхилення в узгодженні власного "Я" та образу соціальної реальності навколо себе можна класифікувати на кілька типів і підтипів (Рис.23).

Рис.23. Класифікація соціально дезадаптованих дітей

Причини та чинники соціальної дезадаптації

Підсумовуючи вищесказане, можна виділити такі групи чинників соціально відхиленої поведінки дітей та підлітків:

I. **Мотиваційна група чинників** – система чинників, що схиляють, спонукають дитину до девіантних дій:

- незадоволеність наявними умовами життя і прагнення до кращих, часто підживлене мас-медіа, що спонукає до поліпшення

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

матеріального рівня будь-якими способами, шукання пригод і набуття нової інформації;

- прагнення здобути матеріальні блага легким способом;
- відчуття нудьги, що виникає від відсутності серйозних, чітко окреслених обов`язків чи відсутності потреби у конструктивному соціальному антагонізмі;
- тенденція до нервового розладу внаслідок алкогольної чи наркотичної залежності;
- потяг до отримання сексуального задоволення;
- потяг до демонстрації своєї переваги і домінації, що поліпшує самопочуття, збіднене життєвими поразками, усвідомленням соціальної ізоляції тощо;
- бажання чогось досягти і звернути на себе увагу інших дітей, підживлене їхньою байдужістю чи нехтуванням.

Таким чином, вказані чинники пов`язуються головним чином із задоволенням таких потреб, як потреба визнання, безпеки, нового досвіду і сексуального задоволення.

II. **Предиспозиційні чинники** – чинники, що визначають вибір негативної поведінки серед усього її репертуару.

Існує ще й інша типологія чинників соціально відхиленої поведінки, а саме[59]:

1. **Природні (біологічні) чинники**. Вони спонукають до формування девіантних виявів у поведінці дитини за умови існування неадекватних фізіологічних чи анатомічних особливостей росту і розвитку дитячого організму, які сповільнюють чи змінюють хід соціальної адаптації та соціальної мобільності особистості. Радикальні біогенетичні теорії XIX століття навіть пов`язували формування певних девіацій (проституції, наприклад) з особливою конституцією тіла, фізичними вадами, фізіономікою людини тощо. Насправді не йдеться про існування якогось особливого "гена соціальної відхиленості" чи "гена делінквентності"; йдеться лише про необхідність у разі застосування певних соціально-педагогічних методик додавати ще й медичні. Тому можна стверджувати про наявність певної класифікації біологічних чинників, що сприяють розвиткові соціальних відхилень, а саме:

- **генетичні** (порушення у розумовому розвитку, дефекти слуху та зору, тілесні вади, порушення нервової системи тощо); такі порушення набуваються дітьми, як правило, ще під час перебування в

[59] Социальная педагогика /Под ред. Галагузовой М.А. – М.: Академия, 2000. – 412с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

утробі матері і стають більш вірогідними за умови вживання майбутньою матір`ю наркотиків чи алкоголю, тютюнопаління вагітної, фізичних чи психічних травм, різного типу інфекційних захворювань під час вагітності; особливо сильним спонукальним чинником можна вважати спадкові хвороби, наприклад, спадковий алкоголізм.

- **психофізіологічні**, що активізуються внаслідок специфічної дії на організм дитини особливих психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, порушень екологічного балансу у регіоні проживання дитини тощо; на особливу увагу при цьому заслуговує вивчення порушень у соціалізації дітей та підлітків зони радіологічного контролю, в тому числі на території Житомирської області;

- **фізіологічні** (дефекти мовлення, зовнішня непривабливість, недоліки конституційної будови тіла тощо); такі чинники, як правило, впливають на формування спочатку неадекватного сприйняття з боку оточуючих, а вже потім, як реакцію – соціально відхилену поведінку дитини та її неповноцінні між особистісні стосунки та систему соціальних комунікацій.

2. **Психологічні чинники**, які найперше спонукають до формування різних типів соціально відхиленої поведінки за умови існування психічних чи психологічних патологій або ж різного типу акцентуацій.

Акцентуація – надмірний, гіпертрофований вияв певних рис характеру дитини

Водночас специфічного забарвлення набувають типові поведінкові реакції підлітка – відмова, протест, групування тощо. Сфера інтересів підлітка може набувати при цьому соціально неадекватного вигляду: корисливого, насильницького, паразитичного, споживацького.

3. Соціально-педагогічні чинники можуть виступати як наслідок негативно трансформованого шкільного чи сімейного виховання, при чому найбільш небезпечними **групами ризику** при цьому є наступні:

- діти шкільного віку, які не відвідують школу (деякі науковці відносять саме цю категорію до т.зв. “дітей вулиці”);
- діти-сироти;
- соціальні сироти, які проживають з батьками, позбавленими батьківських прав, або з такими, що цілком можуть кваліфікуватися як батьки, що можуть бути позбавлені батьківських прав;
- підлітки, що вживають чи вживали наркотики і алкоголь;
- підлітки сексуально неадекватної поведінки;
- діти, що вже вчинили протиправні дії.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Несформованість чи слабка сформованість у підлітка навчально-пізнавальної мотивації призводить до навчальної дезадаптації дитини; такого роду дезадаптація може бути початком утворення стійких асоціальних поведінкових стереотипів. Навчальна дезадаптація проходить у своєму розвитку кілька стадій:

- *декомпенсація* (виникнення труднощів в оволодінні навчальним матеріалом з одного чи кількох предметів);
- *шкільна дезадаптація* (порушення поведінки, конфлікти з педагогами і однокласниками, підкріплені труднощами в сприйманні навчального матеріалу);
- *соціальна дезадаптація* (втрата зацікавленості процесом навчання, перебуванням у колективі однокласників; потяг до асоціальних підліткових угрупувань; захоплення спиртними напоями чи наркотиками);
- *криміналізація* вільного часу підлітка.

Стосовно негативних трансформацій сімейного виховання, то можна виділити наступні **стилі сімейного виховання**, що призводять до таких трансформацій:

- дисгармонійний стиль (потурання бажанням дитини, з одного боку, та провокування її на конфліктну поведінку – з іншого; присутність подвійної сімейної моралі);
- нестабільний стиль сімейних взаємин (неповні сім`ї; сім`ї, що знаходяться у стані розлучення, але проживають в одному помешканні; сім`ї, де тривалий час відсутній хтось з батьків чи обоє тощо);
- асоціальний стиль (алкоголізовані та наркотизовані сім`ї; сім`ї з аморальним стилем життя батьків, кримінальною їх поведінкою, виявами невмотивованої жорстокості стосовно дітей та один одного тощо).

4. Соціально-економічні чинники – це чинники, що спонукають до формування асоціальних поведінкових стереотипів з причини усвідомлення дитиною дедалі більшого розшарування суспільства на заможних та незаможних; збіднiння значної частини населення; обмеження легальних можливостей матеріального забезпечення; безробіття; соціальна напруженість у суспільстві та соціально-правова необізнаність дітей та підлітків.

5. **Морально-етичні чинники** можна представити у вигляді переліку головних проблем у соціально-ціннісній сфері розвитку особистості, а саме:

- руйнування духовних цінностей у сучасному суспільстві;
- утвердження психології “супермена” у крайньому негативному розумінні цього поняття;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ø стирання межі між соціально адекватними та соціально неадекватними діями, вчинками, оцінками;

Ø нейтральне ставлення суспільства (значною мірою девіантного) до девіантних виявів у поведінці дітей та підлітків; таке ставлення, окрім іншого, призводить до зворотної реакції – нейтрального (байдужого) ставлення самої дитини до соціальних проблем своєї сім`ї, регіону, держави загалом.

Агресивність як чинник формування соціально відхиленої поведінки дитини

Агресивні тенденції дитини можуть бути виявлені у двох напрямках:

Ø самоагресія стосовно своєї особистості;

Ø агресія стосовно соціального оточення чи його окремих структурних елементів та явищ.

Дитяча та підліткова агресія може набувати форми фізичного зовнішнього вияву чи агресивних виявів у *вербальній* формі чи *символічній*. Досить часто агресія має нестійкий, точковий характер і виявляється девіацією захисту; проте іноді агресія набуває вигляду стійкої асоціальної позиції і дитина відчуває до неї потяг.

Таким чином, є сенс говорити про те, що існують різні ступені агресивності як характеристики поведінки особистості у оточуючому соціумі; при цьому вони характеризуються наявністю чи відсутністю певних ознак, а саме:

1. ***Частотою та швидкістю виникнення агресії.*** Чим більш вираженою є патологія афекту у поведінці дитини, тим більш можливим є виникнення фрустрації. Серед фрустраційних виявів найбільш поширеними є обмеженість можливості самостійного контакту дитини з оточуючими, постійний стан тривожності; наявність системи локальних страхів; неадекватність самооцінки тощо.

2. ***Ступінь неадекватності агресії щодо тої ситуації, у якій вона виявилася.*** У найбільш складних випадках важко виявити причину виникнення агресії, яка зовні виявляється як абсолютно неадекватна форма реагування на дратівливу ситуацію.

3. ***Фіксованість (зациклені сть) на агресії.*** Почасти агресивна поведінка може закріплюватися як стійка установка реагування на певну ситуацію.

4. ***Ступінь напруженості в агресивності.*** Подеколи дитину можна відволікти від агресії шляхом переключення уваги та поведінки на конструктивний вид діяльності або ж підкорити агресивну поведінку конструктивному контролю. У більш складних випадках ди-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

тина насичується переживанням агресії і будь-яке втручання з боку сторонніх осіб призводить лише до посилення агресивності.

5. ***Форма агресивної дії.*** Найпростішою формою агресії є її вербальна форма, складнішими - фізична ауто- чи гетеро агресія (для сприйняття і для соціально-педагогічної корекції).

6. ***Ступінь усвідомленості агресії.*** Агресія, як уже говорилося, переважно виконує захисну функцію і більшою мірою чуттєва до психотерапевтичних впливів. Більш складні випадки, як правило, не піддаються звичайній психологічній корекції[60].

Слід зауважити, що у науковій літературі виділяються чотири **категорії агресивних дітей**:

1. Діти, схильні до виявлення фізичної агресії. Вважається, що фізична агресія переважає у активних, діяльних, цілеспрямованих дітей, які наділені рішучістю, схильністю до ризику, авантюризмом. Їх відверта екстравертованість підкріплюється лідерськими якостями, але подеколи з садистськими нахилами, поганим самоконтролем, відсутністю соціалізації потягів, потребою в гострих переживаннях, імпульсивністю поведінки.

2. Діти, схильні до вияву вербальної агресії. Вони вирізняються неврівноваженістю, депресивними станами, фрустраційною толерантністю, підвищеною чутливістю до оцінок і дій щодо їх особистості, невмінням і небажанням приховувати свої почуття і думки, постійним внутрішнім конфліктом, напруженістюта імпульсивністю.

3. Діти, що виявляють опосередковану агресію. Такі діти характеризуються надмірною імпульсивністю, слабким самоконтролем, недостатньою соціалізованістю потягів і низькою усвідомлюваністю власних дій, негативізмом характеру.

4. Діти, схильні до вияву негативізму. Вони виявляють мнимість, вразливість. Головні риси особистості таких дітей: егоїзм, самовдоволеність, завищена самооцінка, консерватизм.

Отже, агресивні діти умовно поділяються на дві категорії:

- діти з *соціалізованою* формою порушень поведінки (фізична і опосередкованаагресія);
- діти з *несоціалізованою* формою порушень поведінки (вербальна агресія і негативізм).

---

[60] Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Розвиток соціально неадекватної девіантної, делінквентної та кримінальної поведінки дітей та підлітків

Як уже згадувалося, **девіантна** поведінка – один з видів соціально відхиленої поведінки, пов`язаний з порушенням соціальних норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві і відповідних вікові дитини. Ці порушення можуть стосуватися мікросоціальних відносин (сімейних чи шкільних), а також взаємин у малих вікових соціальних групах. Такий тип відхиленої поведінки можна назвати антидисциплінарним; при цьому поведінкова реакція може мати наступні вияви: демонстрація, агресія, виклик, ухилення від основних видів діяльності (навчання, праця); прагнення покинути дім як мікросередовище соціалізації (на певний час чи назавжди); схильність до вживання алкоголю; рання наркотизація; формування схильності до делінквентної поведінки; статева деідентифікація чи слабка ідентифікація; спроби суїциду (явні чи приховані; вдавані чи дійсні)

Делінквент – поняття, введене для означення молодої людини, що здійснила правопорушення

Мала соціальна група - різновид соціальної групи, характерними рисами якої є безпосередні особистісні контакти між її членами; просторова близькість членів групи; спільність групових цінностей, норм та зразків поведінки; розвинуте почуття приналежності; тривалість існування; малочисельний склад (від 2-3 до 40 осіб); добровільність вступу; неформальний контроль за поведінкою її членів.

На відміну від девіантної, **делінквентна** поведінка дітей та підлітків характеризується як комплекс асоціальних вчинків, що має стійкі негативні соціокультурні характеристики, які порушують правові норми, але не тягнуть за собою кримінальної відповідальності внаслідок двох причин:

1) дитина не досягла віку, передбаченого законодавством для притягнення її до кримінальної відповідальності;
2) небезпека вчиненого злочину визначається як обмежена.

Можна вказати такі типи делінквентної поведінки дітей та підлітків:

- *агресивно-насильницька* поведінка, спрямована проти особистості: образи, побиття, підпали, садистські дії тощо;
- *корислива поведінка*, спрямована проти власності особистості: дрібні крадіжки, грабунок, рекет, інші майнові посягання;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ø *розповсюдження і продаж* наркотичних та токсичних (які використовуютьсятоксикоманами) речовин.

Принципова *відмінність* між девіантною та делінквентною поведінкою полягає у тому, що в останньому випадку виникають стійкі зміни у складі внутрішньої психічної структури особистості, тоді як девіантна поведінка може призводити лише до зміни поверхневих нашарувань вказаної структури.

Особливою формою соціально відхиленої поведінки є **кримінальна**. Кримінальна поведінка визначається як протиправний вчинок, який (у певному віці) стає спонукальним чинником для кримінальної відповідальності і кваліфікується відповідно до статті кримінального кодексу держави. При цьому девіантна та делінквентна поведінка служать ядром поведінки кримінальної або ж логічно витікають з неї (хоча можливі й інші варіанти розвитку одного виду поведінкових реакцій з іншого) (рис.24).

В основі формування різних видів соціально відхиленої поведінки дітей та підлітків лежить стійка суперечність між потребами людини та можливостями їх задоволення.

Залежно від соціальних норм, які порушуються в ході формування різних соціальних відхилень, розрізняють:

Ø соціально відхилену поведінку *за видами злочинів* (кримінальні, адміністративні) та антисоціальних вчинків (п`янство, проституція);

Ø *індивідуальну чи масову* соціально відхилену поведінку;

Ø *зовнішньо орієнтовану* соціально відхилену поведінку (сімейні конфлікти, насильницькі вчинки);

Ø *внутрішньо орієнтовану* соціально відхилену поведінку (суїцид, алкоголізм тощо).

1.

2.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

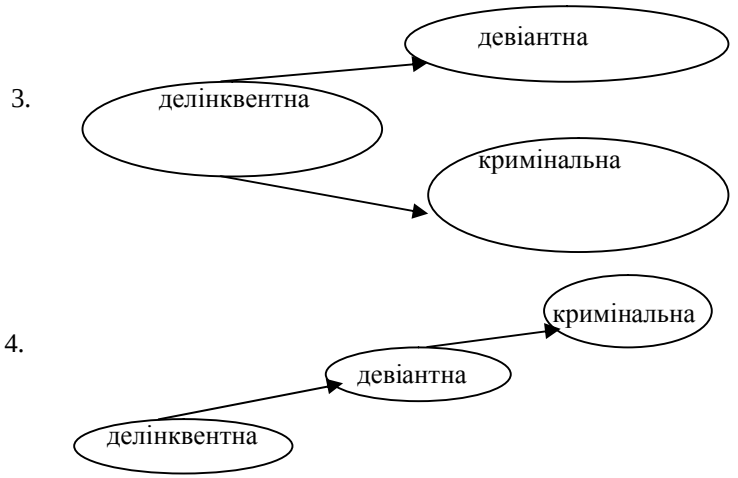

Рис. 24. Варіанти співвідношення кримінальної поведінки з девіантною та делінквентною.

Слід висловити, однак, деякі зауваження до типології соціально девіантної поведінки:

- далеко не всі діти, які порушують норми поведінки, є важковиховуваними;
- безвідповідальне ставлення до навчання, пропуски уроків, неприязнь до школи далеко не завжди пов'язані з важковиховуваністю;
- ступінь важковиховуваності учня не завжди визначається тим, як часто він порушує норми поведінки.

Типологія життєвих криз

Умовно життєві кризи можна поділити на кілька типів:

1. *Вікові кризи* (нормативні). Вони виникають більшою чи меншою мірою у кожної людини при переході через певну вікову межу і хронологічно можуть бути представлені так:
   - підліткова криза;
   - криза 30 років;
   - криза "середини життя" тощо.

Життєва криза - психофізіологічний стан особистості, який полягає у неможливості задоволення значущих життєвих потреб в даний момент життя; усвідомлення глибокого внутрішньої суперечності.

2. *Дитячі та підліткові кризи, що класифікуються за крите-*

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

рієм тривалості. Вони свідчать, окрім іншого, про рівень соціалізованості особистості та адекватність її соціальних домагань реальному станові, у якому вона знаходиться у вказаний момент часу.

Екстеріоризація – перехід внутрішніх психічних актів у зовнішні дії та вчинки в процесі активної взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем

Відповідно до тривалості протікання такі кризи можна поділити на:

- мікрокризи (протягом кількох хвилин): найчастіше співпадають з якимись стресовими ситуаціями, станами шоку тощо;
- короткі кризи (протягом кількох днів або тижнів): свідчать про продовжуваний у часі стан невротичного розладу, викликаний зовнішніми (екстеріорними) чи внутрішніми (інтеріорними) чинниками; рівень і час протікання таких криз також залежить від рівня соціалізованості дитини та її міжособистісних контактів, передусім у мікросередовищі;

Інтеріоризація – процес перетворення зовнішньої реальної дії на внутрішнє переконання і установку. Відбувається на основі узагальнення, вербалізації скорочення. Дає можливість людині оперувати образами предметів

- тривалі (протягом близько чи навіть більше року); виникнення такого типу кризи свідчить про стабільні відхилення у психічній структурі особистості, які не піддаються звичайним методам корекції і найчастіше вимагають втручання не тільки соціального педагога чи психолога, а й психотерапевта чи іншого фахівця.

3. *Дитячі та підліткові кризи за критерієм результативності.* У зв'язку з пережитим стресом та викликаною ним кризою остання може спонукати особистість як до асоціальних, так і до просоціальних вчинків. Таким чином, такі кризи можна класифікувати як:

- конструктивні кризи, які призводять до позитивної соціальної мобільності, корекції соціалізаційних процесів у мікро- та мезосередовищі тощо;
- деструктивні кризи, наслідком яких, як правило, стають сформовані асоціальні чи навіть антисоціальні поведінкові реакції; шерег деструктивних криз може призвести до переростання, наприклад, короткої кризи у тривалу.

4. *Діяльнісні кризи*. Цей тип життєвих криз, характерний як для дітей та підлітків, так і для дорослих людей, відрізняється від інших своєю процесуальною характеристикою, оскільки стосується певних діяльнісних установок особистості. Відповідно до вказаною ознаки такі кризи можна поділити на:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- мотиваційні кризи чи кризи “для чого жити?”;
- смислові кризи (“навіщо жити?”);
- операційні кризи (“як жити?”).

Складність протікання та результатів проходження особистості через такого типу кризи полягає, перш за все, у тому, що вони обтяжені іншими девіантними виявами, як правило, інтеріоризаційного типу: схильність до суїциду, провокування суїцидної поведінки, тривалі психічні розлади тощо.

5. *Різновимірні життєві кризи*. Вони поділяються на одновимірні (викликані однією подією) та багатовимірні (які виникають під дією кількох чинників чи торкаються кількох аспектів соціалізації особистості дитини).

6. *Детерміновані життєві кризи* (інтрапсихічні чи ситуаційні).

Соціально-педагогічна корекція як спосіб подолання життєвої кризи

Окрім звичайних методик соціально-педагогічної корекції, які можуть застосовуватися головним чином до таких її видів, як діяльнісні, результативні, різнотривалі (методики корекції агресивності, тривожності, суїцидних нахилів, гармонізації життя у мікросередовищі сім‘ї, міжособистісних стосунків тощо), до найбільш складних видів життєвих криз застосовується спеціальна корекційна методична система, яка може бути визначена як *аутокорекційна*[61], а саме:

1. Складіть список людей, до яких ви можете звернутися по допомогу: члени родини; друзі, з якими ви часто бачитеся; близькі сусіди; колеги, з якими у вас досить близькі стосунки; емоційно важливі для вас люди, з якими ви тимчасово розлучені тощо. Виключіть при цьому випадкових знайомих чи людей, з якими у вас склалися суто професійні контакти.

Соціально-педагогічна корекція - корекція, спрямована на усунення прогалин у соціальних знаннях, уміннях і навичках дитини, виявів девіантної поведінки та акцентуацій характеру, на підвищення мотивації навчання та особистісного вдосконалення, а також на вирішення проблем житла, сім‘ї, оточення та підвищення соціальної адаптивності та соціальної продуктивності особистості.

[61] Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття. Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

2. З‘ясуйте, чи існують якісь зв‘язки між людьми, включеними вами до цього списку. Складіть таблицю чи схему таких зв‘язків.

3. Позначте, яку допомогу можуть надати вам люди, внесені вами до цього списку чи таблиці:

Е – емоційну;
П – практичну;
Т – товариську;
І – інформаційну.

4. Візьміть аркуш паперу і складіть діаграму “мережі”, позначаючи:

- t - члени сім‘ї;
- n - друзі;
- g - колеги, знайомі.

5. Поєднайте людей, що мають зв‘язки, між собою та за вами. Ви опинитеся у системі дружніх зв‘язків, які допоможуть вам у вирішенні вашої життєвої кризи. Використайте ці зв‘язки та можливості міжособистісного спілкування.

Водночас можна окреслити стан, коли життєва криза вимагає допомоги психотерапевта чи психолога:

1. Пригніченість - інтенсивна і незмінна - триває більше двох тижнів; немає задоволення від того, що відбувається.
2. Періодично повертаються думки про самогубство та плани його здійснення.
3. Втрачається інтерес до видів діяльності, які раніше приносили задоволення; уникнення соціальних контактів; безнадійне ставлення до майбутнього, труднощі в зосередженні; виснаженість.
4. Втрата апетиту, почуття провини, інертність, раннє пробудження.
5. Протягом місяця - чотири і більше нападів паніки.
6. Уникнення повсякденної активності: покупок, виходів на роботу, громадського транспорту тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовть О. Причини агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку //Педагогіка і психологія. - №1, 1997. - С.94-104.
2. Життєві кризи особистості: Наук.-метод.посібник: У 2т. /Ред.рада: В.М.Доній, Г.М.Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков. - К: ІЗМН, 1998. – 928с.
3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.
4. Педагогічна соціологія /В.Болгаріна та ін. - Тернопіль: Підручники і посібники, 1988. - 144с.
5. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття. Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

6. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
7. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
8. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.
9. Соціальна педагогіка /За ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 264с.
10. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк: У2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.

Антон Макаренко. ПРО МІЙ ДОСВІД[62]

На жаль, у нас ні в яких книгах не описано, що таке дитячий колектив. Про це треба писати і слід здійснювати дослідження такого колективу.

Першою ознакою колективує те, що це не натовп, а доцільно влаштований, діючий орган, орган, здатний діяти.

Це, мабуть, найважча справа у нашій педагогічній діяльності, і я не бачив більше таких колективів, який був у мене. Я це говорю не для похвальби собі, а просто констатую факт. І я не один створював це. Про це говорити дуже довго, і навряд чи все зумію сказати. Але сама організація колективу має починатися з вирішення питання про первинний колектив. Я над цим питанням довго думав, багато виникало способів організації колективу, і я прийшов до наступних висновків.

Первинний колектив, тобто колектив, який вже не має ділитися далі на більш дрібні колективи, утворення, не може бути меншим аніж 7 і більшим аніж 15 осіб. Я не знаю, чому це так, я цього не враховував

Врешті, у порядку таї само колективної логіки, для мене було особливо цікавим загальне самоуправління великого колективу. У мене всі 16 років були визначені командири, які несли відповідальність за загін. Була рада командирів. Цей мій орган управління завжди викликав заперечення з боку не лише педагогів, професури, але й журналістів та письменників. На жаль, мало хто вникав у сутність цього явища.

Я представляю собі, що у педагогічному навчальному закладі слід проробити деякі вправи. Ми – студенти: ви, ви и т.п. Мені кажуть: "Ви, т.МАкаренко, будете зараз проводити практику. Уявимо, хлопчик вкрав три рублі, говоріть з ним. Ми будемо слухати, як ви будете говорити, а потім обговоримо, як ви розмовляєте: добре чи погано.

У нас такі вправи не проводяться, а це ж дуже важка справа – говорити з хлопчиком, який підозрюється у крадіжці, і невідомо ще, вкрав він чи ні. Тут, звісно, потрібна майстерність не лише і постановці голосу чи погляду, а далі в постановці логіки. А ми, вихователі знаємо географію, історію, літературу, але ми не знаємо, що таке дитяча крадіжка. Хто знає, що це таке: випадок, злочин чи необхідність?

[62] Скорочено друкується за: Макаренко А.С. Педагогический сочинения: В 8т. – М, 1983. – Т.4. – С.248-255.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Якби всі люди були щирими, вони б сказали, що у них у дитинстві був хоча б один випадок крадіжки. А вони не були крадіями. Очевидно, нам слід подумати, що таке дитяча крадіжка і як на неї реагувати

Я дізнався сьогодні, що ваш директор товариш Данюшевський спіймав хлопчика, який вкрав мило, щоб передати додому. Товариш Данюшевський взяв мило, передав цьому ж хлопчику і сказав: "Ось тобі мило, вже не крадене, а справжнє, навіщо ж було красти, якщо можна так тобі дати?". Він навіть премію вав крадія.

У такому само становищі був і я як педагог...

Далі питання про педагогічний ризик. Теж питання нерозв`язане. Можна ризикувати чи ні?

Я дозволяв собі ризик і бачив, що як тільки я дозволяв собі ризикнути, навколо мене збиралися всі макбетівські відьми, а ну, як ти ризикнеш, а ну, як ризикнеш?..

У Ленінграді, коли я говорив про ризик, я отримав таку записку: ви говорите про ризик, а у нас у школі був такий випадок: хлопчикові поставили поганий бал, а він повісився. Так ось, по-вашому, слід допустити необхідністрати?

Я був здивований. Це ж не проти мене, а проти вас. Хлопчик повісився не в результатіякоїсь ризикованої дії педагога Якщо це ризик, то не поганих оцінок, а то всі перевішаються. Можна боятися поставити поганий бал, оскільки й тут є якийсь ризик, але це ж дрібниця. Погладити по голові – немає ніякого ризику. Говорити рівним голосом – теж немає ніякого ризику.

А може статися, хлопчик, розпещений постійно такими неризиковними діями, і дістане схильність до самогубства? І всяка людина, якщо з нею кілька років підряд говорити рівним голосом, матиме бажання повіситися. Якби всі педагоги говорили з дитиною рівним голосом, я не знаю, до якого стану вони могли б довести дитину.

Ця тема ризику має бути розглянута у педагогічній практиці. Я як педагог відкрито сміюся, радію, жартую, серджуся... Такий ризик не страшний. Мені доводилося ризикувати більше, аніж іншим педагогам

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 9. КОНФЕСІЙНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

ПЛАН:

1. Конфесії і соціальне виховання
2. Феноменологія християнської виховної моделі
3. Релігійна мораль у контексті сучасного навчально-виховного процесу
4. Поняття „християнської педагогіки”
5. Роль релігійної моралі у формуванні позитивної „Я-концепції” підлітків
6. Можливості застосування християнської моделі моральності у корекції девіантної поведінки підлітків

> Немає дітей – є люди, але з іншим масштабом понять, іншими джерелами досвіду, іншою грою почуттів.
> Януш Корчак

Конфесії і соціальне виховання

Соціальна структура релігії може бути представлена як трискладова (рис.25).

Релігія – духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродногоНачала, а й виступає для неї засобом спілкування, входження в його світ. Особливістю релігії є такий особистісний стан, який можна окреслити як стан самовизначення у соціумі, здобуття людиною себе

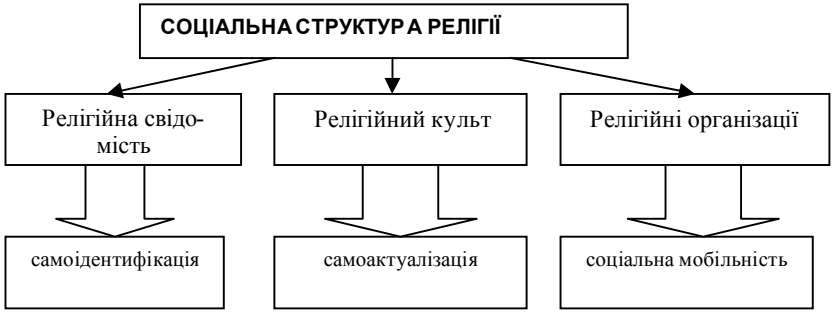

Рис.25. Соціальна структура релігії

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Головними соціальними функціями *релігії* у будь-якому суспільстві вважаються наступні:

- Ø ілюзорно-компенсаторна;
- Ø світоглядна;
- Ø регулятивна (регулювання норм і цінностей);
- Ø комунікативна;
- Ø інтегруюча.

Соціальними функціями різних релігійних *конфесій*, як правило, є виховна, правова та політична.

Специфічним об'єктом для вивчення соціальними педагогами і психологами є ***релігійна психотехніка***, що означає систему психологічної допомоги окремій людині, а також формування людини, здатної жити в умовах об'єктивних труднощів, не виходячи за межі психологічної норми.

Психотехніка – одна з галузей психології, яка виникла на початку XXст. Центральні проблеми психотехніки – професійні консультації, профвідбір тощо. Для розв'язання широко використовує методи тестування, за допомогою яких вивчаються природні здібності людей

Найбільш відомими можна вважати такі релігійні психотехнічні прийоми:

- •феномен загробного життя як ліквідації страху смерті;
- •феномен сповіді як гармонізації внутрішнього світу;
- •хрещення як інструмент заспокоєння потреби належності;
- •таїнство шлюбу як запорука міцності сім'ї та надійності сімейної соціалізації тощо.

Релігійна психотехніка формує різноманітні механізми психологічного захисту, що дають дитині можливість автоматично діяти у складних обставинах. Вона широко використовує вплив мистецтва, а отже, розвиває дитину естетично. Водночас релігійна психотехніка своєрідно реалізує техніку інтеріоризованого контролю за поведінкою: дитина переконується, що кожен її вчинок може бути контрольований.

Таким чином, релігія як психотехнічна практика виховання дитини у критичних ситуаціях стає ефективною системою впливу на стан особистості.

При цьому парадоксом і головною проблемою релігійної психотехніки є те, що її неможливо використати, не формуючи релігійного світогляду. Однак школа, відділена від церкви, не може формувати релігійного світогляду, а отже, не може в повному розумінні цього

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

слова використовувати *релігійну психотехніку* для реалізації своїх соціальних завдань.

Однак необхідно враховувати можливості застосування певних форм співробітництва громадських і конфесійних інституцій у соціальному вихованні: недільні школи, запрошення служителів культуна шкільні заходи, вивчення історичної та культурноїспадщини релігійних конфесій.

Медитація – процес входження в особливий психічний стан спілкування з власним внутрішнім світом чи світом "духів". Часто відбувається під впливом медіума у спіритичних сеансах.

Головна небезпека використання конфесійної моделі соціалізації полягає у тому, що за умови незнання сутності віровчення дитина може потрапити під вплив релігійного насильства. При цьому йдеться вже не стільки про релігію, скільки про містичні вчення (певну релігійну установку, нав'язливий психічний стан під впливом релігії). Містичні спалахи є характерними для кризових періодів життя дитини, а найбільш вразливим є підлітковий вік. У разі застосування релігійного насильства духовний вчитель перетворюється в гуру, а діти - в духовних підлеглих.

Індуїзм – поширена в сучасній Індії релігія, яка сформувалася у середині I тисячоліття. В індуїзмі відсутня єдина церковна організація, функціонуваннязабезпечується інститутом жрецтва.

Найпоширенішими формами релігійного насильства є такі:

- формування страху перед неминучістю покарання за проступки;
- введення дитини у стан навмисного медитування, що саме по собі руйнує психіку дитини;
- насильницьке позбавлення певних свобод - слова, руху, власної думки тощо.

Буддизм – світова релігійна система, яка виникла у VI-V ст. до н.е. в Індії і поширилася на Південну, Південно-Східну, Центральну Азію. Є громади послідовників буддизму в США, Європі (в т.ч.Україні). Нині у світі близько 400 млн. буддистів. Засновник буддизму – царевич Сідхарта Гаутама, який після "пробудження" став Буддою.

Релігійні організації, що здійснюють насильство над дітьми та підлітками, називаються **асоціальними**. До них (в історії останніх десяти-п'ятнадцяти років) відносяться передусім радикальні секти, нетрадиційні езотеричні конфесійні утворення, секта „Біле братство" тощо.

Такі асоціальні конфесії

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

поділяються на дві групи:

•ті, що виникли на основі *буддизму та індуїзму* (Харе Кришна, Дзен-буддизм, Міжнародна спілка транцентдентальної медитації тощо);

•ті, що продовжують чи ревізують *християнство* (секта Сен-Муна, Рух Ісуса, Біле братство).

Специфіка нетрадиційних асоціальних конфесій полягає передусім у тому, що вони містять елементи соціального протесту, які приваблюють молодих людей. Водночас такі віровчення мають синкретичний характер, оскільки у них переплітаються містика, філософські вчення, релігійно-моральні доктрини тощо.

Небезпека для соціально-психологічного стану дитини, яка знаходиться під впливом такого роду сектантських утворень, полягає у тому, що:

•дитина змушується до безмежного, аж до входження в стан екстазу, повторення *мантр*, що прославляють, наприклад, Кришну;

Мантра (санскр.) – вірші з невеличких текстів, які використовуються як заклинання і чарівні формули

•у цих сектах спостерігається відкритий містицизм культовихдій;

•зібрання носять найчастіше фанатичний характер;

•воля дитини підкоряється волі духовногогуру і нівелюється.

Методика моральних настанов у діяльності нетрадиційних чи асоціальних сект є ірраціональною, часто абсурдною, не має щонайменшого змісту. При цьому гуру, як правило, використовують свої можливості у гіпнотичному впливі на свідомість людини, підкоряють її своїй волі.

Головними *формами та методами соціально-педагогічної допомоги* при цьому можуть бути наступні:

•інтелектуальний розвиток особистості за допомогою соціального педагога;

•формування у дитини незалежності мислення та самостійності оцінок;

•спирання на вільний вибір дитиною життєвої позиції;

•створення нових морально-ціннісних переживань, пов‘язаних з непересічними цінностями - добром, істиною, красою, любов‘ю;

•переведення нетрадиційного вірування дитини у традиційне.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Феноменологія християнської виховної моделі

Феномен совісті є опорною складовою християнської педагогіки. При цьому совість можна розглядати як кінцеву мету і засіб виховання.

Виховання совісті - одне з найскладніших завдань педагогічного процесу. Людина без совісті тлумачиться як виразка будь-якого суспільства; наука ж і розумове виховання не рятують від безчесних, безсовісних вчинків. Не є істиною і те твердження, що пробудження в людях самолюбства не дасть їм змоги вчинити безчесний крок. Там, де за справи добра необхідно прийняти приниження, виявити смиренність, в першу чергу не витримують горді і самозакохані.

Феномен – поняття, що співвідноситься з поняттям сутності і протиставлене йому. Передбачає такий спосіб розгляду реальності, коли людина від наївного реалізму переходить до усвідомлення того, що явища речей не тотожні самим речам.

Християнське виховання дає можливість опиратися не на зовнішні ознаки дії, а на внутрішній стан духу, який можна окреслити як страждання серця і совісті.

Про людей, у котрих не сформувалась єдність з Богом у совісті, український народ говорить: «Бога в тобі немає», «Коли зле гадаєш, чом Бога благаєш?», «Постава свята, а сумління злодійське».

Совість, як свідчить теорія християнської педагогіки - голос Божий, що живе в душі людини. Найзвичайнішим правилом розвитку совісті є привчання дитини до короткого огляду прожитого дня перед сном.

Феномен добра - взаємопов'язаний з феноменом совісті. Процес спонукання себе до діяльного добра проходить через усунення внутрішніх суперечностей у людині й перешкод на шляху доброго діяння; внутрішні перешкоди при цьому тлумачаться як більш серйозні, аніж зовнішні.

Знання про добро і *бажання* добра не вичерпують формування цього феномена; християнська педагогіка орієнтує дитину на те, щоб *досягати* добра.

Кожна добра справа являє собою двоєдине завдання:

а) переборення перешкод (внутрішніх - основних; зовнішніх - другорядних);

б) докладання зусиль для діяння добра.

Феномен милосердя являє собою чинник діяльнісного способу побудовижиття за принципом «так треба», «потрібно всім».

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Феномен смиренності є основою побудови безконфліктного способу співжиття.

Феномен страху Божого можна розглядати як моральний обмежувач на внутрішньо-психічному та зовнішньо-символічному рівні або ж як край, межу сфери цінностей і норм підростаючого покоління.

Страх Божий визначається як начало премудрості (Притч 1,7) і є, образно говорячи, охоронцем доброчинностей.

Навіювання дітям страху Божого, за основами християнської педагогіки, має відбуватися без роздратування і гніву, щоб повчання робилось заради блага самої дитини.

До основних *проблем* реалізації феноменів християнської системи виховання у сучасному світі слід передусім віднести:

1. Перетворення дитини в кумира, домашнього божка, в одному випадку, або постійне нехтування її духовним світом та занедбання його - в іншому.
2. Перебування дітей в постійному стані спокуси, відсутність вихованої волі, розуму й серця. Засоби масової інформації, оточуюча дійсність формують у дитини установку на життя сьогоденням, відгук на заклик насолоджуватися, розслабитися. У зв'язку з цим дитиною неадекватно сприймаються труднощі буднів, зміна на гірше достатку в і благополуччя сім'ї.

Християнська виховна модель пропонує кілька основних *прийомів* для реалізації вище перерахованих феноменів:

А. Виховання дітей через *самовиховання батьків*. Головна увага батьків має бути спрямована на свій духовний зріст, на вміння поєднати вимогу з прощенням. При порушенні цього принципу порушується і процес виховання. Тому -

Б. Виховання через *Любов*.

В. Виховання через *прощення*. Любов не дратується, не гордує. Для розв'язання внутрішніх проблем найкращим засобом можна вважати -

Г. Виховання через таїнство *каяття*. Для попередження вчинення гріхів найкращим засобом є вчасне батьківське слово, а тому -

Д. Виховання через *слово* (слово роз'яснення, слово щирого сумніву, слово спонукання до дії, слово поради). Зі словом органічно поєднане -

Е. Виховання *через християнські норми* свого народу (християнська етика народних традицій, свят, обрядів): «Без Бога ні до порога», «Люди з лихістю, а Бог з милістю», «За сиротою - Бог з калитою», «Дитя падає - Бог перинку підстеляє», «Хто без хрестів, той не Христів», «Молитва - півдорога до Бога».

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Християнська мораль у контексті навчально-виховного процесу

Історія розвитку системи громадського виховання в Україні застерігає проти покладання надто великих надій на один лише напрямок виховної роботи. Така небезпека прихована, наприклад, у тому, щоб зводити увесь виховний процес до тільки виховання прагматизму, чи етнонаціонального виховання, чи виховання у дусі християнської моралі. Останній напрямок загалом може бути дискредитований, якщо до його залучення у навчально-виховний процес підійти непродумано, декларативно чи з пседвоентузіазмом.

Мораль – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Виконує пізнавальну, виховну, оціночну функції.

Для висвітлення можливостей використання засад християнської моралі у навчально-виховному процесі потрібно відповісти на питання:

1. Чи є християнська мораль достатнім репрезентантом моральності загалом?
2. Чи пов‘язана християнська мораль з однією християнською конфесією, чи вона є спільною для всіх?
3. Як можна утвердити християнську мораль у донедавна атеїстичному суспільстві?
4. За яких соціально-педагогічних умов християнське виховання стане реальністю?

Перше з поставлених питань можна характеризувати як суто філософське, хоча ще Гегель у своїй праці „Філософія права” вказував, що педагогіка - це мистецтво робити людей моральними. Водночас кожна соціокультурнамодель (буржуазна, пострадянська, постіндустріальна тощо) є свого роду консенсусомстосовно того, що вважати моральним:

- заповіти предків (народна педагогіка);
- заповіти Христа (як у Я.А.Коменського);
- настанови церкви (єзуїтська педагогіка);
- практичний інтерес (педагогічна теорія Д.Локка чи соціологічна - Н.Макіавеллі);
- вимоги соціального прогресу (Дж.Дьюі);
- інтереси політичної доцільності тощо.

Так, навіть побіжне знайомство з парадигмою православної педагогіки і практики православного виховання дає можливість виокре-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

мити два головні постулати, що відрізняються від прийнятих у сучасній педагогічній науці та практиці:

1) проблема пріоритетності певних навчальних курсів у змісті навчання; йдеться про те, що православна педагогіка категорично наполягає на пріоритеті дисциплін морально-етичного спрямування стосовно природничо-наукових дисциплін, керуючись тим, що «Страх Божий є началом премудрості»;

2) проблема результативності навчання і виховання у православній педагогічній моделі регулюється твердженням про те, що «наша справа сіяти і поливати, збирання ж врожаю - справа Божа».

Окрім сказаного, на особливу увагу заслуговує категорія моральності у християнській виховній моделі, до якої звернемося у наступних підрозділах плану.

В українському суспільстві зараз складається новий (однак заснований на традиційному народно-християнському) образ моральності. Її засади починають сприйматися молоддю як такі, що знаходяться вище історично мінливих людських інтересів. Такий образ моралі тяжіє передусім до християнського.

М.Бердяєв писав, що ізольоване спасіння (читай - внутрішня гармонізація, результат розвитку соціальної компетентності) неможливе. Кожна людина має взяти на себе біль усіх людей, розділити їхню долю. Це є мораль солідарності, любові, милосердя, жертовності.

Третє питання звертає нас до близької до християнської моделі педагогіки В.О.Сухомлинського.

- ідеал ствердження людської гідності (за християнською педагогікою - людина як „подоба Божа");
- свобода людини у виборі між добром і злом;
- її відповідальність за свій вибір.

Ця модель моральності може бути характеризована як звернена до особистості, її внутрішнього досвіду.

Елементи християнської педагогіки завжди були характерні як народній педагогіці, так і системі загальнолюдських цінностей. Таким чином, християнська мораль не є чужорідним для розвитку української педагогічної думки утворенням.

Які ж форми і засоби має вітчизняна система освіти для прилучення дітей до джерел християнської моральності?

Моралі не можна навчити („Христос вчив, але не навчав"). У зв'язку з цим навряд чи доцільним є введення у шкільний курс такого

G Згадаймо, що відомі войовничі атеїсти минулого - М.Г.Чернишевський, М.Добролюбов, Й.Сталін - виховувалися у духовних семінаріях

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

предмету, як „Християнство”, оскільки він може за умови формалізації цього процесу призвести до абсолютно протилежного від очікування результату.

Тому експериментальне введення курсу „Християнської етики” у школах України є найбільш відповідною формою використання можливостей залучення християнської моделі моральності у поліетнічній та поліконфесійній вітчизняній системі освіти.

Найбільш реальним при цьому є:

- ознайомлення дітей з основами християнської моралі у процесі вивчення різних навчальних курсів;
- введення інтегрованих курсів, які може вести соціальний педагог, наприклад, „Шлях до себе”, „Християнська етика” (психолого-етичний курс).

Поняття „християнської педагогіки”

Педагогічна спадщина християнства на сьогодні залишається не досить дослідженою. При цьому у багатьох дослідників постає питання: чи загалом існує така спадщина? Чи правомірно у науковому контексті говорити про особливу християнську педагогіку?

Для початку розглянемо сам феномен християнства як певного способу життя, визначивши деякі концептуальні характеристики цього феномену.

1. Знання про Бога лише тоді має життєвий сенс для людини, коли Бог є законодавцем її життя.
2. У свідомлення людиною свого місця і призначення у житті веде до відповідної його організації за законами релігії.
3. У свідомості людини релігія виступає у простих, зрозумілих для неї правилах поведінки, виконанні моральних заповідей.
4. Релігійна свідомість визначає зміст культурних цінностей, чим визначається відповідний спосіб життя.

Теологи визначають християнство як “науку життя”, при чому соціалізація у процесі вивчення такого роду науки є результатом засвоєння культурного, історичного, морально-духовного досвіду християнства (рис.26).

Таким чином, можна вважати, що термін “християнська педагогіка” має право на введення його до наукового обігу, якщо тлумачити християнство як основу, загальну ідею, загальний принцип життя, що здатен спричиняти до зміни способу життя та існування людини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

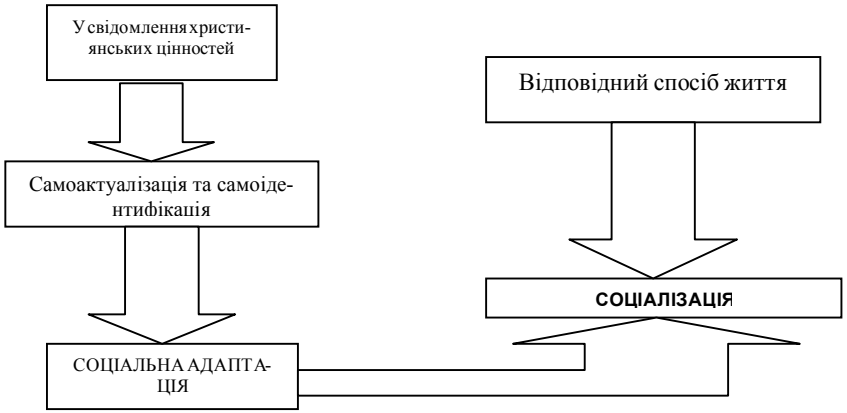

Рис.26. Переростання системи цінностей у відповідний спосіб життя у процесі християнського виховання

Існує *два підходи до визначення місця і ролі християнської педагогіки* в історичному досвіді виховання:

1. Частина філософів уже в XIX столітті використовувалиу своїх дослідженнях такі терміни, як "пастирська педагогіка", "євангельська педагогіка", "християнська педагогіка" (М.Миролюбов, Н.Демков, І.Бартошевич).

2. Деякі теологи (наприклад, А.В.Єльчанінов) притримуються тієї точки зору, що християнська педагогіка загалом не існує, а є лише чернеча аскетична педагогіка; при цьому та модель виховання, яка була характерною для української педагогіки XIX століття – не є цілком християнською.

Такі взаємовиключні позиції є лише свідченням того, що проблема історичного розвитку і значення християнської педагогіки є недослідженою.

Слід розрізняти дві складові християнської педагогіки, як на рис.27.

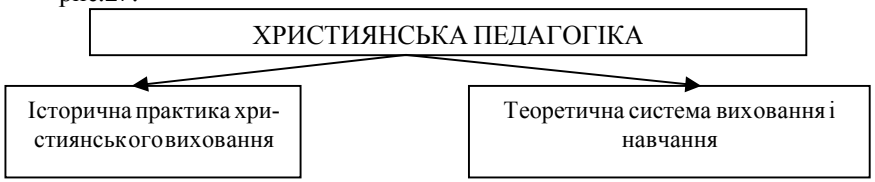

Рис.27. Двоскладова структура християнської педагогіки

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Григорій Богослов (?-370р.) – співучень Василія Великого, єпископ Сасимський з 372р. Виголосив у Константинополізнамениті "П'ять слів про богослов'я" (звідки псевдонім). Архієпископ Константинопольський з 380р.

Стосовно другої з вказаних складових частин (теорії християнського виховання), то перші спроби етичного обмірковування християнства належать Григорію Богослову, Василію Великому, Іоанну Златоусту, Блаженному Августину.

Василь Великий (Святитель), (329 - ?р.) – засновник монастиря як релігійного феноменологічного явища та чернечогоспособу життя. З 370р. – архієпископ Кесарійський.

У їх філософських трактатах християнська педагогіка ще не стала стрункою науково-педагогічною системою, але проблема була вже поставлена. Цими науковцями визначено ряд дидактичних принципів християнської педагогіки: поступовості, доступності у навчанні, викладання від простого до складного. Вже існувала система стимулювання вихованців: похвала, нагорода, заохочення, покарання.

Християнство XII-XIII століть саме було соціалізуючою силою. Воно сформувало фундамент для великих педагогічних ідей: ідеї загального навчання та індивідуалізації виховання. Християнська педагогіка того часу була релігійною педагогікою. Тепер християнську педагогіку можна розглядати як:

- історичний та культурнийфеномен;
- спосіб релігійного впливу на людину;
- педагогічну підсистему, частину загальної педагогіки.

При цьому *складовими частинами християнської педагогіки* можна вважати наступні:

- "духовне ведення", тобто духовне наставництво, пастирство (частиною християнської системи виховання є феномен хрещених батьків в українській народній педагогіці);
- "духовне самотворення" як самовиховання;
- "благодатне" перетворення людини, її обожнювання за допомогою Святого Духа.

Одним з найвизначніших християнських педагогів XIX ст. був *К.Д.Ушинський*. У своїх творах він часто вдавався до аналізу виховного значення християнських свят та обрядів, духовної спадщини християнства.

К.Д.Ушинський писав у свій час, що у дитини на все життя залишаються спогади про ті мирні, сяючі торжества, про ті то сумні, то

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

урочисті молитви, які пропонує православна Церква в дні великих свят. Для дитини, - вважав педагог, - світле свято Паски і весна, Різдво і зимовий пейзаж, Спас і стиглі плоди, Трійця і зелені берізки, - все це сплітається в одне могутнє враження, свіже і наповнене життям.

Церква з її урочистими обрядами, природа з її річними змінами і сім'я з її святковими звичаями - ось три елементи, на думку К.Д.Ушинського, що осяюють кожне свято для дитини.

Обряди мають великий виховний вплив ще й тому, що вони самі по собі, без опосередкованих пояснень обіймають дитячу душу релігійним почуттям, що налаштовує її на врочистий духовний лад, вважав К.Д.Ушинський.

Для ознайомлення дітей зі Священною історією педагог пропонував дотримуватися наступної методики: "Перше ознайомлення з Євангельськими подіями найзручніше сумістити з поясненнями щодо майбутніх свят. Тоді і церковна служба, і розповідь матері, і святкове почуття дитини - все об'єднується, щоб оживити ту чи іншу подію.

Історичні розповіді треба проводити так, щоб в перший раз були розказані тільки найважливіші події, і, коли вони відтворяться у пам'яті, тоді прив'язувати до них інші риси і події, що носять другорядний характер. Одна риса, що міцно засіла в їх голові, може потім витримати багато прив'язаних до неї деталей. Якщо ж дати потім довгу детальну розповідь, то дитина помітить дрібниці і не помітить головного. Духовне читання має йти потроху, але систематично".

Таким чином, християнська педагогіка не є науковою у світському розумінні цього слова, однак сам феномен християнської педагогіки існує і його слід розглядати як соціально-педагогічний феномен у контексті соціалізуючого впливу християнських ідей на підростаюче покоління.

Роль християнської моралі у формуванні позитивної "Я-концепції" підлітків

Це питання, як і загалом проблема християнського виховання, не є достатньо дослідженим на сьогоднішній день. Позитивне самоставлення дитини довгий час асоціювалося з життям в ім`я ідеї; індивідуальність вважалася неадекватною до прийнятої наукової доктрини. Героєм (у контексті виховання)

Я-концепція - відносно стійка, більш-менш усвідомлена концепція, що переживається як неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свої взаємодії з іншими людьми і ставиться до себе.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

вважався той, хто приносив своє життя у жертву, здобуваючи світле майбутнє.

Позитивна "Я–концепція" у сучасній соціально-педагогічній науці може стати серйозним інструментом і результатом виховного процесу. З огляду на це психологічна структура "Я-концепції" може бути представлена у її взаємозв`язку з джерелами християнської моделі виховання (рис.28).

Процес формування «Я-концепції» складний і поетапний. Його сутність та етапи розвитку розглядаються у іншій темі. Стосовно ж, знову-таки, взаємозв`язку процесу формування позитивного «Я» та християнського виховання, то їх можна представити, як на рис.29.

Релігійна педагогіка (у конкретному прикладі – християнська) нині набуває форми чіткої концепції зі своєю *методологічною основою* (Святе Письмо), *теоретичною базою* (вчення святих отців), *методичними набутками* (народно-християнські методи виховання, аналіз досвіду діяльності навчальних закладів з елементами навчання та виховання на християнських засадах, недільних шкіл тощо). Окрім цього, в останній час з'являється значна кількість досліджень психологів, соціальних педагогів, педагогів-практиків стосовно християнської системи виховання[63].

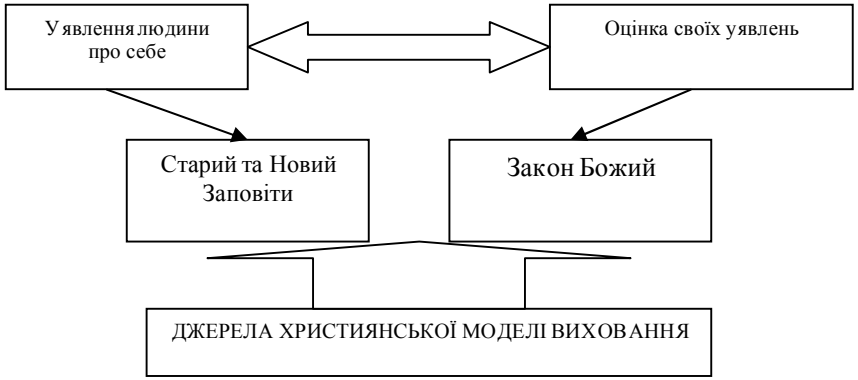

Рис.28. Структура «Я-концепції» та джерела християнського виховання

[63] свящ.Гармаев А. Психопатический круг в семье //Свет Православия: Христианский собеседник. -Вып.50, 1999. - 270с.; свящ.Гармаев А. Обрести себя //Свет Православия: Христианский собеседник. -Вып.51, 1999. - 262с.; свящ.Гармаев А. Этапы нравственного развития ребенка //Свет Православия: Христианский собеседник. - Вып.30, 1998. - 112с.; свящ.Ничипоров Б. Введение в христианскую психологию. - М: Школа-Пресс, 1994. - 192с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Християнська модель моральності, висуваючи дуалістичну тріаду внутрішньо-психічної структури стану особистості (А.Гармаєв, В.Ничипоров), тлумачить її як фактичне поєднання Тріади Совісті і Тріади Его. При цьому до першої вміщуються Здібності, Душевні Сили і Совість; до тріади Его - Здібності, Емоційність та Его-потяги (рис.30)[64].

Рис.29. Взаємозв`язок конфесійної системи виховання з формуванням позитивної "Я" – концепції

[64] свящ.Гармаев А. Психопатический круг в семье //Свет Православия: Христианский собеседник -Вып.50, 1999. - 270с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Найперше слід зауважити, що здібності не випадково склали точку поєднання тріад: вічна суперечка про подвійність наукових досягнень, їх «чорно-білу» сутність може бути представлена бажанням людини пізнати світ і невмінням використати досягнення науки для свого духовного зростання.

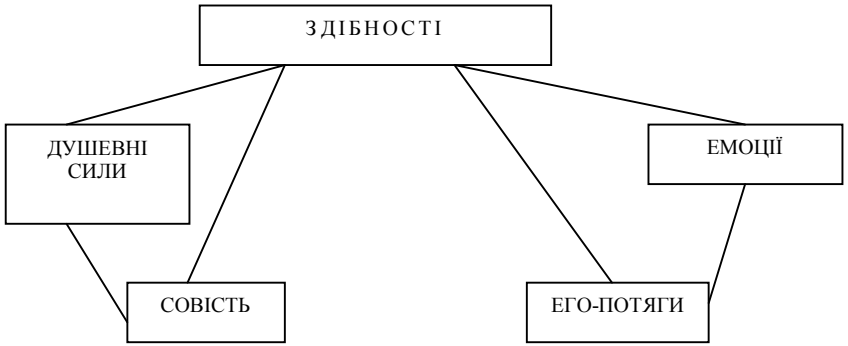

Рис.30. Дуалістична тріада особистості людини за християнською моделлю моральності

Чи знаходяться в протистоянні тріади, зображені на рис. 1? І так, і ні. Ні - тому що вони єдині, як єдність і боротьба протилежностей; так, оскільки вони заперечують і взаємно виключають одна одну. Останнє означає лише те, що зростання питомої ваги Тріади Совісті автоматично притлумлює Его-потяги і навпаки - неконтрольований Совістю розвиток Его-потягів знищує Душевні Сили дитини та її мікрооточення[65].

Розглянемо тенденції розростання девіантного стану дитини залежно від типу превалюючого Его-потягу (табл. 9).

Розглянуті нами Его-потяги чітко вкладаються у піраміду потреб А.Маслоу. Однак поняття тріади є ширшим і, на нашу думку, більш глибоким. Християнська модель моральності пропонує п'ять рівнів структури людського «Я», використовуючи вказані тріади (рис.31).

[65] свящ.Гармаев А. Обрести себя //Свет Православия: Христианский собеседник. -Вып.51, 1999. - 262с.; свящ.Гармаев А. Этапы нравственного развития ребенка //Свет Православия: Христианский собеседник. - Вып.30, 1998. - 112с.;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Табл.9. Девіантний стан та Его-потяги людини

Тип Его-потягу	**Зовнішньо-символічний та внутрішньо-психічний стан**
Его-потяг до самодостатності та гордості	Обмеження чи вибіркове коло спілкування, бажання створити психологічну віртуальну реальність навколо себе
Его-потяг до марнославства	Переоцінка своїх успіхів, дріб'язковість, вимога отримання похвали
Его-потяг до переїдання	«черевоугодництво», бажання задовольнити свій стан через вживання алкоголю
Его-потяг до печалі	Постійне очікування неприємностей, недовіра, депресивний стан
Его-потяг до гніву	Неприйняття чужої думки, роздратованість, швидка зміна настрою
Сексуальний Его-потяг	Розбещеність, статева незрілість, розвиток статевих комплексів
Его-потяг до марного проведення часу	Невміння і небажання організувати свій час, лінощі, невміння дисциплінуватися

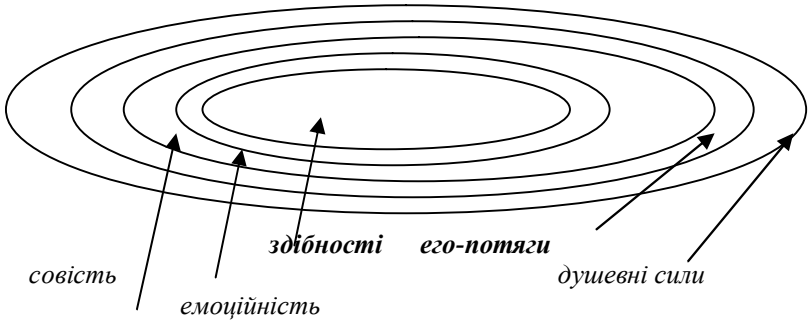

Рис. 31. П'ять рівнів структури людського «Я»

Така «планетарна» модель структури «Я» містить певну суперечність, оскільки дві зовнішні орбіти є насправді найглибиннішими; окрім того, Его-потяги являють собою цілу систему «підорбіт», які можуть знаходитися в більшій чи меншій домінанті.

Водночас завжди існує взаємозв'язок між численними «Я», і якщо певні орбіти входять при цьому в резонанс, відбувається посилення певної підструктури - посилення на порядок, а не на конкретну вели-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

чину. Так, Его-потяг до гордості кількох людей призводить до створення відособленої групи з марнославними інтересами (конфліктна група в класі, наприклад).

Особливої уваги заслуговує проблема корекції девіантної поведінки як процесу пробудження Душевних Сил за допомогою Совісті. При цьому мобілізуються також Здібності, спрямовані на духовне зростання людини.

Помітно, що сучасна наука серйозно бере до уваги лише фізичний та психічний аспекти особистісного становлення «Я», однак практично не звертається увага на «душевні» грані цього процесу (зауважимо, що «психологія» в дослівному тлумаченні означає «наука про душу»).

Наприклад, робляться спроби дослідження зовнішніх причин наркотизації як виявлення «гвинтиків», які слід «підкрутити» для зняття фізичної та психічної залежності підлітка від наркотичної речовини. Глибинні ж спонукальні чинники та можливості лікування душі залишаються поза дослідженнями багатьох науковців. Останнє, на нашу думку, пояснюється тим, що довгий час психолого-педагогічна наука досліджувала “психічне” як замкнений сам у собі процес.

У зв'язку з цим відчувається необхідність у вивченні здобутків духовного досвіду віруючих, віри загалом для проведення певних корекційних та превентивних заходів стосовно соціальних девіацій.

«Є тільки один ідеал досконалості, перед яким поклоняються всі народності, - це ідеал, який представляє нам християнство..., - писав К.Д.Ушинський. - Воно дає життя і вказує вищу мету будь-якому вихованню, воно ж і повинно служити для виховання кожного християнського народу джерелом будь-якого світла і будь-якої істини». Людина, мораль якої базується лише на загальних нормах суспільства, переживає феномен блудного сина, яки пішов “у країну далече”. Такою «країною далече» може бути і та несправжня реальність, яку шукають молоді люди в наркотичних речовинах, не відчувши її в щоденному житті з його проблемами, які вони не в змозі розв'язати.

Виникає внутрішня криза, за якої людина або влаштовує втечу до нереального, або ж відчуває духовні страждання, які за своєю сутністю є позитивними, якщо вони ведуть до очищення і віднайдення віри в собі і в себе.

Так само в контексті тріади совісті можна аналізувати діяльність таких корекційних структур, як «Ал-анон», «Ал-атін». Використання в їхній діяльності християнської моделі моральності є, безумовно, доцільним. А якщо покласти в основу їхньої діяльності орієнтацію на усвідомлення виходу на Джерело Душевних Сил над гріховним не-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

здоров'ям, - участь християнського педагога, психолога у процесі видужання стає безсумнівною.

При цьому перше коло відновлення Душевних Сил проходить між дитиною і матір'ю; друге коло охоплює найближче оточення алкоголіка, наркомана, злочинця. В кінці кінців вся методика згаданих товариств ґрунтується на розумінні того, що „Я - наркоман!" ("покаяння"), на відкритому самовизнанні цього факту („сповідь"), на зміні укладу свого життя („милосердя"), на трансформації стосунків з найближчим оточенням („смирення").

При цьому віруючий педагог, психолог формує у девіантних дітей принципи моральних взаємин, а саме:

■ Відкрийся життю, возлюби іншого	Корекція Его-потягу печалі
■ Зберігай спокій і терпіння	Корекція печалі і гордині
■ Не приймай вчинок людини, прийми людину	Корекція гордині
■ Навчись мовчати	Корекція гніву
■ Щоб чути інших, вмій питати	Корекція гордині
■ Якщо йдеш за порадою, виконай її	Корекція самодостатності
■ Ні на кого не нарікай	Корекція гніву
■ Будь учнем у життя і не соромся цього	Корекція гордості
■ Опір і невиконання - гірші з людських якостей	Корекція марного проведення часу
■ Будь простим	Корекція марнославства
■ Не розважайся справою	Корекція марного проведення часу
■ Виконай потребу іншого	Корекція лінощів

Ці міркування жодним чином не претендують на вичерпність і не є безапеляційними. Конфесійна модель моральності знаходиться в стані розроблення і розвитку, потребує зусиль як релігійних, так і суто світських науковців - педагогів і психологів - зусиль Здібностей, розвинених в Тріаді Совісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Статті, доповіді, виступи. - Острог, 1997.
2. Гармаев А. Этапы нравственного развития ребенка //Христианский собеседник. - Волгоград, 1998. - 72с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3. Гонеев А.Д. и др. Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие для студ. высш.пед.уч.завед. /Под ред. В.А.Сластенина. - М: Изд.центр «Академия», 1999. - 280с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К, 1977. - 374с.
5. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Збірник документів: У2ч. – Ч.1,2. – К.: А Т Вид-во “Столиця”, 1998.
6. Коваль Л.Г., Звєрєва І.Д., Хлєбік С.Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392с.
7. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. - М, 1989. - 416с.
8. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси: Українська педагогічна культура та європейський світ. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444с.
9. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. Фрагменты. - К, 1996. - 112с.
10. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000.
11. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения: У2т. – М: Педагогика, 1981. – 746с.
12. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття. Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.
13. Сейко Н.А. Корекція девіантної поведінки у контексті християнської моделі моральності: Професійна підготовка педагогічних працівників: Наук.-метод.зб. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – С.219-224.
14. Соціальна педагогіка /За ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 264с.

“ПОУЧЕНІЄ” ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Я, худий, дідом своїм Ярославом, благословенним, славним, наречений в хрещенні Василієм, російським іменем Володимир, батьком улюблений і матір`ю своєю з роду Мономахів.. і християнських заради людей, бо ж скільки їх утримав милістю своєю і за батьківською молитвою від усіх бід! Сидячи в санях, помислив я в душі своїй і віддав хвалу Господу, який до мене до цих днів, грішного, оберіг. Діти мої чи хтось інший, слухаючи цю грамотку, не насмійтеся, але кому з дітей моїх вона буде люба, нехай прийме її в серце своє і не стане лінуватися, і буде трудитися.

Передусім, Бога ради і душі своєї, страх майте Божий у серці своєму і милостиню подавайте немалу, це ж початок всякого добра. Якщо ж комусь не люба грамотка ця, то нехай не насміються, а скажуть: на дальньому шляху, та на санях сидячи, нісенітницю мовить.

Навчися, віруюча людину, бути вершителем благочестя, навчись, за євангельським словом, "очам управлінню, язика стримуванню, розуму смиренню, тіла підкоренню, гніву подоланню, мати помисли чисті, спонукаючи себе до добрих справ. Господа заради, позбавлений – не мстися, ненавидять – люби, гонять – терпи, ображений – мовчи, умертви гріх". Позбавтеся ображеного, дайте суд сироті, оправдайте вдів. Приходьте і з`єднаємося, мовить Господь.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Бога заради, не лінуйтеся, молю вас, не забувайте про ті три справи, вони не тяжкі: ані затвірництвом, ані чернецтвом, ані голодуванням, котрих деякі доброчинники терплять, але малим дітям можна дістати милостиню Божу.

Діти мої, похваліте Господа, що подав нам милість свою: а подальше – це мого слабкого розуму настанова. Послухайте мене: якщо хоча б не все приймете, то наполовину.

Більше всього ж вбогих не забувайте, але, наскільки зможете, по силах годуйте і подавайте сироті і вдову виправдайте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ані правого, ані винуватого не вбивайте і не наказуйте вбити його; якщо й буде повинний у смерті, то не погубіть християнської душі. Говорячи щось, погане чи добре, не кляніться Богом, не хрестіться, бо немає в тому потреби. Якщо вам прийдеться хрест цілувати братії чи комусь, то, звіривши серце своє, на чому можете встояти, на тому й цілуйте, і поцілувавши, тримайтеся, щоб переступивши, не загубити душі своєї. А найбільше гордості не майте у серці та розумі, але скажемо: смертні ми, сьогодні живі, а завтра у домовині; все це, що ти дав нам, не наше, але твоє; доручив нам це на багато днів. І в землі нічого не бережіть, це нам великий гріх.

Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів. У домі своєму не лінуйтеся, але за всім самі спостережіть.

Брехні остерігайтеся і п`янства, і розпусти, від цього ж душа гине і тіло. Куди б не лежав ваш шлях своїми землями, не дозволяйте юнацтву надавати шкоду ані своїм, ані чужим, ні селам, ні селищам, щоб не стали проклинати вас. Куди ж підете і де зупинитеся, напоїть і нагодуйте злиденного. Найбільше шануйте гостя, звідки б він не прийшов, чи простолюдин, и знатний, чи посол. Якщо не можете вшанувати його подарунком – то їжею і питвом, бо ж вони, проходячи, прославлять людину всіма землями, добрим чи злим. Хворого провідайте, покійника проведіть, бо ж усі ми смертні. НЕ пропустіть людину, не привітавши її, і добре слово їй промовте. Дружину свою любіть, але не давайте їй влади над собою. А ось вам і основа всього: страх Божий майте передусім.

Якщо не будете пам`ятати цього, то частіше перечитуйте і мені не буде соромно, і вам буде добре.

Що вмієте доброго, не забувайте, а чого не вмієте, тому вчіться – як батько мій, вдома сидячи, знав п`ять мов, від того і честь від інших країв.

Добро ж творячи, не лінуйтеся ні на що хороше, перш за все до церкви: нехай не застане вас сонце в постелі.

Софія Русова. СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИНКТ

Кожному індивідові конче потрібна правда: для суспільності вона теж конче потрібна: нема такої людської діяльності, такого вольового людського руху, які не вимагали б правди. Ідея правди, мов сонце, проливає світло на весь світ практичних вчинків усіх людей. Вона обов'язкова. Не треба лякати дитину якоюсь карою за злі вчинки, бо кара викликає бажання хоч би брехнею уникнути її. Є тільки одна брехня, яка остільки походить з почуття симпатії, що не може бути нами осуджена, — це брехня «за друзі своя» — щоб вирятувати товариша, взяти на себе його провину: для цього шляхетного вчинку сама брехня набирає такого яскравого характеру доброти, що не може бути осуджена, але повинна бути з самою дитиною добре обміркована Бажано, щоб ми знали, який ідеал складається у глибині її душі. З утворенням такого ідеалу дуже зв'язано пробудження в дитині релігійного почуття. У дітей є нахил виявляти активною ту ідеальну людину, яка живе в її думці. Дитина, набираючись моральної свідомості, почуває, що десь має існувати таке «я», що відповідає усім рисам ідеалу — милосердю, любові, красі, правді, і присутність якого дає дитині бажання якомо-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

га ближче стати до цього майже реального ідеалу. Дитина вичікує, в чому саме виявить себе ця найкраща істота і пояснює собі це своїм власним розумінням: як у родині все найкраще походить від батька, так і цю істоту дитина уявляє собі як всесвітнього батька. Само собою, що це тільки моральна частина того релігійного почуття, яке в душі дитини складається і під впливом природного пантеїзму, і під впливом зовнішніх вражень від оточення. Релігія має і соціальний вираз — культ, який теж не може не впливати на дитину. Взагалі сучасна педагогія не звертає багато уваги на розвиток в дитині релігійного почуття, але йому надавали великого значення всі славетні всесвітні педагоги Песталоцці, Коменський, Фребель визнавали його за головне джерело морального виховання. Можна певно сказати, що в дітях є інстинкт релігії, але в багатьох дітей під впливом оточення і особистого духовного складу, занадто реального, це почуття зникає. Чи повинні ми його піддержувати і як його виховувати? Само собою, коли батьки самі не мають релігійного почуття, краще нехай вони не втручаються в цю святая святих дитячої душі. Коли дитина ще питає: де Бог, можна їй сказати традиційно: Він на небі, і це не буде брехня, бо там за тою блакитною красою і для астрономів ще ховається багато таємниць. Або можна сказати за Толстим: Бог живе в твоєму серці і керує усіма твоїми добрими вчинками. Це дитина менше зрозуміє.

Для соціального розуміння релігії треба давати волю дитині приймати участь в тих або інших виявах культу, бо вони ваблять своєю красою або своєю архаїчною наївною простотою, такою близькою до душі дитини. Наприклад, що може більше вабити дитину, як не Святвечір з чеканням народження тої ідеальної істоти, що панує таємниче над усім світом і, на думку дитини (а також і всіх віруючих), володіє усіма моральними скарбами. Або якою поезією охоплює дитину весняна ніч на Великдень, коли уся природа відроджується від зимового сну і наче всім своїм молодим життям протестує проти жахливого явища смерті і хоче дати нам радісну певність можливості вічного життя. Щасливі ті родини, що можуть провадити ці свята за архаїчно-народними звичаями: вони дають своїм дітям глибоке, прекрасне переживання, яке залишає на все життя етичне і естетичне враження і зв'язує дитину з тим народом, що в своїй могутній творчості утворив цей культ. Взагалі ті свята, що зв'язані з давніми, народними релігійними віруваннями і овіяні національною поезією — Купала, Зелені Свята, Маковія, Спаса — вони багатоговорять дитячій уяві, і бажано, щоб вони і тепер мали свій соціально-національний характер і провадилися б у кожній дитячій організації за народними звичаями. Цей настрій дитини, в якому об'єднуються і ідеально-релігійне почуття, й естетичне, й національно-патріотичне, може стати гарним грунтом для певного розвитку в дитині ідеалізму і прив'язаності до того народу, з якого дитина вийшла. Хай над усіма цими враженнями світить для дитини одна певна думка:

Бог є на світі (бо є предвічна краса і добро), і я мушу всім своїм життям наближатися до його досконалої доброти і правди. Такого деїзму досить для дитини; не потребує вона для цього жодних катехізисів або богослужебних пояснень, не потребує (поки сама не виявить свого власного бажання) ані причастя, ані інших церковних, більше державних вимог, так мало зв'язаних з вільним почуттям релігії. Молитва часто настільки приваблює дитину своїм натхненним настроєм, що в занадто скептичних родинах трапляється часто таке, що дитина потайки стає навколішки перед невідомим Богом і шепоче йому свої наївні бажання.

Молитва — це найбільш індивідуальний акт релігійного настрою, і хай кожний, хто молиться, знаходить сам слова, відповідні його настрою. Отже й дитині не забороняйте молитися, як вона хоче, тільки пізніше можна навчити її єдиної правдивої молитви, яка вже має не тільки індивідуальний, а й соціаль-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ний характер — Отче Наш. В Англії в школах співають псалмів Давида. Коли ми матимемо їх добрий переклад, може й наші діти найдуть в цьому коштовному джерелі щось для себе підходяще. В нових англійських школах хлопцям 13—15 років розказують про усякі релігії — про Будду, Магомета, Мойсея і добре роблять, бо це тільки підкреслює юнакам, що релігія могла вбиратися в різні шати і залишалася все-таки скрізь найвищим витвором народногоідеалізму.

Так, відкинувши всякий догматизм, всякий примусовий культ, ми можемо одібрати у дітей насолоду чистого релігійного ідеалізму. От через що тепер релігія для дітей об'єднується з естетичними й етичними переживаннями, складається з чистого деїзму і пантеїзму, такого близького до розвитку дитячого почуття природи. Соціальний бік релігійного виховання виявиться в тих спільних релігійно-національних святах, у хоровому виконанні (не щодня примусово, а вільно по настрою дітей) таких молитов, які вже мають соціальне значення і зміст, наприклад чудова молитва українських біженців.

Разом з релігійним почуттям любові до рідного краю Кершенштейнер висловлюється рішуче за виховання, як він каже, «державної свідомості» («Державне виховання», Кершенштейнер), за розуміння дітьми і державногопорядку, і своїх громадських прав і обов'язків перед державою. Конче потрібно виховати у дитині почуття любові до рідного краю, і це дає свої позитивні результати, коли виховання поставлене на національний грунт. Ми можемо любити тільки те, що ми знаємо, і треба дати змогу дітям на очі бачити хоч найближчі місцевості, знати в них кожну річку, ліс, озеро, острів тощо, знати найближчі села, їх будівлі і т. п., знати рослинність, звірину свого краю, знати, чим люди займаються, коло чого вони працюють. Треба робити з дітьми й близькі, й далекі (як дозволяє їх вік) екскурсії; бажано мати в кожній дитячій організації свій музей, складений з дитячих колекцій. Далекі місцевості України, головні міста — Київ, Одеса і другі, бажано показати дітям у кінематографі Географічнийопис рідного краю необхідно об'єднувати з історичним і природознавчим. Рідні краєвиди треба закріпити в дитячій уяві. Літературний матеріал теж має бути спочатку цілком національним — народні пісні, ігри, рухавки, казки, поеми. Ця любов до рідного краю не має переходитив ізольований національний егоїзм, ні, — люблячи свій народ, дитина повинна визнавати добрі риси і права на пошану за іншими народами. Треба час від часу упорядковуватиз дітьми національні свята (найкращих письменників, історичних —зрозумілих для дитини —дат), а також і територіальні, себто такі, в яких приймали участь діти усяких націй, що живуть на Україні, щоб розвинути почуття суцільності територіальної й державної, щоб почути і єврейські пісні, і московські, і від цього порівняння ще краще, більш свідомо зрозуміти свою національну особистість.

Так соціальне виховання, починаючи від найпростішого наслідування дитиною свого найближчого оточення, доходить до широких ідеалів, до глибокої свідомості як громадянина, як члена держави, як сина свого народу.

Для виховання цих інстинктивних вимог дитини маємо такі засоби: розвиток мови, ігри, ручна праця, — це все об'єднане у прагнення розвинути душу і розум дитини в моральному, соціальному, естетичному напрямку.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 10. РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

ПЛАН:

1. Сутність і завдання ресоціалізаційного виховання.
2. Структура ресоціалізаційних методів виховання.
3. Можливості впливу на чинники соціально відхиленої поведінки дітей та підлітків.
4. Головні методики ресоціалізації.

> Є в юному людському житті допомога і співчуття, жаль і журба; є і ляклива трепетна радість – наперекір сирітству, занедбаності, нехтуванню, приниженню. Слід помітити – і не дати згаснути – хоча б іскру, якщо не можна розвести полум`я.
>
> Януш Корчак

Сутність і завдання ресоціалізаційного виховання

Ресоціалізація розглядається нами як цілеспрямований процес повернення дитини до адекватного соціальному очікуванню соціалізаційного стану, за якого дитина має можливість виявляти соціальну ініціативу для задоволення своїх головних потреб.

Ресоціалізаційне виховання – це свідомий і цілеспрямований процес безпосереднього чи опосередкованого впливу на соціально девіантних дітей та підлітків з метою їх пристосування до виконання конструктивних соціальних ролей способами, узгодженими з соціальним очікуванням

Ресоціалізаційне виховання не може бути спрямоване лише на соціально відхилену поведінку (вияв), але й на чинники та стани під час такої поведінки. Водночас зміна у поведінкових реакціях дитини ніяк не означає прямої зміни у стані і не завжди вказує на відсутність соціально дезадаптуючих чинників. Так, наприклад, підліток, який відбуває покарання у колонії в справах неповнолітніх, на якийсь час позбавлений можливості реалізувати свою соціально відхилену поведінку (припустімо, грабувати). Але це не означає, що при цьому зникли чинники, які спонукали цю конкретну особу до здійснення делінквентних вчинків.

Мета ресоціалізаційного виховання співпадає з метою виховання загалом, завдання ж можуть бути різні, а саме:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- вирізнення *чинників*, що спричинюють збуджений стан особистості вихованця;
- трансформація *стану*, тобто усунення негативних змін, викликаних згаданими чинниками;
- усталення, закріплення отриманих на першому та другому етапах результатів (зміна *поведінки*);
- заохочення особистості до *самовиховання*.

Структура ресоціалізаційних методів виховання

До найбільш суттєвих складових частин системи ресоціалізаційних методів виховання належать наступні:

І. ***Ліквідація причин соціально відхиленої поведінки***. Перш за все, йдеться про вирівнювання пропорційності гальмівних і збуджувальних процесів. Здійснити це можна шляхом реалізації наступних кроків:

1. *Реалізація нервових процесів дитини*: відповідна організація щоденної активності особистості через такий добір шкільних та позашкільних занять, щоб вони вимагали систематичної концентрації уваги і отримання позитивних наслідків своєї діяльності; останнє є досить складним завданням у діяльності соціального педагога, оскільки імпульсивна особа не в стані концентруватися надовго на своїх діях і тому прагне їх уникати чи переривати вже розпочату діяльність; з огляду на це організація занять для таких дітей має відображати їх дійсні нахили й захоплення.

2. *Створення умов для психорухомої реалізації* (спорт, екскурсії, подорожі, клуби за інтересами). Ці види діяльності спрямовують інтенсивну активність дитини на соціально очікуваний шлях (криміналізація вільного часу змінюється на соціалізацію вільного часу). Варто зауважити, що притлумлення агресивних, руйнівних психорухомих дій без створення їх конструктивних заміщень є неможливим.

3. *Формування рефлексивності*, тобто створення відповідної гармонії і узгодженості між діями і помислами ("рефлексія-дія" замість "дія-рефлексія"). Важливим завданням ліквідування імпульсивності є формування рефлексії вихованців; при цьому про рефлексивність йдеться тоді, коли для успіху дитині необхідна інформація, що виходить за межі щоденної ситуації (коли треба скористатися пам`яттю і поняттями, якими дитина диспонує, але не вживає у щоденній автоматичній активності); так формується творча активність особистості.

Однак, щоб дитина набувала рефлексії, вона має бути зацікавлена проблемою, дією, завданням. Певна ситуація стане цікавою і акту-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

альною для вихованця, якщо вона пов`язана із заспокоєнням важливих для нього потреб.

Ефективність активного мислення, необхідна для розв`язання проблем та заспокоєння потреб, залежить також від чуттєвого зміцнення дитини. Якщо дитину словесно допінгувати, можна досягти кращих і швидших результатів, оскільки присутньою буде позитивна мотивація діяльності.

Ресоціалізаційне значення підвищення рівня рефлексивності дитини полягає у стриманні імпульсів її поведінки. Емоції, пропущені через фільтр рефлексії, значно слабшають.

4. Зміцнення сили волі. Виокремлення імпульсів з поведінки дитини пов`язане з силою її волі, яка означає здатність приймати розсудливі і моральні рішення, а також реалізовувати прийняті рішення незалежно від внутрішнього опору і зовнішніх перешкод. Дитина має сильну волю, якщо виходить переможцем з внутрішньої боротьби, де беруть гору позитивні соціальні цінності (під впливом рефлексії). Сила волі також є істотним елементом відмови від задоволення саме в цю хвилину, на користь більшого задоволення (може, морального), але відтягнутого в часі.

Воля – свідома саморегуляція людиною своєї поведінки й діяльності; регулююча функція мозку. Виконує дві функції – спонукальну та гальмівну, виявляється у формі високоорганізованих вчинків і поведінки

Є кілька головних ***умов формування*** сильної волі у дитини:

- сила волі залежить від формування світогляду і розвитку моральних почуттів, а відтак від поєднання дитини із соціальним середовищем (соціальною групою). Власне, на цьому підґрунті формується почуття обов`язку.

- вміння приймати рішення; воно формується у процесі самостійного розв`язання складних ситуацій, що відповідають можливостям вихованця; обов`язковим і доцільним є створення ситуацій, які б давали дитині шанс осягнення позитивних життєвих успіхів;

- сильна воля формується завжди в умовах реальної оцінки намірів і власних можливостей; бажання здійснити неможливе чи висування нереальних намірів не сприяє формуванню сили волі;

- щоб створити сильну волю, необхідне вміння дитини оцінювати свої дії і їх наслідки якби ззовні (інтеріоризація); необхідно формувати у дитини здатність до абстрактного мислення та об`єктивної оцінки власного "Я";

- для створення сили волі мусить бути присутнім постійний тренінг протиставлення внутрішнім опорам і зовнішнім перешкодам;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

соціальний педагог може при цьому проектувати ситуації типу “зближення-зближення” (вибір одного з двох бажаних варіантів) та “уникання-уникання” (вибір “найменшого зла”).

Можливості впливу на чинники соціально відхиленої поведінки дітей та підлітків

Підґрунтям соціально відхиленої поведінки є емоційне збудження особи; воно повстає як результат її життєвого досвіду. Цей негативний досвід є джерелом поведінкових реакцій, які ускладнюють заспокоєння потреб. Неадекватна поведінка стає інструментом присвоєння дитині невластивих їй цінностей, переконань і дій.

До набору характерних *рис соціально відхиленої поведінки* можна, поміж іншими, віднести такі дві головні:

1.Висування недосяжних чи неадекватних цілей і небажання їх змінити.

2.Малогнучке ставлення до дійсності, нереалістичний образ світу. При цьому дитина приписує іншим свої прагнення, страхи, переконання; вона фальшиво інтерпретує події, спирається на свої бажання (т.зв. “бажане мислення”). Дитина неправильно тлумачить свою поведінку, вважає себе незалежною в думках і висловах і цілком об`єктивною.

Усунення причин неадекватної поведінки пов`язане із наступними заходами:

А. *Стабілізація родинної ситуації*, що може відбуватися трояко:

Øприведення до норми умов життя і відповідності сімейних ролей;

Øдоцільне тлумачення дитини батьками і визнання її прав;

Øліквідація деморалізуючого впливу оточення сім`ї.

Б. *Усунення **складних ситуацій*** (не перешкод у соціалізації, що відповідають вікові, а невластивих для цього віку чи стану), тобто **фрустацій**, неадекватних охоронним силам організму.

Фрустрація - блокування цілеспрямованої поведінки, нездатність до зняття напруженості через труднощі, пов'язані з оточуючою дійсністю чи внутрішнім психологічним конфліктом

Фактично під час фрустраційного стану дитина не може побороти ситуацію, що виникла на її шляху, що унеможливлює подальшу соціалізацію. Фрустрацію, як правило, супроводжує страх – симптом невротичних станів дитини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціальний педагог мусить виробляти у дитини толерантність до фрустрації (“прийми як належне”) за допомогою різних варіантів її розблокування (наприклад: усунути перешкоди, обійти їх, прийняти іншу мету просування – цим фрустрація раціоналізується і розблоковується).

В. *Усування невротизуючих впливів.* Неадекватна поведінка – часто результат наростання невротизуючих впливів. У дитинстві це шкідливі емоційні звички, потім – прийняття неадекватних цінностей, переконань, станів, поведінки. Заспокоєння потреб відбувається теж неадекватно (наприклад, страх⇒наркотик⇒безпека).

Механізми утворення соціально відхиленої поведінки з огляду на формування невротичності можуть бути наступними:

Ø батьки *спонукають* дитину до агресивної поведінки один стосовно іншого (після родинного конфлікту, наприклад); у такій ситуації агресивність стає постійною рисою поведінки дитини;

Ø батьки дотримуються *гіперопіки* своєї дитини-одинака, підкреслюючи її виключність, з одного боку, і залежність від них – з іншого; при цьому потреба значущості стає у поведінці дитини домінуючою і постійно незадоволеною;

Ø батьки дотримуються *гіпопротекції* у вихованні дитини, бажання втілити у ній свої нездійсненні прагнення; вони створюють ідеальний образ своєї дитини, у якої при цьому виникає внутрішній конфлікт: бажання відповідати високим вимогам батьків суперечить неможливості це здійснити; наслідками такого стилю виховання може бути невпевненість у собі або ж суперамбітність, що спричинюють невротичний стан і соціально відхилену поведінку;

Ø дитина приймає як стандарт поведінки *наслідування* невротичних осіб, у тому числі батьків; вибір ідолів, кумирів, ідеалів здійснюється за тим же принципом;

Ø у сім`ї створюється *ситуація боротьби* за певне ставлення батьків; більшою прихильністю при цьому може користатися дитина, що грає роль слухняної, нещасної, або ж навпаки – такої, що вміє чогось досягти впертістю; при цьому дитина, яка не користуються таким ставленням батьків, наражається на невротичну небезпеку.

Однак найчастіше причиною невротичних відхилень може бути особистий приклад батьків:

Ø сварки, зміна ставлення до дитини під час її хвороби тощо;

Ø виконання будь-яких бажань дитини після істерики;

Ø застосування батьками авторитету переваги і сили, авторитету моралізаторства тощо.

Окремим видом соціально відхиленої поведінки є *дисоціальність*. Можна запропонувати кілька можливостей впливу на форму-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

вання дисоціальності. Так, центральним засобом усування дисоціальності є формування чуттєвих та інтелектуальних підстав для морального переживання дитиною соціальних ситуацій. Іноді достатньо, щоб батьки стали для дитини моральним авторитетом. Якщо від батьків такого очікувати неможливо, найкращим варіантом для дитини (за умови позбавлення батьків батьківських прав) стає прийомна родина. Другим засобом може служити формування самостійності дитини у вирішенні нею звичайних та концептуальних завдань соціалізації; третім – відповідна організація соціального середовища.

Особистісним підґрунтям *асоціальності* є різні види психопатії. Тому найкращим методом впливу на цей вид соціально відхиленої поведінки може бути характеротерапія, і, як наслідок, соціопатія. Можливо при цьому використати ізоляцію дитини від асоціальних чинників, використати здоровий егоїзм дитини для демонстрації їй інших (аніж асоціальні) шляхів досягнення успіху.

Головні методики ресоціалізації

Загалом методики ресоціалізації можна поділити на дві групи за механізмом їх здійснення (рис.32 та рис.33).

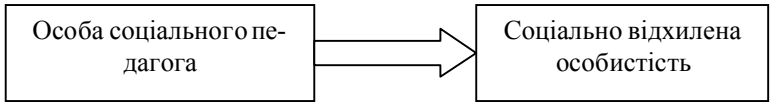

Рис.32. Методика застосування безпосередніх впливів на соціально відхилену поведінку.

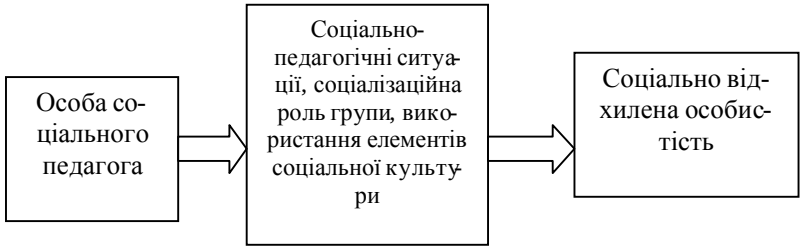

Рис.33. Методика застосування опосередкованих впливів на соціально відхилену поведінку

Представимо деякі з методів, які можуть виявитися найбільш ефективними при вмілому зверненні до них соціального педагога-практика.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

1. ***Особистий вплив***. Він ґрунтується на інтеракціях між соціальним педагогом і дитиною. Коли обоє – соціальний педагог і вихованець – не відмовляються від таких інтеракцій, є сенс говорити про виховні соціалізуючі стосунки.

Ці стосунки можуть мати зовнішній і більш глибокий внутрішній характер. Останній, власне, і є умовою успіху дії вищевказаних методів.

2. ***Власний приклад***. Можна розглядати його за кількох умов:

1. Дитина наслідує соціального педагога тоді, коли його поведінка є загальновизнаною, а ще краще – цінованою групою, з котрою ідентифікує себе дитина.
2. Наслідування відбувається, коли соціальний педагог подає зразки поведінки для найбільш успішного здобування важливих для дитини цінностей, що породжує повагу до педагога.
3. Умовою наслідування є наявність зв`язку внутрішнього рівня між педагогом та дитиною.

3. Виховна порада. Застосування цього методу потребує наявності кількох етапів здійснення:

- виникнення у дитини потреби у пораді з боку соціального педагога;
- етап власне поради після розмови з дитиною;
- висновки щодо того, чи скористалася дитина поданою порадою.

Умовами використання такого методу є обов`язковий позитивний психологічний зв`язок між соціальним педагогом та дитиною, створення відповідних ситуацій потреби в пораді, конструктивнакритична оцінка дій вихованця.

4. Переконування. Головними засадами використання цього методу ресоціалізації є такі:

- віднесення до істотних, значущих потреб дитини, її зацікавлень і проблем;
- викликання у дитини конфлікту переконань і розв`язання його згідно із соціальними очікуваннями;
- ефект застосування цього методу буде тим більш значущим, чим більш гідною довіри є особа вихованця.

Результати застосування методу переконання залежать від чотирьох чинників: особистісних рис дитини, особистісного портрета соціального педагога, виду застосованих аргументів та ситуації, в якій відбувається процес переконування(рис.34).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Перед застосуванням методу:

На *початковому* етапі переконування:

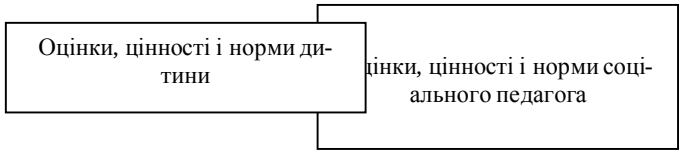

Наступні етапи переконування:

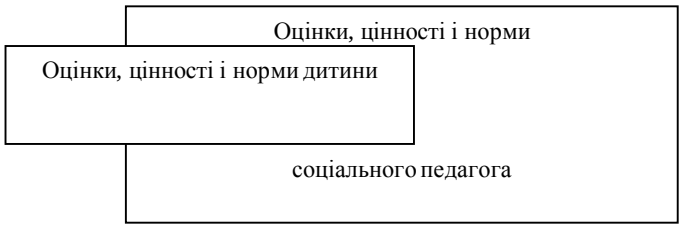

Рис.34. Етапи застосування методу переконування.

Для здійснення методу переконання необхідно враховувати, що має існувати спільна площина для порозуміння, або ж визнання дитиною того, що її погляди є темою для дискусії. Рисами соціального педагога при цьому мають бути об`єктивність оцінок, ретельність у просуванні вперед, харизматичність поведінки. Аргументація, використана соціальним педагогом, може бути різною: раціональною і емоційною, однобічною ("за") чи різнобічною ("за" і "проти"). При цьому слід зауважити, що існує два способи користування аргументацією:

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть: Монографія. – К.: УДЦССМ, 2001. – С.35-49.
2. Гонеев А.Д. и др. Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие для студ. высш.пед.уч.завед. /Под ред. В.А.Сластенина. - М: Изд.центр «Академия», 1999. - 280с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К, 1977. - 374с.
4. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Збірник документів: У2ч. – Ч.1,2. – К.: АТ Вид-во “Столиця”, 1998.
5. Коваль Л.Г., Звєрєва І.Д., Хлєбік С.Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392с.
6. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси: Українська педагогічна культура та європейський світ. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444с.
7. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000.
8. Національна програма «Діти України».: Виховна робота в закладах освіти України. Випуск ІІ. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. - К., 1998 . - С.116-144.
9. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.
10. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття: Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.
11. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
12. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
13. Социальная педагогика /Под ред. Проф. В.А.Никитина. – М, 2000.
14. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
15. Технології соціально-педагогічної роботи /За заг.ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 372с.

Януш Корчак. ЗНЕВАГА– НЕДОВІРА[66]

Хто і коли, в яких виключних умовах насмілиться штовхнути, труснути, вдарити дорослого? А якими звичними і невинними здаються нам наші ляпаси, тягання дитину за руку, грубі "ласкаві" обійми!

Почуття слабкості викликає повагу до сили; кожен, вже не тільки дорослий, але й старша, сильніша дитина, може у грубій формі висловити незадоволення, підкріпити вимогу силою, змусити слухатися: може безкарно образити.

Ми вчимо власним прикладом зневажливо ставитися до того, хто слабший. Погана наука, сумне передбачення

Грізна проблема – як ділити завойовані простори, які кому давати завдання і нагороди, як освоїти підкорену земну кулю. Скільки і як розкидати майстерень, щоб нагодувати руки і мозок, що вимагають праці; як сприймати людський мурашник в покорі і порядку, як застрахувати себе від злої волі особистості, як наповнити години життя дією, відпочинком, розвагами, вберегти від апатії, перенасичення, нудьги. Як сполучати людей у об`єднаних спілках, полегшувати

[66] Скорочено друкується за: Корчак Януш. Избранные педагогические сочинения /Пер. с пол. К.Э.Сенкевич. –М.: Педагогика, 1979. – 474с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

взаєморозуміння, коли роз`єднувати і ділити. Тут підганяти, підбадьорювати, там стримувати, тут розпалювати шал, там гасити.

Обережно діють політики і законодавці та й то часто помиляються.

І про дитину дорослі радяться і вирішують; але хто буде питати у наївної її думки, її згоди: що вона може сказати?

Ми пестимо, захищаємо від бід, годуємо і навчаємо. Дитина отримує все без турбот; чим би вона була без нас, яким всім зобов`язаний?

Виключно, єдино і все – ми.

Знаючи шлях до успіху, ми вказуємо і радимо. Розвиваємо достоїнства, притлумлюємо недоліки. Спрямовуємо, поправляємо, привчаємо. Вона – ніщо, ми – все.

Ми розпоряджаємося і вимагаємо послуху. Морально і юридично відповідальні, знаючі і провидці, ми єдині судді вчинків, душевних порухів, мислей і намірів дитини.

Ми привчаємо і перевіряємо виконання за нашим хотінням і розумінням – наші діти, наша власність – геть руки!

Жебрак розпоряджається милостинею, як заманеться, а в дитини немає нічого свого, вона має звітуватися за кожний безплатно отриманий нею в особисте користування предмет.

Не можна порвати, зламати, забруднити, не можна подарувати, не можна зі зневагою відкинути. Дитина має прийняти і бути задоволеною. Все у визначений час і у визначеному місці, пристойно і за призначенням.

Може, через те вона так цінує ті дрібнички, які викликають у нас здивування і жаль: різний непотріб – єдина справжня власність і багатство – шнурок, пачечка, бусинки.

Взамін цих благ дитина має поступитися, заслужити хорошою поведінкою – випроси чи вимани, але тільки не вимагай! Нічого йому не слід мати, ми даємо добровільно.

Через злиденність дитини і милості матеріальної залежності ставлення дорослих до дітей аморальне.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Тема 11. СТРУКТУРА ТА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ

ПЛАН:

1. Нормативно-правова база діяльності соціальних служб в Україні.
2. Структура соціальних служб України. Зміст і пріоритети соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні.
3. Особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості.
4. Організація діяльності регіональних центрів соціальних служб для молоді.

Діти складають великий відсоток людства, населення, нації, мешканців, співгромадян – вони наші вірні друзі. Є, були і будуть.

Януш Корчак

Нормативно-правова база діяльності соціальних служб в Україні

Соціальні служби України керуються у своїй діяльності цілою низкою законодавчих актів, прийнятих в Україні у 1992-2000рр.

Головними законодавчими актами, що регламентують діяльність системи соціальних служб в Україні, є такі:

1. Закон України від 5 лютого 1993 року №2998-XII “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”;
2. Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”;
3. Указ Президента України від 23 червня 2001 року № 467-2001 “Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім’ями”;
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 1998 року № 63 “Про подальший розвиток мережі центрів соціальних служб для молоді та підвищення ефективності їх діяльності”;
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2001 року №1291 “Про розвиток центрів соціальних служб для молоді”;
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 року №900-р “Про віднесення працівників системи соціальних служб для молоді до відповідних категорій посад державних службовців”;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

7. Наказ Міністерства України у справах сім'ї та молоді від 21 січня 1998 року №11\7 "Про Типові структуру і штати Республіканського (АРК), обласних, районних, міських, районних у містах центрів соціальних служб для молоді";

Центри соціальних служб надають психологічні, соціально-педагогічні, інформаційні, соціально-економічні, юридичні та соціально-медичні послуги дітям та молоді і сприяють становленню у регіонах позитивної соціокультурної ситуації, на що налаштовують працівників соціальних служб міжнародні правові документи соціального характеру.

Суттєвими кроками у налагодженні позитивної соціокультурної ситуації у молодіжному середовищі (за висновками ЮНІСЕФ)[67] мають бути:

- Перегляд обсягу коштів, що виділяються на розвиток освіти та контроль за їх ефективним використанням;
- Проведення соціологічної діагностики освітніх можливостей сімей з низькими прибутками;
- Врахування регіональної специфіки під час державного фінансування культурно-освітньої сфери;
- Збільшення видатків на утримання шкільних приміщень, оснащення і заробітну плату вчителів;

Соціальна робота – це спеціальна діяльність уповноваженихорганів держави та об`єднань громадян, спрямована на соціальне обслуговування у тому числі на соціальне страхування, надання соціальних послуг, соціальної допомоги молоді, а також здійснення соціальної профілактики і соціальної реабілітації з метою реалізації й захисту економічних, соціальних, екологічнихта культурнихправ молоді.

- Залучення батьків та громадських структур до фінансування та організації діяльності культосвітньоїсфери;
- Перебудова навчальних програм у контексті їх громадянського та етнокультурногозмісту;
- Перегляд застарілих методів навчання, особливо методики проведення іспитів, для забезпечення більш компетентного їх здійснення;
- Здійснення адекватної мовної політики;
- Передання частини управлінських функцій у культосвітній сфері до регіонів з наданням їм відповідних прав.

[67] После краха. Что принесли людям десять лет переходного периода. – Проект MONEE. – UNISEF, 1999.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Структура соціальних служб України. Зміст і пріоритети соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні

Принципи реалізації соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні можуть бути представлені як:

- *принцип надання соціальної допомоги* молодій людині незалежно від її віку, національності, походження, соціального статусу, сфери зайнятості, місця проживання, релігійної належності;
- *принцип гуманності*, який виявляється у пріоритеті загальнолюдських цінностей, з одного боку, та поєднанні інтересів суспільства з потребами особистості, з іншого;
- *принцип інтеграції* дії різних соціальних інститутів, які впливають на соціалізації особистості дитини;
- *принцип спирання на позитивний потенціал особистості* та її прагнення сприймати соціальний вплив;
- *принцип адаптації* у процесі соціально значущої діяльності;
- *принцип узгодженості близьких і глобальних перспектив* соціалізації особистості, державних та особистісних програм соціального розвитку;

Центр соціальних служб для молоді – спеціальні заклади, уповноваженідержавою брати участь у реалізації державної молодіжноїполітики шляхом здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю (Закон України "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю")

- *принцип комплексного підходу* до розв`язання проблеми формування соціально компетентноїособистості;
- *принцип етичності* характеру соціально-педагогічної діяльності;
- *принцип поваги до особистості*;
- *принцип безкоштовності* обслуговуванняі коштовності послуг.

На сьогодні в Україні діє 619 центрів соціальних служб для молоді: Державний центр соціальних служб для молоді, Республіканський центр АР Крим, 24 обласних, 419 районних, 139 міських, 22 районних у містах. При центрах соціальних служб діють спеціалізовані утворення: служби соціальної підтримки сімей "Родинний дім", служби соціально-психологічної допомоги "Телефон довіри", кризові центри соціально-психологічної допомоги, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, мобільні консультативні пункти для ін'єкційних споживачів наркотиків, служби соціального супроводу неповнолітніх та мо-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

лоді, які знаходяться у місцях позбавлення волі та повернулися з них, служби вторинної зайнятості тощо.

Пріоритет діяльності центрів соціальних служб для молоді – адресний вплив на клієнта через індивідуальні та групові послуги. Станом на 1 липня 2001 року на обліку у центрах соціальних служб перебувало 135 348 клієнтів.

Основні завдання центрів соціальних служб:

1. Реалізація державної політики у сфері соціальної роботи з метою поліпшення становища, розв'язання соціальних проблем і виховання своїх клієнтів.
2. Участь у реалізації державних, галузевих, регіональних програм соціального становлення і соціальної підтримки дітей, молоді, жінок і різних категорій сімей.
3. Розробка та реалізація профілактичних та реабілітаційних заходів, надання соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги дітям, молоді, жінкам і різним категоріям сімей.
4. Розробка та здійснення системи заходів соціальної допомоги сиротам, інвалідам та їх родинам, неповним, багатодітним, неблагополучним, малозабезпеченим сім'ям, а також дітям, молоді, жінкам, які зазнали жорстокості та насильства, потрапили в інші екстремальні ситуації.
5. Вжиття необхідних заходів до запобігання та подолання негативних явищ серед дітей, молоді, жінок та різного виду сімей.
6. Здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної допомоги дітям, молоді, жінкам та сім'ям груп ризику.

Особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості

У зв`язку з цілою низкою причин соціально-педагогічна діяльність у сільській місцевості ускладнюється і може виявитися не надто ефективною. Перш за все, можна назвати наступні причини, які впливають на темпи соціалізації сільської учнівської молоді:

1. Фактична відсутність соціальних педагогів і соціальних працівників у сільській місцевості і неможливість використання потенціалу районних соціальних служб, оскільки вони не всюди існують і кількість штатних працівників у них є надто низькою.
2. Віддаленість багатьох населених пунктів, нестабільність транспортного зв`язку, низька інтегрованість, слабкий рівень комунікованості сільської місцевості.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

3. Незадовільний рівень діяльності культурно-освітніх осередків.

4. Відсутність у значній частині сіл фахівців у галузі медицини, психології, психотерапії.

Соціально-педагогічна робота на селі – це напрям діяльності соціальних служб, орієнтований на допомогу дітям з особливими потребами, які виникають у зв`язку із проживанням у сільській місцевості.

Для організації такого виду діяльності в Українському державному центрі соціальних служб для молоді (УДЦССМ) прийнято низку програм[68].

1. Соціальні програми для роботи з сільською молоддю.

Цільові регіональні програми соціальної підтримки сільської молоді стали розроблятися регіональними центрами соціальних служб кілька років тому (так, у 1998р. їх було шість). Однак у зв'язку з недостатньою укомплектованістюта нестачею фінансування діяльності районних соціальних служб сільська молодь фактично залишається поза їх увагою.

2. Головна увага регіональних соціальних служб, як правило, звертається на: профілактику антисоціальної та девіантної поведінки; соціальну підтримку сімей та жіночої молоді; статевому вихованню підлітків; профорієнтаційній роботі з молоддю. Типовими формами роботи можна вважати виїзди представників соціальних служб у сільську місцевість та рідкісні випадки соціальної роботи у селі на постійних засадах.

Практика, однак, показує, що слабка увага до соціальних проблем дітей та молоді на селі призвела до виникнення низки нетипових раніше для цього середовища проблем, як-от: зростання кількості випадків ранньої вагітності та кількості абортів, здійснюваних неповнолітніми; незадовільне відвідування підлітками школи чи загалом відмова від навчання у школі з різних причин (нестача одягу і взуття для відвідання школи, перевантаженість сільськогосподарськими обов'язками підлітків у зв'язку зі збільшенням земельних наділів сучасних селян, відсутність бачення соціальної перспективи після отримання середньої освіти тощо)[69].

---

[68] Хоменко Л.В. Особливості соціальної роботи в сільській місцевості: Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей: Аналітичний звіт щодо діяльності центрів соціальних служб для молоді /Упорядники: Р.Г.Драпушко, С.В.Толстоухова, О.К.Шатохіна, Л.І.Шамрай. – К: УДЦССМ, 1999. – 140с.

[69] Ці причини були вказані студентами спеціальності "Українська мова і література та соціальна педагогіка" у їх звітах після педагогічної практики на V курсі навчання у Житомирському педагогічному університеті (2002 рік).

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

На жаль, виїзна діяльність регіональних центрів соціальних служб має епізодичний характер і не є систематичною. Навіть у районних центрах та містечках переважають масові форми соціально-педагогічної діяльності, розраховані на широке охоплення дітей та молоді; індивідуальна форма роботи з дітьми та підлітками помітно відстає у якісному та кількісному контексті.

3. Можливим шляхом для вирішення проблеми соціальної роботи з сільською молоддю має стати широке залучення до цієї роботи волонтерів (студентів-практикантів різних – не лише педагогічних – спеціальностей; старшокласників, які пройшли відповідну підготовку у районних соціальних службах; представників сільської громади; педагогічних колективів шкіл тощо).

Телефон довіри - підрозділ соціальної служби для молоді, спеціалізованої соціальної служби або самостійна спеціалізована служба, діяльність якої спрямована на надання кваліфікованої екстреної, анонімної, безкоштовної психологічної та психотерапевтичної допомоги по телефону підліткам, молоді, окремим категоріям населення, що переживають кризову ситуацію.

4. Необхідною умовою ефективності діяльності регіональних соціальних служб у сільській місцевості може стати серйозна соціально-педагогічна діагностика проблем соціалізації сільського дитячого населення та молоді, здійснена соціальним працівниками, соціальними педагогами та практичними психологами у сільських школах та загалом у молодіжному середовищі сучасного українського села. На жаль, відчувається нестача ґрунтовних соціально-педагогічних досліджень різного рівня саме серед цієї групи молоді.

"Телефон довіри" як відносно нова форма роботи у регіональних центрах соціальних служб для молоді останнім часом стає дедалі більш вагомою часткою такого роду діяльності. Це можна пояснити кількома причинами, серед яких хоча б такі: привабливість анонімності контакту підлітка чи молодої людини з консультантом; доступність такого контакту з огляду на дедалі більшу забезпеченість населення телефонним зв`язком; зручний для молоді час роботи цієї служби; зростання кваліфікаційного рівня працівників служби "Телефону довіри". Стосовно останнього, то слід зауважити, що вказане зростання відбувається разом із ростом компетентності соціальних служб в Україні загалом, розвитком їх досвіду роботи тощо.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Організація діяльності регіональних центрів соціальних служб для молоді

Діяльність українських соціальних служб, особливо у локальних соціальних структурах, таких, як Житомирська область, є досить новою галуззю знань та практичної діяльності. Офіційно соціальна робота в Україні як професія була зареєстрована у березні-квітні 1991р.

На час офіційного визнання нових професій (соціальний педагог та соціальний працівник) вже існувала професія "соціальний працівник" у відділах соціального забезпечення. Але призначенням цих фахівців було надання соціально-побутової допомоги інвалідам та пенсіонерам, тобто існувала назва професії, але її зміст не відповідав розумінню сутності професії соціального працівника у більшості країн світу.

Консультування - спеціально організованийпроцес спілкування соціального працівника з клієнтом, за допомогоюякого у клієнта можуть бути актуалізовані додатковіпсихічні сили і здібності заради пошуку нових можливостей виходуіз тяжких життєвих ситуацій.

У своїй роботі український соціальний працівник керується кодексом етики, що є міжнародним еталоном ставлення професіонала до своїх обов'язків. Кодекс визначає поведінку соціального педагога: стиль спілкування, компетентність, чесність, навчання й дослідницьку роботу, права і обов'язки, ввічливість тощо.

При центрах ССМ нині діє 1250 спеціалізованих формувань, зокрема:

- служби негайної психологічної допомоги "Телефон довіри";
- центри ресоціалізації та реабілітації дітей та молоді;
- клуби дітей-інвалідів;
- консультативнодіагностичні служби для тих, хто вступає в шлюб;
- школи лідерів дитячих громадських організацій;
- недільні школи для дітей-інвалідів;
- асоціації "Батьки дітей-інвалідів";
- соціальні служби "Пошта довіри";
- клуби "Молода сім'я";
- громадські приймальні;
- магазини безкоштовних речей;
- пересувні медико-консультативніпункти тощо.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Спеціалізовані соціальні служби - заклади соціальної спрямованості, які існують самостійно (або в системі соціальних служб для молоді) і мають права юридичної особи.

Центри ССМ покликані проводити соціальну роботу з дітьми та молоддю за наступними напрямками:

1. *Соціальна підтримка молодої сім'ї*: клуби молодої сім'ї, школи батьківської підтримки, консультативні пункти, відеолекторії, служба знайомств, пошта довіри, благодійні акції, семінари, конференції.

2. *Соціальна адаптація молодих жінок*. Так, при Житомирському ЦССМ застосовується компенсаторна форма навчання і соціально-психологічної підтримки дівчат-підлітків "Вечірня жіноча гімназія"; крім того, попередженню насильства та запобіганню торгівлі жінками сприяє спеціалізована служба відеолекторію "Роксолана".

3. *Соціальна підтримка дітей та молоді з особливими потребами*: при Житомирському ЦССМ відкрито клуб сімейного виховання "Особлива дитина" для дітей-інвалідів та їх батьків.

Волонтерський рух - рух щодо надання безкорисливої допомоги тим, хто її потребує.

4. *Соціальна підтримка дітей та молоді пільгових категорій*: створено волонтерський загін, що складається з трьох груп: до першої ввійшли медики, педагоги, бібліотекарі, наукові працівники, до другої – студенти вищих навчальних закладів м.Житомира, до третьої – учні загальноосвітніх шкіл та гімназистки вечірньої жіночої гімназії; систематично працює "Телефон довіри" (0-50); на базі школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створений клуб сімейного виховання "Дівчинка, дівчина, жінка".

5. *Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі*: відеолекторій з проблем статевого виховання "Поговоримо відверто", відеолекторій з профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі "Світ без наркотиків".

6. *Профілактика правопорушень у дитячому й молодіжному середовищі*. Форми роботи: школи правових знань, громадські приймальні, спеціалізована телефонна лінія. У м.Житомирі і в м.Коростені діють притулки для неповнолітніх.

7. *Сприяння працевлаштуванню та вторинній зайнятості молоді*: крім консультативних пунктів і телефонних ліній, у м.Житомирі існує молодіжна біржа праці та агентство зайнятості.

8. *Сприяння творчому розвиткові* дітей та молоді, організація їх змістовного дозвілля, відпочинку та оздоровлення.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

9. *Соціальна підтримка військовозобов'язаної молоді*: працівники соціальних служб м.Житомира беруть участь у організації спеціальних тренінгів для військовослужбовців

Соціальними проблемами дітей та молоді, які вирізняються із загального кола і становлять підґрунтя для реалізації цілей та завдань центрів соціальних служб для молоді, на нашу думку, можуть бути названі три наступні:

I. *Соціальні проблеми, які виникають сфері соціально-економічного розвитку*. Водночас з деяким пожвавленням економічного розвитку у загальноукраїнському масштабі регіони страждають від знищення економічних зв'язків між підприємствами та неадекватного розподілу бюджетних коштів.

Вперше за останні 10 років спостерігається ріст виробництва промислової продукції як по всій території України, так і на території Житомирщини. Однак рівень безробіття у регіонах, на відміну, наприклад, від м.Києва, продовжує зростати – приблизно на 22% за рік, що безумовно впливає на ставлення молодих людей до можливостей своєї професійної реалізації та вибір ними навчальних закладів для продовження освіти після закінчення школи.

II. *Соціокультурна ситуація* найбільші труднощі відчуває через нестачу ресурсів та катастрофічне зменшення державного фінансування. Спостерігається скорочення охоплення дітей освітніми установами; зростання видатків сімей на освіту призвело до скорочення числа відвідувань клубів, спортивних секцій, таборів відпочинку тощо. На фоні зменшення фінансування відбувається зниження рівня освітніх послуг на всіх рівнях освіти, починаючи зі шкільного.

У зв'язку з вищесказаним зростає кількість внутрігрупових конфліктів у шкільному та студентському середовищі, що суттєво впливає на емоційно-чуттєву сферу молоді та її здатність до толеранції стосовно оточуючого середовища. Сприймаючи це середовище як агресивне, підлітки та молодь відчувають на собі тиск неадекватної нормативно-ціннісної сфери, що знижує їх соціальну компетентність.

До всього, соціальна нерівність, яка проникла у шкільні класи та середовище неформального підліткового спілкування, спричинює етнічне, регіональне та статусне нерозуміння, хоча воно не виражається відкрито.

Нами проводилося опитування у молодіжному та студентському середовищі міста Житомира стосовно їх ставлення до:

А) соціально-політичної ситуації у країні та регіоні;

Б) перспектив професійної реалізації та отримання соціально значущої освіти;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

В) особливостей міжгрупового та внутрігрупового спілкування у молодіжному середовищі[70].

Респондентами стали студенти педагогічного університету стаціонарної та заочної форми навчання, а також учні одинадцятих класів різних шкіл м.Житомира, які проходять навчання за т.зв. системою "АР"[71] – загалом 112 осіб (серед них 72% дівчат, 28% – юнаків).

Майже всі респонденти відзначили, що соціально-політичні зміни в українській державі були необхідними, але провадити їх необхідно було поступово (82%) чи не такою ціною (55%).

Найбільше хвилюють учнів шкіл соціальні проблеми, як-от: зниження рівня життя (82%), низький рівень культури молоді (66%), некомпетентність владних структур (42%); студентів же – безконтрольне підвищення цін (59%), загальне зниження рівня життя (42%), падіння моралі та ріст злочинності (50%). Не залишилися поза увагою студентів загроза безробіття (40%) та невпевненість у завтрашньому дні (39%).

При цьому помітною є певна диференціація соціальних проблем стосовно віку та соціального становища окремих груп респондентів. Неоднаково поставилися учні та студенти до оцінки найбільш результативних форм соціального протесту. Так, учні віддають перевагу санкціонованим мітингам та демонстраціям (41%), але заодно – створенню військових формувань (38%); студенти ж – критичним виступам у засобах масової інформації (78%), зверненню до органів влади (63%) та мітингам (58%), тобто більш цивілізованим методам реалізації своїх демократичних свобод. Водночас учні та студенти зовсім не зважають на такі форми соціального протесту, як пікетування, незаконні страйки та вуличні бої і погроми - як на хоча б частково результативні.

Серед найбільш значущих соціальних інститутів і учні, і студенти виділили сім`ю (98%) та середовище однолітків (82%).

Найбільш реальними способами виживання у сучасному українському суспільстві студенти педагогічного університету обрали шлюб з матеріально забезпеченою людиною (88%), далі рівнозначно

---

[70] КоляденкоС.М., Сейко Н.А. Соціальні служби у локальному українському середовищі: проблеми молоді і студентства: Polska i jej wschodni sąsiedzi Pod red- prof.A.Andrusiewicza – Rzeszów, 2002. T.2. – S.181-187.

[71] Система навчання АР вперше запроваджена Європейським університетом менеджменту, бізнесу та інформаційних технологій (житомирський відокремлений підрозділ) з метою надання учням старших класів додаткових освітніх послуг – за два роки навчання протягом 10-11 класів вони закінчують перший курс вказаного навчального закладу.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

розподілилися робота у кількох місцях та на присадибній ділянці (по 54%); учні ж (оскільки вони є вже студентами економічного вузу) – роботу на фірмі (90%), свою справу (92%), виїзд за кордон на роботу (50%). Зовсім проігнорували студент та учні такі можливості соціально себе підтримати, як гуманітарна допомога, віра у Бога, милосердне ставлення до незахищених верств населення.

Стосовно своєї професійної реалізації результати були наступними: більшість респондентів обрали вищий навчальний заклад з метою отримання вищої освіти (89%) і бажання зайняти достойне місце у суспільстві (63%); при цьому причиною обрання педагогічної освіти стали головним чином традиції сім`ї (88%), бажання реалізувати свої життєві цілі (50%); для майбутніх менеджерів та економістів найбільш привабливими стали хороші шанси знайти місце роботи після закінчення вузу (68%).

Студенти вважають, що до протиправних дій молодь підштовхують такі чинники: неможливість законно заробити гроші (80%), низький рівень заробітків (77%), безкарність злочинців (72%). При цьому абсолютна більшість респондентів ніколи не вживали наркотичних речовин (91%) чи вживали одноразово.

Результати проведеного опитування, окрім наведених висновків, свідчать ще й про те, що молодь є досить соціально зацікавленою категорією населення. Жоден з респондентів не обрав для відповіді більш як 2-3 рази варіант “мені важко відповісти” – молоді люди прагнули знайти найбільш адекватну своєму ставленню відповідь.

У питаннях анкети, на жаль, було передбачене лише одне запитання стосовно кількості та якості девіантних виявів у молодіжному середовищі[72]. Криміногенна ситуація ж у місті та області залишається досить складною[73]. Зареєстровано 15,4 тис. злочинів. Не зменшується частка тяжких злочинів – їх близько 40%. Зростає розповсюдженість злочинності на 100 000 населення.

III. *У системі охорони здоров‘я* однією з головних проблем залишається чорнобильська. В Україні зареєстровано 1млн 960тис. дітей, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС. При цьому державне фінансування сфери охорони здоров‘я щороку скорочується, не дивлячись на те, що темпи захворюваності на СНІД, наркоманію, алкоголізм постійно зростають. Так, у Житомирській області зареєстровано 10 хворих на СНІД, 240 інфікованих. Однак спеціалісти відзнача-

[72] Девіант – людина, що має відхилення у соціальному та фізичному розвитку.

[73] Вісник Житомирського обласного управління статистики. – 1999. – С.82-83.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ють, що за відсутності компетентної діагностики захворюваності реальне число хворих та інфікованих уп'ятеро (!) більше. 90% інфікованих – ін'єкційні наркомани. У сього за даними обласного наркологічного диспансеру[74] у області зареєстровано 857 хворих на наркотичну залежність. Знову ж таки, реальне число, за свідченням фахівців, має бути збільшене у 10 разів. Серед тих, хто пройшов лікування у обласному наркологічному диспансері (спеціалізованих кризових стаціонарів на території області немає), - лише 7% не повертаються більше до вживання наркотиків, переважно через те, що стають членами протестантських церков, які активно працюють з цією категорією молоді.

Навіть короткий огляд трьох із загального числа соціальних проблем свідчить про їх всеохоплюючий характер та глибоке проникнення у середовище т.зв. пасивної частини соціальної структури – молоді, підлітків, перестарілих, груп ризику тощо. Головним змістовим компонентом діяльності соціальних служб має стати створення рівних шансів для створення та реалізацію соціальних можливостей для себе та свого мікро оточення.

Соціальні служби нашого регіону знаходяться у початку свого шляху: випробовують нові форми роботи, використовують позитивний міжнародний досвід, адаптуючи його до місцевих умов і прагнуть працювати з найбільш незахищеними верствами населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть: Монографія. – К.: УДЦССМ, 2001. – С.35-49.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К, 1977. - 374с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). - К, 1994. - 61с.
4. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Збірник документів: У2ч. – Ч.1,2. – К.: АТ Вид-во "Столиця", 1998.
5. Іванченко А.В., Сбруєва А.А. Соціально-педагогічна підготовка вчителя. - Житомир: ЖДПУ, 2000. - 112с.
6. Концепція національного виховання //Освіта. - 26 жовтня 1994р.
7. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси: Українська педагогічна культура та європейський світ. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444с.
8. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура Фрагменты. - К, 1996. - 112с.

[74] Інформаційно-методичний бюлетень Житомирського обласного центру соціальних служб для молоді. – 1999. - №6. – с.20.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

9. Муравйов-Апостол Е. Соціальна освіта в Україні (1997-2001): Думки партнерів // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - №4. – С. 9-12.
10. Національна програма «Діти України»: Виховна робота в закладах освіти України. Випуск ІІ: Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. - К., 1998 . - С.116-144.
11. Новікова О. Концепція соціальної політики України: проблеми і шляхи розв'язання //Соціальна політика і соціальна робота. - №1-2, 1998. - С.5-15.
12. Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. - Київ, 1998.
13. Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи: Матеріали на допомогу працівникам притулків для неповнолітніх. - К, 1998. - 152с.
14. Сім'я і діти. Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків /За ред. Постового В.Г. - К, 1997. - 56с.
15. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
16. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
17. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.

В.М.Сорока-Росинський. ДИТЯЧИЙ БУДИНОК[75]

Дитячий будинок розглядається нами, прибічниками соціально-трудового виховання, як дитяча трудова комуна, де діти й виховательський персонал складають тісну групу співдружньої творчості.

Звичайно, наш дитячий будинок у тому вигляді, в якому він існує зараз, нас зовсім не задовольняє. І тепер у ньому ще багато пережитків старого. На дитячому будинку більше, аніж на будь-якому іншому навчально-виховному закладі, відчувається, що це утворення перехідного часу. Багато, багато що у дитячому будинку слід змінити для того, щоб він міг з повним правом носити назву установи соціально-трудової.

Як же ми мислимо майбутній дитячий будинок? Що для нас абсолютно беззаперечно – це перше: майбутній дитячий будинок не буде мати спальень-казарм, і друге: майбутній дитячий будинок представлятиме крім загальних залів і приміщень окремі куточки і кутки, де кожна дитина згідно зі своїми смаками і нахилами створить для себе куточок творчості і відпочинку...

Для повного злиття роботи школи і дитячого будинку і єдиного педагогічного впливу необхідно встановити тісний організаційний зв`язок дитячого будинку і школи. При встановленні розпорядку дня у дитячих будинках план цей має

[75] Скорочено друкується за: Сорока-Росинский В.Н. Педагогические сочинения. – М., 1991. – С.136-139.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

обговорюватися на спільному засіданні педагогічної ради школи і дитячого будинку.

11 січня цього року на екстреному засіданні колегії сектора соціального виховання за участю спеціалістів було піддане обговоренню питання про вилучення важковиховуваних дітей з дитячих будинків і шкіл нормального типу і про створення в губернському масштабі мережі спеціальних установ для таких дітей...

Це діти, які за особливостями свого душевного складу не можуть вжитися спокійно у межах школи звичайного типу. Бурхливий час, який ми переживаємо, відбився на їхній психіці, зробивши її підвищено-збудженою і підвищивши її активність до рівня, зовсім іноді неприйнятного за тих умов, у яких нині доводиться вести викладання і виховання у більшості шкіл.

Такі діти, будучи часто дуже талановитими і здатними імпонувати своїм товаришам, можуть зірвати заняття з цілим класом, - буйні, нестримані, іноді страшно занедбані в педагогічному смислі, нервові, що дуже легко заражають своїми настроями товаришів, вони легко перетворюються у вожаків, ведуть за собою клас і створюють у ньому такий стадний настрій, за якого не може бути й мови про скільки-небудь планове навчання і виховання.

Таких дітей – бунтівників по натурі, буянів і істериків, стара школа просто викидала за борт, не піклуючись далі про їхню участь і зовсім не переймаючись тією обставиною, що з цих відкинутих дітей виходили потім дуже талановиті люди і вироблялися яскраві індивідуальності.

Але в нашій новій школі ці діти мають стати предметом особливо скрупульозної опіки, адже, може бути, це саме діти того майбутнього, до якого ми прагнемо, яке лиш неясно відчуваємо; адже, може бути, той факт, що ці діти ніяк не можуть вміститися у межах нашої школи, свідчить лише про те, що вони це майбутнє відображають вже на своїй психіці, вже сприймають його своїми нервами, відчувають його багато краще нас своєю тонкою дитячою інтуїцією – адже почасти вустами немовлят говорить сама істина.

Для таких має бути окрема школа, мають бути особливі методи виховання, здатні дати належний вихід тій бурхливій неспокійній енергії, якою сповнені ці діти.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ТЕМА 12. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА

ПЛАН:

1. Сутність та особливості соціально-педагогічної діагностики.
2. Дослідження соціальної ситуації розвитку дітей та підлітків.
3. Діагностика соціально-педагогічної занедбаності дітей

Поет – це така людина, яка дуже радіє і дуже печалиться, легко сердиться і міцно любить, яка глибоко відчуває, хвилюється і співчуває. І діти такі. А філософ – це така людина, яка глибоко замислюється і обов`язково бажає знати, як все насправді. І знову ж діти такі.
Дітям складно самим сказати, що вони відчувають і про що думають, адже доводиться говорити словами. А ще важче написати. Але діти – філософи і поети.

Януш Корчак

Сутність та особливості соціально-педагогічної діагностики

Необхідна професійна інформація соціальним педагогом може бути отримана, окрім іншого, за допомогою системи дослідницьких методів, пристосованих до мети діяльності. Соціальний педагог є міждисциплінарним спеціалістом і використовує міждисциплінарні методи дослідницької діяльності. При цьому це може бути частково медична, психологічна чи соціальна діагностика, поєднана для різнобічного вивчення особистості вихованця.

Соціально-педагогічна діагностика - виявлення рівня сформованості знань, умінь, навичок, духовних цінностей і норм поведінки вихованця, а також рівня соціальної адаптованості особистості і комфортності умов її розвитку

Результати ***медичної діагностики*** соціального педагога цікавлять з огляду на те, що вони впливатимуть на психосоціальні та педагогічні аспекти реабілітаційної чи корекційної діяльності. При цьому соціальний педагог не може поставити суто медичного діагнозу (шизофренія, наркоманія, алкоголізм тощо), однак має можливість передбачити соціально-педагогічні наслідки, що супроводжують зародження та протікання такого роду хвороб.

Психологічна діагностика є процесом вивчення індивідуально-психологічних властивостей особистості чи соціальних груп. Знову ж

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

таки – соціальний педагог не ставить власне психологічного діагнозу, однак може виявляти і використовувати наступні психодіагностичні ознаки кризових чи ризиковних чинників:

а) для молодшого шкільного віку: поєднання низької пізнавальної активності та особистісної незрілості; розгальмованість рухів та ейфорія настрою, які знижують самоконтроль і самоорганізацію; підвищений потяг до вражень, гострих відчуттів як схильність до девіантної поведінки; підвищений інтерес до ситуацій з агресивними характеристиками як підґрунтя формування дитячої агресивності та жорстокості; невмотивованість та афективність поведінки як показник рівня психічного здоров`я; негативізм щодо школи й навчання як ознака шкільної дезадаптації;

б) у підлітковому та юнацькому віці: інфантильність, залежність від ситуації, відсутність самоконтролю як сповільнення темпу особистісного розвитку; поєднання інфантильності з підвищеною збудливістю як ознака непідконтрольності поведінки; завчасний статевий розвиток, що призводить до істеричних виявів, алкологізації, токсикоманії, наркоманії, бродяжництва, агресії; переорієнтація інтересів на позашкільне середовище, тенденція на засвоєння зовнішніх форм підліткової поведінки, імітації асоціальних форм поведінки як показники асоціальності та дезадаптованості.

Соціальна діагностика – це комплексний процес виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв`язків і взаємин у суспільстві, які характеризують рівень його розвитку. При цьому слід зазначити, що результатом соціального дослідження має стати соціальний діагноз.

Соціальний діагноз – це диференційоване, індивідуалізоване точне визначення сутності соціальної проблеми на основі зібрання максимальної кількості даних про вихованців, спосіб їхнього життя, а також аналіз інформації для розробки плану соціальної допомоги.

Як правило, під час постановки соціального діагнозу слід дати відповіді на такі питання:

1. Якими є головні характеристики та стадії життєвого циклу вихованця?
2. Які проблеми турбують дитину, а також її оточення?
3. Яким чином, хто і коли окреслив проблему і що їй передувало?
4. Якими є головні міжособистісні, внутріособистісні, групові та місцеві стресові чинники, які заважають повноцінній соціалізації дитини?
5. Які досяжні цілі, що визнаються вихованцем, могли б стати початком для надання соціальної допомоги?

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

6. Наскільки сильною є мотивація дитини до прийняття допомоги від соціального педагога та інших людей?
7. Наскільки адекватно дитина тлумачить свої соціальні ролі у групі?
8. Якими можливостями диспонує сім`я, референтна група та система соціальної підтримки дитини?
9. Які дії будутьнайбільш доцільними у ситуації, що склалася?

Педагогічна діагностика – це вивчення особистості учня чи учнівського колективу з метою забезпечення індивідуального і диференційованого підходу у процесі навчання і виховання для більш ефективної реалізації їх головних функцій. Перш за все, науковців цікавить при цьому рівень навчуваності учнів, сутність їх як суб`єктів навчальної діяльності. Педагогічна діагностика оцінює учня з точки зору відповідності певним соціальним нормам та еталонам, що часто зумовлює оцінне ставлення до особистості учня і відсутність його безумовного сприйняття. Тому почати соціальний педагог не лише не може використовувати готові педагогічні оцінки, але й вимушений реабілітувати дитину в її середовищі спілкування шляхом демонстрації найкращих її сторін.

Мета соціально-педагогічного дослідження – конкретний результат, якого має досягти соціальний педагог після закінчення роботи. Завдання дослідження – коло проблем, які необхідно проаналізувати, щоб відповісти на питання дослідження.

Об'єкт соціально-педагогічного дослідження – область соціально-педагогічної реальності, на яку спрямовується пізнавальний інтерес соціального педагога(працівника).

Соціально-педагогічна діагностика – це спеціально організований процес пізнання, під час якого відбувається збір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних чинників з метою підвищення ефективності педагогічних чинників. Соціально-педагогічна діагностика за своїм змістом і очікуваним результатом є педагогічною, а за методикою проведення – психологічною.

Предмет соціально-педагогічного дослідження – суттєві властивості та стосунки суб'єкта, пізнання яких є необхідним для розв'язання поставлених соціально-педагогічних проблем.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Щодо змісту, то соціально-педагогічна діагностика може бути *етимологічною* (визначення соціально-психологічних характеристик виховного мікросоціуму, особливостей педагогічного процесу) та *симптоматичною* (окреслення індивідуально-психологічних показників особистості, пов`язаних із соціальними відносинами дитини).

У зв`язку із завданнями соціально-педагогічної діагностики соціальному педагогові важливо усвідомлювати предмет діагностики та його характерні ознаки. Наприклад, для діагностики рівня соціальної дезадаптованості такими характерними ознаками є дисгармонії особистісного розвитку, рівень розвитку суб`єктних властивостей, рівень порушень образу "Я", соціальна дезадаптованість.

Після виділення ознак слід окреслити комплекс методів дослідження. Методи соціально-педагогічного дослідження – це способи отримання і уточнення інформації про педагогічні чи соціальні процеси, особливості соціально-педагогічної ситуації дитини, досвіду її поведінки, способах взаємодії і взаємин із соціумом та самим собою[76].

Соціальна педагогіка як молода галузь наукового знання використовує дослідницькі методи із суміжних галузей знань. Тому соціальний педагог може використовувати як соціологічні, педагогічні, медичні, загальногносеологічні, так і психологічні методи дослідження (рис.36).

Дослідження соціальної ситуації розвитку дітей та підлітків

Техніка соціально-педагогічного дослідження – сукупність спеціальних прийомів, конкретних пізнавальних операцій, що являють собою той чи інший метод збору соціально-педагогічної інформації. Техніка вміщує в собі обробку, аналіз інформації (наприклад, вивчення громадської думки за допомогою анкетного опитування).

Адекватне розуміння соціальної ситуації, у якій опинився підліток, справляє безумовний вплив на всю подальшу з ним роботу: підтримку, корекцію, реабілітацію, захист тощо. Взаємини підлітка та оточуючого соціуму не завжди вкладаються у загальноприйнятні межі. Дитина робить свій

[76] Овчарова Р.В. Справочная книга соціального педагога. – М.: Творческий центр, 2001. – 480с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

мікросоціум об`єктом мрій, фантазій, планування, оцінювання тощо. Індивідуальність цих операцій визначає специфіку соціальної ситуації кожної дитини, її неповторність, формує власну "Я-концепцію".

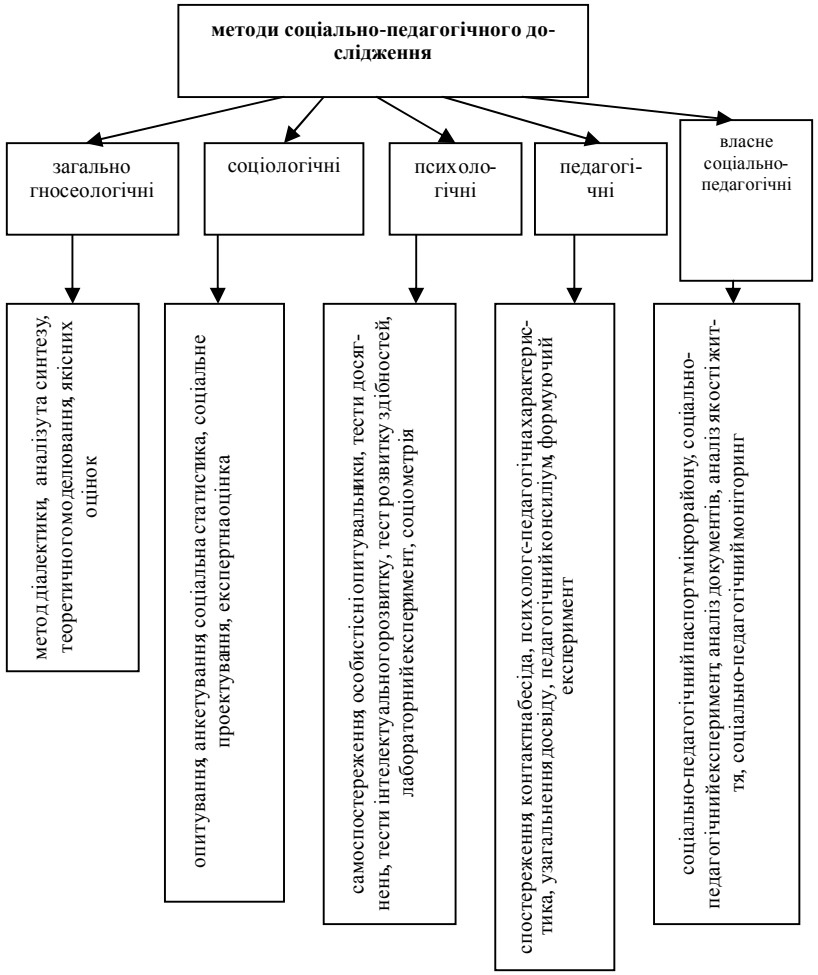

Рис.36. Система соціально-педагогічних досліджень із застосуванням наукового потенціалу суміжних галузей знань.

З іншого боку, якщо вчасно вдасться вивчити, проаналізувати соціальну ситуацію окремої дитини, це може бути надійним підґрун-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

тям адекватної превентизації певних асоціальних чи навіть девіантних станів.

Категорія "соціальний розвиток" введена в науковий обіг Л.С.Виготським. У його науковій концепції стверджується, що на кожному віковому зрізі у дитини складається неповторна ситуація взаємин із соціумом. Вона нагадує мозаїчну картину, яку практично неможливо зібрати у тому самому вигляді вдруге. Вказана ситуація має при цьому подвійну природу: з одного боку, вона визначає поведінку та рівень соціальної компетентності дитини, з іншого боку, дитина впливає на соціальну ситуацію її постійним переживанням, "проходженням через життя". Два аспекти цього процесу, поєднуючись, створюють індивідуальний життєвий почерк, власний стиль соціалізації.

Процес соціальної адаптації та формування певного рівня соціальної компетентності у цьому процесі мислиться як суб`єктивізація об`єктивного (досвіду, взаємин, комунікацій, впливів тощо).

Індивідуальна соціальна ситуація розвитку – це відображення у внутрішньому світі особистості соціального світу загалом, у взаємодії всіх його аспектів[77].

Модель соціальної ситуації розвитку є кількакладовою (рис.37).

Діагностика соціально-педагогічної занедбаності дітей

Соціально-педагогічна занедбаність є станом особистості дитини, який виявляється у несформованості у неї властивостей суб`єкта діяльності, спілкування і самосвідомості і концентровано виражається у порушеному образі "Я". Цей стан зумовлений соціально-педагогічною ситуацією розвитку, яка характеризується неадекватною соціальною активністю дитини, з одного боку, та дезінтегруючим впливом мікросоціуму на процеси соціалізації та індивідуалізації особистості – з іншого.

Головні вияви соціальної занедбаності у дитячому віці: слабка розвиненість соціально-комунікативних якостей; низька здатність до соціальної рефлексії; труднощі в оволодінні соціальними ролями; важка навчуваність, важковиховуваність; у дошкільників – низька ігрова здатність.

Соціальний і педагогічний аспекти занедбаності взаємопов`язані і взаємозумовлені. Зовнішніми причинами соціальної занедбаності є,

---

[77] Овчарова Р.В. Справочная книга соціального педагога. – М.: Сфера, 2001. – С.380-381.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

як правило, дефекти сімейного виховання, які доповнюються прорахунками і недоліками у шкільному вихованні.

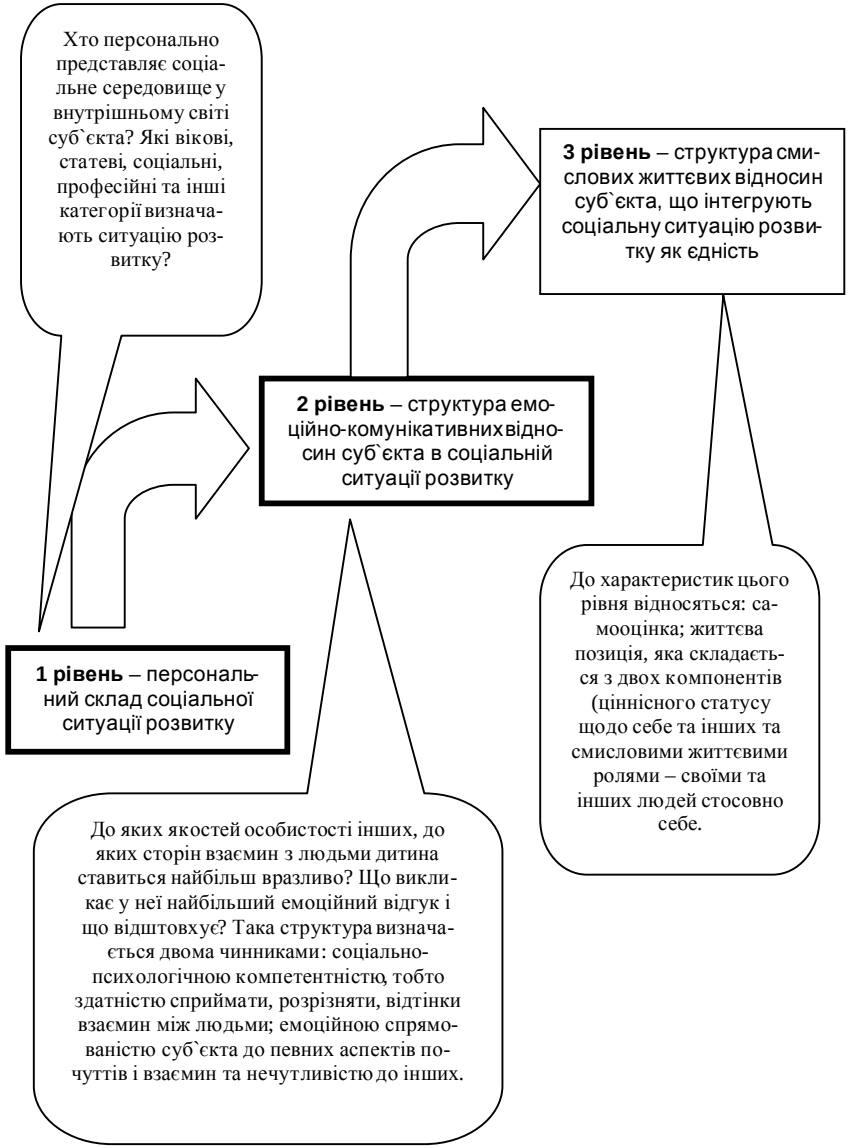

Рис37. Модель соціальної ситуації розвитку

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Чинником, який спричинює соціально-педагогічну занедбаність, можуть стати індивідуальні психофізіологічні властивості дитини. Ситуація соціального розвитку такої дитини виявляється несприятливою (рис.38).

Соціально-педагогічна занедбаність може стати серйозним чинником формування асоціальності, девіантності, делінквентності. Тому рання соціально-педагогічна діагностика соціальної занедбаності може бути спонукальним фактором до своєчасного виправлення чи превентизації соціальних відхилень, гармонізації розвитку особистості і підвищення ефективності цілісного педагогічного процесу.

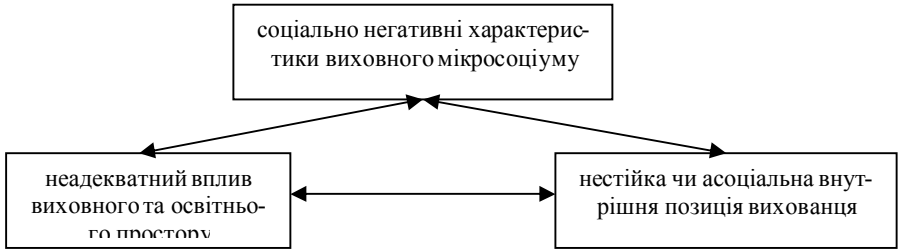

Рис.38. Модель соціальної занедбаності дитини.

Така соціально-педагогічна діагностика має певні особливі характеристики:

1) це не змішування діагностичних функцій педагогів і психологів, а їх функціональна взаємодія;

2) вона збагачує взаємодоповнюваними методами здобування знань про дитину;

Соціальна експертиза - вид науково-практичної діяльності соціальних служб або соціальних працівників, яка ґрунтується на соціальному дослідженні, аналізі та оцінці різних соціальних явищ, обставин, поведінки дітей і молоді; здіснення функцій у сфері соціальної діяльності з метою підготовки обґрунтованих висновків для прийняття відповідних соціальних рішень уповноваженими особами

3) ця діагностика спирається на позитивне в дитині;

4) за її допомогою можна виявити не лише самі проблеми. але й їхні причини;

5) ця діагностика має значення не лише для підвищення кості педагогічного процесу, але й для гармонізації внутрішнього світу особистості.

Соціально-педагогічний діагноз, що стане результатом діагностики соціальної занедбаності, може дати відповідь на такі питання:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

1. Чи є сенс говорити про наявність соціально-педагогічної занедбаності особистості дитини?
2. На що слід спиратися у веденні соціально-педагогічної корекційної та превентивної діяльності щодо цієї дитини?
3. Які якості в дитині є не розвиненими, які – підлягли деформації внаслідок занедбаності?
4. У чому полягають можливості змін у соціальній ситуації розвитку дитини?
5. Які су`єкти виховного впливу можуть бути залучені?
6. Які шляхи, методи, засоби можна застосувати?
7. Яким може бути прогнозований результат соціально-педагогічного впливу?

Етапи комплексної діагностики соціально-педагогічної занедбаності можуть бути представлені таким чином, як на рис.39.

1 етап – первинна діагностика дитини (рис.39).

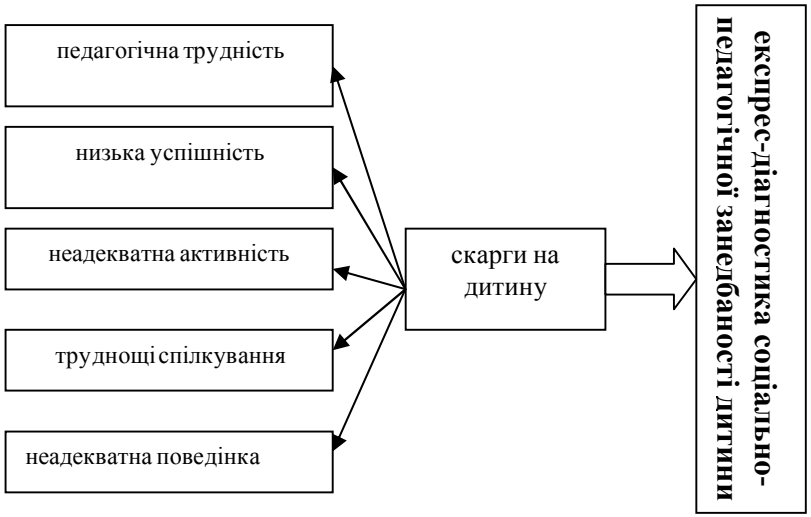

Рис.39. Первинна діагностика дитини

Метою комплексної діагностики є, таким чином, раннє виявлення ознак і виявів соціально-педагогічної занедбаності дітей. Головні діагностичні завдання, які при цьому реалізуються, є такими:

- визначення рівня деформації і характеру дисгармоній різних якостей і властивостей особистості;
- виявлення шляхів і засобів превентизації та корекції соціально відхилених станів;
- прогнозування подальшого розвитку дитини як суб`єкта спілкування, діяльності та самосвідомості;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ø вивчення ефективності соціально-педагогічної діяльності у вимірі змін в соціальному розвитку дитини.

2 етап – діагностика виховного мікросоціуму – є комплексним дослідженням середовища сім`ї, взаємин з однолітками, особистісно-професійних особливостей соціального розвитку (рис.40).

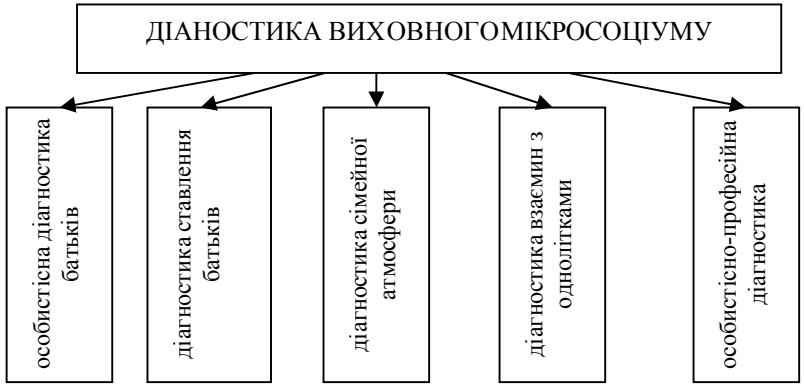

Рис.40. Діагностика виховного мікросоціуму

На 3 етапі здійснюється діагностика виховного впливу, яку можна поділити та профілактичний та корекційний компоненти (рис.41).

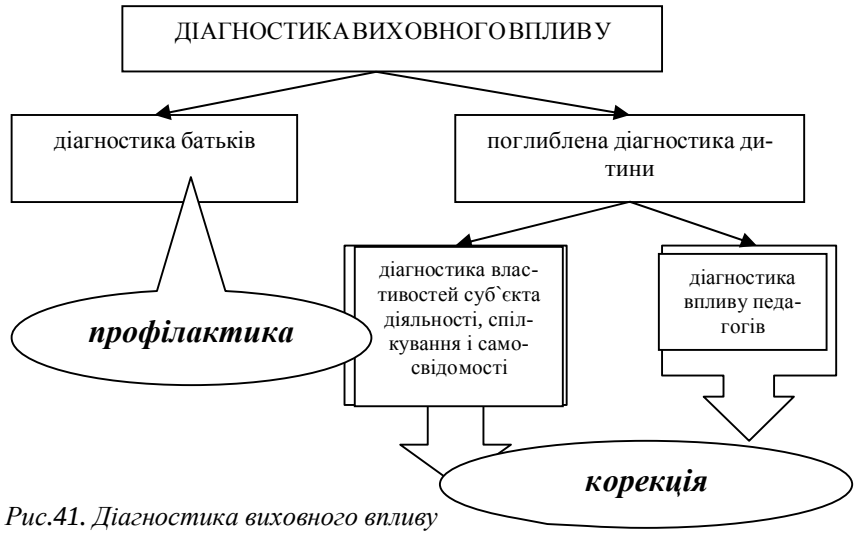

Рис.41. Діагностика виховного впливу

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікова психологія /За ред. Г.С.Костюка - К: Рад.школа, 1976. -272с.
2. Возрастная и педагогическая психология: Уч.пос. для студентов пед.ин-тов /Под ред. А.В.Петровского - М: Просвещение, 1973.-288с.
3. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології. Навчально-методичний посібник. - К, 1998. - 112с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000.
5. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 412с.
6. Оржеховська В.М. Методика позбавлення неповнолітніх наркогенних звичок. Методичний посібник. - К, 1995. - 257с.
7. Педагогічна соціологія /В.Болгаріна та ін. - Тернопіль: Підручники і посібники, 1988. - 144с.
8. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття. Науково-методичний збірник. У 2ч. - Ч.1,2. - К, 1998.
9. Іванченко А.В., Сбруєва А.А. Соціально-педагогічна підготовка вчителя. - Житомир: ЖДПУ, 2000. - 112с.
10. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Методичні рекомендації до курсу «Методика роботи соціального педагога». – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 104с.
11. Сейко Н.А., Коляденко С.М. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 54с.
12. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях /Авт.-укл. Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – 55с.
13. Тетерский А. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2001.
14. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник /За ред. О.А.Дубасенюк. – у 2ч. - Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. – 384с.
15. Технології соціально-педагогічної роботи /За заг.ред. проф. Капської А.Й. – К., 2000. – 372с.
16. Шанскова Т.І. Соціально-педагогічна підготовка до роботи з батьками учнів: Методичні рекомендації для студентів і викладачів факультетів підготовки майбутніх учителів початкових класів вищих педагогічних навчальних закладів. – Житомир: ЖДПУ, 2000. – 100с.

Софія Русова. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ[78]

Як привести до згоди два поняття: індивідуалізація виховання і соціалізація?

Індивідуалізація спирається на психологію, на повний розвиток усіх душевних сил дитини.

[78] Скорочено друкується за: Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2кн. – Кн1. /За ред. Є.І.Коваленко. – К.: Либідь, 1997. – 272с.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Соціалізація користується всіма вказівками психології, ґрунтується на соціалізмі, визнає великий вплив на дитину не лише спадковості і індивідуальногоєства, але й соціального оточення

Мета індивідуального виховання — дати широкий, вільний розвиток усім духовним силам дитини та її здібностям.

Соціальне виховання розвиває в дитині ті особистісні риси дитини, які дадуть їй змогу стати найкращим громадянином.

Мета виховання, і соціальна і індивідуальна, одна, але шляхи її досягнення різні. Увага вчителя зосереджується то на психологічному аналізі, то на обставинах, впливах, які можуть впливати на дитину.

Соціологія розглядає людину лише з соціального боку, психологія — з індивідуального.

Соціологія цікавиться становищем людини в громаді, різними соціальними відносинами, обов'язками.

Психологія розглядає глибоко душу індивіда і намагається зрозуміти духовну природу. Виходить, що соціологія вивчає особу через громаду і відносно її зв'язку з громадою, а психологія, навпаки, підходить до розуміння громади через знання тих індивідів, що її складають. Складається нова наука — соціальна психологія. Проведення цієї теорії у вихованні досить тяжке і вимагає суцільної реформи усього виховання. Стара школа цілком ігнорувала об'єднання соціального та індивідуального. Учні виховувались як окремі суб'єкти, підготовлені до якоїсь кар'єри або спеціальності. Лише поступова демократизація життя поставила перед школою, педагогами нове завдання: виховати громадянина, підготувати його до активної участі у соціально-політичному, культурному житті. Треба викликати в дитини бажання керуватися не лише своїми інтересами, але й інтересами товаришів, співгромадян. Дитина, яка виховується індивідуально, завжди виростає егоїстом.

Шкільна організація мусить бути демократичного типу, з високим моральним ідеалом. Це питання має дослідників, серед яких талановиті педагоги Рума, Дюркгейм, Скот, Сміт, Бергсон. Розглянемо літературу з цього питання.

1. Як соціальне і фізичне оточення впливає на дітей?

Усі наукові досліди педагога Рума виявляють міцну підлеглість дитини її фізичному і соціальному оточенню. Діти, які живуть в різних соціальних умовах, більш між собою відрізняються, ніж діти, що належать до різних націй, рас. Умови життя — помешкання, їжа, повітря — дають великі відміни.

Цікаво розглянути дослідження самого Рума, проведене в школі у Брюсселі, де діти відзначалися дуже слабими інтелектуальними здібностями, були брехливі і злодійкуваті. Зібрані на них відомості виявили, що більшість з них не знають материнського виховання (мати або вмерла, або цілий день на роботі), живуть 5 —10 чоловік в одній кімнаті, погано їдять. Не дивно, що ці діти старцюють, вчиняють дрібні злодійські вчинки. Тут ми ясно бачимо і фізичний, і моральний, і інтелектуальний наслідок впливів несприятливого оточення.

Хронічне недоїдання затримує інтелектуальний і моральний розвиток дитини, які б не були її природні здібності. Проти фізичного занепаду дітей засоби знайдено: поліпшення санітарних норм і умов життя, організація шкіл на повітрі, дитячі санаторії і т. д. Для забезпечення інтелектуального і морального розвитку дітей треба забезпечити соціальні засоби, бо діти завжди виростають під впливом того соціального оточення, в якому вони виростають, яка б спадковість не була. Людина стає тою чи іншою завдяки контактам з людьми. Ці контакти придушують одні інстинкти, викликають до життя інші.

Спочатку діти до 5—6 років не виявляють соціальних нахилів, вони індивідуалісти, навіть егоїсти. Але з розвитком мови у дитини пробуджується інтерес до товаришування, спочатку з іграшками (розмовляє з ними), потім з това-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ришами. Тут велика роль належить дитячому садку. Це важливий момент, коли дитина перестає бути одинокою і порівнює себе з другими дітьми. З цього моменту починається справді розвиток усіх душевних індивідуальних рис дитини (любов, заздрість, ревнощі, пошана другої особи і самопошана, честолюбство, щирість і т. д.).

Цікаві ті спостереження, які слід робити кожному вихователю, слідкуючи, як спеціалізація життя впливає на характер дитини. З шкільним віком соціальний інстинкт дітей набирає такої свідомості, що стає керуючим фактором у вихованні дитини, в її поведінці. Цей вплив збільшується у віці 14—16 років, причому може мати однаково позитивний і негативний характер. Наприклад, якщо діти занедбані, злодії, провели деякий час в тюрмі, то вплив оточення штовхає їх на шлях злочинності, і тільки заміна умов життя може перемогти сумні наслідки. Часто діти групуються не для досягнень якоїсь соціальної мети, а лише із-за персональної користі.

Збираючи матеріал, пояснюючи грунти, на яких асоціюються діти, Рума дає нам зразки і великого громадського впливу: так, діти в одній школі в Брюсселі зорганізувались в таку театральну групу таємно від шкільного начальства. Вони найняли якийсь льох і там давали платні публічні вистави із свого репертуару, який вигадував сам голова групи. Четверо дітей 12—14 літ зорганізувалися в літературний клуб. Групування дітей ведеться по вулицях, районах, кожен має своє прізвище. Цінуються такі риси, як чесність, фізична спритність, мужність. Метою товариства є організація ігор, спорт і т. п.

Крім численних угруповань, соціальний інстинкт виявляється у потребі дружби, в почутті ніжної симпатії. Цікаво спостерігати, які саме риси приваблюють дітей одне до одного. Тут ми маємо мало спостережень. Одне тільки відомо усім психологам, що дитина потребує любові і ласки, симпатії.

Якщо порівняти дітей, які виховуються з материнською любов'ю та лаской, з тими, що в дитячих притулках, то останні ніколи не будуть такі веселі, урівноважені як перші.

Суворий осуд або похвала впливають на якість дитячої праці. Це почуття викликає у дітей бажання перемогти товаришів у праці, конкуренцію, суперництво.

Суть соціального виховання в новій школі:

1) товариська атмосфера в школі і довірливі відносини між вчителями та учнями;

2) учнівське самоврядування;

3) заміна класу нечисленними рухливими групами;

4) реформа методів навчання (перехід від пасивних до активних);

5) заміна навчальних програм в середній школі.

Держава, церква, клуби, кіно, театр та інші соціальні організації теж мають соціальний вплив на виховання дитини.

Мертва й невпливова та школа, яка обмежує своє виховання лише теоретичними порадами, а не упорядковує учням правдивий осередок соціального життя і соціальних взаємовідносин. З суб'єктивної точки зору виховання складається з системи вражень і виразів; з об'єктивної — воно є засобом стимулювати в дитині і враження, і вираження. Школа стає осередком для цих духовних вражень, які переробляються в свідомості дитини не тільки відповідно до її індивідуального душевного складу, а й відповідно до того соціального осередку, в якому вони приймаються.

Групи соціально-виховного осередку:

1. Родина. І хоч як би високо ми не ставили значення родини в моральному відношенні, ми не можемо не бачити, що для охорони малих, для їх виховання сучасна родина не може виконати усе необхідне. Потрібні другі органи —

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

так виникли ясла, їх спочатку обслуговувалиродини робітників, з демократиза-цією життя —артистичні, економічні, наукові, громадські. Але вони не є соціаль-ною формою, бо лише зберігають підростаючий контингент малих. Соціальне виховання розпочинається з 4—5 літ —дитсадки, школи, гральні майдани. Першою соціальною формою є гра. Гра та праця були і будуть тими природни-ми процесами, які найкраще розвивають і виявляють соціальні нахили, почуття, соціальну свідомість.

Професор соціології Сміт ставить гру як одне з найзначніших соціальних грунтувань родини. Він дорікає батькам і педагогам, що вони не надають зна-чення дитячим іграм. В іграх розвиваються дитяча думка шляхом переймання, уява, творчість, спритність, самопорозуміння Не треба забувати і індивідуаль-но-психологічного значення гри: дає радість, розвивається творчість. Потреба до гри залишається і у дорослих.

Ніколи не треба забуватипро ігри і якнайбільше їх використовувати.

Велике соціальне значення має у вихованні праця: індивідуальна сприяє розвитку творчих сил дитини — підносить соціальну свідомість, особливо коли прямує до соціальної мети, як наприклад, праця для прикраси шкільного будин-ку, класу, підготовка свят, шкільних вистав і т. ін. Такі спільні праці утворюють колективний інтерес. Треба зауважити, що не всі праці найкраще виконувати колективно.

У Рума ми знаходимо дані різних експериментів Майєра, які приводять до таких висновків: спільна праця дає більш значні наслідки, ніж ізольована, індивідуальна праця, але тут грає роль самий вид праці і темперамент учня. Експе-рименти вияснили, що спільна праця сприяє вправам пам'яті і більш механіч-ним, як наприклад, диктант.

Мейман теж спостерігає, що хатні праці учнів тим краще виконуються, чим більше вони вимагають індивідуальногозусилля, інтересу.

«Сучасна школа повинна підходити до праці індивідуально, щоб в атмос-фері спільної праці викликалося різне індивідуальне зусилля. У дітей до праці є природний інстинкт».

Значення школи і учителя для соціального виховання

учитель мусить знати не тільки психологію учня, найголовніші рухи у гро-мадянстві, розуміти сучасні ідеали народу, а й обмірковувати, якими засобами ті ідеали провести в шкільне життя, щоб ними пройнялася дитяча душа.

«...Якщо школа буде прагнути, щоб кожний учень був однаковий з своїм сусідом, вона не буде сприяти розвитку культури і індустрії, бо в усіх працях цінується найбільш індивідуальна творчість, індивідуальна ініціатива. Школа мусить не лише їх розвивати, але й направляти на добро, на користь колективу. Щоб досягти цього, школа повинна диференціюватися, поділитися на групи. Не може бути школа однорідним величезним тілом, вона мусить складатися з різ-номанітних груп, і тільки один ідеал повинен їх об'єднувати. До цього часу лише деякі нові школи організувалися таким шляхом. Це школи Дьюї, Геба, Декролі, Бедаль. Школа Дьюї при університеті в Чикаго — одна з найцікавіших лабора-торій педагогіки Тут професор Дьюї використовував методи і засоби, які най-краще реалізувалиб його принципи виховання. Він намічав проблеми, які кожна школа повинна собі поставити:

1) вивчення особи дитини і постійні зносини з хатнім життям;

2) зібрання найбільш різноманітного матеріалу для праць, для спостере-жень учнів, який на 75 % впливав би на формальний розвиток їх інтелекту;

3) єднання необхідногоформального навчання грамоті та арифметиці — з предметами, цікавими самі по собі для учнів;

4) розвиток індивідуальної уваги, що може бути забезпечене поділенням дітей на малі групи, 8—10 учнів.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Дьюї пропонує групи, відповідні різним спільним здібностям і інтересам. Але тут виникає питання: тільки ті групи будуть життєві і працездатні, які складаються самі собою, а не утворюються вчителями! Вчитель може сприяти їх організації, але ніколи не бути їх лідером. Діти самі обирають лідера, в одному класі може бути декілька груп, учитель, який не може з ними рахуватися, згубить свій авторитет. Вчитель повинен жити інтересами кожної групи. Наприклад, школи у Скота, де діти утворили декілька груп за інтересами (фотографи, друкарі, кухарі і т. д.), працювали в призначений час. За лінощі виключали з групи. В другій школі в Колорадо групою виконувалося будування дому.

В нових школах самоврядуванню учнів доручено майже все шкільне господарство. В руки самоврядуючих переходить тепер дисциплінарна частина виховання, учитель не має права без обміркування з радою накласти на учня покарання.

Крім самоврядування, поділу на групи, колективної праці та спільних ігор, на соціалізацію світогляду учнів мають вплив самонавчання і програми шкільного навчання. З усіх наук на розвиток громадської свідомості найбільш впливає історія і географія. Вони викликають національну свідомість, розуміння міжнародних взаємовідносин. Крім цих звичайних наук, нові школи раціонально вводять такі науки, які потрібні учням для кращого розуміння соціального життя і своєї ролі в ньому.

Так проводиться необхідний процес «соціалізації» шкільних програм. Під словом «соціалізація» треба розуміти пристосування програми навчання і своїм змістом і обсягом до природи дитини і до її потреб у тому громадянстві, в якому вона живе. Соціальна програма може відкидати деякі малопридатні в житті або занадто спеціальні предмети і вводити нові, які або мають місцеве значення, або сприяють кінцевій меті соціального виховання.

Нова педагогіка намагається пристосувати шкільні програми не тільки до потреб тієї чи іншої країни, але й до потреб, до нахилів кожної дитини. Над цією проблемою працюють найкращі педагоги Англії, Німеччини, Америки, Японії, Австралії. Тут об'єднуються не одне лише економічно-продуктивне значення виховання, а напрямок до виховання правдивих городян, корисних для громадянства, здібних до морального життя. Така соціальна програма стала міцним фактором для вироблення характеру, бо вона включає не тільки теоретичні виклади, але й різноманітну діяльність самих дітей — ігри, драматизування, свята, клуби, гуртівки, класні організації, самоврядування, вільні групові праці, лабораторні досліди, позакласні спостереження, екскурсії і т. д.

Метод в соціальному навчанні мусить бути якнайбільш активним з боку учнів, вживати постійно порівнюючий шлях і впливати не лише на розум дитини, але й на уяву, емоції, серце. Ці методи найкраще реалізуються в груповій організації учнів для навчання. Сміт підкреслює такі позитивні наслідки подібної організації:

1) дає грунт для інтимного постійного контакту учителя з діяльністю дітей, завдяки якому він краще зрозуміє працю дитячого інтелекту, яким шляхом він у кожного учня формується;

2) вона викликає в учнів товариський дух, а також між учнями і вчителями, підносить авторитет учителя завдяки його персональному впливу, його корисній допомозі;

3) зміцнює зацікавленість учня в процесі навчання, бо вносить в нього елементи самокерування, власного напрямку;

4) в маленькому колі працюючих викликає природні стимули суперництва, самолюбства;

5) навчає певних учнів вести групу, бути лідером;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

6) вносить дух кооперації в працю учнів, навчає узгоджуваннюдумок і діяльності, взаємним поступкам;

7) привносить природну демократичну атмосферу, в якій усі діти сходяться в спільній праці;

8) об'єднання цих груп робить школу живим колективом

ВИСНОВОК

Виховання в наші часи не може ґрунтуватися на одній психології, на одному розвитку особи, усіх її здібностей, духовних і фізичних сил дитини. Це переконує нас в тому, що школа повинна стати тою ячейкою, яка проводить дитину від вузькородинноговиховання через дошкільний садок, ігрові майдани в широкосоціальний колектив і веде учня через національно-громадське виховання до всесвіту.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

ДОДАТКИ

ПРОГРАМА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ДЕРЖАВНОГО ІСПИТУ З СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1. ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ. ЇЇ СПЕЦИФІКА ТА ЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ НАУКАМИ

Соціальна педагогіка як наука, що розкриває вплив соціокультурних умов на педагогічний процес. Специфічний аспект розгляду педагогічних явищ у соціальній педагогіці.

Людина у соціумі як предмет уваги соціальної педагогіки. специфіка соціально-педагогічного осмислення людини як особистості.

Визначення, об'єкт, предмет, завдання соціальної педагогіки. Зв'язок соціальної педагогіки зі спорідненими дисциплінами. Структура соціальної педагогіки як науки.

Особливість соціальної педагогіки як практичної діяльності. соціальна педагогіка і соціально-педагогічна практика. Соціальна педагогіка і соціальна робота.

2. КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАУКИ

Тезаурус соціальної педагогіки, його особливості. Класифікація основних соціально-педагогічних категорій. Запозичення категорій з інших гуманітарних дисциплін. Власні соціально-педагогічні категорії. Професійні соціально-педагогічні категорії.

“Соціальне виховання” як одна з основних соціально-педагогічних категорій. Специфіка соціально-педагогічного тлумачення категорій соціалізації, адаптації, мобільності.

Професійні категорії (консультування, діагностика, корекція, експертиза, реабілітація тощо). Ступінь їх самостійності у соціальній педагогіці.

3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СЕРЕДОВИЩІ. ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ З РІЗНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ ІНСТИТУТАМИ

Сутність соціально-педагогічної діяльності. Мета соціально-педагогічної діяльності. об’єкт і предмет професійної соціально-педагогічної діяльності. Головні функції соціально-педагогічної діяльності. інформаційно-енергетичні ресурси та просторово-часові компоненти професійної соціально-педагогічної діяльності.

Змістова характеристика особистості як центральної постаті соціалізаційного процесу.

Різнорідні середовищні адаптаційні чинники. Вплив середовища на соціалізацію дитини.

4. СЕРЕДОВИЩНА АДАПТАЦІЯ (СОЦІАЛІЗАЦІЯ) І СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ

Поняття соціального процесу. Місце виховання у соціальному процесі. Характеристика категорії “соціальне середовище”. Типологія середовища. Соціальна сутність виховуючого середовища. Виховання особистості як соціальний процес. Головні принципи організації процесу соціального виховання. Поняття і структура процесу соціалізації. Виховуюче суспільство.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Інститути виховання. Характеристика головних інститутів виховання: сім'ї, школи, етносу, культури тощо. Їх місце в ієрархії соціалізаційних інститутів та інституцій.

Теоретичні концепції соціалізації: функціональна модель П.Сорокіна, теорія Дж.Дьюі, теорія соціальних конфліктів М.Вебера.

Соціальна підтримка в процесі виховання. Особливості застосування соціальної педагогіки у роботі з дітьми та підлітками.

5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Концепція соціальної політики України. Головні чинники, що визначатимуть напрямок соціальної політики в Україні у найближчі роки. Активна і пасивна частини соціальної політики держави. Типи життєвих стратегій перехідного часу.

Поняття третього сектора суспільства. Його роль у становленні системи соціального захисту. Взаємозалежність усіх трьох секторів суспільства.

Головні законодавчі акти української держави, які регулюють питання соціальної політики (Концепція соціального забезпечення населення України", "Концепція соціальної політики"). Їх характеристика.

Ліберальний та патерналіський типи соціальної політики. Залежність освітньої моделі від типу соціальної політики. Характеристика культурно-освітнього лібералізму, індивідуалізму, демократизму, консерватизму.

6. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Соціально-педагогічний компонент світових педагогічних теорій (Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, Г.С.Сковорода, А.С.Макаренко).

Теорія пампедії Я.А.Коменського. Програма соціалізації у працях Дж.Локка. Соціальне виховання в епоху Просвітництва. Соціально-педагогічний контекст теорії "сродности" і поняття "натури" у працях Г.С.Сковороди.

Соціально-педагогічна діяльність з дітьми-сиротами у притулках XVIII століття (Й.Г.Песталоцці).

Зародження соціальної педагогіки як науки. Вітчизняна педагогіка середовища 20-30рр. головні етапи розвитку практики соціальної роботи у Радянському Союзі (60-80рр. XXст.).

7. ДОБРОЧИННІСТЬ ТА МЕЦЕНАТСТВО ЯК ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Доброчинність як підґрунтя соціальної роботи в Україні. Форми соціальної допомоги дітям у Київській Русі. "Повчання Володимира Мономаха" як віддзеркалення сутності доброчинності соціальної еліти.

Богадільні, сирітські притулки, "будинки для подорожніх", монастирські лікарні тощо як заклади соціальної допомоги в Україні у XVII-XVIII столітті. Реорганізація системи доброчинної соціальної допомоги у XVIII ст.

Форми соціальної допомоги дітям у діяльності православних братських шкіл, єзуїтських колегіумів тощо. Конфесійна та світська моделі доброчинності. Українські меценати соціальної роботи.

8. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Правові основи соціального захисту дітей та молоді в Україні в міжнародному контексті. Загальні положення соціального захисту дітей та молоді в Україні. Указ Президента України "Про основні напрямки соціальної політики до 2004 року". Закон України "Про охорону дитинства". Національна програма "Діти України". Соціальний захист сімей у законодавчих актах України. Соціальна робота з групами ризику у законодавстві України.

Соціальні девіації у законодавчомуполі України.

9. СТРУКТУРА ТА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ

Законодавча база та історичні основи діяльності соціальних служб в Україні. Структура соціальних служб України. Асоціація соціальних працівників.

Розвиток соціальної служби в Україні з 1991р. введення спеціальності "соціальний педагог" (13.11.00). Створення Всесоюзної міжреспубліканської асоціації соціальних педагогів і працівників.

Напрями діяльності соціальних служб. Функції соціальних служб для молоді.

10. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ: СПЕЦИФІКА І ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація діяльності регіональних соціальних служб захисту молоді. Структура регіональних соціальних служб. Напрями їх діяльності. "Телефон довіри". Відділи регіональних соціальних служб. Притулки для неповнолітніх у системі діяльності регіональних соціальних служб.

Волонтерський рух у системі соціальних служб. Особливості діяльності соціальних працівників у сільській місцевості.

11. ПРИНЦИПИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.

Поняття про принципи соціальної роботи. Характеристика змістових принципів (гуманізм, демократизм, зв'язок з умовами життєдіяльності, стимулювання соціальної активності, альтруїзм, гармонізація суспільних і групових інтересів, дотримання прав людини тощо).

Організаційні принципи соціальної роботи: контроль і перевірка виконання, єдність повноважень і відповідальності, комплексність, все загальність соціальної роботи тощо.

Психолого-педагогічні принципи соціальної роботи та їх характеристика (комплексний і диференційований підхід, технологічна компетентність, стимулювання активності, цілеспрямованість, довіра, наступність, послідовність тощо).

Методи соціальної роботи (соціально-економічні, організаційно-розпорядні, психолого-педагогічні). Характеристика груп методів. Переконання, соціально-педагогічні дослідження, навіювання, інформування, гуманізація умов праці і побуту, використання звичаїв та традицій як окремі психолого-педагогічні методи соціально-педагогічної діяльності.

Форми соціальної роботи (індивідуальна, групова, організація соціально-корисної діяльності, консультування). Їх характеристика.

12. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА КВАЛІФІКАЦІЙНІХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Професія соціального працівника та соціального педагога, вимоги до кваліфікації.

Моральні правила поведінки і діяльності соціального педагога і соціального працівника.

Етика соціального працівника та соціального педагога. Кодекс етики соціального педагога. Головні характеристики професійної етики: стиль, компетентність, підвищення кваліфікації, пріоритетність прав клієнта, конфіденційність, чесність тощо. Система етичних принципів соціального педагога.

Функції соціального працівника і соціального педагога, сфера його діяльності. Знання, уміння та навички соціального працівника і соціального педагога. Соціальні ролі соціального педагога.

13. ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.

Концепції соціалізації: психоаналітична теорія З.Фрейда, когнітивна теорія Ж.Піаже, біхевіоризм; теорія групового пристосування тощо.

Загальна характеристика соціалізаційних чинників. Мікрочинники у процесі соціалізації дитини.

Культура та етнос як чинники соціалізації дитини. Народні традиції та соціальне виховання. Народна педагогіка. Колективна мораль. Соціальний громадський контроль у народних традиціях. Соціально-педагогічний потенціал народного календаря. Дитячий фольклор і соціалізація дітей.

Соціальне виховання в умовах різних етнічних культур Народні традиції у сімейному вихованні. Народний ідеал сім'ї. Взаємодія загальнолюдського і національного в духовному зростанні дитини.

Об'єднання ровесників як чинник соціалізації. Засоби масової інформації в системі соціального виховання. Особливості соціалізації дитини в умовах проживання у сільській та міській місцевості. Макрочинники процесу соціалізації.

14. ЗМІСТ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Школа як відкрита соціальна система. Зміст освіти з точки зору самоідентифікації та самоактуалізації особистості. Клас як мала соціальна група. Мікроклімат шкільного класу. Відхилення від процесу соціальної адаптації учня у шкільному середовищі. Тривожність як підґрунтя можливих соціальних девіацій у шкільному середовищі. Мінімізація адаптаційних відхилень у шкільному середовищі.

Напрями соціально-педагогічної діяльності у школі. Створення куточка соціального педагога у школі, його структура

15. КОНФЕСІЇ ТА СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Норми і цінності як складова частина процесу соціалізації. Конфесійна модель формування соціально компетентної особистості.

Феноменологія релігійної виховної моделі. Релігійна мораль у контексті сучасного навчально-виховного процесу.

Поняття „християнської педагогіки". Роль релігійної моралі у формуванні позитивної „Я-концепції" підлітків.

Можливості застосування християнської моделі моральності у корекції девіантної поведінки підлітків

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

16. АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.

Соціалізація, асоціалізація, ресоціалізація. Взаємопов'язаність цих категорій. Вияви соціальних відхилень у поведінці дітей. Асоціальна, просоціальна, антисоціальна поведінка як свідчення відповідного рівня соціальної компетентності чи некомпетентності. Характеристика цих стилів поведінки.

Потреби як чинник та підґрунтя асоціальної поведінки (піраміда потреб А.Маслоу). Типологія соціально дезадаптованих дітей. Причини та чинники соціальної дезадаптації. Модель соціально відхиленої поведінки та можливості корекційного соціально-педагогічного впливу на соціальні відхилення у поведінці.

17. АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО ВІДХИЛЕНОЇ ПОВЕДІНКИ.

Особливості агресивної поведінки. Форми вияву агресії. Діагностика агресивної поведінки у підлітків (тест Басса-Дарки).

Виявлення рівня конфліктності особистості.

Аутоагресія та суїцид. Причини та мотиви здійснення суїциду підлітками.

Профілактика суїцидальної поведінки серед дітей та учнівської молоді (лист Міністерства освіти і науки України від 27.06.2001р.).

18. ВІКОВІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ВІДХИЛЕНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Сутність поняття "важковиховуваність". Новоутворення підліткового віку, що можуть призвести до важковиховуваності Важковиховуваність як різновид соціальної дезадаптації.

Типи важковиховуваності Типи акцентуацій характеру підлітків як чинники важковиховуваності (гіпертимний, нестійкий, лабільний, конформний, істероїдний, шизоїдний, астеноневротичний, епілептоїдний, сенситивний, психастенічний).

Соціально-педагогічна корекція акцентуації характеру.

19. ДЕЛІНКВЕНТНА ТА КРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх ("Кодекс України про адміністративні порушення", "Кримінальний кодекс України", "Виправно-трудовий кодекс України", "Про органи і служби у справах неповнолітніх").

Пенітенціарна педагогіка як галузь соціальної педагогіки та її завдання. Основні категорії виправно-трудової педагогіки в умовах пенітенціарного закладу та її особливості. Принципи, форми і методи перевиховання засудження в умовах пенітенціарних закладів.

20. АЛКОГОЛІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.

Алкоголь, його руйнуючі для здоров'я властивості. Алкоголізм Його ознаки та етапи розвитку. Запрограмованість сучасної людини на вживання алкоголю. Сутність запрограмованості як своєрідного типу гіпнозу.

Всесвітні організації та добровільні товариства анонімних алкоголіків.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Методи самовдосконалення для розвитку сили волі, наполегливості, впевненості у своїх силах, пристосованості до навантажень і труднощів, уміння долати психологічні бар'єри.

Спадковий алкоголізм. Дослідження можливої алкоголізації підлітків за допомогою анонімного анкетування.

Методика роботи соціального педагога з алкоголезалежними дітьми та підлітками та групами ризику.

21. АДИКТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК МЕЖОВІ ФОРМИ ВАЖКОВИХОВУВАНОСТІ

Наукові підходи до аналізу вживання наркогенних речовин дітьми та підлітками (моральний, медичний, психологічний, генетичний).

Причини адиктивної поведінки неповнолітніх. Стадії розвитку адиктивної поведінки (етап перших проб, пошуковий полі наркотизм, фоновий полі наркотизм).

Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки. Процес переходу до адиктивної та кримінальної поведінки. Стадії розвитку адиктивної поведінки.

Психологічна готовність до адиктивної та кримінальної поведінки. Делінквенти як соціально-педагогічний об'єкт впливу.

22.СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ВЖИВАННЯ НАРКОГЕННИХ ЗАСОБІВ У ДИТЯЧОМУ ТА ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Наркоманія як соціально-педагогічна проблема. Види і типи наркотичних засобів, їх особливості.

Особливості підліткової наркоманії. Зв’язок наркотичної залежності з іншими видами соціальних девіацій.

Соціально-педагогічні передумови поширення наркотизації. Соціальні, психологічні та біологічні чинники наркотизації неповнолітніх. Оцінка ефективності педагогічної профілактики наркогенних звичок учнів.

Головні наслідки ранньої наркотизації підлітків.

Напрямки здійснення педагогічної профілактики та методика соціально-педагогічного впливу на вживання учнями наркогенних речовин. Робота з групою ризику.

23. ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІМ’Ї.

Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з сім’єю. Типологія сімей. Специфіка сімейного впливу на соціалізацію особистості. Схема соціалізації особистості у сім’ї.

Соціокультурні моделі виховання і типи їх соціальної депривації у XV – XX ст.. у Європі.

Моделі надання соціально-педагогічних послуг різним типам сімей.

Форми соціально-педагогічної роботи з неблагополучними сім’ями.

24. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НЕБЛАГОПОЛУЧНОЮ СІМЄЮ.

Поняття неблагополучної сім’ї. Законодавче забезпечення соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім’єю.

Соціально-педагогічне обслуговування, соціально-педагогічна реабілітація, соціальний супровід, соціальне інспектування неблагополучної сім’ї.

Етапи соціально-педагогічної реабілітації сім’ї.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

25. БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ. СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ З “ДІТЬМИ ВУЛИЦІ”

Безпритульність як соціальне явище в сучасній Україні. Правова та законодавча база регулювання проблеми дитячої безпритульності. Система превентивних заходів та установ опіки над дитячою безпритульністю.

Соціальна робота з дитиною у притулку для неповнолітніх. Педагогічна і виховна робота в притулку. Мережа притулків для неповнолітніх в Україні.

Контингент дітей у притулку. Соціальне забезпечення, служби і заклади з догляду за дитиною.

26. МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Державні, суспільні обов'язки батьків, їхня відповідальність за виховання дітей. Види відповідальності батьків за невиконання батьківських обов'язків: моральна, суспільна, юридична. Засоби громадського впливу на виконання батьківських обов'язків.

Соціальне сирітство як соціальне явище. Особливості розвитку дітей в умовах дитячого інтернатного закладу.

Прийомна сім’я як альтернативна форма виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дитячі будинки сімейного типу.

Соціальні проблеми випускників інтернат них закладів.

27. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПАТРОНАЖ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Провідні підходи до соціального захисту обдарованих дітей. Навчально-виховні заклади для обдарованих дітей.

Дослідження структури індивідуальності обдарованої дитини. Тестування обдарованої дитини.

Класифікації обдарованості. Критерії оцінки та методи розвитку обдарованості.

Соціально-педагогічний захист обдарованих дітей.

28. МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загальне поняття про соціально-педагогічні дослідження як метод соціально-педагогічної діяльності. Класифікація соціально-педагогічних досліджень.

Спостереження, анкетування, інтерв’ю. Соціометричний метод. відкрите і закрите тестування. Метод роботи з документами. Вивчення учнів у педагогічних ситуаціях (вибору, подолання труднощів, спирання на позитивний соціальний досвід тощо). Метод рейтингових оцінок.

Соціальна карта школяра. Розробка програми індивідуальної соціально-педагогічної роботи з ним.

Вимоги до проведення соціально-педагогічних досліджень.

Комплексна соціально-педагогічна діагностика. Використання результатів соціально-педагогічних досліджень у практичній діяльності соціального педагога.

29. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОПЧНА ДІАГНОСТИКА ВІДХИЛЕНЬ У СІМЕЙНОМУ ВИХОВАННІ

Причини та типи відхилень у сімейному вихованні. Принципові та тактичні помилки батьків у сімейному вихованні.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Стереотипи "каральної педагогіки" у сімейному вихованні.

Принципи та технологія соціально-педагогічної діагностики відхилень у сімейному вихованні. Організація спостережень соціального педагога за сімейним вихованням.

30. ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА США.

Загальні основи підготовки соціальних працівників у Західній Європі. Розмежування кваліфікації соціального педагога і соціального працівника у Європі. Навчання соціальній роботі в системі освіти. навчальні інститути. Приватна та державна форма навчання соціальних працівників у Європі. Конфесійні навчальні заклади соціальної роботи. система післядипломної освіти і підвищення кваліфікації. Сертифікація соціально-педагогічних кадрів.

Система соціальної освіти у Фінляндії. Рівні підготовки спеціалістів.

Навчання соціальній роботі у Австрії. Рівні підготовки спеціалістів. Вимоги до вступників. Навчальна програма. Система соціально-педагогічної навчальної практики.

Навчання соціальній роботі в Німеччині. Історичні корені німецької системи підготовки соціально-педагогічних кадрів. Інститути соціальної освіти. Навчальна програма.

Підготовка соціальних працівників у США. Сфера застосування професії. Школи соціальної роботи в США. Соціально-педагогічна практика в процесі навчання.

Система соціальної освіти у Ізраїлі. Специфіка соціокультурногосередовища. Тенденції навчання соціальній роботі. Програми навчання. Система підвищення кваліфікації.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

І. Програма роботи соціального педагога "Адаптація"

Мета: створення соціально-педагогічних умов для розвитку особистості в умовах інтернатної установи.

Об`єкт діяльності: вихованці групи ризику у навчально-виховному процесі.

Предмет діяльності: соціально-педагогічні умови розвитку особистості вихованця групи ризику.

Завдання:

1) виявлення дезадаптованих вихованців групи ризику;
2) виявлення джерел і причин соціальної дезадаптації дітей;
3) розробка і забезпечення індивідуальних програм соціально-педагогічної реабілітації щодо подолання шкільних і сімейних репресій, розв`язання конфліктних ситуацій, корекції спілкування і поведінки, відновлення їх у статусі суб`єкта навчальної діяльності, спілкування і самосвідомості;
4) підготовка рекомендацій і здійснення взаємодії з учасниками виховного процесу для забезпеченні неперервності реабілітаційних заходів;
5) надання системно-консультаційної чи іншої допомоги щодо ліквідації кризової ситуації у мікросередовищі дитини;
6) спільні дії із зацікавленими представниками у подальшій долі дитини під час захисту і охорони її прав.

Очікуваний результат: соціальна адаптація вихованців як результат успішної соціалізації особистості.

ЕТАПИ ДІЯЛЬНОСТІ

Підготовчий– знайомство з дітьми при поступанні їх до закладу, факторами середовища життя дитини, встановлення контактів, соціальна діагностика, педагогічні можливості особистості; встановлюються зв`язки з установами міста (мікрорайону), створюється картотека дітей, провадиться облік потреб і можливостей, подається короткий аналіз стану роботи.

Методи дослідження:

Психологічне тестування:

а) на рівень адаптації до шкільного навчання;

б) діагностика психічного стану (практичним психологом чи соціальним педагогом);

в) спостереження, інтерв`ю, малюнки, робота з пластичним матеріалом з метою виявлення впливу режиму установи на адаптацію дитини у середовищі (педіатр, вихователь, соціальний педагог).

Анкетування:

а) твір-тест на визначення творчої спрямованості дитини, дозвіллєвих заходів (вчителі української та зарубіжної літератури);

б) опитувальник з самооцінки;

в) анкетування професійної спрямованості.

ІІ. **Організаційний** - аналіз, диференціація, класифікація проблем, "вживання в середовище". Соціальний педагог визначає пріоритети у своїй

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

роботі, форми соціальної творчості, забезпечує координацію у діяльності соціальних інститутів (сім`я, школа, молодіжні об`єднання, оздоровчі заклади, організації продовження освіти чи отримання професії, армія, соціальні служби).

Соціальний педагог формує актив соціальних працівників, вивчає можливості гуртків, освітніх організацій, установ охорони здоров`я, організації дозвілля; систематизує результати соціально-педагогічних досліджень.

III. **Власне соціальної роботи** – спостереження, піклування, консультування, допомога у захисті і охороні прав дитини, вивчення і аналіз складних ситуацій, здійснення різноманітних "втручань", координація педагогічно доцільних засобів, форм і методів роботи з дітьми.

Форми роботи:

1. Розробка методичних рекомендацій для спостереження за вихованцем.
2. Відстеження динаміки соціалізації дитини через карту спостереження.

Засоби: предмети, явища, процеси, необхідні для виконання завдань.

Критерії успішної соціальної адаптації вихованців дитячих будинків:

А. Соціальна адаптація в умовах дитячого будинку:

- усвідомлене сприйняття і виконання норм колективного життя;
- баланс особистісного (індивідуального) і групового (соціального);
- самоконтроль поведінки, протидія негативним впливам;
- адекватне ставлення до педагогічних дій;
- гармонізація взаємин дорослих та дітей;
- активна участь у житті дитячого колективу;
- задоволеність своїм соціальним статусом і взаєминами.

Б. Соціальна адаптація випускників дитячих будинків:

- психологічна готовність випускників до самостійної життєдіяльності;
- наявність позитивно орієнтованих життєвих планів;
- професійне самовизначення;
- соціальна активність;
- сприятливий соціальний статус у навчальних закладах та за місцем роботи;
- задоволеність своїм статусом і взаєминами.

II. Індивідуальна карта дитини

1. Прізвище, ім`я, по-батькові _____
2. Вік "___"_____200__р.
3. Прибула (коли, звідки) _____
4. Відомості про сім`ю _____

Мати:

Батько:

Родичі:

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Опікун:
Адреса прописки:
5. Медичні показники (рівень фізичного розвитку і здоров`я, хронічні захворювання, функціональні порушення):
6. Педагогічні показники:
- темп навчання:
- труднощі в навчанні:
- домінуючі навчальні інтереси:
7. Психологічні показники:
- тип темпераменту:
- особливості характеру, акцентуації:
- образ "Я":
- загальний рівень психічного розвитку (норма, затримка, психофізіологічний інфантилізм, дисгармонія):
- особливості пізнавальних процесів:
- професійні інтереси:
- особливості поведінки, тип відхилень у поведінці:
- нахили та здібності.
8. Соціально-педагогічна характеристика:

А. асоціальні чинники:
- рання алкоголізація;
- никотинна залежність;
- вживання токсичних і психотропних засобів;
- потяг до азартних ігор;
- потяг до асоціальних ігор;
- сексуальний інстинкт;
- негативізм в оцінці реальних явищ.

Б. Відхилення у соціальній поведінці:
- грубість;
- бійки;
- прогули;
- недисциплінованість;
- побиття слабших;
- вимагацтво;
- жорстоке ставлення до тварин;
- грабіжництво;
- порушення громадського порядку (на обліку);
- немотивована поведінка.

В. Соціальна ситуація розвитку:
- несприятлива об`єктивно;
- несприятлива суб`єктивно.

Г. Соціальний статус:
- лідер;
- сприймає група;
- група сприймає без певних умов;
- сприйнятий ціною особистісних жертв;
- відкинутий;

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

- ізгой.

Д. Рівень соціальної адаптації:

Високий	**Середній**	**Низький**
У свідомлене сприйняття і виконання норм колективного співжиття	Конформізм щодо норм колективного співжиття	Неприйняття і невиконання норм колективного співжиття
Баланс індивідуального і соціального	Переважає індивідуальне чи соціальне	Дисбаланс індивідуального і соціального
Гармонія взаємин з дорослими і однолітками	Нестійкі стосунки з дорослими та однолітками	Конфліктні взаємини з оточуючими
Адекватне ставлення до педагогічного впливу	Суперечливе ставлення до педагогічного впливу	Неадекватне ставлення до педагогічного впливу
Самоконтроль поведінки	Зовнішній локус-контроль поведінки	Некерована поведінка
Активна участь в житті дитячого колективу	Періодична участь у житті дитячого колективу	Пасивна участь у житті дитячого колективу
Задоволеність своїм статусом та взаєминами	Неповна задоволеність своїм статусом та взаєминами	Незадоволеність своїм статусом та взаєминами

III. Анкета "Адаптація"

1. Чи подобається тобі розпорядок дня?
2. Які взаємини складаються у тебе з дітьми у класі, комплексі (сім`ї), спальній кімнаті?
3. Які предмети даються тобі важко?
4. У чому полягають головні утруднення?
5. Чи відчуваєш ти втому на заняттях?
6. Які із запропонованих гуртів чи секцій ти відвідуєш?
7. Чим ти захоплювався до нашої школи (дитячого будинку)?
8. Чим би тобі хотілося займатися у вільний час?
9. Чи відчуваєш ти почуття голоду, коли?
10. Тебе влаштовує твоя успішність на сьогодні?
11. Яку роль у класі (сім`ї), комплексі тобі хотілося б відігравати?
12. Чи задоволений ти своїми взаєминами з дорослими та однолітками?

IV. Соціально-педагогічні задачі та завдання

1. Дівчинка Наталка, 13 років. На дискотеці познайомилась з новими дівчатами й хлопцями, подружилася з ними. Виявилося, що це не зовсім позитивна компанія (підлітки вживають алкоголь, палять). Наталка хоче подобатися друзям: стала така само, як вони, перестала слухатися батьків, прогу-

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

лює заняття в школі. Класний керівник звернулася до соціального педагога за допомогою.

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

Які методи та форми виховання були порушені у цій ситуації?

Як пов`язані у цій ситуації стан, чинники та поведінка особистості?

Вкажіть, які вікові особливості дитини вплинули на такий розвиток подій.

2. Юркові 13 років. Захоплюється футболом. Через годину після уроків в школі має відбутися гра між класами. Батьки заборонили Юркові виходити на вулицю до тих пір, поки він не виконає домашніх завдань. Хлопчик пояснив батькам, що до початку матчу він не встигне виконати завдання, натомість вивчить уроки після гри. Батьки з цим не погодилися.

Юрко вибрав слушний момент і без дозволу втік на стадіон. Коли він повернувся, батьки покарали його за непослух.

Які методи та форми виховання були порушені у цій ситуації?

Які соціалізаційні чинники, на вашу думку, не повною мірою реалізують свою функцію формування соціально компетентної особистості у цій ситуації?

Які методи та форми соціально-педагогічному діяльності можуть бути застосовані у цій ситуацій?

Виробіть оптимальні рекомендації для класного керівника стосовно вказаної проблеми.

3. Анатолій живе з мамою. Батько помер, коли хлопчикові було 4 роки. Анатолій вирішив поліпшити вкрай важке фінансове становище сім'ї, тому влаштувався на роботу у службу допомоги похилим та одиноким людям. Пропрацювавши 2 місяці, зрозумів, яка це важка справа. Одного разу, коли вдома у Анатолія задзвонив телефон, мама взяла слухавку. Телефонували із міліції, щоб повідомити, що Анатолій обікрав одну бабусю, якій купував продукти.

Вкажіть, які вікові особливості дитини вплинули на такий розвиток подій.

Як пов`язані у цій ситуації стан, чинники та поведінка особистості?

Які методи та форми соціально-педагогічної діяльності можуть бути застосовані у цій ситуацій?

4. Даринка - дівчинка 14 років, добра, працьовита, гарно навчається, чуйна, має чимало друзів. Єдина вада - мовний дефект. Коли дівчинка переїхала з батьками до іншого міста і почала відвідувати іншу школу, то новий клас сприйняв її не дуже дружелюбно: більшість учнів стали з неї насміхатися, обзивати. Даринка почала погано навчатися, часто плаче, відмовляється йти до школи.

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Які соціалізаційні чинники, на вашу думку, не повною мірою реалізують свою функцію формування соціально компетентної особистості у цій ситуації?

Виробіть оптимальні рекомендації для класного керівника стосовно вказаної проблеми.

5. Представник адміністрації однієї з спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, звернувся до соціального педагога з пропозицією: з метою ліквідації системи неформальної ієрархії в спецшколах закритого типу зібрати в одну спецшколу тих учнів, що мають низький неформальний статус. Підлітки, що настраждались від принижень та знущань, будуть цінувати рівність та не допустять у своєму середовищі групування та влади лідерів.

Яким, на вашу думку, буде результат такого експерименту? Якими можуть бути рекомендації соціального педагога щодо зміни ситуації в даному спеціальному закладі?

6. У 6-му класі час від часу зникають гроші з портфелів школярів, деякі шкільні речі - лінійки, ручки. Діти постійно скаржаться класному керівникові і наполягають на тому, що до цього причетна дівчинка з проблемної сім'ї (її батько - алкоголік, мама працює на низькооплачуваній роботі). На батьківських зборах батьки почали обурюватись, вимагати вчительського розслідування чи переведення дівчинки до іншої школи. Класний керівник звернулася до соціального педагога за консультацією

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний педагог?

Виробіть оптимальні рекомендації для класного керівника стосовно вказаної проблеми.

7. Іринка, дівчинка 13-ти років, добре навчається, слухняна донька. Відвідує заняття лінгвістичного гуртка. Але віднедавна дівчинка стала замкнутою, ні з ким не спілкується, помітно хвилюється і знервована. Класний керівник помітила, що Іринка палить, іноді від неї начебто пахне спиртним; вона повідомила про свої підозри батьків. Батьки були прикро вражені, адже подібного ніколи раніше не було. Вони звинуватили класного керівника в упередженому ставленні до їхньої доньки і розповіли Ірині про претензії до неї. Ірина стала демонструвати відкриту ворожість до класного керівника. Останній звернувся за допомогою до соціального педагога.

Вкажіть, які вікові особливості дитини вплинули на такий розвиток подій.

Які соціалізаційні чинники, на вашу думку, не повною мірою реалізують свою функцію формування соціально компетентної особистості у цій ситуації?

Виробіть оптимальні рекомендації для класного керівника стосовно вказаної проблеми.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

8. Сергійкові 12 років, навчається не дуже добре. Одного разу батько сказав синові, ідо коли той буде добре навчатися, то він купить йому комп`ютер з відеоприставками. Про такий подарунокхлопчик мріяв уже давно, тому дав сам собі обіцянку досягти гарних результатів у навчанні.

Хлопчик дотримався слова. Але батько передумав і сказав, що купить обіцяний подаруноктрохи згодом, якщо син закінчить добре весь навчальний рік. У сім`ї виник прихований конфлікт, хлопець відкрито ігнорує будь-які прохання чи накази батьків. Батько, в свою чергу, сприйняв таку поведінку сина як виклик його батьківській позиції та як схиляння хлопця перед матеріальними благами, які начебто стали для нього дорожчі, аніж батьківська повага і довіра.

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

Які методи та форми виховання були порушені у цій ситуації?

Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний педагог?

9. Іван, учень 7 класу, схильний до повноти. З цього приводу з нього постійно кепкують в класі як хлопчики, так і дівчатка. Іванко - хлопчик спокійний, сором'язливий, не може відстояти себе.

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

Які соціалізаційні чинники, на вашу думку, не повною мірою реалізують свою функцію формування соціально компетентної особистості у цій ситуації?

Яку соціально-діагностичну допомогу може надати класному керівникові соціальний педагог?

Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний педагог?

10. Оксана П., учениця 6 класу, два роки тому втратила маму в автокатастрофі. Її смерть дуже відобразилася на фізичному та психічному стані дівчинки. Батько та рідні теж важко переживали цю втрату. Щоб дівчинка не росла бездоглядною і не була самотньою, через рік батько одружився Мачуха не сподобалася дівчинці. Оксана стала зачинятися у своїй кімнаті цілими годинами, пізно повертатися додому зі школи. Мачуха ж прагнула знайти контакт з дівчинкою. Стосунки в сім'ї погіршувались, батьки в розпачі.

Охарактеризуйте соціальне середовище дитини та його особливості.

Які соціалізаційні чинники, на вашу думку, не повною мірою реалізують свою функцію формування соціально компетентної особистості у цій ситуації?

Вкажіть, які вікові особливості дитини вплинули на такий розвиток подій.

Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний педагог?

11. Дмитро, 12-тирічний хлопчик - спокійний і сором'язливий. В класі не користується авторитетом через специфічні вади в зовнішності (т.зв. ”заячу губу”). Діти часто ображають хлопчика, сміються над ним.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Дмитрик хоче навчатися, але постійні насмішки з боку інших впливають на його інтерес до навчання. Щоб він не зробив, якби не виконав завдання-добре чи погано - оцінка може бути негативною, оскільки хлопець не може добре висловити свою думку з причини побоювання насмішок. Хлопчик страждає, але соромиться це виявити чи поскаржитися.

Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний педагог?

Які методи та форми виховання були порушені у цій ситуації?

Виробіть оптимальні рекомендації для класного керівника стосовно вказаної проблеми.

12. *Розв'яжіть соціально-педагогічну ситуацію та письмово подайте план розв'язання.*

До соціального педагога школи звернувся старшокласник Юрко П. зі скаргою на власних батьків, яка полягала у тому, що батьки не дозволяють йому дивитися його улюблені телепередачі, поки він не зробить всього домашнього завдання і не відзвітує про це.

Які поради та яку корекцію ситуації має здійснити соціальний педагог стосовно Юрка? Стосовно його батьків?

13. Розв'яжіть соціально-педагогічну ситуацію та письмово подайте план розв'язання.

З розповіді Світлани: «На день народження Мишко запросив до себе своїх друзів. Батьки поїхали на дачу, квартира та все необхідне для святкування дня народження залишилося у розпорядженні компанії друзів. В розпалі святкування Юля запропонувала спробувати «кайфу». Я перелякалася і відмовилася. Тепер мої друзі мене ігнорують, підозрюють, що я їх можу виказати...»

Яка консультативна та корекційна робота має бути здійснена соціальним педагогом стосовно Світлани? Її друзів? Сім'ї Мишка, Юлі, інших дітей?

14. Розв'яжіть соціально-педагогічну ситуацію та письмово подайте план розв'язання.

Класний керівник 7 класу звернулася до соціального педагога школи з проханням провести необхідну корекційну роботу в її класі, оскільки Петро Т. тероризує групу дівчаток-однокласниць з причини того, що вони насміхаються над його вродженою фізичною вадою.

Опишіть зміст, вікову специфіку та послідовність корекційної діяльності соціального педагога в цій ситуації.

15. Розв'яжіть соціально-педагогічну ситуацію стосовно того, на які законодавчі акти має спиратися соціальний педагог для її вирішення.

Дівчинка Оксана, 14 років. З дому пішла три місяці тому. Спочатку жила у циган у місті, нянькчила дітей. Чотири роки не навчається. Намагалася покінчити життя самогубством. Сама пішла до міліції, потім привезли до притулку.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

16. Розв'яжіть соціально-педагогічну ситуацію стосовно того, на які законодавчі акти має спиратися соціальний педагог для її вирішення.
Хлопчик Василько, 14 років. Сім'я живе в місті, батько приходив до них з бабусею і сильно їх бив. Бабуся хвора. Мати померла, батько живе з іншою жінкою. Василько втік з дому і два тижні жив у підвалі.

17. Розв'яжіть соціально-педагогічну задачу:
Батьки позбавлені батьківських прав за рішенням суду. Однак старша дівчинка в сім'ї висловлює протест проти переведення молодших дітей до школи-інтернату, оскільки вона сама бажає і є певна того, що може опікуватися своїми двома братиками та сестричкою.
Чи дозволяють вікові особливості старшої дівчинки та молодших братів та сестрички залишатися без опіки дорослих? Які форми такої опіки існують у нашій державі? Як повинен розв'язати цю ситуацію соціальний педагог(працівник)?

18. Розв'яжіть соціально-педагогічну задачу:
Батько Ігоря полишив сім'ю, хлопця бачити не прагне. Мати не працює. Ігор намагався влаштувати свою «кар'єру» мийника машин, однак нічого не вийшло.
У 8 класі хлопець зійшовся з групою, яка мала «свій» підвал, вечорами грали в карти, випивали, потім чіплялися до поодиноких перехожих. Одного разу група побила до непритомного стану хлопчину, який учинив опір їх домаганням. Про те, що трапилося, ніхто спочатку не довідався. Через кілька днів по цьому Ігор полишив школу.
Які організаційні, соціально-економічні, психолого-педагогічні методи роботи має застосувати соціальний педагог в цій ситуації? Як Ви оцінюєте тип акцентуації, самооцінку, особливості референтної групи та статус Ігоря впродовж розгортання ситуації? Які прийоми можна застосувати для налагодження доцільних міжособистісних стосунків Ігоря у своєму класі?

19. Розв'яжіть соціально-педагогічну задачу:
Оля, дівчинка 12 років, скромна, спокійна, сором'язлива, достатньо добре вчилася. Одного дня не прийшла до школи і не з'явилася ввечері додому. Через кілька днів перестрашені батьки випадково дізналися, що їхню доньку бачили у райцентрі серед учасників зібрання секти «Білого братства». Батьки насильно привезли дівчинку додому, однак у школі вона ні з ким не спілкується, часто залишається наодинці і повторює слова мантр, не реагує на зауваження вчителів, не готується до уроків.
Які організаційні, соціально-економічні та психолого-педагогічні методи мають бути застосовані соціальним педагогом школи? Яка допомога може бути надана колективом класу? Як скоригувати міжособистісні стосунки у Олиному класі? Яка консультативна робота може бути проведена в колективі батьків школи?

V. Тематика соціально-педагогічних консультацій для батьків

1. Роль сім`ї у розвитку особистості дитини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

2. Сім`я як природний соціальний педагог.
3. Виховний потенціал сім`ї.
4. Сімейна атмосфера, соціальні ролі та взаємини у сім`ї.
5. Сім`я як соціальна система.
6. Сім`я як джерело кризової ситуації.
7. Сім`ї з порушеною соціальною структурою
8. Подружні конфлікти та емоційний стан дитини.
9. Батьківський авторитет.
10. Особистий приклад батьків.
11. Деструктивна, проблемна сім`я.
12. Конфліктна, асоціальна і аморальна сім`я.
13. Діти як безумовна цінність.
14. Заохочення і покарання у сім`ї.
15. Сімейна жорстокість.
16. Види порушень сімейного виховання і характер дитини.
17. Батьківська позиція і батьківське програмування.
18. Вікова динаміка батьківського ставлення до дитини.
19. Конфлікти між батьками і дітьми у сім`ї: їх профілактика та розв`язання.
20. Роль сім`ї у попередженні низької успішності дітей та їх недисциплінованості.
21. Соціально-педагогічна запущеність у дитячому віці.
22. Відхилення у поведінці дітей і підлітків, їх попередження.

VI. Тематика соціально-педагогічного практикуму для батьків

1. Який ви батько?
2. Досвід сімейного виховання.
3. Яка у вас дитина?
4. Що турбує батьків?
5. Програма навчання та виховання дітей у дитячому садочку.
6. Шкільні програми та підручники.
7. Утруднення у навчанні дітей.
8. Як допомогти дитині вчитися?
9. Соціально-психологічна характеристика дитини.
10. Мікроклімат сім`ї.
11. Чи добре ви спілкуєтеся з вашою дитиною?
12. Діти і батьки: протистояння чи співробітництво?
13. Щасливі батьки і щасливі діти.
14. Ідеальний батько та ідеальна дитина.
15. Чи справедливі ви до ваших дітей?
16. Як передати свою любов дитині?
17. Список претензій до дитини.
18. Як поділити відповідальність з дитиною?

ТЕМАТИКА БЕСІД ДЛЯ ПІДЛІТКІВ ЩОДО МОРАЛЬНО-СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Ти і твоя сім`я

Чому татові і мамі потрібно допомагати? Як ставитися до дідуся і бабусі? Твої сімейні обов`язки вдома. Правила особистої гігієни. Режим дня, праці, відпочинку.

Ти і твої друзі.

Кого можна назвати другом? Правила спілкування хлопчиків і дівчаток. Правила товаришування. Що означає допомогти товаришу? Школа аморальності і брехні у дружбі. Правила взаємин хлопчиків і дівчаток. Що означає жіноча гордість і честь? Яким має бути справжній чоловік? Як оцінювати вчинки інших людей? Як оцінити свою власну поведінку?

Як люди стають поганими?

Поняття про людські недоліки, егоїзм, лінощі, брехливість. Ознаки виявлення хвалькуватості, самозакоханості, наглості, егоїзму. Чому не можна проходити повз недоліки, погані вчинки людей? Як слід вчинити, якщо у тебе на очах ображають дівчинку чи хлопчика?

Як подолати свої недоліки?

Подолання лінощів. Про необхідність режиму праці, спорту і фізкультури. Зроби все сам. Неприпустимість недобросовісного виконання своїх обов`язків і доручень. Як подолати егоїзм? Увага до іншої людини – школа культури поведінки. Турбота про старших, батьків, молодших членів сім`ї. Зробити добро іншим – найвище благо. Як навчитися чесності? Як відучитися від хвалькуватості? Чому не можна брехати?

Поняття фетишизму щодо одягу та способи його подолання. Як навчитися контролювати свої вчинки і регулювати їх задоволення?

Культура поведінки

Що таке культура поведінки? Шкідливі звички людей. Грубість і нестриманість – ознаки безкультурності Шкода тютюнопаління. Як слід поводитися під час зустрічі зі знайомими?

Твоє здоров`я. Від чого воно залежить?

Що таке особиста гігієна? Правила особистої гігієни хлопчиків і дівчаток. Як стежити за станом здоров`я? Типові хвороби і причини їх виникнення. Правила здоров`я.

Що слід знати дівчинці про свій організм?

Особливості розвитку жіночого організму і здоров`я. Трудові обов`язки дівчаток. Доцільний відпочинок, яким він має бути?

Психофізіологічні особливості старшого підлітка

Як відбувається ріст і розвиток організму з 11 до 16 років? Зміни у фізичному дозріванні. Диспропорція росту і ваги. Кісткова і мускульна система. Серце, легені і дихання. Ендокринна система. Вплив статевого дозрівання на самопочуття і настрій. Особливості статевого дозрівання дівчини і хлопця. Чому підлітковий вік називають важким? Почуття дорослості, як воно виявляється? Бажання завчасно стати дорослим і психологічна неможливість бути ним. Головні причини конфліктів підлітків: суперечність між потребами,

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

розумом і почуттями, знаннями і досвідом. Культурасамовладання – основа розв`язання суперечностей.

Здоровий спосіб життя

Режим у підлітковому віці. Чому необхідним є режим харчування, сну, праці і відпочинку? Загартування і спорт, тренування і фізичні навантаження. Небезпека перевантажень. Взаємозв`язок нервової системи, психічного стану і фізіологічних процесів. Нервові захворювання і засоби їх попередження. Шкода тютюнопаління і вживання спиртних напоїв. Вплив нікотину і алкоголю на спадковість наступних поколінь.

Культура почуттів.

Інтерес до протилежної статі і особливості його вияву 11-16 років. Почуття першої закоханості і духовна чистота юнацького кохання. Закоханість, довіра і турботливість як моральні норми першого кохання. Чому юнак має берегти честь і цнотливість дівчини? Жіноча цнотливість і честь. Як сформувати у дівчини відчуття власної гідності? Нетерпимість до брехні, обману, легковажності. Головні правила дружби між юнаком і дівчиною. Культура поведінки дівчини і юнака і компанії.

Як готувати себе до сімейного життя?

Що повинна вміти дівчина, щоб бути дружиною, матір`ю, господаркою дому? Що повинен вміти юнак, щоб бути батьком і чоловіком, господарем дому? Про дійсну і несправжню красу чоловіків і жінок. Головні риси чоловіка і жінки як майбутнього подружжя. Мода і молодь. Роль моди в юнацькому спілкуванні. Естетика зовнішнього вигляду. Косметика, фігура, обличчя зачіска, одяг. Про внутрішню і зовнішню красу.

Статеві аномалії і венеричні захворювання

Школа ранніх статевих зв`язків, попередження абортів. Поняття статевої розпусти. Головні венеричні захворювання, їх шкода. Чому законом введено 18-річний вік для створення шлюбу?

Закон і підліток

Статеві злочини і закон. Хуліганствоі міри покарання.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

З ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ[79]

Основні напрямки роботи соціального педагога на тиждень:

ПОНЕДІЛОК	ВІВТОРОК	СЕРЕДА
Діагностичний напрямок: 1. Соціальна паспортизація класів 2. Програма “Учительські діти” 3. Робота в “Куточку соціального педагога” 4. Посередницька робота	Медико-психологічний напрямок: 1. Забезпечення медико-психологічної допомоги в соціумі 2. Патронажна робота з дітьми обмежених фізичних можливостей 3. Робота з сиротами	Напрямок дитячих та молодіжних ініціатив: 1. Організація служби дитячих та молодіжних ініціатив в соціумі. 2. Дитяче бюро соціальних послуг 3. Програма “Учень-учень”. 4. Шкільні об’єднання “Старший брат”
ІНДИВІДУАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТЕРМІНОВА ДОПОМОГА ДИТИНІ ЧИ ПІДЛІТКУ, ЯКІ ПОТРАПИЛИ У ПРОБЛЕМНУ СИТУАЦІЮ		
ЧЕТВЕР	П’ЯТНИЦЯ	СУБОТА
Методичний та інформаційний напрямки: 1. Консультації в наукових центрах; участь у методичному семінарі; заняття у школі соціального педагога 2. Шкільне радіо; засоби масової інформації. 3. Щомісячна сторінка у місцевій газеті “Дорослі і діти”.	Напрямок педагогічної анімації та дозвілля: 1. Народні, дитячі та сімейні свята в соціумі. 2. Олімпіада трієчників. 3. “Книжка-довгожитель та іграшка-довгожитель” у сім’ї. 4. Гіннес-шоу.	Робота з проблемними сім’ями: 1. Контроль забезпечення безпечних умов соціально-педагогічного патронажу. 2. Багатодітні сім’ї. 3. Одинокі (неповні) сім’ї.

ТРИВАЛІСТЬ РІЗНИХ ФОРМ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПРОТЯГОМ ТИЖНЯ (42 години)[80]

Види роботи	Час (у год.)
Індивідуальне консультування дитини з проблемної сім’ї	5
Індивідуальне консультування батьків	2
Соціальна паспортизація класів	3
Соціальна паспортизація школи	1
Робота за програмою “Учительські діти”	1

[79] Друк. за: Калашник Т. Соціальний педагог //Освіта. – 12 січня 1994р.

[80] Друк. за: Калашник Т. Соціальний педагог //Освіта. – 12 січня 1994р.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

Контроль забезпечення здорових умов патронажу	4
Співробітництво з органами опіки	2
Патронажна робота в соціумі з дітьми обмежених фізичних можливостей	2
Забезпечення медико-психологічної консультативної допомоги в соціумі	4
Диспетчерська та посередницька допомога	2
Інформаційна діяльність (радіо, "Куточок соціального педагога", засоби масової інформації)	3
Групове консультування в школі та соціумі	1\1
Консультації в наукових центрах, участь у методичному семінарі, заняття в школі соціального педагога	7

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА НА РІК[81]

ВЕРЕСЕНЬ: Провести соціальну паспортизацію класів.

ЖОВТЕНЬ: Вробити спільні дії в роботі з медичними установами, відділом соціального захисту населення, комітетом у справах молоді, дитячим фондом, центром соціальних служб.

ЛИСТОПАД: Провести перевірку організації харчування дітей-сиріт, напівсиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з багатодітних сімей.

ГРУДЕНЬ: Вивчити результати медичного огляду дітей та вирішити питання забезпечення їх санаторним лікуванням.

СІЧЕНЬ: Надати необхідну допомогу проблемному контингенту дітей в організації дозвілля.

ЛЮТИЙ: спільно з адміністрацією школи скласти план підготовки і проведення оздоровлення дітей влітку.

БЕРЕЗЕНЬ: Надати допомогу в організації та проведенні свята сім'ї у школі та соціумі.

КВІТЕНЬ: Підготувати матеріал до газети (районної, міської) щодо проведеної роботи.

ТРАВЕНЬ: Провести профілактичну роботу в соціумі щодо попередження дитячого травматизму.

ЧЕРВЕНЬ: Спільно з працівниками комісії, інспекції у справах неповнолітніх, комітету у справах молоді, центру соціальних служб вивчити питання про працевлаштування учнів.

ЛИПЕНЬ: Проаналізувати стан виконання плану роботи, підготувати звіт.

[81] Друк. за: Калашник Т. Соціальний педагог //Освіта. – 12 січня 1994р.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

МЕТОД КОМПЛЕКСНОЇ ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ ДІТЕЙ

Інструкція: уважно вивчіть твердження кожної шкали. Якщо вказане твердження підходить до характеристика вашої дитини, закресліть відповідний номер у бланку, що викладений нижче. Щирість ваших відповідей буде сприяти правильній оцінці ситуації і допоможе вашій дитині подолати труднощі. У шкалі ІІІ-СД відповідайте на питання у тій графі, яка відповідає віковi вашої дитини.

Список тверджень

Шкала І – СС (самосвідомість)

1. Хоче бути надто маленьким або надто дорослим.
2. Вважає себе некрасивим.
3. вважає себе нездоровим
4. вважає себе слабшим за інших
5. не любить своє ім`я
6. не хоче бути дівчинкою (для дівчаток), хлопчиком)для хлопчиків).
7. думає, що у нього мало друзів
8. думає, що його знайомих краща сім`я
9. йому здається, що вдома він всім заважає
10. йому здається, що він дурніший за інших
11. вважає себе не дуже здібним
12. вважає, що батьки ним незадоволені
13. вважає, що йому часто не щастить
14. йому здається, що вчителька ним незадоволена
15. вважає, що він нічого не вміє
16. думає, що він поганий хлопчик (дівчинка).
17. вважає, що він нікому не потрібен, його ніхто не любить і часто говорить про це.

Шкала ІІ – СК (комунікації)

1. Любить, коли до нього виявляють симпатію
2. хоче бути поміченим, але сам не виявляє активності.
3. рідко просить когось про допомогу і допомагає комусь сам.
4. у нього мало друзів
5. рідко підходить до вчителя за власною ініціативою.
6. дитина, що підкоряється (погоджується на маловиграшні соціальні ролі)
7. має лише одного друга в групі
8. шумно поводиться, коли поряд немає вихователів чи вчителів
9. іноді, коли йому роблять зауваження, грає в "героя"
10. трапляється, що прикидається "клоуном", паясничає
11. заважає дітям в іграх, насміхається над ними, любить налякати когось
12. рідко реагує на зауваження, поради або не звертає на них уваги
13. не розуміє, чому його вчинки не подобаються оточуючим
14. набридає дітям, чіпляється до них
15. у поганих стосунках з ровесниками
16. виявляє агресивність щодо оточуючих, псує речі, іграшки

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com

17. наслідує хуліганські вчинки
18. поводиться у групі як сторонній, відкинутий, буває "крайнім"
19. уникає контактів з вихователем (учителем)
20. часто поводиться невпопад

Шкала ІІІ – ПРД (позитивні риси дитини)

Довільно дайте відповідь на питання у таблиці:

Що дитина любить?	Що дитина вміє?	Чого дитина хоче?
Яка вона?		

Обробка результатів.

Шкала І – СС (суб'єкт самосвідомості) виявляє рівень самосвідомості. Перші чотири судження свідчать про неприйняття фізичного "Я", 5 і 6 вказують на відсутність ідентифікації з іменем статі, 7,8,9,12,14 характеризують соціальну непристосованість, всі інші питання свідчать про неадекватну самооцінку і рівень домагань. Загальна кількість співпадань відповідей за шкалою вказує на рівень порушень формування самосвідомості занедбаної дитини.

Шкала ІІ – СК (суб'єкт комунікацій) визначає рівень сформованості властивостей суб'єкта спілкування. Перші два судження стосуються потреби у визнанні; твердження 5,6,7,20 свідчать про низьку комунікативну активність дитини і його незадоволеність спілкуванням; у 4,8,16,19 питанні містяться вказівки на низький соціальний статус дитини і нехтування з боку оточення. Позиції 13,14,15,21 свідчать про слабку соціальну рефлексію, інші – демонструють способи захисно-компенсаторної поведінки соціально знехтуваної дитини.

PDF створений версією pdfFactory Pro для ознайомлення www.pdffactory.com